

Práca vznikla v rámci vedeckého grantového projektu *Procesy eventizácie vo sviatkovej kultúre Slovenska v 21. storočí*, VEGA č. 2/0064/21.

Vydanie publikácie finančne podporila Slovenská akadémia vied na základe odporúčania Edičnej rady SAV.

Recenzenti:

Doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D. CSc.,
Ústav evropské etnologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

PhDr. Martin Hrubala, PhD.,
Malokarpatské múzeum v Pezinku

KATARÍNA POPELKOVÁ

Vinohradnícke mesto v etnologickej perspektíve

Bratislava 2021

Etnologické štúdie 49

Autorka textu:

© PhDr. Katarína Popelková, CSc.,
Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2021

Obrazovú zložku zostavila:

© PhDr. Katarína Popelková, CSc.,
Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2021

Vedecká redaktorka:

Prof. PhDr. Alexandra Bitušíková, CSc.,
Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2021

Jazyková redakcia: Mgr. Peter Kolník
Preklad súhrnu do angličtiny: Mgr. Judita Takáčová
Návrh a spracovanie obálky: Mgr. Marek Petržalka
Grafický návrh a zalomenie: Jana Janíková

Vydal Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV
v rámci edície Etnologické štúdie ako svoju 49. publikáciu.

www.uesa.sav.sk

Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied,
Centrum spoločných činností SAV, Dúbravská cesta 5820/9, 841 04 Bratislava,
v roku 2021 ako svoju 4 598. publikáciu. Počet strán: 176

www.veda.sav.sk

Všetky práva vyhradené.

© Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2021
© VEDA, vydavateľstvo SAV, 2021

ISBN 978-80-224-1916-1

DOI: <https://doi.org/10.31577/2021.9788022419161>

OBSAH

Úvod	7
Kapitola I	
Urbánna etnológia a vinohradnícke mesto: komplikovaná príťažlivosť dvoch svetov	13
Urbánna etnológia, vinohradnícke mesto a vinohradníci	13
Agrárny charakter kultúry mesta na Slovensku a možnosti etnológie pri jeho štúdiu	18
Kapitola II	
Vinohradníctvo a mesto: symbióza odolávajúca času	23
Vinohradníctvo na Slovensku – ekonomické a sociálne aspekty vývoja	23
Malokarpatské mestá a vinohradníctvo – historický exkurz	26
Kapitola III	
Mesto a vinohradníci: prípad Modra, 20. storočie	46
Mestskí vinohradníci ako skupina	46
Obdobie pred kolektivizáciou poľnohospodárstva	51
Vinohradnícke prostredie mesta a rodina	62
Vinohradníci a kolektivizácia	68
Postsocialistická transformácia: etnografická momentka z roku 2003	83
Kapitola IV	
Vinohradnícke mestá Modra a Pezinok v porovnaní	90
Vinohradnícke spolky, vinohradníci a združovanie sa	90
<i>Spolok vinohradníkov v Modre (1896 – 1952)</i>	92
<i>Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov (založené 1995)</i>	98
<i>Čo ukázala komparácia</i>	102
Vinohradnícke mestá spomínajú a zabúdajú	104
Obrazová príloha	112
Kapitola V	
Vinohradnícke mesto v súčasnosti: príklady z Pezinka a Modry	129
Každodennosť mesta: viditeľné a skryté vplyvy vinohradníctva	129
Vinohradnícke slávnosti	132
Vinohradníctvo – báza osožných partnerstiev	139
Záver	147

Pramene	151
Conclusion	159
Zdroje a autori vyobrazení	164
Menný register	166
Miestny register	167
Predmetový register	168

ÚVOD

Dejiny vinohradníctva, pestovanie hrozna, výroba vína a obchod s ním, zvykové právo i materiálne prejavy spojené s dorábaním vína, či víno ako kultúrny nápoj sprevádzajúci európsku civilizáciu od staroveku; to všetko sú – z pohľadu humanitných i historických disciplín – príťažlivé témy. Na Slovensku toto konštatovanie platí tým skôr, že vďaka rozličným kultúrnym prúdom, historickému a ekonomickému vývoju tejto časti Európy i vhodným prírodným podmienkam, sa na jeho území vinohradníctvo predpokladá aj skôr ako v stredoveku, minimálne od obdobia antického, rímskeho. Sústredenú pozornosť mu dlhodobo venuje slovenská historiografia. Disponuje pozoruhodným objemom poznatkov o jeho hospodárskych, kultúrnych i sociálnych aspektoch a svoje poznanie neustále rozširuje novými výskumami. Dôraz pritom kladie predovšetkým na západné Slovensko, kde sa vinohradníctvo po stáročia kontinuálne udržiava ako dôležitý kultúrno-spoločenský a ekonomický faktor.¹ V 20. storočí vinohradníctvo pritiahlo aj pozornosť slovenského národopisu. Jeden zo smerov národopisu – agrárna etnografia – sa zamerával na vinohradníctvo v období pred nástupom industrializácie ako na tradičné poľnohospodárske zamestnanie. Študoval prejavy jeho materiálnej kultúry s množstvom jedinečných regionálnych foriem, organizáciu vinohradníckej práce i spoločenské vzťahy, spočívajúce na tradíciu konzervovaných zvykových pravidlách. Vďaka etnografickým výskumom sú zmapované i spôsoby, akými sa vinohradníctvo prispôbilo modernizačným prúdom, politickým a hospodárskym premenám.² Začiatkom 21. storočia na tento národopisno-etnografický výskum plynule nadviazalo etnologické štúdium vinohradníctva. Jeho predmetom sa stali sociálne transformácie, ku ktorým vo vinohradníctve dochádzalo v priebehu 20. storočia. Hĺbkové etnologické štúdium jedného z mikroregiónov Malokarpatskej vinohradníckej oblasti prinieslo aktuálne poznatky o vývoji, formách, funkciách vinohradníctva v súčasnom dedinskom spoločenstve a sociálnom postavení jeho nositeľov.³

Môj záujem o vinohradníkov v malokarpatských mestách sa začal v 90. rokoch 20. storočia. Bol prirodzeným pokračovaním mojej dovtedajšej orientácie na problematiku sociálnej komunikácie v mestách na západnom Slovensku, predovšetkým v Skalici a Pezinku. Pád železnej opony a ukončenie nútenej informačnej izolácie vedcov z východnej a západnej Európy umožnili spolupracovať a bezprostredne komunikovať v širšom európskom rámci vedecké poznatky. Vďaka tomu som pri kontaktoch s nemeckými a rakúskymi sociálnymi historikmi získala novú vedeckú inšpiráciu. Práce, orientované na výskum európskeho meštianstva na prelome 19. a 20. storočia, ma podnietili zamerať pozornosť

¹ Z celého radu autorov a prác možno spomenúť napríklad Karola Kahouna (1958), Štefana Kazimíra (1986), Antona Špiesza (1976), medzi nimi aj historikov a archivárov špecializujúcich sa na dejiny vinohradníctva v mestách v oblasti Malých Karpát – Darinu Lehotskú (1961, 1982), Jozefa Šimončiča (1967), Jozefa Baďuríka, Juraja Žudela (1982, 2006, a) Jána Dubovského (1982, a, b, c; 1983), Juraja Turcsányho (1988, 2006, a, b; 2009), Michala Duchoňa (2008, 2009), Martina Hrubalu (2010), Michala Franka (2017), Štefana Hrivňáka (2018), Dominiku Čechovú (2019) a ďalších.

² Pozri napríklad práce Miloša Jurkoviča (1962), Františka Kalesného (1965, 1969, 1991), Emy Kahounovej-Drábikovej (1960, 1967, 1969, 1970, 1975, 1978, 1982, 1989), Márie Machajdíkovej (2003).

³ V mikroregióne obce Orešany sa tejto problematike venovala Katarína Nováková (2009).

na reprezentantov skupiny, ktorá v západoslovenských mestách tvorila súčasť sociálnej štruktúry a jej prítomnosť sa odrážala v ich každodennosti. Touto skupinou boli mestskí vinohradníci. Rozhodla som sa teda preskúmať ich rolu pri formovaní modernej urbánnej kultúry Slovenska. Zámer som rozpracovala a nasledujúcich desať rokov výskumne realizovala, pričom som prácu v meste vnímala v kontexte spomenutých podnetov z európskej historiografie a v úzkom prepojení na súdobý vývoj etnológie ako materskej disciplíny. Predovšetkým však v komunikácii s dynamickým rozvojom jej novej subdisciplíny, nazvanej etnografia mesta alebo tiež urbánna etnológia, ktorej predstaviteľkou som sa cítila byť.

Od zrodu môjho etnologického výskumného projektu, dôsledne aplikujúceho historický prístup, uplynuli viac ako dve desaťročia. Tie priniesli zmenu do etnológie, ktorá začala intenzívne smerovať nielen k teoretickému antropologickému výskumu, do orientácie urbánneho štúdia, ale aj do teoretickej a metodologickej oblasti ostatných humanitných a sociálnych vied. Dynamickým zmenám podliehal samotný živý a organický objekt môjho výskumu – vinohradnícke mesto a mestskí vinohradníci i samotná spoločnosť Slovenska. Napokon aj niektoré svoje východiská vnímam z dnešného výskumníckeho pohľadu ako v určitom zmysle jednostranné a pracovné metódy ako extrémne náročné na čas. Na druhej strane, poznatky, ktoré môj urbánno-etnologický projekt a výskum založený na (z dnešného hľadiska možno až príliš dôslednej) kombinácii etnologických a historických metód práce prinášal, ma neustále posúvali k novým témam. Získala som vďaka nim tiež viaceré ponuky na interdisciplinárnu spoluprácu s historikmi, pamiatkarmi, archivármi alebo sociológmi i pozvania na pôsobenie v expertných skupinách v rámci mestskej samosprávy. To naznačuje, že jeho výsledky môžu byť komunikovateľné a využité aj v širšom, než len v etnologickom vedeckom kontexte.

Ústredným predmetom tejto knihy je vinohradnícke mesto. Ide o etnologický koncept umožňujúci uchopiť historicky sformovaný živý kultúrny fenomén – urbánnu spoločnosť, ktorej ekonomické, sociálne a kultúrne charakteristiky viditeľným spôsobom ovplyvňuje činnosť obyvateľov, zaoberajúcich sa pestovaním hrozna a výrobou vína určeného pre trh, teda vinohradníctvom a vinárstvom.⁴ Konkrétnym objektom štúdia sú mestá na západnom Slovensku, ležiace na úbočiach pohoria Malé Karpaty, v jadre rozvinutého vinohradníckeho teritória. Vinohradníctvo tu bolo od stredoveku spôsobom obživy a predmetom obchodu, ovplyvnilo sociálnu štruktúru, fungovanie miestnej samosprávy a lokálnych formálnych inštitúcií, ale tiež rytmus každodenného života a spoločenskú kultúru, fyzickú podobu miest i krajiny, ktorá ich obklopuje. Vrcholný rozkvet dosiahlo v 16. a 17. storočí, v ďalších storočiach kvantitatívne upadalo a jeho význam (ako primárneho ekonomického faktora pre obyvateľstvo miest) sa znižoval. Vinohradnícky rys, hoci oproti minulosti značne zredukovaný, však zostal v tunajšom urbánnom prostredí prítomný i na začiatku 21. storočia. Jednak v polohe primárnej či sekundárnej ekonomiky, jednak ako silný identifikačný a symbolicko-kultúrny náboj. Napokon, čo predstavuje pre etnológiu faktor mimoriadnej príťažlivosti, je tu vinohradníctvo i dnes živou súčasťou obsahu každodennej

⁴ Termín vinohradníctvo v užšom zmysle označuje výrobu prvotnej suroviny na víno, teda pestovanie hrozna, zatiaľ čo pod pojmom vinárstvo sa rozumie samotná výroba vína. Takto sa termíny rozlišujú aj v jazyku legislatívy a pri špecifikácii zamerania podnikania. Podľa dnes platného Zákona o vinohradníctve a vinárstve je *vinohradníctvom* súhrnom činností zameraných na pestovanie viniča [...] a [...] *vinohradník* fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá pestuje vinič, vyrába alebo uvádza na trh hrozno [...] vysádza a ošetruje vinohrady. *Vinárstvo* je súhrn činností, zameraných na spracovanie hrozna na víno, jeho ošetrovanie, nakladanie s ním a na jeho uvádzanie na trh, *vinár* je fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá vyrába a uvádza na trh vinárske výrobky (Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 182/2005 Zb., § 2, odseky 1, 22, 23, 24).

faktickej i symbolickej komunikácie. Sociálna skupina tvorená reprezentantmi vinohradníctva má kontinuálne podiel na tvorbe urbánnych kultúrnych charakteristík.

Cieľom tejto práce je sledovať vývoj charakteristík vinohradníckeho mesta, študovať procesy sociálnych transformácií v jeho prostredí. Snažím sa popísať ich nosné roviny, odhaliť momenty a aktérov ich dynamiky a pochopiť sociálnu logiku, ktorá môže ich priebeh ovplyvňovať. Opísané ciele stručne vyjadrujú výskumné otázky: (1) aké sú hlavné znaky miest, v ktorých niekoľko storočí kontinuálne funguje vinohradníctvo?; (2) aká je sociálna báza vinohradníctva v mestách?; (3) aká je pozícia vinohradníkov v sociálnej štruktúre miest?; (4) aký vplyv má vinohradníctvo na rozvoj a perspektívy miest? Pri ich zodpovedaní nepostupujem cestou overovania stanovených hypotéz a teoretických predpokladov, k problémom smerujem od dostupných pramenných materiálov a empirických výskumných zistení. Základným prístupom pri štúdiu vybraných javov je ich analýza v historickej perspektíve. Aktuálny stav je teda interpretovaný v kontexte situácií, ktoré zmene predchádzali a mohli ovplyvniť jej súčasnú podobu a dynamiku. Na získanie historickej perspektívy využívam publikovanú historickú literatúru. Hlavnou metódou použitou pri výskume vinohradníckeho mesta, vinohradníctva i vinohradníkov, sú hĺbkové kvalitatívne etnologické sondy. Využívajú originálny empirický materiál z archívnych a terénnych výskumov, realizovaných v rokoch 1997 až 2007 so zameraním na mestá Modra a Pezinok.⁵ Poznatky o meste Svätý Jur, ktorého štúdiu som sa venovala spolu s inou autorkou a naše poznatky o vývoji vinohradníctva v meste v 20. storočí i jeho etnografických aspektoch boli knižne publikované,⁶ aplikujem najviac v druhej kapitole práce. V empirických kapitolách ich priamo neanalyzujem, využívam ich však ako východiská formulovaných zovšeobecnení.

Do priebehu a výsledkov etnografického terénneho výskumu, pozorovaní, spôsobu dokumentovania študovaného diania, no najmä do rozhovorov s informátormi ako partnermi etnológov pri výskume, sa vždy priamo premietajú ich osobné charakteristiky. Tak biografia a ukotvenosť v prostredí, ako aj priame či nepriame väzby na študované témy a problémy. Hoci nepochádzam zo žiadneho zo skúmaných miest, v tomto regióne som sa narodila a vyrastala, veľmi dobre ho poznám, mám tu príbuzných, veľa priateľov i známych. S mestom Modra sa spája obdobie môjho stredoškolského štúdia, v meste Pezinok už takmer dvadsať rokov bývam. Uvedomujem si, že všetky tieto formálne i neformálne väzby sú zdrojom môjho výskumnického zaujatia témou, rámčujú však a nevyhnutne ovplyvňujú spôsoby, ako s ňou pracujem ako etnologička.

Kniha predstavuje syntézu publikovaných vedeckých štúdií, ktoré som ďalej rozpracovávala, doplnila a vzájomne prepojila. Jej ambíciou je zhustene a na jednom mieste prezentovať poznatky z dlhodobého archívneho a etnografického výskumu. Jednotlivé kapitoly sú pokusmi nazrieť na širokú a členitú problematiku fungovania spoločnosti vinohradníckych miest z viacerých možných uhlov. Otázky spadajúce do obdobia pred rokom 1997, keď som rozbehla svoje skúmanie zamerané na súčasnosť, sú postavené na analýze historických prameňov a spomienok mojich partnerov vo výskume. Pri ich interpretácii aplikujem etnologickú rekonštrukciu. Iné časti čerpajú z etnografického výskumu a bezprostredných pozorovaní aktuálneho diania v mestách. Faktická výpovedná hodnota je v takomto

⁵ Všetky moje empirické dáta sú uchovávané ako výskumné správy v Zbierke textov Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave pod inventárnymi číslami 1408, 1508 – 1513.

⁶ Popelková, Katarína – Vlasáková, Beáta: Svätý Jur v 20. storočí. In: *Dejiny písané vínom*. Zost. Juraj Turcsány. Svätý Jur: Mesto Svätý Jur, 2009, s. 163-205.

prípade limitovaná časovým záberom môjho pohybu v teréne. Hoci za vyše desaťročie, ktoré odvtedy uplynulo, sa terén dynamicky menil, súdobé sondy prezentujem ako ucelené vedecké pokusy. Čitateľovi tak ponúkam príležitosť posúdiť, okrem zhromaždených poznatkov a efektívnosti uplatneného prístupu, aj výhody a obmedzenia etnologických pracovných metód.

Korpus zobrazení použitých v tejto knihe je výsledkom samostatného archívneho a terénneho výskumu a štúdia zbierok inštitúcií a jednotlivcov. Obrázky spolu s textami pod nimi dokumentujú vizuálnu stránku sledovaných procesov. Tvoria preto organickú súčasť vedeckého výkladu.

V prvej kapitole predstavím okolnosti formulovania výskumnej témy a poznávacie východiská. Uvediem širšie historické kontexty vývoja, teoretické rámce, ako aj možnosti a limity etnologického štúdia vinohradníckych miest a vinohradníkov.⁷

Druhá kapitola tvorí širokú historickú perspektívu pre etnologické sondy v ďalších troch kapitolách. Prináša zhrnutie všeobecných kontextov a ekonomických charakteristík existencie vinohradníctva v dejinách krajiny.⁸ Nadväzuje naň prehľad historických dát o vývoji troch konkrétnych vinohradníckych miest na juhozápadnom Slovensku. Syntetický komparatívny exkurz do minulosti Svätého Jura, Pezinka a Modry v období 13. – 19. storočia je spracovaný na základe publikovaných poznatkov historiografie. Nemá aspirácie zachytiť celú komplexnosť problematiky. Jeho funkciou je priblížiť okolnosti formovania prvkov urbánnej kultúry, spojenej s vinohradníckym zamestnaním a znakov vinohradníckeho mesta na Slovensku. Ide o pohľad do značnej miery výberový, účelovo odsúvajúci iné stránky dejín sledovaných miest do úzadia a preto nevyhnutne zjednodušujúci. Stal sa však východiskom pre vymedzenie vinohradníkov ako objektu môjho štúdia. Využívam ho tiež na komplexnejšie etnologické porozumenie fungovaniu vinohradníctva v mestách na Slovensku v období nástupu modernizácie i neskôr v 20. storočí. V historickom profile skúmaných miest sa agrárny prvok (reprezentovaný vinohradníctvom i na konci 19. storočia) odhaľuje ako dôležitý faktor formovania sociálnej a ekonomickej dimenzie sídla. Súčasne tvoril rámec reprodukcie životaschopnej skupiny obyvateľov, ktorá ovplyvnila spôsob života v meste ako celku. Táto skutočnosť umožňuje opísané lokality z etnologického hľadiska sledovať ako vinohradnícke mestá.

V tretej, najrozsiahlejšej kapitole, upriamujem pozornosť na tých mestských obyvateľov, ktorých hospodárska prosperita a spoločenské postavenie v societe sú priamo závislé či nepriamo spojené s poľnohospodárstvom. Súčasťou takto široko chápanej skupiny obyvateľstva sú aj mestskí vinohradníci.⁹ V prvej časti naznačím historické podmienky vývoja poľnohospodárskeho obyvateľstva miest všeobecne a vinohradníkov špeciálne. Potom prejdem k teoretickému modelovaniu objektu môjho záujmu – mestských vinohradníkov ako profesijnej skupiny. Jej príslušníkov spája nielen rovnaký spôsob obživy, ale aj ekonomické záujmy, ciele a hodnoty. Ak hovorím o skupine, nemám na mysli výsledok uvedomelého združovania sa alebo organizačnú jednotku s objektívnymi formálnymi znakmi. Pri jej modelovaní vychádzam z potreby teoreticky uchopiť sociálnu bázu mestského vi-

⁷ Kapitola sa ťažiskovo opiera a ďalej rozpracúva moje zistenia publikované v rokoch 1999 – 2006 (Popelková 1999, 2005, 2006c).

⁸ Prvá časť kapitoly sa opiera o rozpracovanie tejto témy v mojich prácach z rokov 1999 a 2006 (Popelková 1999, 2006b).

⁹ Opieram sa o svoje práce z rokov 1999 – 2007 (Popelková 1999; Popelková – Vrzgulová 2005; Popelková 2006, 2006a, b, c; Vrzgulová – Popelková 2007). Analyzované empirické dáta som zhromaždila výskumom v archívoch a teréne v rokoch 1998 – 2005 (podrobnejšie o tom pozri na konci prvej časti tejto kapitoly).

nohradníctva. Využívam ju ako analytický pracovný nástroj. Jej prostredníctvom sledujem spôsoby, akými sa realizuje prepojenie vinohradníkov a spoločnosti mesta. Ťažisková časť tretej kapitoly sleduje peripetie vinohradníkov v meste Modra počas 20. storočia. Podkladom pre rámcový úvod a teoretické východiská boli publikované vedecké poznatky, vlastná analýza stojí na originálnom archívnom a terénnom etnografickom výskume.

Jednou z možností, ako sa priblížiť k etnologickému porozumeniu spoločnosti, je metóda porovnávania. Vybrané rovnaké fenomény, procesy tej istej kategórie, objekty so spoločnými črtami či rovnakou štruktúrou sa sledujú v porovnateľných prostrediach, prípadne sa pozornosť zacieli na jeden jav v dvoch rozdielnych situáciách. Na základe popisu objektov vo vybraných rovinách, uplatnením jednotného prístupu pri analýze materiálu a konfrontáciou zistení smeruje takýto pokus k všeobecnejšiemu poznaniu. Vo štvrtej kapitole približujem cez sondy využívajúce porovnávací prístup dve vinohradnícke mestá – Modru a Pezinok. Prvá časť ich sleduje prostredníctvom vinohradníckych spolkov. V druhej mapujem a analyzujem formy a spôsoby, akými sa na prelome 20. a 21. storočia v živote miest odrážali, prípadne cielene využívali odkazy na ich minulosť a historické osudy.¹⁰

Piata, posledná kapitola, je venovaná vinohradníckemu mestu ako špecifickému prvku kultúry Slovenska. V dôsledku zmeny politického systému možno od 90. rokov 20. storočia sledovať po takmer päťdesiatich rokoch jeho emancipáciu. Rozvíjal sa v regióne Malých Karpát na platforme regionálnej či lokálnej historickej a kultúrnej tradície a súčasne – vďaka obnoveniu slobodného samostatného vinohradníckeho podnikania – na reálnej ekonomickej báze. Pestovanie hrozna a výroba vína je črtou sprevádzajúcou tunajšiu mestskú spoločnosť od stredoveku. Vychádzam teda z predpokladu, že ako súčasť lokálnej kultúry vykazuje toto odvetvie väzby nielen na oblasť ekonomiky, ale priamo korešponduje so sociálnym dianím. Javy, sprevádzajúce postsocialistickú transformáciu vinohradníctva, preto interpretujem v rovine lokálnych spoločenských vzťahov. Na príklade miest Modra a Pezinok sledujem spôsoby, akými sa ich mestský organizmus prispôbil podmienkam postsocialistickej transformácie a ako vinohradnícke mesto začalo plniť funkcie aktéra regionálneho rozvoja.¹¹ Pri etnologickom výskume k tejto téme som vychádzala zo svojich poznatkov z archívneho výskumu a etnografických rozhovorov. Ťažiskovo však čerpám informácie z neformálnych rozhovorov so súdobými vinohradníckymi podnikateľmi a návštevníkmi rôznych spoločenských podujatí, zo svojich výskumných denníkov z nezúčastneného pozorovania diania v mestách, z fotografickej dokumentácie, výsledkov sledovania lokálnej tlače, reklamných materiálov a internetových stránok približne v období rokov 1995 – 2007. Hoci predmet výskumu som sledovala v dvoch lokalitách, nepokúšam sa v tejto kapitole o dôslednú komparáciu. Výklad podávam problémovo, nie podľa miest. Znaky, ktoré mali Modra a Pezinok na prelome 20. a 21. storočia spoločné, približujem cez prejavy vinohradníctva v ich každodennom živote a cez vinohradnícke slávnosti. Napokon charakterizujem tunajšie mestské vinohradníctvo ako účastníka rozvojových partnerstiev na lokálnej a regionálnej úrovni.

V Závere knihy sumarizujem poznatky a formulujem závery o znakoch vinohradníckeho mesta na Slovensku tak, ako ich odhalila etnologická perspektíva.

Uvedomujem si, že moja kniha túto fascinujúcu tému síce pred čitateľom otvára, no nevyčerpáva, pretože dôsledné zodpovedanie nastolených otázok presahuje jej možnosti.

¹⁰ Svoje poznatky k týmto témam som publikovala v štúdiách Popelková 2007, 2007a, 2008.

¹¹ Kapitola sa opiera o moje práce Popelková 2005a, 2007b.

Na tomto mieste sa chcem poďakovať všetkým mojim informátorom – partnerom vo výskume. Podelili sa so mnou o svoje biografické dáta, spomienky alebo komentáre aktuálneho diania a trpezlivo zodpovedali moje otázky pri výskumných rozhovoroch. Ďakujem pracovníckam Štátneho archívu Bratislava, pracovisko Archív Modra, za ich profesionálny prístup, ochotu a pomoc pri vyhľadávaní dokumentov počas všetkých mojich bádateľských návštev. Profesionálne archivárske rady pri interpretácii historických prameňov a príprave obrazovej prílohy mi poskytol riaditeľ tohto archívu PhDr. Juraj Turcsány. Jemu patrí moje mimoriadne poďakovanie. Cením si podporu svojich vážených kolegov, urbánneho etnológa PhDr. Petra Salnera, DrSc. a agrárneho etnografa PhDr. Petra Slavkovského, DrSc. Inšpirovali ma vecnými pripomienkami a konzultovali so mnou odborné otázky spadajúce do sféry ich záujmu. Ústretovosť oslovených inštitúcií, občianskych združení i jednotlivcov, ktorí poskytli archívne dokumenty a fotografie zo svojich zbierok na publikovanie, mi umožnila zostaviť obrazovú prílohu knihy.

Za dôsledné čítanie, odborné komentáre a cenné rady patrí moja vďaka urbánnej antropológke, prof. PhDr. Alexandre Bitušíkovej, CSc., ktorá veľkoryso prijala úlohu knižný rukopis vedecky redigovať.

KAPITOLA I

Urbánna etnológia a vinohradnícke mesto: komplikovaná príťažlivosť dvoch svetov

Urbánna etnológia, vinohradnícke mesto a vinohradníci

Po roku 1989 sa v Československej socialistickej republike zmenou politického systému a legislatívy, ako aj nastolením podmienok na rozvoj trhovej ekonomiky, postupne vytvorili podmienky pre premenu sociálnej štruktúry. V Slovenskej republike, ktorá vznikla v januári 1993 po rozpade česko-slovenskej federácie, prinášal proces postsocialistickej ekonomickej a sociálnej transformácie a formovania občianskej spoločnosti množstvo spoločenských zmien a problémov. Otvárali sa tým však i nové témy pre humanitné a sociálne vedy, medzi nimi aj pre slovenský národopis.¹² Na (aspoň čiastočný) návrat niekdajších stredných vrstiev reagoval orientáciou na výskum sociálnych skupín v meste. Ich štúdium bolo pred rokom 1989 z ideologických príčin obmedzené, resp. nemožné.

S ambíciou tejto disciplíny (zodpovedať dovtedy zamlčované alebo celkom nové otázky) súvisel aj jej dynamický metodologický rozvoj. Otvorili sa možnosti komunikovať s príbuznými disciplínami v zahraničí a slobodne hľadať tematické a teoretické impulzy mimo rámca tradičného národopisu. Reakcia na vnútorné vedecké potreby, všeobecný trend antropologizácie záberu európskeho i slovenského národopisu a záujem o sociálne vzťahy spoločne vytvorili priestor na vznik nových interpretačných rámcov. Veľmi skoro, už v 90. rokoch 20. storočia, doviedli smerovanie národopisu k etnológii. Zmenu sprevádzalo rozšírenie pôvodného pohľadu od roľníckych spoločenstiev a vidieka k mestu a komplexnej spoločnosti všeobecne. Etnológia sa začala približovať k antropológii a vede o človeku na strane jednej, k sociálnym vedám (sociológii, sociálnej psychológii, politológii) na strane druhej. Slovenským etnológom to prinieslo tiež možnosť či nevyhnutnosť reinterpretácie východísk.¹³

Okrem iných platforiem získalo v etnológii v 90. rokoch 20. storočia priestor štúdium mesta, označované tiež ako urbánna etnológia.¹⁴ V národopise sa postupne rozvíjalo od polovice 20. storočia. Postupne prešlo od etapy výskumu robotníctva, štúdia tzv. kovoroľníctva, procesu industrializácie a urbanizácie až ku cieľavedomému štúdiu sociálneho a kultúrneho vývoja metropoly Bratislava a následne aj stredných a malých miest na Slovensku.

¹² Na konci 80. rokov 20. storočia sa na Slovensku takto nazýval vedný odbor, ktorý tvorili etnografia a folkloristika. Od konca 20. storočia sa odbor označuje ako etnológia. Etnografia, ktorej základom je zhustený opis, je dnes chápaná ako jedna z metód etnológie (Zajonc 2016: 21).

¹³ Podrobnú analýzu tohto procesu prinášajú napr. metodologické práce Gabriely Kiliánovej (Kiliánová 2002, 2002a).

¹⁴ Akcentujem tu iba niektoré vybrané aspekty tohto smeru bádania, ktoré z mojej perspektívy úzko súvisia s témou tejto knihy. Celkovým vývojom, východiskami a metodologickými otázkami urbánneho štúdia v slovenskej etnológii som sa komplexne zaoberala v samostatných prácach, napr. Popelková 1996, Popelková – Salner 2002; Popelková 2010.

Týmto presunom záujmu etnológia prirodzene reflektovala zmenu štruktúry obyvateľstva Slovenska – stále viac jeho obyvateľov z vidieka odchádzalo trvalo žiť a pracovať do miest. Pri výskume širokej škály tém využívala teoretické prístupy od analýzy najmenších sociálnych jednotiek mesta až po štúdium mechanizmov jeho diferenciacie a integrácie. Rovnako pestré boli aj pracovné nástroje, najčastejšie sa však etnografické metódy (rozhovory s ľuďmi rôznych generácií a pozorovanie v teréne) kombinovali s metódami historického výskumu (štúdiom archívnych prameňov, dobovej tlače, spomienok pamätníkov atď.).

Prostriedkom k odhaleniu spôsobov, akými rôzne vrstvy a skupiny obyvateľov miest navzájom komunikovali pred nástupom diktatúr v 20. storočí, sa pre urbánne štúdium v slovenskej etnológii stal historický prístup – vysvetľovanie súčasných procesov v meste na základe poznania ich predošlého vývoja. Presadzoval sa však iba postupne. Po krátkom období výskumov, orientovaných na súčasnosť mesta a predovšetkým na rodinu a sviatky,¹⁵ sa silná „zakladateľská“ skupina akademických etnológov a archivárov (sústredených okolo Petra Salnera) k nedávnej minulosti mesta obrátila až v polovici 80. rokov 20. storočia.¹⁶ Pionierskym spôsobom sa pustili do rekonštrukčného výskumu každodennosti slovenskej metropoly Bratislava v medzivojnovom období. Čoskoro priniesli množstvo nových poznatkov o bohatom spoločenskom živote mesta¹⁷ a inšpirovali ďalších svojich kolegov na Slovensku k urbánnemu štúdiu. Čiastkové témy a problémy súvisiace s kultúrou miest a ich sociálnym vývojom sledovali historicko-etnografickými metódami. Súčasne sa pri výskume Banskej Bystrice v tíme sústredenom okolo urbánnej antropologičky Alexandry Bitušikovej rozvíjalo štúdium širokého okruhu problematiky mestského spoločenstva ako celku, ktoré aplikovalo holistický prístup. Prihlásilo sa k európskemu urbánno-etnologickému, resp. anglo-americkému urbánno-antropologickému smerovaniu.¹⁸ Prostredníctvom týchto i ďalších línií výskumu sa na prelome 20. a 21. storočia urbánne štúdium v slovenskej etnológii pevne etablovalo.¹⁹

Orientácia výskumu mesta na minulosť si vyžiadala sústredenie pozornosti na rekonštrukciu sociálnej štruktúry Slovenska v období od prelomu 19. a 20. storočia do rozpadu Československej republiky v marci 1939. Túto etapu charakterizujú kapitalistické výrobné vzťahy v rámci rakúsko-uhorského politického systému a po rozpade dunajskej monarchie kvalitatívne nové politické i sociálne podmienky v liberálnom Československu v medzivojnovom období.

V podmienkach Uhorska bolo územie Slovenska síce najviac industrializovanou časťou kráľovstva, prevažne však agrárnou krajinou so slabo vyspelými politickými a ekonomickými elitami, ktoré sa navyše vyčerpávali v boji o národnú emancipáciu. Oneskorené a nedostatočné rozvíjanie spoločenskej a ekonomickej modernizácie fakticky pokračovalo aj v období po páde monarchie po skončení prvej svetovej vojny, najmä z dôvodu asymetrického centralistického modelu československého štátu. Vývoj majetkovo, konfesijnálne a etnicky diferencovaných stredných vrstiev Slovenska ďalej negatívne poznačila legislatíva vojnovkej Slovenskej republiky z roku 1939. Definitívny ekonomický aj sociálny zánik podnikateľského elementu spoločnosti Slovenska napokon priniesol komunistický prevrat v roku 1948. Súkromný majetok prestal existovať, dispozičné právo prešlo na štát.

¹⁵ Napr. Salner – Salnerová 1982; Salner 1982, 1983; Feglová – Salner 1985a, 1985b, 1987.

¹⁶ Salner 2013: 75.

¹⁷ Napr. Salner 1990, Luther 1990; Salner a kol. 1991 a ď.)

¹⁸ Bitušiková 2003: 43.

¹⁹ Podrobnejšie pozri prehľadové práce: Salner 1988, 1990; Luther 1995; Bitušiková 2003: 40 a n.

Súkromné podnikanie bolo zakázané a buď zaniklo, alebo prebiehalo ilegálne v tzv. šedej zóne s rizikom odhalenia a následného trestu. Tento stav trval až do prevratu v roku 1989.

Etnológia začala rekonštruovať stredné vrstvy v priestore mesta cez skupiny remeselníkov a obchodníkov v období na prelome 19. a 20. storočia. Výskumy orientované na takmer storočie vzdialenú minulosť, etapu nastupujúcej modernizácie európskej spoločnosti, odhalili heterogénne zoskupenia, charakteristické pre vývojovú fázu prechodu od cechových remeselníkov a slobodných mešťanov k predstaviteľom starých stredných vrstiev. Archívne štúdium a aplikovanie ďalších historických metód výskumu umožnilo zadať ich parametre. Kvalitatívne etnografické biografické rozhovory odhalili nielen ich diferencovanosť, ale aj princípy vzájomnej komunikácie skupín v meste a prepojenie s formálnymi inštitúciami. Najmä však konštatovali ich zásadný podiel na úrovni a v podobách spoločenskej kultúry miest. Čo sa týka metodológie, pri takomto štúdiu bolo urbánne prostredie chápané ako vnútorne štruktúrované a k makroúrovni spoločnosti otvorený sociálny organizmus. Model umožňoval rekonštruovať sociálnu mikroúroveň mesta ako odraz politických, ekonomických a štátoprávných zmien, ktorými Slovensko prechádzalo v priebehu 20. storočia. Súčasne umožňoval zaoberať sa rozličnými segmentmi kultúry mesta uplatnením štandardnej etnologickej optiky.

Dedičstvo historizmu, ktoré slovenská etnológia v meste úspešne rozvinula na konci 20. storočia, je do značnej miery pochopiteľným dôsledkom charakteru jej vývoja v lone slovenského národopisu. V jeho marxistickej metodológii bol totiž historický prístup základným kameňom vytýčenia a definovania objektu výskumu i stanovenia poznávacieho cieľa. Súviseli s tým však aj viaceré externé faktory pôsobiace v období, keď sa výskum mesta v etnológii emancipoval. Jedným z nich bolo ideologicky vynútené tabuizovanie výskumných tém a otázok, súvisiacich so zmenami sociálnych vzťahov, ktoré podmienil komunistický prevrat v Československu v roku 1948.²⁰ Ďalším bol fakt, že oficiálna slovenská historiografia sa od 70. rokov nezaoberala otázkami sociálnych dejín vlastnej krajiny. Absolútne chýbali tiež korektné synchronne či diachronne sociografické analýzy slovenskej spoločnosti z makro- či mezoúrovne, o ktoré by sa výskumy v meste mohli opierať.

Zjednodušene povedané, etnológ, ktorý chcel skúmať v mestskom prostredí akúkoľvek tému súvisiacu so sociálnou sférou, musel siahať do predsocialistického minulosti a sám vyhľadať pre tú-ktorú lokalitu nielen základné štatistické a demografické údaje, ale predovšetkým aj podrobnosti z historického vývoja v období, na ktoré sa zameriaval. Truhlica s dedičstvom teda skrývala akúsi zautomatizovanú orientáciu na úporné rekonštruovanie minulosti každého zo skúmaných miest v zábere prinajmenšom od konca 19. storočia. To predpokladalo využívanie inštrumentára historiografie pri získavaní materiálu – od štúdia vedeckej literatúry cez dlhodobý archívny výskum a čítanie pozostalostí, biografii a spomienok až po excerptiu dobovej tlače. Metodologickým paradoxom, no i faktickým znakom takýchto výskumov v meste, sa v 90. rokoch 20. storočia stala dôsledná kombinácia spomenutého s terénnymi etnografickými metódami, ktorými sú rozhovory s pamätníkmi, zhromažďovanie individuálnych ústnych histórií pomocou opakovaných doplnkových výskumov a pod. Táto črta rozširovala optiku historiografie, hoci prácu etnológie limitovala. Odkázala ju na hľadanie respondentov vhodných na výskum iba v generácii najstarších obyvateľov miest – pamätníkov medzivojnového obdobia. Zároveň však umožnila lepšie

²⁰ Popelková 1996.

pochopiť súvislosti, obísť historickým materializmom cenzurovanú realitu a hľadať vlastné cesty poznávania problematiky a prostredia.

Jemná diferencia, ktorú termín „historizmus“ skrýva – môže ísť o uplatňovanie historického hľadiska alebo o preceňovanie minulosti – sa artikulovala v rozličnej miere. Ak nie presilu, tak štipku tejto schizofrénie možno na prelome 20. a 21. storočia nájsť takmer v každej publikovanej štúdii z dielne slovenskej etnológie v meste. Bolo by zjednodušujúce hovoriť o nej jednoznačne ako o metodologickej pasci, hoci bez istej rozpoltenosti sa etnológ nezaobišiel. Príznačné bolo, že vedomá aplikácia, teoretické opodstatnenie a účel využitia historického aspektu sa pri tom-ktorom počíne spravidla nepotrebovali zdôvodniť. Práve rekonštrukcia minulého stavu a jeho opis boli totiž veľmi často cieľom štúdia. Hlavný výskumný nástroj etnológie a cesta na získanie dát – etnografická metóda pozostávajúca z rozhovorov, pozorovania a zhusteného popisu aktuálneho diania – zostávala v pozícii latentnej dispozície, keďže najčastejšie sa bolo treba opýtať na niekdajší stav. Výsledky svojich terénnych pozorovaní prostredia výskumník (v úsilí chrániť seba aj informátorov) dôsledne nezaznamenával, necitoval, neartikuloval snahu interpretovať práve tie. Boli akoby čímsi intímny, pre vlastnú prácu nepatričným. Pridával ich nanajvýš pri analýze materiálu z výskumu medzi svoje úvahy ako „utajené korenie“. Možno práve cez tento moment sa dá vyjadriť odlišnosť súdobého prístupu historiografie a etnológie: to, čím práve teraz skúmané prostredie žije, nie je to, z čoho sa ako etnológovia odvíjame, čo chceme vysvetliť, je to „iba“ pozícia, na ktorej práve stojíme, čosi, čo nie je objektom výskumu, čo nemá rušiť náš zámer. Pohľad upierame do minulosti, tam smerujú naše pokusy o vysvetlenie. Zároveň však pre seba aj verejnosť objavujeme čosi, čo nám bolo utajované a zakazované.

Ambivalentnú hodnotu spomenutého dedičstva podčiarkuje okrem časovej náročnosti – neúmernej k výpovednej hodnote získaných, a to ešte stále iba východiskových poznatkov – aj problematická validita každej kvalitatívne získanej informácie o minulosti. Tým viac, že zhromažďovanie výsledkov rekonštrukcií bývalého stavu či národopisnou deskripciou zachránených reliktov nemožno považovať za vedeckú prácu. Je teda v zmysle etnologických perspektív diachrónny prístup potrebný, alebo je zbytočný? Je na farchu, alebo ide o efektívnu pracovnú metódu? Tieto a podobné otázky úzko súviseli s každým urbánno-etnologickým projektom stavaným na konci 20. storočia.²¹

Prakticky zvolená orientácia na minulosť pokračovala aj naďalej a v prácach jednotlivých autorov sa odrazila v rozličnej miere. Keď však po dovŕšení politickej zmeny z novembra 1989 bola etnológia postavená pred problém reflektovať a vysvetliť charakter aktuálnych spoločenských procesov, vynorila sa pred ňou potreba zmeny nastavenia optiky. Pri reflexii postsocialistickej transformácie bolo potrebné zamerať pohľad nielen na prítomnosť, ale tiež hľadať spôsob „korekcie“ pohľadu na minulosť. Perspektívy ďalšieho aplikovania historického prístupu to logicky sproblematizovalo. Aby sa pre výskum v meste nestal príťažbou, bolo efektívne prispôbiť mu tematické zameranie i aplikované pracovné postupy. Analýza publikovaných prác z prelomu tisícročí odhaľuje, že etnológovia pri reflexii minulosti mesta postupovali v princípe dvoma smermi. Buď sledovali von-

²¹ Zhodnotenie nevýhod a limitov, ale aj významu a predností skúmania a poznávania minulosti, ako podmienky pre etnologické porozumenie a interpretáciu súčasnosti, sa stalo nevyhnutné aj pre vytvorenie dizajnu výskumu vinohradníckeho mesta v mojej práci. Z hľadiska rozvoja urbánnej etnológie na Slovensku ho preto možno vnímať ako jeden z konkrétnych príkladov dokumentujúcich úroveň jej metodológie na konci 20. storočia.

kajšie prejavy diferenciácie mestskej spoločnosti celkovo, alebo sa sústredili na vybranú jednotlivú časť sociálnej štruktúry mesta.

Na národopis hádam najpriamočiarejšie nadviazalo štúdium miest cez znaky a praktiky skupín, prejavy subkultúr. Odhalilo prejavy diferenciácie, tolerance či konfliktu, resp. pestrosť mestských spôsobov života.²² Objavovanie nepoznaného umožnilo uplatniť deskripciu a orientácia na minulosť podporila závislosť od historizmu. Opisovali sa prejavy multikultúrnosti mesta, hľadali sa faktory súdržnosti, alebo sa sledovala mnohoúrovňová diferenciácia mesta a príčiny, ktoré ju vyvolávajú a ovplyvňujú. Pri aspirácii vyjadrovať sa k súčasným javom, umožnil tento prístup priamy prechod k výskumom mesta ako celku. Vychádzajú z definovania mesta ako kvalitatívne špecifického sociálneho prostredia a v európskej i zámorskej vede sa zvyknú považovať za urbánnu antropológiu/etnológiu.

Využitie podrobného historického výskumu a komparatívnych analýz lokálnych archívnych údajov sa v slovenskej etnológii uplatnilo v hlbkovom štúdiu mestských stredných vrstiev a sociálnych skupín na mikroúrovni urbánnej spoločnosti. Mapovali sa prejavy prítomnosti ich predstaviteľov v spoločenskom živote mesta, každodenné praktiky, vyznávané hodnoty i špecifické prepojenie ich lokálnych osudov so sociálno-politickým vývojom v krajine. Hoci problematika perspektív stredných vrstiev sa po roku 1989 stala pre etnológiu výsostne aktuálnou, dôraz sa z poznávacích príčin kládol na minulosť. Historizmus etnológovia korigovali analýzou kvalitatívnych údajov získaných biografickou metódou. Na interpretáciu sa využil sociálno-historický koncept reprodukcie elít, resp. teória sociálnych kapitálov Pierra Bourdieaua.²³ Historická perspektíva, resp. snaha o rekonštruovanie minulosti, stála ako hlavný predpoklad pri etnologickom štúdiu sociálnych skupín v meste. Vedci sa pokúsili svojimi výskumami „vynášať na svetlo“ spoločenské formácie, ktoré v období socializmu „neexistovali“. Ich popisom a hľadaním rôznych sociálnych interakcií sa snažili analyzovať niekdajšiu povahu života v mestách. Na ceste k postihnútiu charakteru urbánneho prostredia za objekt štúdia volili etnické, náboženské či profesijné skupiny. Slúžili ako konkrétne príklady alternatív mestského života a tvorcovia jeho kultúrnych charakteristík. Najprv ťažisko záujmu spočívalo v „záchranných“ rekonštrukciách. Tie boli výsledkom štúdia historických prameňov a rozhovorov s najstaršími rodákmi miest. Niekedy sa dokonca ukázalo, že aj po novembri 1989 jestvujú v mestách relikty takýchto skupín. Príkladov prístupu, keď etnológovia sociologicky vymedzili skupinu mestského obyvateľstva a záberom do minulosti zhromaždili k nej časovo náročným postupom údaje odhaľujúce stupeň jej kompaktnosti a funkcie, bolo na prelome tisícročí v slovenskej etnológii viac.²⁴ Využili klasifikácie a teoretické poznatky sociálnych vied aj pri analýze materiálu a s vybranou skupinou narábali ako s modelom. Cieľom bolo odhaliť podmienky, ktoré majú podiel na charaktere a stupni stability jej pozície v sociálne diferencovanej štruktúre mesta. Historický prístup tu umožnil sledovať faktory vývoja

²² Cez odlišne sa prejavujúce subkultúry a prvky životných štýlov jednotlivých vrstiev v minulosti sa napr. k mestu približovala vo svojich prácach A. Bitušiková (1996, 1997, 1999), cez statusové symboly J. Darulová (1999), cez participáciu obyvateľstva sociálne diverzifikovaných mestských spoločností na živote komunít V. Feglová (1999). L. Falfánová (1999) prešla od výskumu obchodu ako zamestnania (v zmysle klasického národopisného členenia predmetu výskumu) k štúdiu obchodu a obchodníkov v meste. Predmetom etnologického štúdia sa stala aj etnicita a konfesionalita obyvateľov mesta a iné nadlokálne sociálne fenomény významne ovplyvňujúce život mesta ako celku, resp. ako sociálneho organizmu v 20. storočí (napr. Luther 1997, 1999; Salner 1999; Zajonc 2003, Darulová 2004) a i.

²³ Napr. Vrzgulová 1998, 1999; Bumová 2003.

²⁴ Napr. Kardošová 1990; Košťálová 2002, 2009; Popelková 1998, 1999; Socioprofesionálne skupiny – subkultúry v meste 2005; Vrzgulová 1997).

a diachrónnu dynamiku skupín mestského obyvateľstva. Takýto prístup sa stal rámcom môjho etnologického štúdia v meste.

Ako cestu do sveta urbánnych sociálnych vzťahov som zvolila skupinu mestských vinohradníkov. Jej historicko-kultúrne, ekonomické a socio-demografické charakteristiky som rozpracovala analýzou historických poznatkov a prešla k sociologickému vymedzeniu skupiny ako objektu etnologického štúdia. Cez jeho sledovanie som sa pokúsila preniknúť k všeobecnejším princípom fungovania mestského organizmu.²⁵ Pri príprave výskumov a analýze empirického materiálu som kombinovala dva koncepty historického štúdia skupín. Prvý predstavili sociálni historici Geoffrey Crossick a Heinz-Gerhard Haupt (1995) na základe výskumov stredných vrstiev, drobnej buržoázie a európskeho meštianstva v 18. – 19. storočí. V slovenskej etnológii ho pri štúdiu živnostníkov rozpracovala Monika Kardošová-Vrzgulová.²⁶ Druhý pochádza z dielne Reinharda Kannoniera a Helmuta Konrada²⁷ a korešponduje s východiskami kultúrno-historického štúdia európskej moderny. Interpretuje vývoj urbánnych elít na pozadí univerzálnych procesov modernizácie, ktorou stredoeurópske mestá prechádzali na prelome 19. a 20. storočia. V kombinácii oboch prístupov, ako ukážem ďalej, zostáva etnologické poznávacie pole zachované. Vytvára diskurz, v ktorom je možné poznatky (vychádzajúce z modelového poznávania vývoja sociálnych skupín v jednotlivých mestách) vnímať v širších kontextoch európskych reálií. Navyše, komunikuje s poznatkami tak historických, ako i sociálnych vied.²⁸ V takomto projekte historický prístup zostáva platným pracovným nástrojom. Použitie etnografie, ako terénnej metódy na skúmanie aktuálneho sociálneho diania, súčasne umožňuje vnímať takéto štúdium mesta ako organickú súčasť etnológie.

Agrárny charakter kultúry mesta na Slovensku a možnosti etnológie pri jeho štúdiu

V 90. rokoch 20. storočia sa na Slovensku – po odmlke trvajúcej niekoľko desaťročí – rozbehlo štúdium sociálnych perspektív meštianskych formácií v spätnom pohľade od začiatku 20. storočia. Historiografia, sociológia, právna história a literárna veda v interdisciplinárnom prieniku nastúpili trend skúmania meštianstva a mestských elít, modernizácie, občianskej spoločnosti, nacionalizmu a niektorých iných okruhov tém v kontexte stredoeurópskych dejín. Študovali ich v závislosti od priebehu modernizácie, stupňa roz-

²⁵ Podrobnejšie v práci Popelková 1999.

²⁶ Kardošová 1990, Vrzgulová 1996, 1997, 1997a.

²⁷ Urbane Leitkulturen 1995.

²⁸ Príkladom môže byť záujem o sprostredkovanie poznatkov, získaných štúdiom mesta v slovenskej etnológii zo strany domácej i zahraničnej historiografie (vyžiadaný príspevok o výsledkoch slovenskej etnológie v meste), prednesený na VI. stretnutí francúzskych, českých a slovenských historikov *Mestá v strednej Európe: výskumné metódy, štúdium prípadov*; Bratislava, 9. – 11. nov. 2000 (Popelková 2000), pozvanie na spoluautorstvo historickej monografickej syntézy s témou každodennosti Slovenska v medzivojnovom období (Roguľová, Jaroslava – Falisová, Anna – Popelková, Katarína (2012). Spoločnosť a jej premeny v medzivojnovom období. In: Bohumila Ferenčuhová et al. *Slovensko v 20. storočí*. 3. zväzok. *V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava: Veda – Historický ústav SAV, s. 126-143.), či záujem sociológie skúmajúcej v makro a mezoúrovni regionálny rozvoj Slovenska o etnologické prípadové štúdie sociálnych skupín ako prostriedok diagnostikovania a prognózy vývoja sociálnej štruktúry krajiny prechádzajúcej postsocialistickou transformáciou (projekt „Regionálna diferenciácia, regionálny rozvoj v Slovenskej republike v kontexte integračných dosahov“ č. 2003 SP 51/028 0600/02806 02-2003) (Popelková 2006a, b).

voja a stability verejných inštitúcií, sociálnej štruktúrovanosti a archetypov správania.²⁹ Pre urbánne bádanie v slovenskej etnológii sa stala dôležitou a obohacujúcou komunikácia so slovenskou historiografiou i kontakty s európskou sociálnou históriou. Tá tvorila niekoľko desaťročí širokú bázu pre porovnávací výskum európskeho meštianstva a priebehu modernizačného procesu. Interdisciplinárne kontakty obohatili výskum v meste o okruhy tém aktuálne v príbuzných vedách v okolitých krajinách. Prispeli k rozširovaniu teoretických východísk, spresneniu používaných pojmov, jasnej formulácii výsledkov i čiastkových záverov.

Za determinanty meštianskosti a formovania občianskej spoločnosti Slovenska prijala i etnológia agrárny znak spoločnosti, prevahu malých miest s nadpolovičným zastúpením poľnohospodárskeho obyvateľstva, dominanciu maloburžoázie, etnickú a konfesijnú rozdielnosť, regionálnu diferencovanosť a nestabilitu politického vývoja.³⁰ Od polovice 90. rokov bolo možné sledovať ich postupný prienik do východísk etnologického štúdia. Pretože záujem etnológov o mesto trval už od počiatku 80. rokov, rozšírili v tejto etape poznatkovú bázu interdisciplinárneho štúdia zaujímavými príspevkami.³¹

Otázka pretrvávajúceho agrárneho charakteru spoločnosti Slovenska, ktorý predstavuje jeden z jej základných sociografických znakov ešte v 21. storočí, sa stala v opísanej etape vývoja urbánneho bádania v etnológii významnou témou. A to nielen vo všeobecnosti, ale pre môj výskumný zámer orientovaný na mestá pod Malými Karpatmi aj v konkrétnom zmysle. Zodpovedanie otázky podielu agrárnej zložky v urbánnej kultúre Slovenska a overenie možností etnologického výskumu jej nositeľov sa stalo súčasťou sformulovania východísk sledovania skupiny mestských vinohradníkov v prvej polovici 20. storočia. Na ich základe som stanovila rámce analýzy empirického materiálu z výskumov v historickom vinohradníckom meste Modra na juhozápadnom Slovensku.

Poľnohospodársky charakter miest, ktorý je dôsledkom neuskutočnenej urbanizácie v období druhej polovice 19. storočia, považujú sociografické práce i historiografia za významný znak vývoja spoločnosti Slovenska, v značnej šírke prepojený s priebehom modernizácie. Interpretácia modernizácie v centrálnej Európe³² orientuje pozornosť predovšetkým na ekonomické a sociálne transformácie – industrializáciu, technizáciu, urbanizáciu, racionalizáciu a sociálnu segmentáciu. Tie od polovice 19. storočia nadobudli všeobecnú dôležitosť vo všetkých sférach života. Radikálne ho zmenili vďaka ekonomickému a technickému zjednocovaniu, ktoré vyvolalo a prehĺbilo sociálnu diferenciáciu, rozrušilo staré normy a hodnotové systémy, akcelerovalo krízu identít. S mimoriadnou intenzitou sa tento proces prejavil v období niekoľkých desaťročí na prelome 19. a 20. storočia v živote rozvíjajúcich sa multikultúrnych a horizontálne bohato diferencovaných stredoeurópskych metropol a ďalších mestských centier. V urbánnom prostredí pod vplyvom modernizácie prebehla tiež premena v stredoeurópskych podmienkach veľmi heterogénneho „starého“ meštianstva, resp. „starých“ elít – aristokracie, obchodníkov, veľkostatkárov atď. – na elity „nové“, ktoré tvorili vzdelanci, experti, predstavitelia nacionálnych a politických hnutí

²⁹ Spomínané otázky boli predmetom vedeckého sympózia *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989* konaného v Bratislave v októbri 1996 v rámci projektu *Meštianstvo v strednej Európe*, programu „Rakúsko bez hraníc“, rámcovali tiež rokovanie slovensko-rakúskej konferencie s názvom *Gedächtnis und Erinnerung. Kollektive Identitäten in Zentraleuropa in der Moderne* uskutočnenej v apríli 1998 v Smoleniciach.

³⁰ Mannová 1998.

³¹ Pozri *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989* (1998).

³² Csáky 1998.

atď.³³ Poznatky z empirického sledovania tejto premeny, resp. procesov, ktoré ju sprevádzali, môžu, ako sa nazdávam, uľahčiť interpretáciu sociálnych procesov súčasnosti.

Sociológ Ján Pašiak hovorí o urbanizácii ako o procese sociálnych premien rurálnej spoločnosti na spoločnosť urbánnu. Jej prostredníctvom prebieha s veľkými nárokmi na sociálny čas, ktorý je potrebný na adaptáciu obyvateľstva prisťahovaného z vidieka na mestské prostredie, modernizácia spoločnosti.³⁴ Na Slovensku sa ani v rámci Rakúsko-Uhorska, ani v období medzivojnovnej Československej republiky nerozvinul industrializačný a urbanizačný proces ako súčasť trhovej ekonomiky a demokratického vývoja štátu. Príčinou bola rozdielna politická a hospodárska situácia oboch častí štátu. Zavážil i fakt, že slovenská ekonomika sa – okrem rozpadu rakúsko-uhorského trhu – musela vyrovnávať s konkurenciou vyspelejších českých podnikov.³⁵ Okrem rozdielneho stupňa rozvoja priemyslu a urbanizácie spoločnosti postoj voči trhu a občianskej spoločnosti účinne ovplyvňovala tiež úroveň vzdelania a sekularizácie spoločnosti. Zo štrukturálneho hľadiska „nepravá“ (a z hľadiska výsledkov zvrátená) „socialistická industrializácia a urbanizácia“ spadajú až do obdobia druhej polovice 20. storočia.³⁶ Hoci v krajine historicky jestvovali podmienky pre kapitalistickú urbanizáciu, z mnohých bohatých a samosprávnych feudálnych miest tu v období rozmachu kapitalizmu nevznikli žiadne veľké urbánne celky. Priemyselné obyvateľstvo síce vzrastalo na úkor poľnohospodárskeho, ťažiská koncentrácie sa však – presne v súlade so smermi vysťahovaleckých vln – presunuli mimo Slovenska (Budapešť, Viedeň, americké veľkomestá).³⁷ Sledovaním jeho urbanizácie na začiatku 20. storočia – cez migráciu a koncentrovanosť obyvateľstva v mestách – sa transparentne odhaľuje proces centralizácie priemyslu a administratívy v bývalom Uhorsku. Od polovice 19. storočia pretváral hospodársku a sociálnu štruktúru vyspelých lokalít mestského charakteru. Podľa tempa nárastu mestského obyvateľstva (jeho zamestnanosti v priemysle, obchode, doprave a administratíve, existencie kanalizácie a vodovodov, polohy na dopravných tepnách a koncentrácie výroby) možno v prvom desaťročí 20. storočia kapitalistickú urbanizáciu štatisticky dokladovať iba v 12 mestách Slovenska. Tie si udržali väčší administratívny význam.³⁸ Štatutárnych miest boli síce asi štyri desiatky, žilo v nich však iba okolo 16 % všetkého obyvateľstva krajiny. Toto malomestské prostredie bolo faktickým prostredím vývoja meštianskych formácií Slovenska.³⁹

V etape „vrcholiacej“ stredoeurópskej modernizácie bolo územie Slovenska začlenené do Uhorska. V období od rakúsko-maďarského vyrovnania do rozpadu habsburskej monarchie tu boli okolnosti na priebeh spoločenských premien protirečivé. Relatívne stabilné sociálne pomery – na jednej strane – komplikovali prejavy uplatňovania jednostranne pro-maďarskej ekonomickej a politicko-nacionálnej idey uhorského štátu – na strane druhej.

³³ Kanonnier – Konrad 1996; Lipták 1998.

³⁴ Pašiak 1998: 19 a n.

³⁵ Plichtová 1995: 9.

³⁶ Rupnik 1998.

³⁷ Svetoň 1958: 183.

³⁸ Ide o mestá: Bratislava, Košice, Komárno, Prešov, Nitra, Trnava, Nové Zámky, Ružomberok, Banská Bystrica, Lučenec, Žilina, Zvolen. (Pozri bližšie Svetoň 1958: tabuľka na str. 187.) Moderné priemyselné mestá, majúce korene v spoločensko-ekonomickom vývoji konca 19. storočia a ktoré po druhej svetovej vojne získali svoju dnešnú podobu, sa stali priestorom, kde v dôsledku urbanizácie došlo k mohutnej imigrácii obyvateľstva. Ich adaptácia na mestský spôsob života a celková integrácia mestskej spoločnosti, prebiehajúce na neinštitucionalizovanej úrovni, je predmetom antropológie mesta, ktorá etnografickými metódami dokáže postihnúť nielen adaptačné procesy, ale snaží sa aj charakterizovať konkrétne znaky mestskej kultúry. (O tom podrobne pozri: Niedermüller 1987: 470.)

³⁹ Mannová 1998: 11.

V empirickom poznávaní konkrétnych lokálnych podmienok priebehu modernizačných transformácií môžu preto tkvieť odpovede na viaceré otázky o všeobecných princípoch fungovania sociálnej komunikácie v postmodernej spoločnosti Slovenska, ktoré si kladú sociálne disciplíny.

Slovenská etnológia (v podstate do posledného desaťročia 20. storočia) reflektovala svojimi bádaniami rurálny charakter kultúry Slovenska. Konštatovanie o „agrárnosti“ urbánneho prostredia krajiny pritom ostávalo neoverenou hypotézou.⁴⁰ Možnosť obrátiť pozornosť k spôsobu života agrárnych miest, resp. k fenoménu, ktorý Peter Niedermüller nazval roľníckou „urbanitou“, predpokladala modifikáciu často veľmi jednostranného obrazu o roľníckej kultúre. Stála na uvedomení si faktu, že táto tradícia sa neviaže výlučne na dedinu a potrebné je obrátiť pozornosť aj na spoločenský a kultúrny charakter mesta, ktorý je odlišný od západoeurópskeho typu.⁴¹

Mapovať v rámci obyvateľstva, zaoberajúceho sa poľnohospodárstvom isté skupinové mechanizmy, či dokonca skupiny a ich vývoj v období postupu modernizácie od polovice 19. a v 1. polovici 20. storočia, možno v publikovaných analýzach štatistických prehľadov obyvateľstva Slovenska iba vo veľmi všeobecnej rovine. Nemožno počítať ani s ich špecifikáciou a retrospektívnym štúdiom v diachrónej rovine – napríklad niekoľkých po sebe nasledujúcich generácií. To by mohlo byť východiskom pre uplatnenie etnológii blízkeho postupu: dokumentovať výskyt, zotrvačnosť a „životaschopnosť“ niektorých skupinových prejavov ako predpokladov pre formovanie v čase i priestore stabilnej skupinovej kultúry.

Obyvatelia spadajúci do širokej sociálnej kategórie „poľnohospodárske obyvateľstvo“, resp. „roľníci“ sa totiž nachádzali rozptýlení v celom spektre sociálnej štruktúry. V rámci mestského obyvateľstva tvorili v špecifických podmienkach Slovenska súčasť heterogénnej a difúznej strednej vrstvy a maloburžoázie. Jej prechodných medzivrstiev, smerujúcich k buržoázii na jednej a k poloproletariátu na druhej strane, t. j. najnižšej vrstvy ako poľnohospodársky proletariát, ale i vrstvy najvyššej ako veľkostatkári.⁴² Ako takí sa stávali súčasťou ekonomických, sociálno-politických i kultúrnych pohybov a podliehali diskontinuitným dôsledkom makrospoločenských zmien. Mestskí vinohradníci, ktorí sa stali objektom môjho štúdia, zodpovedajú naznačeným charakteristikám.

I keď etnologické poznatky z retrospektívnych výskumov viacerých miest na západe Slovenska nie sú v celoplošnom zmysle dostatočne reprezentatívne, agrárny prvok v ich kultúre (i konkrétnych nositeľov tohto prvku) zaznamenávajú. Etnológia ho však dlho obchádzala. Primárne sa pri urbánnych výskumoch sústredila na metropolu Bratislava, ktorá z miest na našom území už začiatkom 20. storočia ako jediná vykazovala rozvinuté znaky

⁴⁰ Otázke sa dlho nevenovala dostatočná pozornosť ani ako východisku štúdia kultúry vidieka. K teoretickému rozpracovaniu východísk reflektovania zmien v ľudovej kultúre výrazne prispel už koncom 60. rokov 20. storočia Adam Pranda. Do pozornosti disciplíny vniesol problematiku dvojitého zamestnania vidieckeho obyvateľstva Slovenska a fenomén tzv. kovoľníctva (Pranda 1967, 1970). Pokusy dokumentovať vplyv hospodársko-sociálnych premien na rozrušenie štýlovej jednoty a zánik regionálnych špecifik v materiálnej kultúre územia Slovenska (v staviteľstve a architektúre (Podoba 1997)) ukázali, akým širokým operačným priestorom pri štúdiu prenikania dôsledkov modernizácie disciplína disponuje. Východiská pre antropológické štúdium vidieka postavené na kritickom rozpracovaní pojmu ruralita rozpracovala pre slovenskú etnológiu nedávno Alexandra Bitušíková (2019: 264 a n.).

⁴¹ Niedermüller 1987: 469. Podľa tohto bádateľa rozdiely, resp. samotné abstrakcie mestského a dedinského života nemožno vôbec pokladať za platné. „Neexistuje a nikdy neexistovala čistá roľnícka kultúra, rovnako ako neexistuje pevne ohraničená mestská kultúra. Tento konkrétny úsek histórie dediny a mesta – aspoň v sociokultúrnych súvislostiach – môžeme vysvetliť v kontexte toho istého procesu modernizácie.“ (Niedermüller 1987: 472)

⁴² Barnovský 1978: 20, Svetoň 1958: 74.

veľkomestskej urbánnej kultúry.⁴³ V menších slovenských mestách zamerala pozornosť zas na prejavy sociálnej diferenciacie a kultúru „klasických“ mestotvorných skupín – remeselníkov, resp. živnostníkov. Argumentov na etnologické preskúmanie osudov mestských vinohradníkov v 20. storočí je však viac. V sociálnej štruktúre obyvateľstva miest na území Slovenska boli od najstarších stredovekých dejín. Aktívne sa zúčastňovali na procese premeny feudálnej spoločnosti na spoločnosť modernú a ako funkčná súčasť society miest existujú i v súčasnosti.

⁴³ Vinohradníctvo, ako odvetvie o. i. podmienené špecifickými prírodnými a pôdnymi podmienkami, sa nevyskytovalo vo všetkých mestách Slovenska, nemohlo sa teda ani skúmať všade. Bratislava samotná bola významným historickým vinohradníckym mestom. Kultúrno-historickým a národopisným aspektom tunajšieho vinohradníctva sa venoval František Kalesný (pozri napr. 1965, 1969, 1991).

KAPITOLA II

Vinohradníctvo a mesto: symbióza odolávajúca času

Vinohradníctvo na Slovensku – ekonomicko-sociálne a právne aspekty vývoja

Vinohradníctvo a výroba vína sú na Slovensku písomnými prameňmi doložené z 11. storočia. Naše územie patrí k severnému pásmu rentabilného pestovania viniča a nadväzuje na produkčné oblasti Rakúska a Maďarska. Preto ich vývoj nevykazuje v stredoeurópskom meradle výrazné špecifiká.⁴⁴ Podobne ako v susedných krajinách, napríklad v Čechách či na Morave⁴⁵ aj tu sa v minulosti pestoval vinič na oveľa rozsiahlejšom území. Koncom stredoveku však vplyvom prírodných a hospodárskych faktorov začalo plošné pustnutie vinohradov. Posunuli sa hranice pestovateľských oblastí na juh a došlo k ich obmedzeniu na regióny, kde je táto činnosť známa dodnes. Dokladá to nielen stredoeurópska historická komparácia, ale aj analýza zachovaných a starých názvov chotárných častí v jednotlivých oblastiach Slovenska.⁴⁶

V rámci uhorského feudálneho poľnohospodárstva tvorilo vinohradníctvo výnimku, pretože sa priamo riadilo zákonmi trhu. Bolo významným zdrojom finančného príjmu feudálnych svetských i cirkevných panstiev a miest. U poddaných sa neorientovalo primárne na reprodukciu pestovateľov a plnenie feudálnych dávok, ale na predaj. V tomto odvetví mala námezdná práca prevahu nad robotou z titulu poddanských povinností. Peňažný príjem z produkcie vína plynul nielen vlastníkom viníc, ale aj množstvu nemajetného obyvateľstva dedín a miest, ktorí pracovali za mzdu. Odbornosť i manuálna práca, ale tiež právny rámec priblížili vinohradníctvo k remeslu.⁴⁷ Väčšina vinohradníkov, hoci aj z radov poddaných, bola de facto majiteľmi pôdy, ktorú získali vyklčovaním lesa, zúrodnením a výsadbou viniča. Na tejto pôde pracovali a mali k nej dispozičné právo. Pretože vinohradníctvo nemalo samozásobiteľský charakter, odlíšilo sa výrazne od feudálneho roľníctva a vinohradníci sa vo svojom postavení viac priblížili mešťanom (obchodníkom či remeselníkom). Za vinohradníka v pravom zmysle možno považovať toho, ktorý nemá iný zdroj príjmov ako z vinohradov. Historický výskum dokladá v celoslovenských reláciách, že v skutočnosti väčšina vinohradníkov bola aj držiteľmi ornej pôdy a najmä v mestách sa vinohradníctvu venovali početní remeselníci, obchodníci či iné profesie. Dorábanie vína bolo teda buď druhým (doplňkovým) zamestnaním, alebo bolo základom príjmu rodiny, ktorý sa prípadne dopĺňal z inej činnosti. U veľkej

⁴⁴ Kahounová 1989: 22, 15.

⁴⁵ Frolec 1977.

⁴⁶ Kazimír 1986: 10.

⁴⁷ Tamže: 19.

väčšiny roľníkov, ktorí sa venovali aj vinohradníctvu, však financie z predaja vína boli základom ich peňažných zdrojov.⁴⁸

Vývoj stredovekého vinohradníctva sa v 13. storočí dostal do úzkeho vzťahu s ťažbou rúd a baníctvom, pretože aj rozvoj banskej výroby v horských oblastiach stredného Slovenska sa vtedy stal podnetom na rozvoj peňažného hospodárstva. Koncentrácia obyvateľstva v rozvíjajúcich sa oblastiach vyvolala prudký rozvoj výroby vína a jeho vyvážanie s obchodným zámerom z miest produkcie na miesto konzumácie.⁴⁹ V tomto období narástol rozsah pôdy vysadenej viničom i počet sídel s mestskými privilégiami. Preto možno 13. storočie v hospodárskych dejinách Uhorska považovať za medzník, keď sa menil charakter krajiny. Takmer na celom území dnešného Slovenska, kde boli dostatočne vyhovujúce prírodné podmienky, sa vinohradníctvo stalo významnou súčasťou ekonomiky. Jeho vzostupný rozvojový trend prešiel začiatkom 17. storočia do úpadku. Bol výsledkom viacerých nepriaznivých faktorov, o. i. tiež ekonomického dopadu rozličných vojnových udalostí v krajine. Ďalšími boli upevňovanie feudálnej závislosti v Uhorsku a nárast zemepanských dávok. Predovšetkým v severnejších chladnejších oblastiach a tiež v nepriľegovaných sídlach začala rentabilita výroby vína výrazne klesať. To bolo najvážnejšou príčinou opúšťania viníc a postupného posunu hranice ich výskytu na našom území smerom na juh. Na juhu a juhozápade krajiny, kde nebol pokles viničných plôch a významu vinohradníctva taký razantný, sa stagnácia prejavila predovšetkým poklesom rentability malých vinohradníkov z radov poddaných. Výroba vína sa začala sústreďovať stále viac v rukách bohatých mešťanov, ktorí na obrábanie viníc využívali početné námezdné sily z radov bezzemkov a drobných vinohradníkov.⁵⁰

Špecifické majetkovo-právne vzťahy – predovšetkým neobmedzené dispozičné právo k vinohradníckej pôde, nerozlišujúce neprivilegovaného poddaného od mešťana, ani ženu od muža – od 14. storočia vo feudálnom systéme pevne zakotvili. Vinohradnícku pôdu, ktorá pri zakladaní vinice vyžadovala veľké nárazové investície a ktorej obrábanie vyžadovalo špeciálne znalosti a zručnosti, odlišili dávkami i právne od ostatnej. Jej obrábatelia sa tým vyčleňovali spomedzi iných roľníkov. Vo vinohradníckych lokalitách vytvárali spoločenstvá riadiace sa vlastnými zvykovými normami, spoločenskými a hospodárskymi pravidlami. V mestských centrách to umožnilo vývoj zložitej organizácie vinohradníctva, výrobu a bezpečné uskladňovanie vína určeného na výnosný obchod. Odrazilo sa aj v špecifikách charakteru materiálnej i sociálnej urbánnej kultúry a v podobe kultúrnej krajiny, tvorenej súvislou výsadbou viníc na svahoch pohoria. Tento typ vinohradníctva sa rozvinul v oblasti Malých Karpát ako prejav niekdajšieho jednotného hospodársko-kultúrneho celku na styčnom území rakúskeho, maďarského a slovenského osídlenia.⁵¹ Vidiecky typ vinohradníctva vyšiel z podmienok spoločného trojpoľného hospodárenia dediny, podmieňujúceho možnosť pestovať vinič ako dlhodobú plodinu len na miestach nevhodných pre orbu. Rozšírený bol v celom ďalšom dorábateľskom pásme. Jeho znakom je sústredenie vinohradov na vrchoch a vyvýšeninách chotárov s prevádzkovými stavbami na ich úpäti.

Vo vidieckom type vinohradníctva na Slovensku od stredoveku tvorilo doplnok roľníckeho zamestnania, víno slúžilo prevažne na vlastnú spotrebu, uskladňovalo sa priamo vo vzdialených viniciach alebo v priestoroch mimo intravilánu. Naproti tomu, v mestách sa

⁴⁸ Tamže: 21.

⁴⁹ Kahounová 1989: 23.

⁵⁰ Kazimír 1986: 152 a n.

⁵¹ Kahounová 1989: 37.

víno dorábalo na predaj, bolo obchodným artiklom zabezpečujúcim každodenné živobytie a prosperitu majiteľa vinice. Vyžadovalo nielen celoročný zložitý systém ochrany budúcej úrody hrozna, ktoré sa po dozretí zväžalo do mesta na spracovanie, ale aj bezpečné uskladnenie vína v pivniciach tvoriacich súčasť domu. Množstvo a kvalita produktu boli predpokladom úspešného obchodu a zisku.⁵²

Jedným zo spoločných znakov remeselníkov a vinohradníkov v mestách bola závislosť na trhu: prosperitu ovplyvňuje dopyt a rast či pokles cien produktu vinohradníkovej práce; ak cena vína opakovane viac rokov za sebou nepokrýva výrobné náklady, vinohradník sa obrábania vzdáva. Druhým bola odkázanosť na nákup potravín, ktoré si nedokázali sami dopestovať a výrobkov, ktoré potrebovali na obrábanie, ochranu, zber, výrobu a uskladnenie produktu. Držitelia vinohradníckej pôdy, ktorí na nej dorábali hrozno, sa vo vzťahu k majiteľovi tejto pôdy riadili osobitným zvykovým právom nazvaným ako vinohradnícke alebo perecké. V jednotlivých lokalitách boli združení do spoločenstiev reprezentovaných funkcionármi a navonok vystupovali ako legitímna právnická osoba. Ich štatúty, resp. v zmysle lokálnych zvyklostí vytvárané vinohradnícke poriadky, mali podobný charakter ako cechové pravidlá remeselníkov. Vzťahovali sa k vlastníctvu a užívaniu pôdy, organizácii práce vo viničnej časti chotára, ochrane vinohradníkov aj ich produkcie. Feudálnej vrchnosti plynuli z vinohradníckej pôdy vysoké zisky v podobe feudálnych dávok, preto odvetvie podporovala. Tomu zodpovedala aj majetkovoprávna prax vo vzťahu k vinohradom: držiteľ, ktorý pôdu zúrodnil svojou prácou, mal k vinici prakticky neobmedzené dispozičné právo a aj zemepán mu ju mohol odobrať iba za peňažnú náhradu. Vinohrady sa mohli dediť, predávať i kupovať, podstatné bolo zachovať výnos a odovzdanie jeho podielu v podobe stanovených naturálnych a peňažných dávok. Kým nehrozilo, že vinohrad spustne v dôsledku zanedbávania starostlivosti, do majetkových práv poddaných alebo mešťanov sa v mestách ani na dedinách nezasahovalo.⁵³

Rozvojom skupiny vinohradníkov a ovplyvňovaním podoby sociálnej i hmotnej kultúry sa na Slovensku vinohradníctvo ako zamestnanie stalo popri remeslách ďalším mestotvorným faktorom. Feudálne mestské vinohradníctvo svojou jednoznačnou orientáciou na trh a zisk vnášalo do ekonomiky peňažné vzťahy a kapitalizovalo podnikanie. Potrebu početnej námezdnnej sily prispievalo k vysokému zastúpeniu najnižšej sociálnej triedy medzi mestským obyvateľstvom. V tomto zmysle bolo pre územie dnešného Slovenska (rovnako ako baníctvo) jedným z momentov sociálnej modernizácie. Vo feudálnych mestách sa stalo bázou bohatého patriciátu a postupne priestorom pre etablovanie silnej skupiny slobodného mešťanstva. Jej špička, popri vlastníctve domov, rozširovala držbu pôdy, na ktorej sama nepracovala. Bohatla zo ziskov z obchodu s vínom. V rodiacich sa kapitalistických vzťahoch tvorila potom táto mestská elita súčasť vznikajúcej buržoázie. V historicko-kom-

⁵² Kahoun 1958; Kahounová 1989: 38. Ema Kahounová (1967, 1989) vo svojej národopisnej typológii vinohradníctva na Slovensku zohľadnila súvislosti medzi lokalizovaním a usporiadaním viníc s podmienkami spoločensko-ekonomického vývinu, formami výrobných priestorov a úrovňou inventárového vybavenia. Jej klasifikácia tzv. tradičnej vinohradníckej kultúry sa týka stavu v polovici 20. storočia. Charakterizuje ho ako obdobie dožívania starých a presadzovania nových výrobných foriem. V nej je, okrem mestského a vidieckeho typu, aj tretia skupina. Do nej patria vinice rozptýlené v chotári na ornej pôde medzi inými kultúrami, alebo umiestnené pri dome namiesto záhrady. Vznikali jednotlivito z iniciatívy majiteľa pozemku, resp. po rozpade trojpoľného hospodárenia, keď roľníci začali individuálne rozhodovať o rozsahu svojej produkcie. Pestovanie viniča sa v tejto skupine nepodriaďovalo spoločným právnym zvyklostiam, nemalo z produkčného či morfológického hľadiska jednotný charakter, preto ho nepovažovala za ucelený kultúrny typ. Podrobne pozri: Kahounová 1989: 37-38.

⁵³ Kahounová 1970; Turcsány 1988; Franko 2017: 68.

paratívnom zmysle možno vinohradnícke mestá pod Malými Karpatmi klasifikovať (spolu so stredoslovenskými banskými mestami) ako jediné lokality, kde sa v období neskorého feudalizmu v rámci agrárneho Slovenska vyvinula sociálna štruktúra a urbánna kultúra príznačná pre stredoeurópske metropoly. Okrem „klasických“ sociologických definičných znakov mestskosti a triednej štruktúry (s rozvinutou špecializovanou strednou vrstvou, malým zastúpením bohatých a rozsiahlou triedou námezdné pracujúcich a nemajetných) sú jej znakmi tiež multietnicita a viackonfesionálnosť.⁵⁴

Z etnologického hľadiska, ako podrobnejšie ukážem ďalej, možno malokarpatské mestá označiť a sledovať ako mestá vinohradnícke aj po období najväčšieho rozmachu vinohradníctva a strate jeho niekdajšieho nadlokálneho a nadregionálneho ekonomického významu. Vinohradníctvo si tu medzi charakteristikami lokálnej ekonomiky, sociálnej stratifikácie a každodennej kultúry kontinuálne udržiavalo silnú pozíciu až do polovice 20. storočia, resp. je ich vitálnou zložkou dodnes. Sociálna skupina, tvorená reprezentantmi vinohradníctva, má v mestách kontinuálne podiel na tvorbe ich kultúrnych charakteristík. Tento fakt umožňuje označiť (pre potreby etnologického porozumenia vývoja spoločnosti Slovenska) vinohradnícku črtu mesta za predmet štúdia. K porozumeniu možno smerovať pozorovaním, popísaním prvkov a prejavov tejto črty, štúdiom mechanizmov ich medzi-generačného komunikovania, podmienok ich kontinuity a funkcií, aké plnia v sociálnej a kultúrnej dimenzii konkrétnej urbánnej spoločnosti. Jednou z etáp takejto práce je získanie širšieho historického prehľadu o vývoji vinohradníctva v mestách, v ktorých je odvetvie aktívne i v súčasnosti. Takýmito spoločnosťami sú na Slovensku mestá v Malokarpatskej vinohradníckej oblasti.

Malokarpatské mestá a vinohradníctvo – historický exkurz

Vo viacerých dnes známych strediskách vinohradníctva pod úbočiami Malých Karpát na juhozápadnom Slovensku boli už na počiatku stredoveku rozvinuté poľnohospodárska výroba i remeslá. Trnava a Bratislava sa veľmi skoro dostali medzi mestá kráľovské s vysokou mierou samostatnosti. Ako sídla svetskej i cirkevnej elity Uhorska plnili, okrem obranných, sídelných, hospodárskych či obchodných funkcií, aj rolu správnych a komunikačných centier. Trojica navzájom tesne susediacich lokalít Svätý Jur, Pezinok a Modra, ležiacich na ceste spájajúcej Bratislavu a Trnavu, sa v 13. storočí od ostatných dedín v rámci panstiev, ktorých boli súčasťou (a aj v ich širšom okolí), postupne odlišila. V podmienkach nedostatku pôdy vhodnej na obilnárstvo či chov dobytku tu prevládlo ako spôsob obživy vinohradníctvo a z dedín sa vyvinuli vinohradnícke mestá. Pestovanie viniča na odlesnených, kamenistých, na juhovýchod orientovaných úbočiach pohoria a naň nadväzujúce výroba a predaj vína ovplyvňovali charakter týchto sídel počas nasledujúceho vývoja v zásadnej miere.

V stredoveku sa v malokarpatských vinohradníckych strediskách remeslá technickou úrovňou a kvalitou výrobkov podstatne neodlišovali od remeselníckej produkcie na dedine. Sídla mali rovnako agrárny charakter. Podstatným rozdielom bolo, že tunajšia poľnohospodárska produkcia – v tomto prípade dorábanie vína, doložené písomnými prameňmi

⁵⁴ Špiesz 1976.

od 13. storočia – sa orientovala predovšetkým na trh.⁵⁵ Dynamický rozvoj vinohradníctva podmienili priaznivé prírodné faktory a podpora vinohradníckych spoločenstiev zo strany uhorských panovníkov a šľachtických rodov, ktoré boli ich feudálnymi vlastníkami, formou udeľovania rozličných výsad a privilégií. Významný vplyv mali tiež investície bohatého patriciátu z miest Trnava a Bratislava a v neposlednom rade nemecká kolonizácia.⁵⁶

Životaschopné dediny zostali do 13. storočia v správe kráľovskej koruny. Potom prechádzali ako lukratívne majetky darovaním a zálohmi pod správu významných uhorských šľachticov, ktorých vinohradníctvo priťahovalo ako zdroj príjmov. Zemepánmi Modry – okrem kráľovnej Alžbety, ktorej patrila v 14. storočí – boli postupne bratislavský župan bán Henrich, komes Ján, syn Petra z Veľkého Trnia, Matúš Čák Trenčiansky, rod Stibora zo Stiboric a rod Országovcov.⁵⁷ Majiteľmi Svätého Jura a Pezinka boli od počiatku 13. storočia nasledujúcich viac než tristo rokov príslušníci významného slovanského veľmožského rodu Poznanovcov. Už od 10. storočia boli priaznivo naklonení arpádovským kniežatám a prvým uhorským panovníkom. Do histórie vošli ako Grófi zo Svätého Jura a Pezinka. Po ich vymretí (v roku 1543) dávali králi obe sídla aj s panstvami k nim prislúchajúcimi postupne do záložného vlastníctva Gašparovi Šerédymu, Eckovi zo Salmu a Neuburgu, grófovi Jánovi Krušičovi, jeho vdove Kataríne Pálfiovej a manželovi Štefanovi Ilésházimu, neskôr Štefanovi Pálfimu.⁵⁸

Na impulze pre kvantitatívny i kvalitatívny rozvoj tunajšieho komerčného mestského vinohradníctva a vinárstva mali zásadný podiel príslušníci rodu Grófov zo Svätého Jura a Pezinka. Podľa najnovších výskumov Juraja Turcsányho priviedli grófi na svoje majetky vo Svätom Jure už začiatkom 13. storočia niekoľko desiatok rodín kolonistov zo Zadunajska, z oblasti medzi Neziderským jazerom a Viedňou. Pochádzali z radov tamjších pôvodne bavorských prisťahovalcov – vinohradníkov. Rodiny kolonistov a ich potomkovia užívali zemepánmi udelené rozsiahle slobody a výhody. Motivovaní nízkym daňovým zaťažením budovali na karpatských úbočiach nové vinohrady, čím významne rozšírili dovtedajšiu viničnú plochu, priniesli sem aj novšie, odolné odrody viniča. Stavali domy s architektúrou rešpektujúcou primárnu vinohradnícku funkciu. Ako stavebný materiál využívali kameň získaný pri budovaní vinohradov v hornatom teréne okolo mesta.⁵⁹ Účastníci prvej i ďalších kolonizačných vln, ktorí boli pozývaní aj na územie Pezinka a Modry, sa stali významným faktorom v rozvoji tunajšej mestskej spoločnosti. V jej ekonomickej i politickej sfére tvorili nemeckí vinohradníci (ako súčasť meštianstva) dominantnú skupinu počas celého obdobia feudalizmu. Kultúru významne formovali rozprúdením jej ekonomického či stavebného rozvoja, tvorbou špecifickej podoby malo-karpatskej vinohradníckej kultúrnej krajiny, no aj podielom na etnickej a jazykovej pestrosti tunajšej urbánnej spoločnosti. Vďaka nemeckej vinohradníckej kolonizácii sa do súdobého uhorského práva dostal tiež špecifický systém ustálených noriem a zvyklostí. Upravoval dispozičné práva k vinohradom i riešenie sporov vo viniciach, povinnosti vinohradníkov voči zemepánom, ich práva a život vo vinohradoch. Išlo o vinohradnícke právo, rozšírené pod nemeckým názvom Bergrecht, po slovensky hôrne alebo perecké právo. Bolo založené na skutočnosti, že majiteľ pôdy (určenej výhradne na výrobu vína)

⁵⁵ Žudel 2006: 47.

⁵⁶ Žudel 1982: 40; 2006: 38; Turcsány 2009: 45, 48-49.

⁵⁷ Žudel 2006: 36 a n.

⁵⁸ Lehotská 1982: 23-25; Turcsány 2009: 38-41, 60-65.

⁵⁹ Turcsány 2009: 45 a n.

ju za presne stanovených podmienok na tento účel postupuje užívateľovi – vinohradníkovi.⁶⁰

Zemepánom (boli *de iure* vlastníkmi vínorodej pôdy) neprekážalo faktické súkromné vlastníctvo vinohradov zo strany ich obrábatel'ov – domácich vinohradníkov, privilegovaných nemeckých kolonistov či cudzincov z iných lokalít, ktorí obrábali vinohrady na ich pôde. Vinohradníci disponovali právnou zárukou, potrebnou na investíciu do vybudovania vinohradu a dlhodobú starostlivosť oň. Zemepán mal (asi po troch-štyroch rokoch, čo nový vinohrad začal rodiť a bol ďalej pravidelne obrábaný) z neho zaručený trvalý zdroj príjmov. Tie mali o. i. podobu pravidelnej naturálnej dávky vo víne (mušte), odvádzanej z titulu vinohradníckeho práva vo výške jednotnej pre všetkých vinohradníkov, ako aj finančných poplatkov za množstvo dorobeného vína. Mešťania (muži i ženy) mohli voľne disponovať so svojím majetkom a mali aj právo slobodne sa z mesta odsťahovať, ak by im miestne podmienky nevyhovovali. Ich robotné povinnosti predstavovali manipulačné práce s vínom, povoznícke práce alebo chystanie dreva, sena či obilia pre zemepána. Poplatok za užívanie intravilánu odvádzali privilegovaní mešťania raz ročne ako kolektívny poplatok vo forme domovej dane.⁶¹ Popri feudáloch a ich miestnych poddaných sa do rozvoja malokarpatského mestského vinohradníctva zapojilo (ako nový dynamický element) mešťanstvo slobodných kráľovských miest. Mešťania, chránení výsadami a disponujúci peniazmi, sa začali orientovať na obchod s vínom. Vinohradníctvo vo vtedajších zemepanských mestech Modra, Pezinok a Svätý Jur vďaka za svoj rozvoj predovšetkým mešťanom z Bratislavy a Trnavy, ktorí už v 13. storočí (ako privilegovaní obyvatelia pod kráľovou ochranou) mohli slobodne kupovať a vlastniť vinice vo viacerých lokalitách, uzatvárať vo veci dávok a poplatkov dohody so zemepánmi, vyrábať víno a predovšetkým s ním slobodne obchodovať. Využívajúc mýtnu a colné úľavy a monopol na export sa Trnavčania a Bratislavčania v obchodovaní s malokarpatským vínom orientovali na Sliezsko, Moravu a Čechy.⁶² Najmä v čase po moháčskej bitke, keď boli južné oblasti Uhorska obsadené Turkami, využívali dočasné vylúčenie konkurencie južnouhorských vín, ako i vzrastajúci dopyt v dôsledku potreby zásobovania vojenských posádok.⁶³ Vďaka ich podnikateľskej a obchodnej aktivite narástol na území od Bratislavy po Smolenice, ktoré i dnes tvorí ucelenú vinohradnícku oblasť, význam tohto odvetvia ako rozvojového faktora. Súčasne však práve týchto cudzích mešťanov – „hostí“, ktorí spravidla aj sami boli vinohradníkmi, zemepáni stále viac zaťažovali rôznymi novými dávkami a poplatkami. Tie siahali na ich kráľovské výsady, presahovali rámce zvykového vinohradníckeho práva, obmedzovali ich podnikanie. Domáci vinohradníci ich chápali ako „cudzincov“, ako zvýhodňovanú konkurenciu. Voči nej sa pri nedostatku viničnej pôdy ohradzovali, žiadajúc u svojich zemepánov i u panovníka udelenie mestských výsad pre seba a zavedenie ochranných opatrení.⁶⁴

Vinohradníci v Modre, Svätom Jure i Pezinku, v miere povolenej a garantovanej ich vlastníkmi, spravovali sídla prostredníctvom zemepánovi podliehajúcich volených orgánov. Tými boli richtár a prisažní (mestská rada), ktorých volili každoročne všetci plnoprávni členovia obce. Po získaní privilégii kráľovských mestečiek (Modra 1593, Svätý Jur

⁶⁰ Žudel 2006: 39; Turcsány 2009: 51.

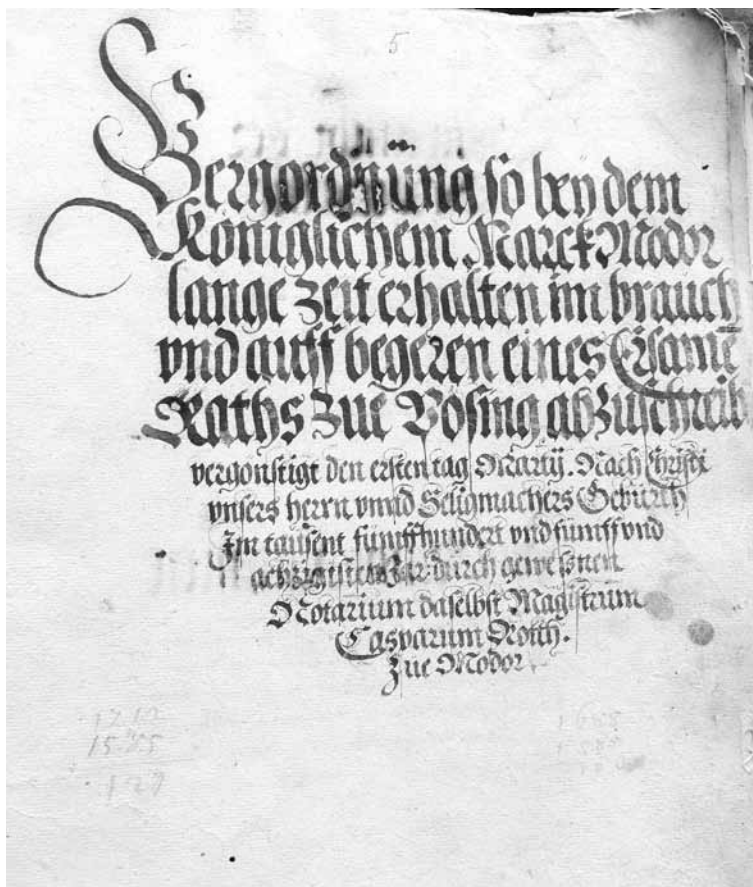
⁶¹ Lehotská 1982: 26; Turcsány 2009: 52-53.

⁶² Turcsány 2009: 57.

⁶³ Turcsány 2006: 132-133.

⁶⁴ Lehotská 1982: 23-25; Kazimír 1986: 116 a n.; Žudel 2006: 39, 46; Turcsány 2009: 41, 48, 50.

1 Titulná strana pezinského Vinohradníckeho poriadku (orig. Bergordnung) z roku 1585, ktorý si Pezinok dal odpísať v nemeckom jazyku od susednej Modry. Staršie zvykové právo sa ním formalizovalo na záväzný mestský regulatív.

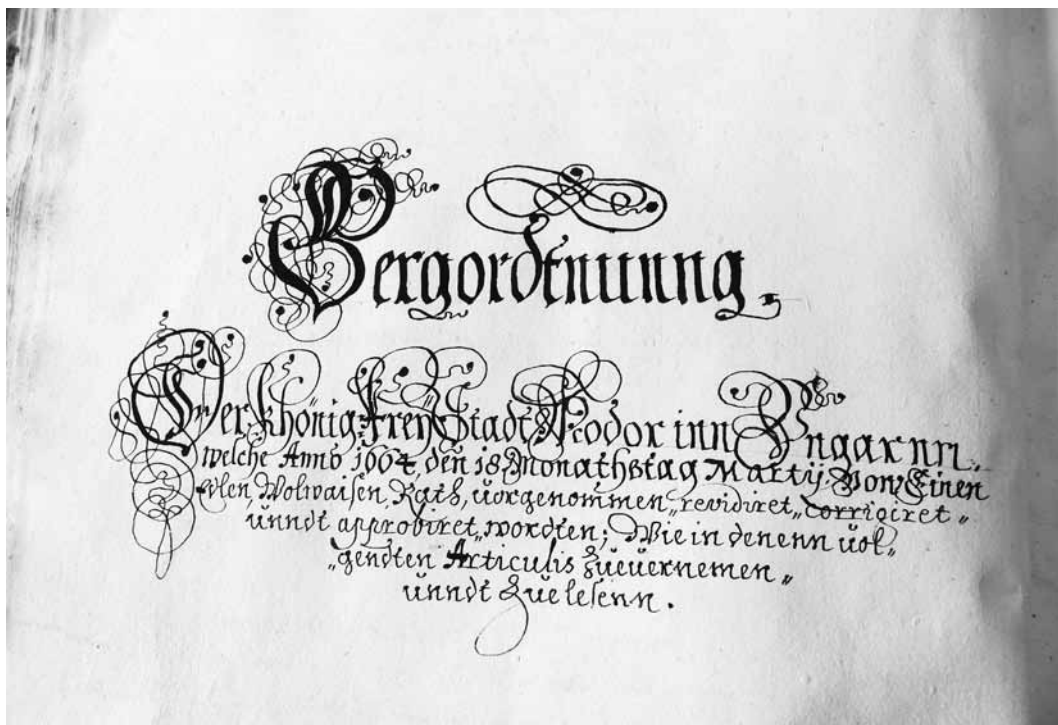
a Pezinok 1615) si už obyvatelia volili samosprávu slobodne bez dohľadu zemepánov. Na správu hospodárskych záležitostí si zriadili začiatkom 17. storočia volenú funkciu mešťanostu, reprezentantom mesta však ostal richtár. Všetky mestá mali vinohradníckych majstrov ako výkonný orgán podriadený richtárovi a rade.⁶⁵

Zásady vinohradníckeho práva a súhrn miestnych vinohradníckych zvyklostí formalizovali mestské vinohradnícke poriadky. Z nich vznikli prvé mestské štatúty, ktoré nahradili zvykové právo. Ich vykonávateľmi boli mestské vinohradnícke (pereké) úrady so zamestnancami.⁶⁶ Samospráva bola v rukách mešťanov, ktorí v meste bývali, vlastnili tu domy a pozemky, teda vinohrady, ktoré sami vybudovali alebo nadobudli kúpou či dedením. Spomedzi nich si vplyv dlhodobo udržiavali hlavy najbohatších domácich nemeckých rodín. Spoločenstvo vinohradníkov sa majetkovo delilo na skupiny v závislosti od výmery vlastnenej pôdy a jej výnosov. V 16. a 17. storočí ho tvorili vinohradnícki veľkoproducenti, veľkí, strední a drobní vinohradníci. Kým prvé dve skupiny svoj príjem zvyšovali obchodnou činnosťou, strední a drobní vinohradníci mali okrem príjmu z vlastných vín aj zárobky z námezdnnej činnosti. Najímali ich veľkoproducenti a veľkí vinohradníci na odborné práce vo vinohradoch i na výrobu vína a manipuláciu s ním.⁶⁷ Nárazové práce pri obrábaní viniča a pri jesennom zbere úrody vyžadovali stovky robotníkov. Tí sa grupovali

⁶⁵ Lehotská 1982: 26; Turcsány 2009: 53.

⁶⁶ Žudel 2006a: 73; Čechová 2019: 18, 25-29.

⁶⁷ Turcsány 2009: 67.

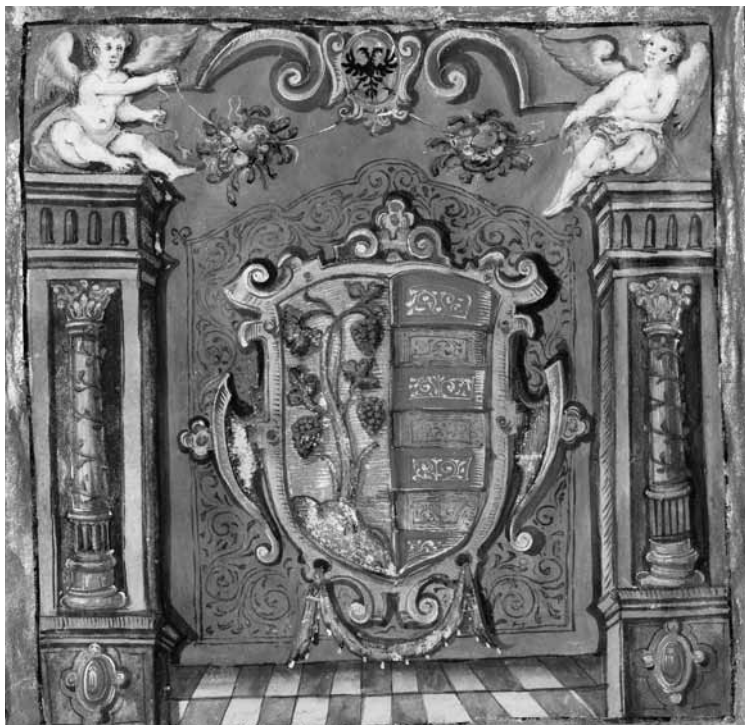
2 Vinohradnícky poriadok mesta Modra z 18. marca 1664 v nemeckom jazyku, tvoriaci súčasť mestskej Knihy štatútov. V § 1 sa postavenie vinohradníckeho majstra (orig. Bergmeister) vo vinohradoch prirovnáva k významu richtára v meste.

z obyvateľov okolitých viac či menej vzdialených dedín, no do malokarpatských miest chodili na sezóny i obyvatelia Oravskej a Trenčianskej stolice. Pracovali u vinohradníkov za stravu a plat, ktorého dennú výšku za jednotlivé špecifické práce (kopanie, zatĺkanie kolov, strihanie, oberanie hrozna, nosenie putní a pod.) určovalo mesto. Mzdy vinohradníckych robotníkov v priebehu 17. a 18. storočia neustále rástli a príchod na práce do malokarpatskej oblasti sa oplácal aj ľuďom zo vzdialených oblastí.⁶⁸

Snahy zemepánov malokarpatských mestských centier – a od 16. storočia aj ich záložných vlastníkov – zvyšovať svoje zisky a zapojiť sa priamo do obchodu s vínom silneli. Boli sprevádzané zvyšovaním dávok a poplatkov v neprospech výrobcov vína. Vinohradnícke mestecká, v podmienkach tureckými vojnami a šľachtickými protihabsburskými povstaniami sužovaného Horného Uhorska, na to reagovali strategickou snahou o vymanenie sa spod zemepanského vlastníctva. Chceli dosiahnuť výsadné samosprávne postavenie. Tomu venovali nielen diplomatické úsilie. Na prekonanie úradných prekážok a vyrovnanie dlhov si brali vysoké pôžičky a na naklonenie vplyvných osobností používali dary vo forme vína. Najvyšší stupeň privilegovanosti, vyjadrený v podmienkach uhorského feudalizmu titulom slobodného kráľovského mesta, získali však až v 17. storočí: Modra v roku 1608, Pezinok a Svätý Jur v roku 1647. Odvtedy podliehali súdne priamo pod právomoc panovníka a ich reprezentanti mali zaručenú účasť na uhorskom sneme. Za to odvádzali do kráľovských pivníc ročne presne stanovený objem vína a boli povinné ohradiť sa hradbami. Zmena potvrdila individuálne majetkové slobody, staršie kolektívne práva

⁶⁸ Duchoň 2009: 126.

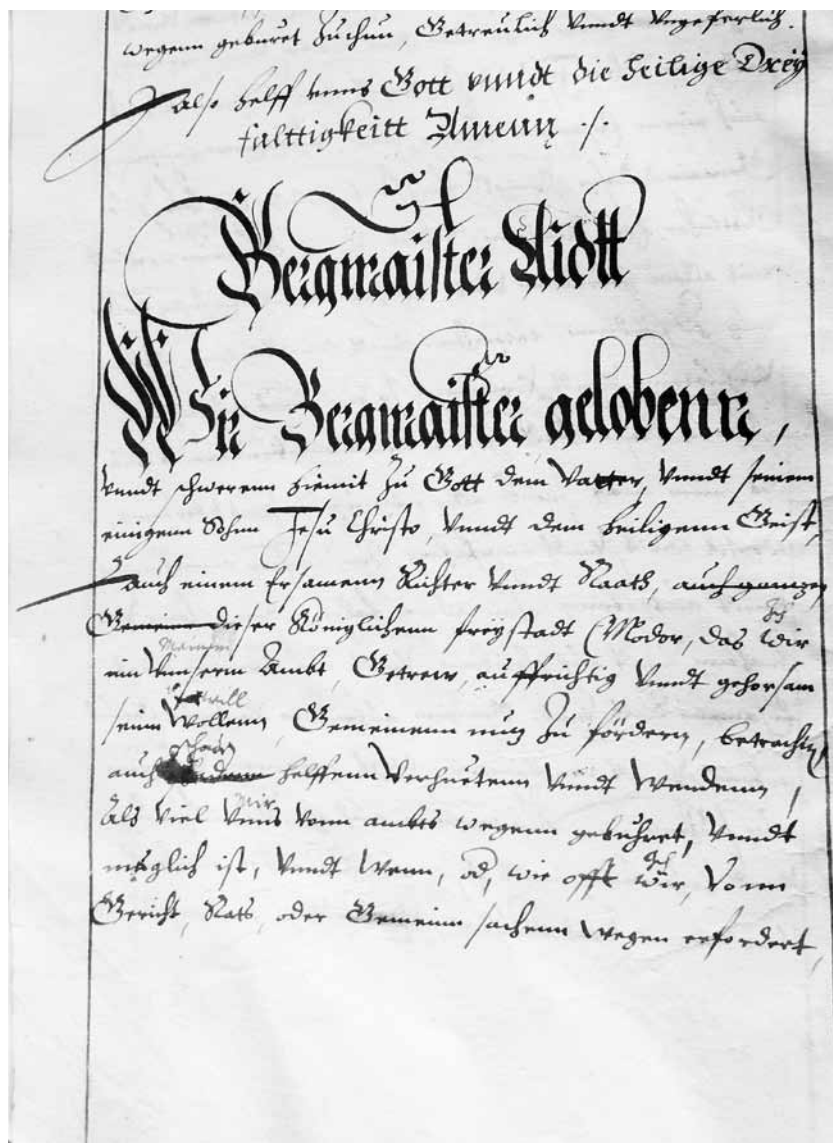
3 Erb mesta Modra na
Privilegiálnej listine
Rudolfa II. vydanéj v Prahe
dňa 13. augusta 1607.

týkajúce sa správy mesta, trhové a jarmočné privilégia, právo vyberať v meste mýtné poplatky, oslobodenie tunajších mešťanov od mýta v celom Uhorsku i možnosť slobodne obchodovať. Zaručila mestám právo uplatniť na svojom území vlastnú súdnu moc, vydávať vlastné štatúty. Definitívne vyčlenila mestá z majetku šľachtických panstiev na ich území. Nový status podporil aj rozvoj samosprávnych funkcií. V podmienkach centralizujúcej sa habsburskej ríše však tieto funkcie boli čoraz výraznejšie kontrolované a obmedzované štátom. Garantoval mestám každoročne si slobodne (na princípe rovnoprávnosti Slovákov, Nemcov a Maďarov) voliť spomedzi plnoprávných mešťanov samosprávu v termíne, ktorý bol v jednotlivých mestách tradičný. Volili richtára a radu, vinohradníckych majstrov i ďalších mestských funkcionárov. Mestá sa samé stali držiteľmi vinohradníckeho práva, ktoré dovtedy patrilo ich zemepánom. Za jeho delegovanie domácim i cudzím vinohradníkom získali právo vyberať z vinohradov v chotári naturálne dávky (tzv. hôrne z titulu vinohradníckeho práva). Za vyrobené či predané víno plynuli odteraz poplatky do pokladnice mesta. Cudzinci mestu odvádzali aj rozličné ďalšie poplatky: za odvoz vína z mesta, za jeho skladovanie, za obrábanie vinohradov či za oberačku. Jeho príjmy rozšírili aj zisky z vlastného – mestského hospodárenia. Prostredníctvom najatých robotníkov a správcov (vincúrov) hospodárili mestá na bývalých panských, teraz mestských viniciach. Dorábali vlastné víno; mali právo predávať ho vo veľkom, súčasne však aj povoľovať vinohradníkom výčap ich vína v malom atď.⁶⁹

Ako vo svojej vynikajúcej porovnávacej analýze uvádza Dominika Čechová, v polovici 17. storočia boli v Modre vinice na ploche asi 840 ha, v Pezinku 400 ha a vo Svätom Jure 370 ha. Skupina ich vlastníkov (v tomto období ich v Modre bolo 555, v Pezinku 313, vo Svätom Jure 258) bola majetkovo diferencovaná. Jej kategórie sa pritom v jednotlivých

⁶⁹ Lehotská 1982: 27-33; Turcsány 2009: 64-70; Žudel 2006a: 71-75; Čechová 2019: 52.

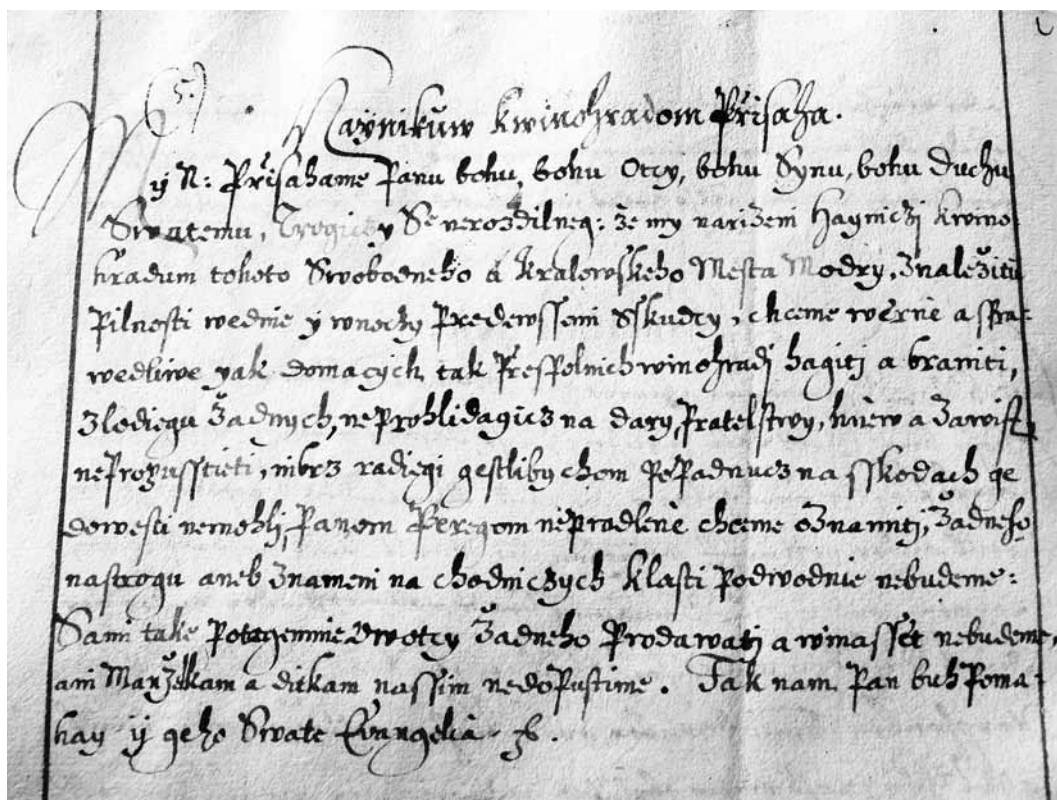

4 Prísaha
vinohradníckeho
majstra Modry
v nemeckom jazyku,
ktorú majstri v prvej
polovici 17. storočia
skladali pri nástupe
do úradu.

obdobíach a v jednotlivých mestách menili podľa rozličných faktorov.⁷⁰ Kupovaním viníc a domov v meste postupne prenikali medzi mešťanstvo aj cudzí remeselníci, obchodníci i vinohradnícki robotníci.⁷¹ V princípe však aj naďalej najviac pôdy bolo v rukách menšej skupiny najbohatších domácich mešťanov. Najpočetnejšie skupiny tvorili strední a menší, neskôr drobní vlastníci. Tí, okrem vinohradníctva, spravidla vykonávali aj remeslo, alebo sa dali najímať na prácu u bohatých vinohradníkov. Vinohrady poskytovali živobytie nielen vlastníkovi – domácim i cudzím vinohradníkom, ale aj ľuďom, ktorí v nich pracovali ako nádenníci, a zamestnancom starajúcim sa o vinohrady mesta. V podstate pri tejto monokultúrnej poľnohospodárskej výrobe nepresiahli ostatné oblasti poľnohospodárstva v mestách význam samozásobiteľstva. Chov dobytky a koní pri tunajšom nedostatku polí, lúk a pasienkov mestské nariadenia obmedzovali. Limitovala ho aj potreba prenájímať

⁷⁰ Čechová 2019: 46-50.

⁷¹ Žudel 1982: 44.

5 Slovenská prisaha vinohradníckych hájnikov Modry v znení platnom pre roky 1607 – 1650. Pri nástupe do služby, ktorou bolo stráženie vinohradov, sa zaviazali, že budú všemožne brániť zlodejom v krádeži, neprijmú od nikoho dary a každé prekročenie nariadení nahlásia mestským peregom.

pasienky mimo mesta alebo nakupovať seno v úrodnejších oblastiach krajiny.⁷² Rovnako, v porovnaní s vinohradníctvom, tu ešte začiatkom 17. storočia nemalo zásadnejší význam remeslo.⁷³ Jeho rozvoj sprevádzal dynamický nárast počtu cechových organizácií. Začal v prvej tretine 17. storočia vďaka prisťahovávaniu sa remeselníkov z celého Uhorska i okolitých, najmä nemeckých krajín Európy, a trval takmer sto rokov. Podľa zistení Antona Špiesza dosiahol počas tejto doby počet cechov (s majstrami, tovarišmi a učňami) v Modre i Pezinku dve desiatky, vo Svätom Jure ich bolo trinásť.⁷⁴ Tri susediace vinohradnícke slobodné kráľovské mestá vďaka tomu nadobudli v Bratislavskej stolici tiež postavenie významných remeselných centier.⁷⁵ Súčasne začali nielen katolícki, ale neskôr aj evanjelickí remeselníci na odporúčanie svojich cechov získavať meštianske práva. Prekonávali pritom rekatolizačné obmedzenia, razené viedenským dvorom voči meštianstvu ako opore reformácie v mestách, a diskrimináciu evanjelikov. Tieto prekážky eliminoval až jozefínsky Tolerančný patent z roku 1781.⁷⁶

Svoje zisky remeselníci investovali do nákupu vinohradov. Tým diferenciácia skupiny vinohradníkov v mestách nadobúdala ďalší sociálny rozmer a početne sa rozšírila.⁷⁷ Zme-

⁷² Lehotská 1982: 58-59.

⁷³ Turcsány 2006: 146.

⁷⁴ Špiesz 1982: 64.

⁷⁵ Duchoň 2009: 122.

⁷⁶ Žudel 1982: 49; Špiesz 1982: 67.

⁷⁷ Turcsány 2006: 136-137.

6 Titulná strana Registra dávok za vinohradnícke právo z roku 1608 v Modre. Slúžil na zaznamenávanie naturálnych dávok vo víne, ktoré od jednotlivých pestovateľov prislúchali mestu za umožnenie dorábať víno na jeho území.

ny v majetkovej štruktúre vinohradníkov ani striedavé obdobia rastu, poklesu či stagnácie vinohradníctva však v zásade neznižovali jeho lokálny význam. Ostalo kľúčovým zdrojom obživy a dôležitým kultúrotvorným prvkom lokalít.

Po získaní privilegovaného postavenia sa vysoký status malokarpatských vinohradníckych miest odrazil aj na ich podobe. Zastavaná plocha bola obklopená vinicami, ktoré na úpätiach pohoria lemovali rozsiahle listnaté lesy. Využívajúc štatutárne práva, si mestá začali budovať kamenné opevnenia s baštami a bránami, postavili mestské veže. Symbolom ich samosprávy sa stali honosné radnice. Hradbami uzatvorené vnútorné mesto a hlavné ulice sa výstavnosťou kamenných meštianskych domov a kúrií šľachty zreteľne začali odlišovať od svojich predmestí. Z tých sa stala periféria. Dynamicky sa rozvíjala aj lokálna spoločnosť, tvorená rodinami mešťanov, poddaných a nepočetnými príslušníkmi tu usadenej šľachty.⁷⁸ Na konci 17. storočia bol z mestčiek najľudnatejší Pezinok s 2 600 obyvateľmi⁷⁹, vo Svätom Jure i Modre žilo asi 1 300 obyvateľov.⁸⁰

Z etnického hľadiska bola ich spoločnosť slovensko-nemecká s prevahou Nemcov. Konfesionálne mestá rozdelil nástup reformácie v polovici 16. storočia. Od tohto obdobia boli

⁷⁸ Duchoň 2008: 2.

⁷⁹ Žudel 1982: 48.

⁸⁰ Duchoň 2009: 118; Žudel 2006a: 105.

7 Slovenský preklad
 Artikul peregého úradu
 slobodného a kráľovského
 mesta Pezinka. 22. júla
 1743 ich mesto dalo preložiť
 z nemeckého jazyka na
 prosbu a pre potrebu
 mestečka Boleráz.

vo všetkých troch početnejší evanjelici. Politicky i ekonomicky dominovali nemeckí mešťania, miestni Slováci, ako aj Maďari sa v správe začali presadzovať až v ďalších storočiach. Vplyv evanjelikov v riadení mesta regulovali už v 17. storočí kráľovské nariadenia, vyžadujúce paritu vierovyznaní v mestských radách. V procese centralizácie a rekatolizácie tieto zásahy sledovali podriadenie mestskej správy štátu.⁸¹ Vrstvu mešťanov – plnoprávných obyvateľov predovšetkým z radov vinohradníkov, no tiež obchodníkov a remeselníkov – tvorili najmä príslušníci nemeckých rodov pôvodných stredovekých hostí. Ďalej ju rozširovali prisťahovalci, ktorí do miest hojne prichádzali z iných európskych krajín. Mešťania vlastnili domy a pozemky, mali právo slobodne podnikať, tiež však voliť, zastávať verejné funkcie a pôsobiť v samospráve mesta.⁸²

Pri dosiahnutí samostatnosti boli mestá zadlžené. Ich rozvoj blokovali v ďalších dvoch storočiach neustávajúce vojenské konflikty a povstania šľachty. Tie pre mestá znamenali problémy so zásobovaním a vydržiavaním vojsk a náklady na platenie vojenských daní. Príjmy z vinohradníctva – z úrody mestských vinogradov, z naturálnych i peňažných dávok obyvateľstva – ani spoločne s príjmami z mestských lesov nezabránili rastúcemu zadl-

⁸¹ Hrubala – Pospuchová – Wittgrüber 2005: 11-12; Čechová 2019: 21.

⁸² Duchoň 2009: 115-120; Hrubala – Pospuchová – Wittgrüber 2005; Čechová 2019: 19.

ženiu miest. Boli navyše často konfrontované s násilím, rabovaním, vypaľovaním, odvážaním obyvateľov do zajatia a tiež častými epidémiami.⁸³

Samotné vinohradníctvo, ktoré zažívalo v 16. a na začiatku 17. storočia obdobie najväčšieho rozmachu, začalo postupne strácať rentabilitu a upadalo. Podľa komplexnej analýzy Michala Duchoňa, krízu (vrcholiacu v druhej polovici 17. a v 18. storočí) spôsobila spleť špecifických nadlokálnych faktorov, ktoré podmienili pokles ziskov. Predovšetkým sa prejavil sled neúrodných rokov, vyvolaných dočasným globálnym ochladením. Druhým faktorom bola rastúca záťaž daňových povinností. Veľkí vinohradníci, ktorí – okrem nevyhnutnej pravidelnej obnovy výsadiieb potrebovali do samotného obrábania (na zapltenie námezdných pracovných síl) každoročne investovať finančné prostriedky – sa pre pokles rentability vzdávali svojho podnikania. Ich opustené vinohrady začali pustiť. Tento problém drobní a strední vinohradníci, ktorí obrábali svoje výmery sami s rodinnými príslušníkmi, riešiť nemuseli. Významným hýbateľom krízy bola aj skutočnosť, že vo svete nastal všeobecný ústup pitia vína. Bolo nahradzované lacnejším a čoraz obľúbenejším pivom. Začiatkom 18. storočia došlo k obnove tureckými vojnami zničených vinohradníckych oblastí v južnom Uhorsku. Tie svojou produkciou začali výrazne konkurovať malokarpatskému vínu. Kupci z východoslovenských miest (Prešova, Košíc a Kežmarku), ktorí s ním v tomto období spolu s pezinskými obchodníkmi podnikali najmä v Poľsku a Sliezsku, sa na trhoch stále ťažšie uplatňovali. Napokon, v polovici 18. storočia po zavedení vysokých dovozných ciel pre víno z habsburskej monarchie Pruským kráľovstvom, poklesol vývoz uhorského vína o 70 %.⁸⁴ Z malokarpatských vinohradníkov v tomto období viacero rodín – nielen z dôvodu neúrody, ale aj vplyvom zvyšujúceho sa zdanenia – chudobnelo. Svoje úrody nedokázali výhodne zhodnotiť, ich predajom zarobili často iba na zapltenie dlhov.⁸⁵

Dôsledky krízy sa citeľne podpísali na vývoji malokarpatského vinohradníctva a ovplyvňovali ho fakticky až do konca feudalizmu. Sociálnu štruktúru modifikoval pokles počtu čisto vinohradníckych domácností na úkor zmiešaných remeselnícko-vinohradníckych ako odraz diverzifikácie pri zabezpečovaní živobytia rastúceho počtu obyvateľstva. Časť viníc (opúšťaných z dôvodu nerentability) postupne začali inak poľnohospodársky využívať, čím si pri poklese zisku z vína snažili zabezpečiť vlastný zdroj potravín. Počet záujemcov o vinohradníctvo v mestách neklesal. Ako hlavnému či vedľajšiemu zamestnaniu sa mu stále venovala väčšina obyvateľov. Znížením plôch obrábanej viničnej pôdy však dochádzalo k jej drobeniu.⁸⁶

Mestskú samosprávu slobodných kráľovských miest fakticky od začiatku kontroloval panovník. Kráľovskí splnomocnení – komisári kontrolovali nielen odvádzanie daní a mestské hospodárenie, ale aj priebeh každoročných volieb a schvaľovanie ich výsledkov. Súčasne sa tak v riadení miest presadzovala rekatolizácia i nastupujúca centralizácia.⁸⁷

V roku 1750 štát pokračoval v unifikácii územnej správy a obmedzovaní právomocí miest zavedením povinného schvaľovania štatútov a dekrétov zamestnancov mesta. Volební funkcionári sa tým stali vlastne zamestnancami kráľovského dvora.⁸⁸ Koniec vnútornej autonómie miest predznamenal generálna úprava o mestskej samospráve, ktorú

⁸³ Žudel 1982: 48; 2006: 48; Duchoň 2009: 110; Čechová 2019: 14-15.

⁸⁴ Duchoň 2009: 124-125.

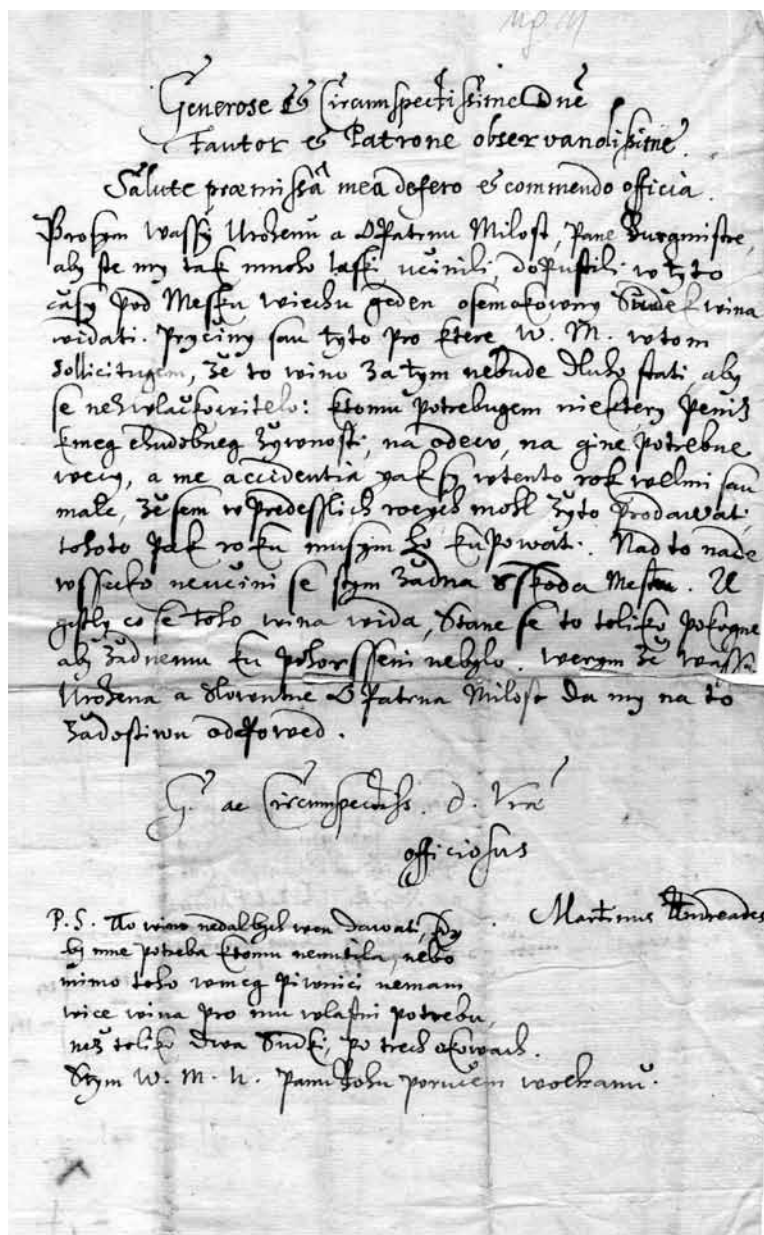
⁸⁵ Tamže: 131.

⁸⁶ Turcsány 2006: 132-133, 151-152.

⁸⁷ Lehotská 1982: 32; Čechová 2019: 23.

⁸⁸ Hrubala – Pospěchová – Wittgrüber 2005: 17.

8 V prosbe zachovanej z 18. storočia sa Martin Andreades, obyvateľ Modry, obracia na magistrát. Proší o povolenie, aby z dôvodu chudoby mohol 8-okovový sud vína, ktoré má v pivnici pre vlastnú potrebu, vyčapovať pod mestskou viechou, teda predat v malom.

Generose & circumfpectivm Dñe
 Tutor & Patrone observandissime?
 Salute prænitiā mea deferō & commendo officia.
 Prohm Waff Urdem a Patru Miloš, pane Burgmiste
 als se my inf mndh lass učinili, dozufals: so to
 cūß Pro Mestru viredu gedn ofematorum dñe l vira
 vidati. Prohm sou toto pro etere W. M. roto m
 sollicitudem, se to vira za tym nebudu dñe fali: als
 se nevlachovitel: etomni potredgem niekter, peni
 Emeg eludobneg žyrovost, na odev, na gine potredne
 vcey, a me accidentia val p roto to rok valm sou
 male, se sem v padeßliß rozel most žyto Prodavati
 toto rok rotu mygm & fupswat. Nad to nade
 voffeto neucini se gym zadna ofoda Mestru. U
 gily co se toto vira vira, dñe se to toliß potredne
 als žadnemu fu potredfeni nebylo. vcegm se vira
 Urdem a Patru Miloš da my na to
 zadofinu odforved.
 J. se circumfpectiv. d. v. n.
 officijus
 P.S. To vira nedalget von dauvat. Pro
 by mne potreda etomni nemibela, nebo
 mimo toto vcegm q. vira, nemam
 vira vira pro mne vira potreda
 než toliß dñe dñe, po tres afvauß.
 Gym W. M. h. Pam tohu potredem vcegm.

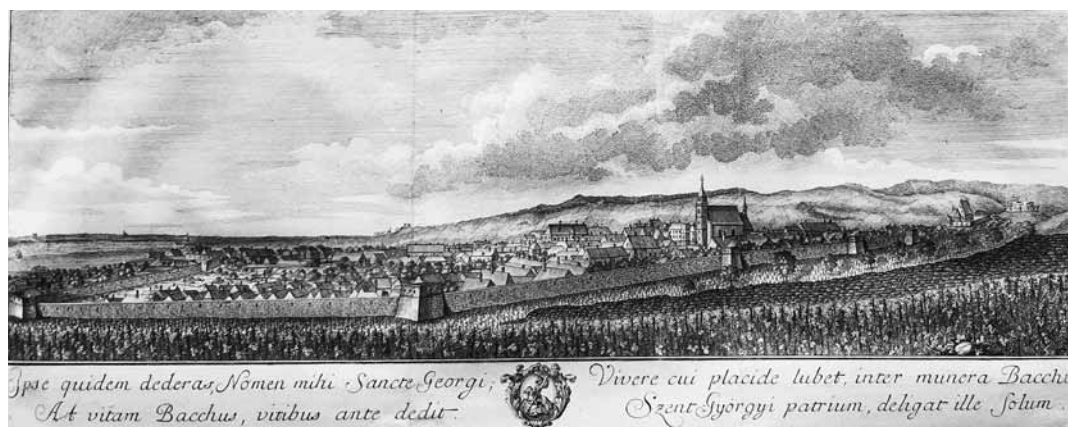
Martinus Andreades

vydala Uhorská komora v roku 1755. Rámcovala vzťah medzi kráľom a mestami až do začiatku 19. storočia. Určovala deň konania volieb v mestách a zjednotila aj ich priebeh. Súčasťou oficiálneho rituálu sa vtedy stala povinná spoločná účasť odstupujúcich členov mestskej rady a volenej obce na bohoslužbe. Počas nej sa čítal a vysvetľoval kráľovský mandát o priebehu volieb, richtár a mešťanosta skladali vo farskom kostole svoju prísahu. Samospráva stratila právomoc menovať a odvolávať svojich hodnostárov. Bez súhlasu kráľa, resp. Uhorskej komory nesmela brať pôžičky či realizovať v meste rozsiahle stavby.⁸⁹ Postupné obmedzovanie samosprávnych funkcií sa dotklo aj remesiel. Samosprávy miest sa od 16. storočia aktívne zapájali do regulácie cechového života schvaľovaním cechových

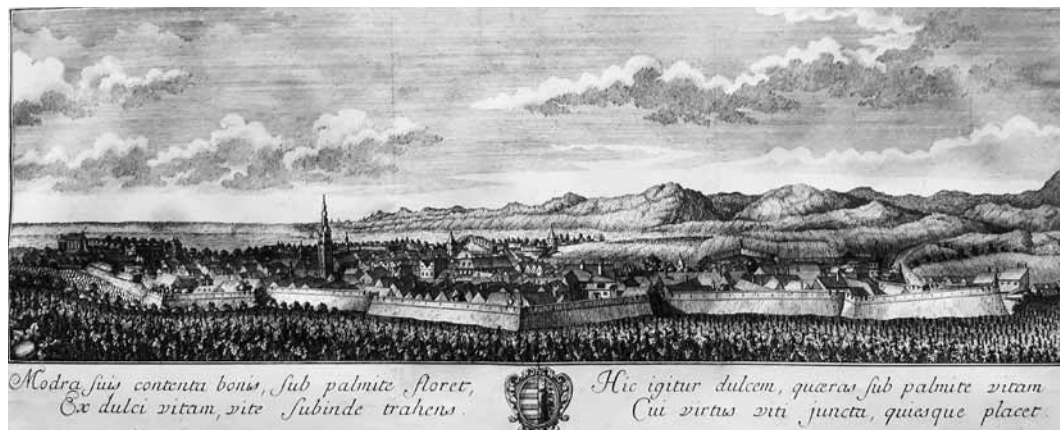
⁸⁹ Žudel 2006a: 93-94.

9 Pezinok na vedute Samuela Mikovíniho z roku 1736. V popredí poľnohospodárske zázemie mesta rozkladajúce sa pred hradbami na juhovýchodnej strane mesta.

10 Severovýchodný pohľad na opevnené mesto Svätý Jur obklopené vinohradmi na vedute Samuela Mikovíniho z roku 1736.

11 Modra v roku 1736 uzavretá v hradbách, obklopená horskými úbočiami a vinohradmi na vedute Samuela Mikovíniho.

pravidiel – artikúl, regulovaním cien a riešením sporov. Keďže sa v 18. storočí stali fakticky predĺženou rukou správy modernizujúceho sa štátu, autonómiu tradičných, konzervatívnych cechových organizácií postupne okresávali. V roku 1813 boli vydané Všeobecné cechové artikuly s platnosťou pre celé Uhorsko a na magistráte každého mesta sa zaviedol post cechového komisára. Opatrenia sledovali vykorenenie – z pohľadu 19. storočia – archaických, diskriminačných cechových zvyklostí. Celú oblasť života cechov opakovane regulovalo ministerské nariadenie z roku 1848.⁹⁰

Začiatkom 19. storočia obyvateľstvo miest početne rástlo: v roku 1838 bola Modra s počtom 4 651 obyvateľov najľudnatejšia, Pezínok mal 3 720 a Svätý Jur 2 483 obyvateľov.⁹¹ Pomer Slovákov a Nemcov bol v Pezinku takmer vyrovnaný, vo Svätom Jure a Modre už boli dve tretiny obyvateľstva slovenské. Mestá obývali v menších počtoch aj Maďari, Chorváti, Česi či Taliani. Nábožensky sa v polovici 19. storočia komunity evanjelikov a katolíkov vyrovnali, trendom však bol nárast prevahy katolíkov. V Pezinku a Svätom Jure žili aj komunity Židov v počte niekoľkých sto osôb.⁹²

Európska spoločnosť sa začiatkom 19. storočia viditeľne modernizovala, rozbiehal sa technický pokrok v doprave a rozvíjal sa priemysel. Väčšina obyvateľstva v Uhorsku však bola stále viazaná feudálnymi dávkami a prvky archaického zriadenia obmedzovali jeho ďalší rozvoj. Všeobecná nespokojnosť s ekonomickými a sociálnymi pomermi vyústila v roku 1848 do nepokojov a revolučných udalostí. V malokarpatských mestách sa odrazili v problémoch so zásobovaním a ubytovaním cisárskeho vojska.⁹³ V Modre a Pezinku sa na verejnosti riešili dlhšie pretrvávajúce národnostné spory medzi Maďarmi a Slovákami vo vedení mesta. Už začiatkom 19. storočia tunajší úradníci začali (ako odpoveď na národno-osvetovú činnosť tunajšej evanjelickej inteligencie) uplatňovať opatrenia proti panslavizmu spolu so zavedením maďarčiny ako jazyka magistrátu.⁹⁴

Rozhodnutím uhorského snemu v marci 1848 sa pod tlakom revolučných udalostí v monarchii otvorila v krajine cesta k liberálnym reformám. Po porážke revolučnej armády maďarskej buržoázie o rok neskôr sa absolutistický feudálny habsburský štát zmenil na konštitučnú monarchiu a aktívne sa sústredil na zjednotenie a centralizované riadenie oboch (rakúskej i uhorskej) častí krajiny. Samosprávne orgány na dnešnom Slovensku, medzi nimi aj malokarpatské slobodné kráľovské mestá, prešli pod správu župana Bratislavskej stolice. V roku 1851 stratili súdnu právomoc a dôležitejšie rozhodnutia prešli na vyššie úrady. Mestá riadila obecná rada a magistrát, richtára na ich čele vystriedal mešťanosta.⁹⁵ Pezínok sa v období rokov 1855–1861 stal sídlom novoutvoreného slúžnovského okresu a v nasledujúcom období centrom volebného okresu.⁹⁶

Samosprávne funkcie miest sa v monarchii čiastočne obnovili po rakúsko-maďarskom vyrovnaní v roku 1867, keď sa Uhorsko etablovalo ako národný štát moderného typu s maďarčinou ako úradným jazykom. V období striedajúcich sa provizórnych modelov štátnej i verejnej správy sa najprv Svätý Jur, Pezínok i Modra stali – spolu s ostatnými uhorskými slobodnými kráľovskými mestami – mestskými municípiami. Od roku 1871 mestské orgány s obnovenými zastupiteľstvami vykonávali na svojom území samosprávu a súčasne

⁹⁰ Turcsány 2006: 150-151.

⁹¹ Žudel 2006a: 107.

⁹² Žudel 1982: 50; 2006a: 110; Duchoň 2009: 119.

⁹³ Duchoň 2009: 132.

⁹⁴ Žudel 2006a: 87.

⁹⁵ Turcsány 2006a: 219.

⁹⁶ Lehotská 1982: 81, 87.

sprostredkovávali štátnu správu. Dozor štátu nad činnosťou v mestách od roku 1873 zabezpečoval uzákonený inštitút mestských verejných notárov. Ďalším zákonom z roku 1886 sa z municípií stali mestá so zriadeným magistrátom. Zostali pod kontrolou bratislavského župana a ich samospráva sa ustálila. V tomto období prijali vinohradnícke mestá svoje nové organizačné štatúty, ktoré zostali v platnosti až do rozpadu monarchie v roku 1918.⁹⁷

Od 70. rokov 19. storočia ich riadilo zastupiteľstvo s počtom členov zodpovedajúcim počtu obyvateľov: vo Svätom Jure ich bolo 12, v Pezinku 48, v Modre 24. V zmysle uhorského volebného práva tvorili poslanci (volení občanmi na určený počet rokov) iba polovicu z nich. Druhá sa každý rok aktualizovala podľa zoznamu obyvateľov platiacich v meste najvyššie dane. Prostredníctvom magistrátu mesto naďalej riadil mešťanosta ako výkonný orgán samosprávy. Zdokonalenie organizácie riadenia, pri ktorom mestá rozhodovali iba o úzkej skupine vnútorných záležitostí a zodpovedali na svojom území za realizáciu nariadení vyšších úradov a štátu, bolo ďalším signálom prechodu do modernej spoločnosti. Tradičné inštitúty, zaoberajúce sa vinohradníckymi záležitosťami miest, tlaku modernizácie v tejto etape odolali: medzi vedúcimi úradníkmi (v Pezinku a Svätom Jure), resp. pomocným úradníckym personálom mestskej rady (v Modre) zostali aj naďalej vinohradnícki majstri.⁹⁸

Aj v druhej polovici 19. storočia zostávalo vinohradníctvo zdrojom prosperity a zamestnaním väčšiny obyvateľstva. Hoci v diferenciácii vinohradníkov sa mestá navzájom odlišovali podľa miery rozvoja alternatívnych spôsobov obživy, diferenciáciou svojej sociálnej štruktúry a nadobúdaním ďalších funkcií smerom k svojmu zázemiu, resp. iným mestám. V takmer výlučne vinohradníckom Svätom Jure orná pôda celkom chýbala, remeselníkov bolo relatívne málo a vinice tvorili v tomto období asi 280 ha. Jej väčšinu vlastnili bohatí mešťania.⁹⁹ V Pezinku (282 ha vinohradov) a Modre (588 ha) bolo vinohradníctvo doménou stredných, resp. rastúceho počtu drobných a malých vinohradníkov. Bohatší z nich boli súčasne aj remeselníkmi alebo obchodníkmi, prípadne obrábali aj ornú pôdu, vlastnili lúky a pasienky. Historici Ján Dubovský a Juraj Turcsány v oboch mestách porovnávali výnos z rovnakej plochy viníc, ornej pôdy či lesa. Podľa ich analýz prinášala vinohradnícka pôda naďalej päťnásobne väčší príjem. A to i napriek tomu, že tvorila asi iba desatinu rozlohy z celého chotára (v Pezinku 10 %, v Modre 12 %).¹⁰⁰

Speňaženie produktu sa realizovalo vo veľkom cez obchodníkov.¹⁰¹ V malom sa víno čapovalo v kuriálnych domoch, patriacich miestnej šľachte a prostredníctvom domáceho výčapu, ktorý majiteľom viníc povoľovalo mesto. Z predaja vína odvádzali vinohradníci spotrebnú daň štátu. Tento, ním nekontrolovaný výčap vinohradníkov doma pod tradičnými viechami, sa štát snažil obmedzovať.¹⁰²

Pozostatok feudálnych dávok – platenie vinohradníckeho práva – síce pretrval aj po roku 1848, už v 70. rokoch 19. storočia sa však vlastníci viníc mohli z tejto povinnosti vykupovať. Od 80. rokov začali mestskí vinohradníci platiť štátne a miestne dane a spotrebnú daň za víno.¹⁰³

⁹⁷ Lehotská 1982: 82-85; Turcsány 2006a: 219-223; Duchoň 2009: 136.

⁹⁸ Lehotská 1982: 86; Turcsány 2006a: 224; Duchoň 2009: 136.

⁹⁹ Duchoň 2009: 141.

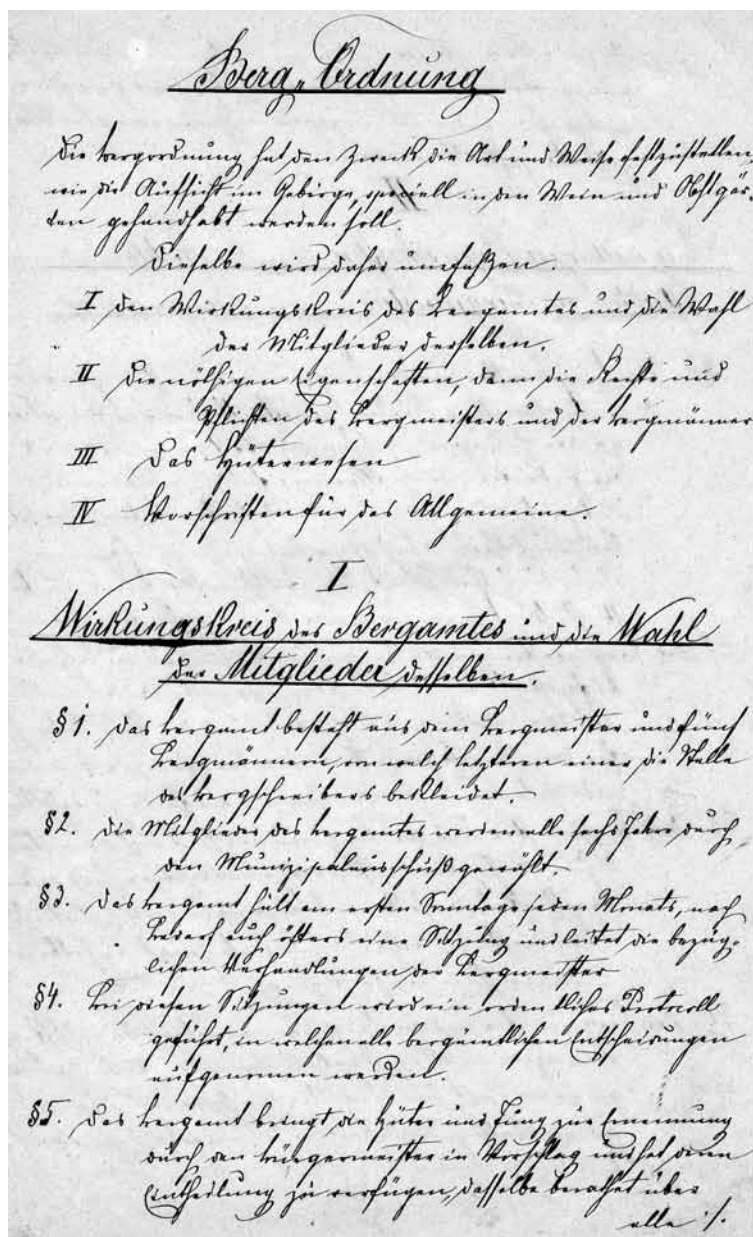
¹⁰⁰ Dubovský 1982: 112, 115; Turcsány 2006: 236.

¹⁰¹ Víno z Bratislavy a okolia sa okrem predaja na domácich, uhorských trhoch exportovalo do Rakúska, Štajerska, Tirolska, Sliezska, Čiech a cez tieto krajiny aj do vzdialenejšieho zahraničia. (Ortway 1898: 188).

¹⁰² Dubovský 1982: 112; Turcsány 2006: 241.

¹⁰³ Duchoň 2009: 141.

12 Titulná strana
Vinohradníckeho poriadku
mesta Pezinok z roku 1872.
Jeho 44 §, rozdelených na
4 kapitoly, upravovalo
pôsobnosť a spôsob voľby
vinohradníckeho perega
a vinohradníckeho úradu,
práva a povinnosti perega
a jeho prísediacich, režim
stráženia viníc a všeobecné
predpisy týkajúce sa
vinohradníctva v meste.

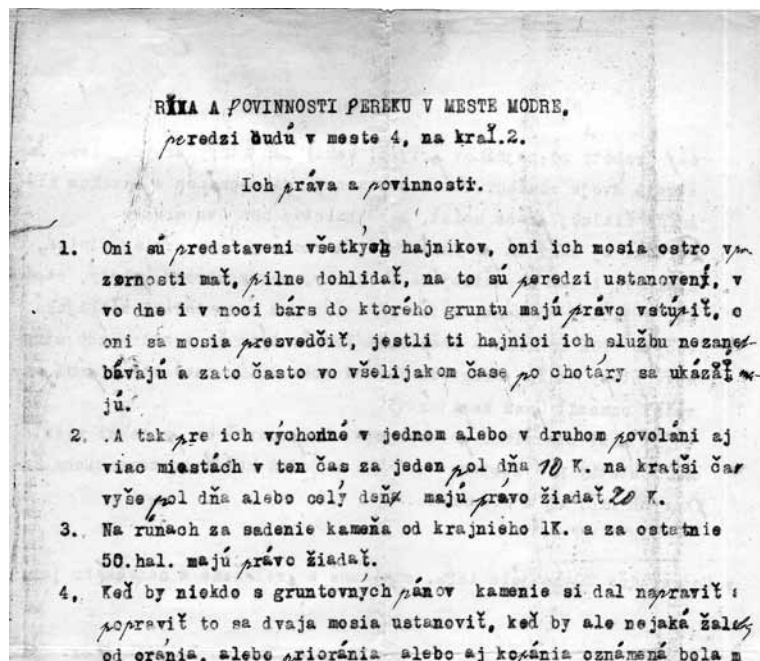

Dopyt po obilninách v Uhorsku rozbehol v 60. rokoch 19. storočia agrárnu konjunktúru a podnietil štát k intenzívnemu záujmu o malokarpatské vinohradníctvo. Expertný štátny prieskum vinohradníctva uskutočnený v roku 1867 konštatoval nízke výnosy a slabú konkurencieschopnosť. Spôsobovali ich zastarané tradičné postupy a ručná práca pri dorábaní i spracovaní hrozna, nevhodné odrody viniča, nedostatočné hnojenie pôdy, absencia moderných nástrojov a náradia i nízka úroveň technologických znalostí.¹⁰⁴

Štát začal odvetviu koncepcne pomáhať podporou vzniku vinohradníckych spolkov. Prevzal pod svoju správu odbornú vinársku školu v Bratislave, vytváral výskumné inštitúcie, šíril odbornú osvetu – prednáškovou činnosťou a vydávaním časopisov, budovaním

¹⁰⁴ Dubovský 1982: 112; Duchoň 2009: 141.

13 Úvodné body dokumentu vymedzujúceho práva a povinnosti peregov v Modre na konci 19. a v prvých desaťročiach 20. storočia. Ide o slovenský preklad pôvodne nemeckého mestského predpisu urobený v roku 1889. Využíval sa v súvislostiach s voľbami modranských peregov ešte v roku 1931. Podľa neho volil modranský magistrát štyroch peregov pre mesto a dvoch pre mestskú časť Kráľová.

škôlok na pestovanie štepov i pokusných viníc.¹⁰⁵ Strediskom týchto aktivít sa stala Brati-slava s rozvinutým vinohradníctvom a fungujúcimi kapitalistickými vinárskymi podnik-mi,¹⁰⁶ súčasne však aj so spolkom, ktorý sa staral o presadzovanie spoločných záujmov vinohradníkov i zvýšenie výroby a odbytu vína.¹⁰⁷ Ich vplyv rýchlo prenikal do prostredia neďalekých malokarpatských miest. Vo Svätom Jure si bohatí vinohradníci založili spolok na šírenie osvetu už v roku 1874. O päť rokov začala nové poznatky medzi vinohradníkmi v Pezinku šíriť Vinohradnícka jednota. V Modre založila asi stovka vinohradníkov spolok v roku 1884. Podnetom jeho vzniku bol však pokus spoločne riešiť problémy s predajom vína.¹⁰⁸

Sprievodným javom štátoprávných a sociálnych transformácií v polovici 19. storočia sa stali aj dynamické ekonomické premeny. Po zrušení cechov v roku 1872 a vyhlásení slo-body remeselného podnikania, sa zmeny dočkali aj hospodárske pomery vo vinohradníck-
 ych mestách. Smerovali nielen k rozvoju trhových vzťahov a ku slobodnej konkurencii,
 ale aj k uvoľneniu pracovnej sily pre rozvíjajúci sa priemysel. Remeselníci a živnostníci
 (združovaní v zmysle priemyselného zákona z roku 1884 v spoločenstvách a korporáciách
 pod dohľadom magistrátu) sa začali výraznejšie sociálne diferencovať. Schopnosť držať
 krok s napredujúcim vývojom kapitalizmu aj v krízových obdobiach mali predovšetkým
 remeselníci či obchodníci, ktorí súčasne vlastnili aj vinice či polia. Vo sfére obchodu sa vy-
 tvárali štátom dozorované obchodné grémiá. V tejto etape sa z trojice miest viditeľne odlí-
 šil Pezinok ako centrum obchodu. V roku 1875 sa stal sídlom novozaloženého obchodného
 grémia, ktoré koordinovalo činnosť obchodníkov zo Svätého Jura, Modry a Pezinka. Aj
 dovtedy bol obchodným strediskom regiónu, pretože už niekoľko storočí sa tu nepretržite,

¹⁰⁵ Limbacher – Pösch 1913: 76 a n.

¹⁰⁶ Na konci 19. storočia malo šumivé víno vyrábané v Bratislave odbyt v Anglicku i v Spojených štátoch (Ortway 1898: 188).

¹⁰⁷ Tamže 1898: 211; Kahounová 1989: 27.

¹⁰⁸ Duchoň 2009: 139; Dubovský 1982a: 132; Turcsány 2006: 240.

okrem stredajšieho týždenného trhu, konalo ročne šesť výkladných a dobytčích jarmokov. Uplatnenie produkcie tunajších remeselníkov podporovala v nových podmienkach aj viac než desiatka moderných obchodov so zmiešaným tovarom. Počet návštevníkov zo širokého okolia tak, okrem prítomnosti okresných úradov, podporovala aj narastajúca obchodná a nákupná aktivita.¹⁰⁹ V Modre sa z piatich desiatok tamajších remeselníkov, ktorí vo svojich prevádzkach väčšinou pracovali sami, začalo v 80. rokoch rozvíjať asi dvadsať dielni hrnčiarov a džbankárov. Týmto remeslám, ktoré ako jediné poskytovali prácu väčšiemu počtu domáceho obyvateľstva, venovali osobitnú pozornosť aj predstavitelia mesta. Nevznikli tu žiadne väčšie výrobné prevádzky. V hospodárstve pokračoval trend rozširovania polí na pestovanie obilnín, krmovín a okopanín a zvýšenie chovu dobytku.¹¹⁰ Vo Svätom Jure sa remeslá aj v druhej polovici 19. storočia naďalej orientovali najmä na uspokojenie potrieb domácich obyvateľov. Jediný väčší podnik – továreň vyrábajúca vybavenie vagónov – vznikol v posledných rokoch 19. storočia a poskytol prácu asi stovke Svätoturánov.¹¹¹ Stolové hrozno, ktoré sa v meste dopestovalo, sa spolu s tunajšími marhuľami a egrešmi vyvážalo ako ovocie do Nemecka.¹¹²

Modernizačné procesy a súčasne ich rozdielnu dynamiku v jednotlivých vinohradníckych mestách akcelerovala doprava. Svätý Jur a Pezinok sa stali už v 40. rokoch 19. storočia stanicami na železničnej trati medzi Bratislavou a Trnavou. Zrýchlenie prepravy osôb i nákladov prinieslo obyvateľom dovtedy nevídané možnosti. Uľahčilo aj orientáciu robotníctva na hľadanie si práce v priemyselňujúcej sa Bratislave. To využili najmä obyvatelia bezprostredne s ňou susediaceho Svätého Jura. Všetky vinohradnícke mestá ležali na ceste spájajúcej Bratislavu a Trnavu. Výhody križovatky cestnej dopravy efektívne využíval Pezinok. Z neho viedla aj staršia cesta do Senca ako spojka vinohradníckej oblasti so Žitným ostrovom. Navyše, keď štát v 60. rokoch rozhodol o vybudovaní spojenia Senec – Malacky, bolo určené, že pokračovanie dovtedajšej cesty Senec – Pezinok prekoná Malé Karpaty smerom na Záhorie cez sedlo Pezinská Baba. Dopravné spojenia i strategické snahy vedenia tohto mesta vytvárajú predpoklady na priemyselný rozvoj a budovanie tovární však nachádzali efekt iba veľmi pozvoľna. Zamestnanie mimo poľnohospodárstva, živností a obchodu ľuďom ponúkali len menšie výrobné a spracovateľské prevádzky,¹¹³ fungujúce už od konca feudalizmu. Ako ďalší predpoklad industriálneho rozvoja vznikla v roku 1871 Pezinsko-modransko-svätôjurská sporiteľňa so sídlom v Pezinku. Sústredila kapitál bohatších podnikateľov, remeselníkov a vinohradníkov a v rámci regiónu poskytovala pôžičky a hypotéky. Priemyselňovanie sa však dynamicky rozbehlo až v 20. storočí.¹¹⁴

Modernizačné procesy sa vo vinohradníckych mestách prejavili aj v oblasti sociálnych vzťahov. Životné štýly súdobej spoločnosti začal ovplyvňovať rozvoj buržoáznych hodnôt s dôrazom na oslobodenie sa od tradičných, občiansku slobodu obmedzujúcich príslušností. V podmienkach štátom uplatňovanej maďarizácie školstva i verejného života sa rozbehla osvetová, sociálne i národnostne motivovaná činnosť miestnych vzdelancov, ktorí boli orientovaní proslovensky. Politická aktivita sa prejavovala v časoch parlamentných volieb. Bola však limitovaná konfesionalizmom formujúcich sa elít, ktoré sa na podpore so-

¹⁰⁹ Dubovský 1982: 115-116.

¹¹⁰ Turcsány 2006: 242.

¹¹¹ Duchoň 2009: 138.

¹¹² Ortvy 1898: 188.

¹¹³ Mlyny, strojnícke dielne správy panstiev grófa Pálfiho, výrobnia kyseliny sírovej, továreň na ihly, ťažba rúd, vápenka či pálenie (Dubovský 1982: 116-118).

¹¹⁴ Tamže.

ciálnych otázok nedokázali zhodnúť. V mestách rástla spolková činnosť, vzdelanosť a rozvíjalo sa školstvo. Efekty moderného dopravného spojenia s blízkou Bratislavou vytvorili predpoklad pre nástup turistického ruchu smerujúceho do regiónu. Buržoáziu, šľachtu a úradníctvo z Bratislavy, ako aj neďalekých rakúskych a maďarských miest, lákali návštevy blízких vinohradníckych miest. Poskytovali turistom možnosť posedení pri víne alebo vychádzok do okolitých lesov. V Pezinku a Svätom Jure nastal v druhej polovici 19. storočia rozmach kúpeľníctva. Ponúkalo návštevníkom, okrem ozdravných pobytov v železiťoch a sírnych kúpeľoch, i odpočinok. Jeho súčasťou bola spoločenská zábava, koncerty či pohostenie v rozvíjajúcich sa reštauračných službách. Modra z podnetu členov mestských spolkov rozhodla o budovaní rekreačného strediska v horách v lokalite nazwanej Harmónia, neskôr i v lokalite Piesok. Stavali sa tam súkromné i mestské letné rekreačné vily na prenájom, ubytovne, turistické nocľahárne a reštaurácie. Na turistiku a do moderne vybavených klimatických kúpeľov v prírode prilákali počas letnej sezóny stovky návštevníkov. A to i napriek nevýhodnému dopravnému spojeniu, odkázanému na prepravu turistov kočmi od najbližšej železničnej stanice (v Pezinku či v obci Šenkvice). Aj podnikanie orientované na turistov podnecovalo v mestách, hoci nie vždy v rovnakom rozsahu a intenzite, stavebný rozvoj nadväzujúci na búranie mestských brán a opevnení. Rozbehla sa elektrifikácia, budovanie modernej infraštruktúry i úprava verejného priestoru.¹¹⁵

Malokarpatské mestské vinohradníctvo – ako poľnohospodárske odvetvie – zasiahla v druhej polovici 19. storočia kríza. Vďaka zrýchlenej zaoceánskej doprave prenikali do Európy s tovarom rozličné choroby a škodcovia kultúrnych plodín. Voči nim európske poľnohospodárstvo nebolo odolné. Vinohradníctvo bolo konfrontované v 60. – 90. rokoch so šírením hubovitých nákaz múčnatky a peronospóry, ktoré vyvolali rozšírenie dovtedy neznámeho postrekovania vinohradov ochrannými chemickými prostriedkami.

Choroba fyloxéra (nazvaná podľa hmyzu, ktorý napádal korene vínnej révy) spôsobila v trojici miest v 90. rokoch rozsiahle škody na plochách viníc. Do pokusov zabrániť šíreniu nákazy sa zapojili aj mestá. Zriadili fyloxérové komisie, šírili osvetu, nakupovali prístroje a chemikálie na sировanie pôdy. V priebehu desiatich rokov fyloxéra napadla rozsiahle plochy, mnohé bolo potrebné celkom vyklčovať. Etapu záchrany, najmä však výsadby nových vinohradov štepmi viniča očkovanými do odolných podpníkov, jednoduchšie prekonávali bohatší vinohradníci, ktorí mohli ihneď investovať. Na prelome storočí štát podporoval obnovu finančnou pomocou vinohradníkom, vyplácal im odškodné a dodával výsadbový materiál. Napriek tomu sa vinohradníci museli viac ako desaťročie vyrovnávať so zníženými výnosmi svojej pôdy a rozloha viníc v mestách sa redukovala. Kríza paradoxne podmienila vo vinohradníctve nástup technologických inovácií a zmien v agrotechnike. Urýchlila súčasne i prechod veľkého počtu obyvateľov, ktorí dovtedy pracovali u vinohradníkov ako najímaní poľnohospodárski robotníci, do iných zamestnaní, prípadne medzi robotníctvo pravidelne odchádzajúce za prácou do priemyslu.¹¹⁶

Na prelome 19. a 20. storočia vzrástla diverzifikácia spôsobov obživy a života obyvateľstva vinohradníckych miest. V období modernizácie síce nestratili svoj agrárny charakter, ich dovtedy v mnohom podobná každodennosť však od tohto obdobia začala nadobúdať stále viac rozdielných črt. Vinohradníctvo vyše šesť storočí významne formovalo život obyvateľstva v každom z nich. Nástupom moderny sa však zhodné kľúčové charakteristi-

¹¹⁵ Ortway 1898: 201; Dubovský 1982: 121; Slavík 2009: 477; Turcsány 2006b: 596-597; Duchoň 2009: 137, 139.

¹¹⁶ Turcsány 2006: 237-240; Duchoň 2009: 142-144.

ky, určené zamestnaním obyvateľstva v tejto oblasti poľnohospodárstva, postupne začali transformovať na, z dnešného pohľadu, jednu z kultúrnych črt vyplývajúcich z minulosti. Historicky dominantná vinohradnícka urbánna kultúra so svojimi sociálnymi i hmotnými prvkami v mestách zostala vo funkcii jednej zo subkultúr. Jej význam pre každé z miest i rola, akú vinohradníctvo – či už ako zamestnanie, podnikanie, voľnočasová aktivita či kultúrne dedičstvo – hralo v živote obyvateľov malokarpatských miest, prestali byť osudovo predurčené miestom, kde sa človek narodil, alebo zamestnaním, ktorému sa venovali jeho predkovia. Stávali sa stále výraznejšie otázkou individuálnej voľby jednotlivca. Vinohradníci v modernizujúcich sa malokarpatských mestských spoločnostiach naďalej tvorili diferencovanú a životaschopnú časť sociálnej štruktúry nadväzujúcu na tradičné, v minulosti slávne a významné zamestnanie. Pod vplyvom miestnych špecifických podmienok i vonkajších nadlokálnych udalostí ju v 20. storočí očakávali ďalšie transformácie.

KAPITOLA III

Mesto a vinohradníci: prípad Modra, 20. storočie

Mestskí vinohradníci ako skupina

Podmienky života poľnohospodárskeho obyvateľstva v mestách po skončení feudalizmu ovplyvnil predovšetkým osobitý priebeh modernizácie Uhorska.¹¹⁷ Kapitalizácia a intenzifikácia poľnohospodárstva postupovala razantnejšie iba na veľkostatkoch šľachty, ktorá mala po zrušení poddanstva v rukách dve tretiny všetkej pôdy.¹¹⁸ Roľníci na celom Slovensku získali síce buržoázne práva, v snahe dosiahnuť sebestačnosť však narážali na štrukturálne bariéry. Súčasťou procesu hospodárskeho pozdvihnutia skupiny samostatných hospodárov bol totiž početný rast skupiny drobných roľníkov. Súviselo to s celoslovenským nedostatkom pôdy na zabezpečenie množstva existenčne na nej závislých osôb, resp. agrárnou preľudnenosťou súvisiacou s meškaním industrializácie.¹¹⁹

Poľnohospodárski robotníci i nádenníci v produktívnom veku opúšťajú Slovensko (podľa údajov migračných štatistík v rokoch 1870 – 1910 to bolo asi 300 000 osôb). Z majiteľov pôdy v roku 1910 má takmer jedna tretina iné hlavné zamestnanie, alebo v poľnohospodárstve len pomáha.¹²⁰ Koncentrovanosť mestského obyvateľstva klesá z dôvodu úpadku banských a obchodných stredísk a situáciu ovplyvnil aj rýchlejší postup modernizácie v západných krajinách a v Rakúsku. Priemyselná výroba stagnuje, pretože sa ocitá mimo novobudovaných frekventovaných dopravných línií smerovaných na hlavné mesto Uhorska. Počet obyvateľov miest sa výraznejšie nezvyšuje. Preskupovanie vrstiev a skupín v rámci sociálnej štruktúry, spoločné pre všetky krajiny centrálnej Európy,¹²¹ na Slovensku prebieha ako pomalý evolučný sled zmien až do konca prvej svetovej vojny. Ján Svetoň urbanizáciu charakterizuje rastom obyvateľstva pracujúceho v priemysle, obchode, doprave a administratíve, vznikom a etablovaním sa nových elít z radov vzdelanej inteligencie, odborníkov a politikov. V porovnaní s okolitými krajinami vyspelej Európy sa urbanizácia výraznejšie dotkla iba najväčších miest, resp. miest udržiavajúcich si v krajine väčší administratívny význam. V ostatných prebiehala síce kontinuálne, no s oneskorením a v rôznych kompromisných variantoch. Centralizácia výroby v štáte a administratívna reorganizácia posúva množstvo predtým prosperujúcich samosprávnych centier do kategórie vidieckych agrárnych mestečiek a sídel vysunutej štátnej správy. Súčasťou tohto problému je aj spoločensko-politická situácia v krajine, maďarizačná politika Budapešti, absencia silnej strednej a vyššej spoločenskej vrstvy.¹²²

¹¹⁷ Lipták 1998: 59.

¹¹⁸ Svetoň 1958: 64.

¹¹⁹ Barnovský 1978: 12.

¹²⁰ Tamže: 72, 73.

¹²¹ Suppan 1990.

¹²² Svetoň 1958: 188.

Skupina vinohradníkov sa po rozpade feudálnych väzieb a odstránení meštianskych privilégií v polovici 19. storočia početne rozšírila. Oslobodila sa od hospodárskej a inštitucionálnej závislosti na meste a jej príslušníci prechádzali postupne na pozície samostatných, voľne konkurujúcich si ekonomických subjektov.¹²³ Keď v hospodárstve dnešného územia Slovenska nastúpil uhorský kapitalizmus, a s ním zmena triednej štruktúry a ekonomických i právnych rámcov podnikania, vinohradníctvo prežívalo úpadkovú fázu.¹²⁴ Malokarpatské mestá chudobneli a ich obyvateľstvo odchádzalo hľadať obživu v priemysle neďalekej Bratislavy, alebo sa sťahovalo za prácou do Ameriky. V uvedených podmienkach skupina vinohradníkov začala presahovať strednú vrstvu smerom k poloproletariátu. Rastúce percento úradníctva a pokračujúca premena živností a obchodu, smerujúca k vzniku tzv. novej strednej vrstvy,¹²⁵ hospodársku základňu a životný priestor sledovanej skupiny v mestách fakticky nezúžili. Skôr naopak. Vinohradníctvu sa venovala väčšina ich obyvateľov, hoci často nepatrné výmery nestačili na obživu rodín. Veľká časť skupiny samostatných nezávislých výrobcov vína chudobnela.

Z druhej strany možno pokles významu a ekonomickej sily malokarpatského vinohradníctva na prelome 19. a 20. storočia sledovať aj ako mobilizačný faktor industriálneho rozvoja okolia dnešnej metropoly Bratislava. V momente nástupu tohto rozvoja územie totiž disponovalo iba sezónne viazaným veľkým počtom vinohradníckeho robotníctva. S pokračujúcim poklesom významu odvetvia v regióne a pomalým nástupom mechanizácie v ňom presunulo svoju námezdnú silu do rozmáhajúceho sa stavebníctva a priemyslu.¹²⁶

Majetková diferenciácia pokračovala aj po otrasoch spôsobených prvou svetovou vojnou, rozpadom monarchie a vznikom Československej republiky v roku 1918. Z hľadiska dlhodobých sociálno-hospodárskych procesov fungovali tieto udalosti ako zásadný zlom. Technická modernizácia a obchodná prosperita extenzívneho vinohradníctva, odkázaného na ručnú prácu sa v podmienkach liberálnej ekonomiky, niekoľkých pozemkových reforiem a hospodárskej krízy ústiacej do druhej svetovej vojny, sa stala iba ilúziou. Tieto skutočnosti, no tiež agrárny charakter Slovenska, preľudnenosť vidieka a takmer päťdesiatpercentná existenčná závislosť obyvateľstva od poľnohospodárstva ešte v polovici 20. storočia,¹²⁷ zásadne determinujú pozíciu sledovanej skupiny i východisko jej štúdia aj v ďalších desaťročiach.

Každodenný život vinohradníkov, žijúcich zo zisku svojho podnikania, sa premenil na boj o odbyt produktu, proti znižovaniu výkupných cien vo veľkoobchode a dovozu lacných vín zo zahraničia. V ostrej konkurencii na trhu prosperovala stále sa zmenšujúca skupina veľkovinohradníkov. Malí a strední vlastníci viníc zakladali družstvá, ktoré vykupovali od nich víno a dobre načasovaným predajom sa pokúšali konkurovať veľkoobchodníkom.

Z hľadiska nadlokálnych ekonomických a obchodných vzťahov mestské vinohradníctvo na Slovensku v prvej polovici 20. storočia stagnuje. V medzivojnovom období, ktoré ťažiskovo sledujú moje empirické výskumy, činnosť a spôsob života tejto skupiny obyvateľov však stále ovplyvňuje podobu kultúry vinohradníckych miest. Ich najmajetnejšia

¹²³ Kahounová 1960.

¹²⁴ Podrobnejšie o dôsledkoch chorôb viniča na jednotlivé produkčné oblasti Slovenska pozri: Drábiková 1989: 27.

¹²⁵ Suppan 1990.

¹²⁶ Túto otázku nastoľuje analogicky aj rakúska sociálna história v súvislosti s vinohradníctvom v okolí metropoly Viedeň. O tom pozri: Mitterauer 1986: 226.

¹²⁷ Barnovský 1978: 12.

vrstva zostáva medzi mestskou elitou, výraznejšie jej pribúda rozmer politický. Vďaka súdržnosti si zachováva ekonomické i sociálne funkcie, vplyv na každodenné dianie v societe a podobu jeho kultúry.

V 50. rokoch (po nástupe proletárskej diktatúry) sa pomyselný oblúk jej fungovania na Slovensku uzatvára. Spolu so samostatnými podnikateľmi a živnostníkmi boli (ako súčasť maloburžoázie) postihnutí aj sebestační vlastníci pôdy. Po jej vyvlastnení, resp. kolektivizovaní, znemožnením súkromného dorábania a predaja vína zanikla ekonomická báza a zlikvidoval sa sociálny priestor existencie skupiny.

Päťdesiatročné prerušenie kontinuity spôsobilo, že reštitučné procesy a navracanie pôdy pôvodným vlastníkom po roku 1989 k samostatnému hospodáreniu na pôde obnovilo len nepatrné percento ich potomkov. Tí v období postsocialistickej transformácie vstúpili do zložitého procesu znovukreovania strednej podnikateľskej vrstvy na Slovensku.

Poznávací záujem o subkultúry, ktorých nositeľmi sú diferencované a sociálne dynamické profesijné skupiny zohrávajúce vo vývoji miest relevantnú rolu, objavila pre slovenskú etnológiu Monika Kardošová-Vrzgulová. V priebehu necelého desaťročia ho precizovala pri štúdiu živnostníkov v meste Trenčín.¹²⁸ Potreba rozšíriť empirické poznatky výskumom mestských vinohradníkov vyšla z možnosti nadviazať na štúdium skupín strednej spoločenskej vrstvy, ktorých vývojová línia bola na Slovensku v 20. storočí prerušená. Moja práca rozširuje záber o dovtedy empiricky nereflektovanú súčasť stredných vrstiev. Overuje možnosti a hranice „skupinového“ prístupu ako metódy, využívanej pri práci etnológie v meste.¹²⁹ Súčasne je reakciou na vybrané koncepty sociálnych vied, úvahy a konštatovania týkajúce sa stredných vrstiev a ich transformácie.¹³⁰ Otázkou, kto tvorí stredné vrstvy spoločnosti, zodpovedajú podrobným vypočítaním alebo zachytením a definovaním všeobecných charakteristík, ktoré sú spájané s touto sociálnou kategóriou. Pri prvom type definícií bývajú do starej strednej vrstvy radení drobní remeselníci, obchodníci, samostatní roľníci, rovnako aj zástupcovia slobodných povolání. Novú strednú vrstvu predstavuje široké spektrum zamestnancov organizácií – predstavitelia manažmentu, ale aj lekári, učitelia, úradníci, cirkevní predstavitelia, no aj predavači a nižší personál firiem a organizácií. Pri vymedzovaní strednej vrstvy pomocou všeobecných charakteristík môže ísť o definovanie negáciou: nová stredná vrstva nepredstavuje súkromných vlastníkov, ani námezdných robotníkov. Pozitívne môže byť stredná vrstva vymedzená mentalitou, uznávaným hodnotovým systémom a spôsobom života.¹³¹ Termín „stredú“ vyjadruje podľa niektorých autorov tiež zmýšľanie príslušníkov tejto sociálnej vrstvy, a zároveň jej umiestnenie v strede sociálnej štruktúry danej spoločnosti.¹³²

¹²⁸ Štúdiá tejto autorky s názvom *Živnostníci ako sociálna skupina a ich význam pre spoločenský život mesta v medzivojnovom období* vyšla ako výsledok jej prvých výskumov v meste už začiatkom 90. rokov (Kardošová 1990), problematiku spracúvala aj jej dizertácia: *Živnostníci – kultúrotrvorný prvok v mestskom prostredí*. Na príklade mesta Trenčín (Vrzgulová 1997). Pozri tiež: Vrzgulová 1996, 1996a, 1997a, 1998, 1999.

¹²⁹ Označenie *etnológia v meste*, použité na tomto mieste ako súhrnné označenie pre urbánne bádania v rámci slovenskej etnológie, neznamená jednoznačné odmietnutie zaužívaného termínu *urbánna etnológia*. Pozornosť tým upriamujem na aplikovanie „všeobecnejšieho východiska na urbánne situácie, ktoré spočíva na pochopení spôsobu fungovania mikrosociálneho priestoru a v uchopení logiky, podľa ktorej sa v ňom správajú aktéri“. Mesto v tomto štúdiu nie je iba pasívnou dekoráciou, ale vychádza sa aj z uznania urbánneho kontextu, ktorý hrá hlavnú rolu pri organizovaní sociálnych vzťahov (Pradelle 1996: 193).

¹³⁰ Bauman 1999; Bourdieu 1998; Crossick – Haupt 1995; Haupt 1978; Keller 2000; Kocka 1981; Reich 1995; Whyte 1968 atď. Širšie sociálnovedné východiská k etnologickému štúdiu stredných vrstiev v meste obsahuje práca Popelková – Vrzgulová 2005.

¹³¹ Keller 2000: 9-11.

¹³² Crossick – Haupt 1995: 3.

Keď s časťou starej strednej vrstvy – malými a strednými vinohradníkmi – pracujem ako so *sociálnou skupinou*, vychádzam z jej chápania ako základného stavebného prvku sociálnej štruktúry spoločnosti, zoskupenia ľudí prepojených špecifickými vzťahmi.¹³³ Skupinu vymedzujú nasledujúce znaky: interakcia, kooperácia, spoločné skupinové normy, ciele, hodnoty, vedomie spolupatričnosti, integrácia a identifikácia, štruktúra vychádzajúca z existencie pozícií/statusov/rolí v rámci skupiny, jej veľkosť a trvanie.¹³⁴ Ako najcharakteristickejší znak chápem funkciu skupiny v prostredí, t. j. „činnosť danej skupiny, zameranú na zachovanie jej existencie a na jej prežitie“.¹³⁵ Tú vnímam ako kľúčový aspekt analýzy postavenia skupiny v prostredí mesta. Fenoménom, ktorý významnou mierou určuje sociálne správanie, konanie a myslenie jednotlivcov i skupín sú hodnoty. V podobe hodnotových systémov regulujú ich spôsob života vo všetkých jeho prejavoch. Spolu so špecifickými normami, vzormi správania a symbolmi tvoria charakteristiky jednotlivých sociálnych skupín, ovplyvňujú ich skupinové vedomie, čo sa odráža v skupinových stratégiách a cieľoch.¹³⁶

Na základe týchto definičných požiadaviek je možné v skupine mestských vinohradníkov rekonštruovať a empiricky rozpracovať jej vnútornú diferencovanosť a špecifické vnútorné funkčné mechanizmy. Rovnako tak jej spoločenské prejavy a kultúrotvornú funkciu v spoločnosti mesta, ako v istom zmysle samostatnom sociálnom systéme v konkrétnom časovom období. Vzhľadom na neurčitú ohraničenosť spoločenských tried i celkovo komplikovanú a premenlivú situáciu v držbe pôdy v prvej polovici 20. storočia, je rekonštruovanie a exaktné vyčlenenie konkrétnej „skupiny“ spomedzi mestského obyvateľstva zaoberajúceho sa poľnohospodárstvom problematické. Možno ju však v rámci sociálnej štruktúry vymedziť aspoň „ideálne“ a narábať s ňou, sledujúc cieľ: selektovať a etnologicke skúmať agrárne prvky kultúry jedného konkrétneho mesta – ako s pracovnou teoretickou konštrukciou. Tou sa v mojom skúmaní stali mestskí vinohradníci v Modre v období prvej polovice 20. storočia.

Lokalitu Modra radí historiografia medzi mestá s tradičným vinohradníctvom, vo vývoji ktorých hralo poľnohospodárstvo významnú rolu aj v posledných dvoch storočiach. Pre vývoj ekonomickej štruktúry Modry možno podiel zamestnaných v poľnohospodárstve (v roku 1900 dosahoval 60,7 %, v roku 1961 43,4 % a až v roku 1991 poklesol na 7,8 %) považovať za dominantnú črtu.¹³⁷

Pri štúdiu tohto mesta v prvej polovici 20. storočia, teda pri etnologickej rekonštrukcii s uplatnením historického prístupu, ako objekt sledujem skupinu obyvateľov mesta, pre ktorých vinohradníctvo bolo dostačujúcim zdrojom obživy. Hrozno pestovali na svojej pôde, vo vlastných produkčných priestoroch (lisovne a pivnice) v obytných domoch v intraviláne mesta vyrábali a uskladňovali víno. Ich prvoradý záujem bol podnikateľský – víno ziskovo speňažiť, zabezpečiť rodine obživu i prosperitu a investície zveľaďiť. Tvorili jadro miestneho meštianstva, resp. buržoázie, tradičnej i formujúcej sa modernej strednej a vyššej spoločenskej vrstvy v prvých desaťročiach 20. storočia. Cez túto skupinu a hľadaním pozície jej predstaviteľov v sociálnej štruktúre sa pokúšam skúmať mestský

¹³³ Geist 1992: 814; Matějů 1989: 26-27.

¹³⁴ Geist 1992: 515.

¹³⁵ Bláha 1969: 13.

¹³⁶ Etnologické rozpracovanie definícií jednotlivých pojmov pozri podrobnejšie v prácach Moniky Vrzgulovej (1996, 1996a, 1997, 1997a).

¹³⁷ Slavík 2006: 468.

organizmus. Koncept skupiny umožňuje pracovať s hypotézou, že zameraniu a záujmom vinohradníkov zodpovedal ich spôsob života. Vďaka svojej početnosti vtlačala skupina špecifický charakter aj mestu. Predpokladám však, že kvantitatívne parametre skupiny neboli v tomto procese primárne. Jej príslušníkov (napriek majetkovej a sociálnej diferencovanosti) stmelovali isté spoločne vyznávané hodnoty. Tie sa uplatňovali a reprodukovali v rodine, medzi členmi skupiny a tiež navonok – v spoločenských praktikách, v postojoch smerom k mestu, vo vzťahoch a komunikácii s ostatnými jeho obyvateľmi a napokon i v názoroch na nadlokálne udalosti.

Vychádzajúc z historického vývoja vinohradníctva v malokarpatských mestách možno u príslušníkov tejto skupiny v priebehu sociálnych transformácií predpokladať ambivalentnú pozíciu. Na jednej strane ju podmieňuje historická zotrvačnosť a príklon ku konzervativizmu. Tie vyplývajú z povahy vinohradníctva ako zamestnania spojeného s pôdou. Na strane druhej, príbuznosť roľníckeho zamestnania s podnikaním a orientácia na finančný zisk zvyšuje potenciál využívania dynamických rozvojových stratégií. Ekonomické potreby viazali na seba potrebu starých vedomostí a skúseností malokarpatského vinohradníctva i otvorenosť k novým poznatkom. Tie mohli priniesť skvalitnenie produktu a zvýšenie zisku. Spojenie výrobnjej a obchodnej činnosti vyžadovalo od vinohradníkov pružnosť a schopnosť prijímať a využívať meniace sa hospodárske podmienky v štáte, ovplyvňujúce ich pozíciu ako podnikateľov i zamestnávateľov, zasahovať v prospech seba a svojej skupiny do riadenia mestských záležitostí a prezentovať sa pozitívne v lokálnej spoločenskej sfére.

Naznačené spektrum funkcií a aktivít skupiny dokumentuje jej prepojenosť s nadlokálnym dianím, lokálnymi sociálno-hospodárskymi a politickými procesmi. Odhaľuje jej výraznú kultúrotvornú funkciu v meste, čím sa stáva príťažlivým problémom pre etnologické skúmanie. Cesta dopátrať sa k poznaniu tejto funkcie cez národopisné štúdium vinohradníctva ako tradičného zamestnania,¹³⁸ nie je pre môj zámer efektívna. Takýto prístup sa totiž primárne orientuje na samotnú oblasť vinohradníckej práce a málo preniká do sociálnych vzťahov mesta. Pre uplatnenie všeobecnejšieho etnologického prístupu je inšpiráciou skôr cesta rekonštruovania a štúdia jednotlivých mestských subkultúr¹³⁹ cez ich vzájomné vzťahy a praktiky, s vedomím horizontálnej i vertikálnej dynamiky v sociálnom priestore vymedzenom elitou na jednej strane a najnižšou sociálnou triedou na strane druhej.

Kvalitatívne etnologické štúdium sociálnych vzťahov sa na mikroúrovni snaží porozumieť podobám, aké nadobúdajú v subjektívnej interpretácii, prípadne v spomienkach obyvateľov lokality. V tomto prípade ide o analýzu sociálnych vzťahov v minulosti, ktoré majú viaceré presahy do súčasnosti. Pri napĺňaní takéhoto postupu nie je však prakticky možné priamo nadviazať na definície strednej vrstvy a skupiny analýzou etnografických terénnych zistení. Pokusy etnologicky zodpovedať otázky týkajúce sa kultúry jednotlivých vrstiev spoločnosti, narážajú na nedostatok všeobecných štatistických a sociografických analýz obyvateľstva Slovenska, jednotlivých jeho regiónov a lokalít z dotknutého obdobia.

¹³⁸ Preň by v slovenskej etnológii bolo možné využiť materiálové dedičstvo, získané dlhoročnými výskumami a publikovanými prácami o vinohradníctve etnografky Emy Kahounovej-Drábikovej (1960, 1967, 1969, 1970, 1989).

¹³⁹ Niedermüller 1987: 473. Účasť socioprofesionálnych skupín na tvorbe mestských subkultúr v rovine človek – socioprofesionálna skupina – urbánne spoločenstvo dokumentovala na základe kvalitatívnych empirických výskumov etnologička Katarína Košťalová na príklade mesta Zvolen. Podrobne pozri: Košťalová 2009.

Bádanie komplikujú i historicko-politické faktory vývoja sociálnej štruktúry v 20. storočí: dve svetové vojny i obdobia diktatúr. Tie vyvolávali opakované hlboké diskontinuity spoločenských i ekonomických podmienok. Napokon je tu fakt, že študované obdobie delí od momentu výskumu veľký časový odstup. Znemožňuje to uplatniť metódu etnografického pozorovania sociálneho diania a rozhovory s jeho aktérmi nie sú vhodné na sledovanie celej šírky problematiky. V tomto prípade je nevyhnutné doplniť poznatky „neetnografickými“ (hlavne historickými a archívnymi dátami), alebo rezignovať na úplnosť obrazu.

Preto som zvolila možnosť postaviť mikroproblém do širších vývojových súvislostí. Sledovanie konkrétnej, lokálnej vývojovej línie opieram o archívne štúdium, prinášajúce poznatky o vývoji a parametroch študovanej skupiny v miestnych podmienkach. Tak konkretizujem kontúry modelovo vymedzenej skupiny v meste. Empirické poznatky formulujem na základe prezentovaných teoretických východísk, využívajúc publikované historické práce a dáta zo svojho výskumu. Ten bol realizovaný štúdiom archívnych dokumentov v rokoch 1997 a 2003.¹⁴⁰ Na archívne štúdium nadviazal výskum metódou hĺbkových rozhovorov s obyvateľmi v rokoch 1998, 2003 a 2005.¹⁴¹ Ich interpretáciou na pozadí osudov skupiny počas 20. storočia sa snažím postihnúť jej prejavy a funkcie v lokálnej spoločnosti, ako aj konkrétny vplyv vinohradníctva a vinohradníkov na vytváranie kultúrnych charakteristik mesta a jeho rozvojové perspektívy.

Obdobie pred kolektivizáciou poľnohospodárstva

Dnes v deväťtisícovom meste Modra, tvoriacom súčasť pásu sídel na juhovýchodnom úpätí pohoria Malé Karpaty, žilo na prelome 19. a 20. storočia okolo 5 000 obyvateľov. Z nich Slováci tvorili asi 82 %, Nemci 12 % a Maďari asi 5 %; z hľadiska náboženského tu bola početná rovnováha evanjelikov a katolíkov a vyše stovka židovských obyvateľov. Kráľovské privilégiá a vysoký stupeň samostatnosti získala Modra na začiatku 17. storočia. Až do rakúsko-maďarského vyrovnania si v rámci Uhorska udržiavala pozíciu municípie s vlastným súdnictvom a právom upravovať svoje záležitosti štatútmi. Po roku 1886 zostala síce formálne slobodným kráľovským mestom so zriadeným magistrátom, ale jej vývoj smeroval, podobne ako v iných mestách Slovenska, k byrokratizácii a podriadenosti dozoru štátu. Mesto reprezentoval 52-členný výbor a magistrát.¹⁴² Obklopená vinohradmi, listnatými lesmi, poliami a lúkami bola Modra, ležiaca na ceste z Bratislavy do Trnavy, kul-

¹⁴⁰ Archívny výskum v Štátnom archíve v Bratislave – pobočka Modra som realizovala so zámerom zaznamenať všetky prejavy vinohradníctva a činnosti vinohradníkov v Modre tak, ako sa zrkadlia v autentických súdobých historických dokumentoch. Venovala som sa vyhľadaniu a analýze faktov bezprostredne či sprostredkované súvisiacich s vinohradníctvom a vinohradníkmi v dostupných fondoch mesta v období po skončení prvej svetovej vojny: v agende obvodného notárskeho úradu a okresného úradu, spolkov, politických strán, osobných pozostalostiach, zbierke tlačí, plagátov a fotografií a pod. Zistenia z analýzy týchto dát výskumu som ako hlavný zdroj informácií synteticky spracovala do nasledujúceho textu (s výnimkou miest označených bibliografickými odkazmi, kde čerpám zo zistení iných autorov). Na viacerých miestach priamo odkazujem na archívne zdroje, resp. citujem z textu príslušných archívnych dokumentov.

¹⁴¹ Partnerky a partneri pri mojom etnografickom výskume, v tejto práci anonymizované obyvateľky a obyvatelia Modry, sa narodili po roku 1919. O období prvej polovice 20. storočia so mnou hovorili z perspektívy svojich detských či mládežníckych spomienok, alebo tlmočili spomienky získané od predošlej generácie. Udalosti z obdobia druhej svetovej vojny a po nej opísali a hodnotili na základe vlastných autentických zážitkov. Tento fakt som zohľadnila pri analýze. Do výkladu som zapracovala sumarizáciu obsahov rozhovorov s nimi alebo aj konkrétne úryvky výpovedí.

¹⁴² Turcsány 2006: 224.

ním spolku, ktorý v roku 1884 požiadal mesto o zriadenie vlastnej pivnice na čapovanie vína. Tomuto pokusu však zabránil štát obmedzením mestských povolení. Vinohradníci (s cieľom udržať si právo výčapu) preto prispôbobi stanovy podmienkam, ktoré určilo ministerstvo poľnohospodárstva. Spolok modranských vinohradníkov, ktorého volený výbor odvtedy určoval termíny a trvanie výčapu vína v malom, sa tak stal záštitou pre takmer štyri stovky miestnych vinohradníkov.¹⁴⁹

Hospodárske pomery v Modre sa príliš nezmenili ani v prvých desaťročiach 20. storočia. Zaostávala v budovaní priemyslu a modranské víno predražovaním dopravy ku konzumentom strácalo (v porovnaní s neďalekými, na železnici ležiacimi vinohradníckymi mestami Svätý Jur a Pezinok) konkurencieschopnosť na trhu. Myšlienku napojenia Modry na železničnú sieť sa vedenie mesta opakovane usilovalo oživiť, pokusy však stroskotali na nezáujme štátu.¹⁵⁰

V medzivojnovom období bolo naďalej hlavným zamestnaním obyvateľov vinohradníctvo. Po rozpade Rakúsko-Uhorska zostali na odbyť tunajšieho vína iba trhy v rámci hraníc Československej republiky; predávalo sa firmám v slovenských a českých mestách. Priemyselné podniky a živnosti ostávali rovnako zastúpené a na ponuku práce chudobné ako pred prvou svetovou vojnou a produkcia poľnohospodárstva nepokrývala ani miestne potreby zabezpečenia potravinami. V Modre sídlili štátne stredné školy (vinárska škola a učiteľský ústav) a v 30. rokoch aj okresný úrad. Stavebný rozvoj prebiehal budovaním ciest, školských budov a úradov na úkor rúcania hradieb a brán ako starých symbolov mesta. Obchod, živnosti a tradičné modranské remeslá (hrnčiarstvo a džbankárstvo, súkenníctvo, garbiarstvo, obuvníctvo, debnárstvo) sa postupne obohatili o „moderné živnosti“. Nimi bola autodoprava, fotografické ateliéry, rozličné služby a obchody s továrensky vyrábaným tovarom. Vplyvom tlaku v českej časti štátu vyspelejšieho spotrebného priemyslu pribúdali aj drobné nevýrobné odvetvia (krajčírské, obuvnícke a hodinárske opravárske dielne). Ak z etnického hľadiska pred rokom 1918 primárnu úlohu zohrávali v Modre zámožní Maďari a Nemci, po prevrate silnie stredná vrstva predovšetkým vďaka rozvíjajúcim sa podnikom slovenských živnostníkov a stredných vinohradníkov. Z konfesijného hľadiska v medzivojnovom období hospodársky mierne prevažovali evanjelici, do polovice storočia sa ich pomer s katolíkmi vyrovnal. Budovanie liberálneho politického systému v meste ako súčasť Československej republiky a vznik množstva spolkov prebiehali podobne ako v iných mestách Slovenska. Modranskí robotníci dochádzali za prácou najmä do bratislavských fabrík a na stavby. Na konci dvadsiatych rokov nemalo až 15 % tunajších rodín žiadnu pôdu. Bezzemkovia spolu s malými vinohradníkmi (s jednou či dvoma desiatkami árov vinice) sezónne pracovali ako nádenníci – vinohradnícki robotníci a mimo sezóny boli nezamestnaní. K nim v dobe veľkej hospodárskej krízy na začiatku 30. rokov pribúdali aj remeselnícki tovariši a robotníci zo stavieb a fabrík v Bratislave. Zo živnostníkov v meste prosperovali najmä autodopravcovia, obchodníci, pekári a hostinskí. Podľa historických analýz sociálnych a hospodárskych pomerov v meste, ktoré publikoval Juraj Turcsány, sa členovia zámožných rodín, ktorých bolo v medzivojnovom období v Modre asi tridsať, zaoberali súčasne vinohradníctvom, predajom vína, vykonávali živnosť, boli majiteľmi poľnohospodárskej pôdy a svoje finančné prebytky ukladali do nákupu pozemkov a do

¹⁴⁹ Tamže: 239-241.

¹⁵⁰ Tamže: 327.

peňažných ústavov. Na výživu 4-člennej rodiny bolo potrebné vlastníctvo 1ha vinice, kým polí potrebovala rovnaká rodina až 4,6 ha.¹⁵¹

Úrodnosť tunajších viníc, hoci boli stále odkázané na prevažne ručné obrábanie, po prekonaní fyloxérovej nákazy narástla hlavne vďaka modernejším pestovateľským metódam. Rozšírila sa tiež pravidelná a celoplošná ochrana pred chorobami, klasické hnojenie ustupovalo používaniu umelých hnojív. K rozvoju prispeli aj snahy vedenia mesta, ktoré spolupracovalo so štátnym vinohradníckym výskumom, poskytlo pozemky pre štátnu révovú škôlku a v 30. rokoch dokonca spravovalo okresný podnik na pestovanie americkej révy.¹⁵²

Sociálna štruktúra Modry (podľa mojich archívnych výskumov) zostávala aj v medzivojnovom období pestrá. Špecifikom tunajšieho politického spektra bola silná pozícia republikánov, resp. agrárnikov (Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu) zodpovedajúca postaveniu poľnohospodárskej maloburžoázie v meste. V modranskom obecnom zastupiteľstve boli republikáni, reprezentujúci stavovskú súdržnosť vinohradníctva, rovnocennou protiváhou tunajších ľudákov (Slovenská ľudová strana, resp. neskôr Hlinkova slovenská ľudová strana) až do druhej svetovej vojny.¹⁵³

Rekonštruovaný model sociálnej komunikácie v Modre v prvej polovici 20. storočia vykazuje prelínanie etnických, náboženských a politických identít s príslušnosťami k sociálnym a majetkovým skupinám. Sídlo nepatrilo v sledovanom období po žiadnej stránke k búrlivo sa rozvíjajúcim, rozrastajúcim alebo význam naberajúcim lokalitám a rozvojové faktory vinohradníctva, živnostníckeho podnikania i obchodu boli poznačené stagnáciou. Napriek tomu tu nevidíme jednoznačne vymedziteľné a diachrónne staticky pôsobiace skupiny. Nielen model ako celok, ale aj jednotlivé jeho štruktúrne väzby a fungovanie vnútorných vzťahov sa neustále menili.

Sociálna štruktúra podliehala diferenciacii. Multietnickosť prostredia určovalo spolužitie prevahy Slovákov s Nemcami, Maďarmi, Čechmi a Židmi. Vďaka vonkajším zásahom však nebola stabilná (odchod Maďarov a príchod Čechov po roku 1918, židovský holokaust počas druhej svetovej vojny, vyhnanie Nemcov po roku 1945). Prítomnosť či neprítomnosť skupiny Maďarov a Čechov sa odrážal skôr v rovine spoločenskej a kultúrnej, v uplatnení ich politického a kultúrneho kapitálu – cez úrady, vzdelávanie a školstvo, politické a verejné funkcie, spoločenský život. Zmeny, vzhľadom na nemecké a židovské obyvateľstvo, ovplyvňovali samotnú bázu sledovaného modelu sociálnej komunikácie. Tieto skupiny boli zakotvené na významných pozíciách ekonomickej štruktúry a uplatňovali svoj ekonomický kapitál – majetok nesúci príslušný status. Najmenej jednoznačnou a najviac nestabilnou je v horizontálnom i vertikálnom zmysle početne dominujúca skupina slovenského obyvateľstva Modry. Jej majetkovo-ekonomické, konfesionálne a politické parametre sa u jednotlivcov nielenže prelínali, ale aj neustále menili, niektoré viac, iné menej. Slovák v Modre v prvej polovici 20. storočia mohol patriť k evanjelikom i katolíkom, mohol byť nádenníkom, remeselníkom, stavebným robotníkom, učiteľom, bohatým vinohradníkom, živnostníkom a drobným vinohradníkom, či úradníkom a roľníkom súčasne. Podobne mohol byť ľudákom i republikanom a jeho status sa mohol vplyvom politických zlomov náhle dramaticky zlepšiť i zhoršiť.

¹⁵¹ Tamže: 327; 329-333.

¹⁵² Tamže: 327.

¹⁵³ Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra (ďalej ako ŠABA, Archív Modra), fond Obvodný notársky úrad Modra (ďalej ako ObNÚ Mo) 1927, inventárne číslo (ďalej ako inv. č.) 1526; 1935, inv. č. 2702, 2703, 2778, 2856 a 2895; ObNÚ Mo, prezidiálne spisy (ďalej ako ObNÚ Mo, prez.), inv. č. 88/1938-35/38.

Najziskovejšie hospodárske a výrobné odvetvie – vinohradníctvo a výroba vína – zostávalo v 20. storočí v rukách niekdajších modranských mešťanov. Po niekoľkých neúspechoch s udržaním družstevných obchodných vinárskych spoločností, vytvorených v druhej polovici 19. storočia, podnikali v tomto meste jednotlivo a samostatne. Zmenu zloženia mešťanstva a elity aj v tomto meste poznamenal nadlokálny proces transformácie štruktúry spoločnosti, ktorú spustila modernizácia. Okrem postupných zmien sociálnych a majetkových pomerov (likvidácia uhorskej aristokracie, pozemková reforma) a diferenciacie výrobných odvetví, ju signalizovalo pribúdanie reprezentantov „novej“ strednej vrstvy z radov vzdelaných úradníkov, učiteľov a zamestnancov. Predovšetkým lokálne zosilňovanie vrstvy maloburžoázie vďaka rozvoju stredných vinohradníkov, ktorí mali pôdy dostatok na obživu svojich rodín. Na najvyššej priečke medzi nimi stáli rodiny vlastníkov najväčšej plochy vinohradov, ktorí najímali na ich obrábanie tovarichárov. Bývali v domoch na hlavnej ulici mesta, mali záhradu a spravidla i ornú pôdu a v domácom hospodárstve zamestnávali aj sluhov.¹⁵⁴

Vinohradníctvo, napriek všetkým ťažkostiam a slabému odbytu, ostávalo pre Modranov stále lákavým zamestnaním i zdrojom obživy. Vlastníctvo viničnej pôdy predstavovalo vysokú hodnotu aj napriek tomu, že ľudia na nej pracujúci postupne chudobneli. Triedne zaradenie modranských vinohradníkov kolísalo teda stále medzi maloburžoáziou a proletariátom. Pôda väčšine z nich nestačila na obživu rodín, a zisky z nej spravidla iba dopĺňali remeselnícke zárobky, nádennícke mzdy vinohradníckeho robotníka u bohatých vinohradníkov alebo zárobok továrenského či stavebného robotníka v neďalekej Bratislave.

Štát intervenoval do vývoja modranského vinohradníctva v období boja proti epidémii fyloxéry dodávkami sírouhlika na ošetrovanie napadnutých krov, prisunom zdravých štepov a zabezpečovaním chemikálií na ochranu výsadiieb. V roku 1920 Modra získala na rozvoj vinohradníctva štátnu finančnú podporu. Začiatkom 20. storočia bola v meste umiestnená štátna stredná vinohradnícka škola, ministerstvo poľnohospodárstva tu od roku 1921 získalo na založenie a prevádzkovanie štátnej révovej škôlky do bezplatného prenájmu mestské pozemky. Zo škôlky, ktorú po skončení prenájmu v roku 1936 prevzalo do správy mesto, získavali miestni pestovatelia kvalitný materiál na obnovu a dosádzanie starých a zakladanie nových viníc. Okresný úrad v meste navyše zriadil v tom istom roku okresný podnik na pestovanie americkej révy.

Význam vinohradníctva a mestotvornú funkciu skupiny vinohradníkov dokumentuje organické prepojenie odvetvia s fungovaním mesta ako celku. Napriek okliešteniu samosprávnej funkcie sa v sledovanom období rola mesta vo vzťahu k vinohradníctvu nezmenšovala. Hoci mestské hospodárstvo sa dominantne orientovalo na zveľaďovanie bohatého a ziskového lesného majetku a Modra bola v neustálych finančných problémoch, mesto vo vlastnej rézii obrábalo aj vinohrady. O práce vo vinici a spracovanie úrody sa staral mestský vincúr. Mestský hospodár dozeral na odpredaj mestských amerických podložiek na výrobu štepov, predaj mestského vína alebo stolového hrozna priekupníkom prostredníctvom dražby.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Napr. v roku 1940 bolo v Modre 50 zamestnávateľov, ktorí zamestnávali spolu 67 sluhov. V prvej desiatke tých, čo zamestnávali viac ako 1 sluhu (dvoch až šiestich), boli najbohatší modranskí vinohradníci. (ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Mo 1940, inv. č. 5961.)

¹⁵⁵ V takomto prípade, napr. v septembri 1937 pri odpredaji úrody z mestského vinohradu na Bielych Hlinách, „robotníkov na vyrezovanie hroznov“ dodalo a zaplatilo mesto, balenie a expedovanie zabezpečoval kupec, ktorý úrodu vydražil. Ten platil aj „kolkovné a poplatok št. bern. úradu“. (ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Mo 1937, inv. č. 4322 a 5013.)

Mesto sa naďalej vo veľkej miere zaoberalo dorábateľskými, obchodnými i zamestnávateľskými problémami vinohradníkov, ktorí do štátnej pokladnice vo forme spotrebnej dane a mestu v podobe hájnických poplatkov odvádzali značné prostriedky.¹⁵⁶ Verejným oznamovaním, čo v Modre znamenalo vyvesením vyhlášky a vybubňovaním, sa zabezpečovalo plynulé plnenie štátnych daňových povinností vinohradníkov.¹⁵⁷ Prostredníctvom lesného oddelenia mesto každoročne zabezpečovalo vinohradníkom drevo z mestských lesov na výrobu viničných kolov – štekov. Občania si ho objednávali (v priestorových metroch dreva s dĺžkou 1,6 m) vždy na jeseň. Objednávku potvrdili zložením stanovenej zálohy v mestskej pokladnici. Vydávanie štekového dreva začínalo v prvých januárových dňoch nasledujúceho roka.¹⁵⁸ Mesto dozeralo aj na stav ciest v jednotlivých vinohradníckych honoch; v prípade akútnej potreby, napríklad pred obračkami, sa naň vinohradníci priamo obracali s konkrétnou požiadavkou o ich údržbu či úpravu.¹⁵⁹ Záujmy vinohradníkov ochraňovalo aj verejným informovaním o dôležitých udalostiach, týkajúcich sa pestovania hrozna. Trúbenie ohlasujúce mráz vo vinici (tri razy krátke a dva razy dlhé) bolo jedným z troch výstražných signálov trúbených z mestskej veže, ktoré v rámci špeciálnej vyhlášky určoval starosta.¹⁶⁰ Na prácach vo vinohradoch sa, okrem ich majiteľov a iných vinohradníkov z mesta, ktorí si po obrobení svojich výmer takto ako *tovarichári* zarábali u bohatších vlastníkov, podieľali aj stovky sezónnych robotníkov. V čase nárazových prác prichádzali do mesta z bezprostredného okolia. Tí vzdialenejší u svojich zamestnávateľov aj prechodne bývali. Vo verejnom priestore mesta boli početné skupiny sezonárov neprehliadnuteľným prvkom. Najmä vo večerných hodinách po návrate z vinohradov, keď ich pohyb v uliciach vyvolával často nebezpečné dopravné situácie. Mesto, v snahe predísť nehodám, vydávalo v tomto zmysle upozornenia pre obyvateľstvo.¹⁶¹

Modra bola od roku 1914 sídlom úradu na ciachovanie sudov aj pre viaceré okolité vinohradnícke obce. Vedenie mesta sa preto staralo o obsadenie miesta manipulanta, ktorý ako odborne preskúšaná osoba premeriaval a značkoval sudy.¹⁶²

Vzájomné vzťahy správy mesta a vinohradníkov sa realizovali cez činnosť mestského viničného úradu. Udržiavala sa inštitúcia vinohradníckeho majstra – perega, ktorý zodpovedal za údržbu ciest a studničiek, riadil a kontroloval prácu viničných hájnikov a bol garantom pri určovaní cien vinohradov v meste.¹⁶³ Modranskí hájníci (ako mestskí zamestnanci) dostávali každoročne uniformy s tradičnými atribútmi, nosili zbraň a hájnickú trú-

¹⁵⁶ Napr. v roku 1937 tvorili hájnické poplatky obyvateľstva najväčšiu položku (29 %) spomedzi všetkých mestom inkasovaných mestských dávok. (ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Mo 1937, inv. č. 7501.)

¹⁵⁷ Na začiatku obračiek 7. septembra 1931 dal notársky úrad vybubňovať: „Vinohradníci sú povinní behom 48 hodín po prešovke oznámiť dôchodkovému kontrolnému úradu celé množstvo muštu. Ktorí majú malagu alebo iné skoré druhy, musia osobitne oznámiť behom 48 hodín po prešovke množstvo muštu. Karetky k ohláseniu dostať zdarma vo viacerých trafikách. Neohlásenie, lebo opozdené hlásenie sa trestá.“ (ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Mo 1931, inv. č. 4128.) V roku 1937 na opätovnú výzvu kontrolného úradu rada mesta prostredníctvom notára vyzvala 30. septembra vinohradníkov, aby si „splnili povinnosť ohlasovania úrody vína a vodnára v roku 1937 u dôchodkového a kontrolného úradu v Modre“, čo znovu zopakovala aj 5. októbra. (ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Mo 1937, inv. č. 5437.)

¹⁵⁸ ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Mo 1938-1939, inv. č. 6213.

¹⁵⁹ Napr. 25. júla 1931 podalo 25 vinohradníkov na mestskú radu žiadosť o opravu „poľnej cesty od hájnickej budy po Grefty“, ktorej príliš prudké stúpanie bolo potrebné ešte v lete prehľbiť. „V prípade, že by v nastávajúcej obračkovej dobe bolo dáždivé počasie, nebolo by možné tamojším vinohradníkom sväžať tohoročnú úrodu. Doteraz bolo ešte aspoň možno na Jozefovom Hrnčirovom pustáku sa s povozmi obracať – čo teraz je nemožné, nakoľko na tomto mieste je vysadený vinohrad.“ (ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Mo 1930, inv. č. 3471.)

¹⁶⁰ ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Mo 1934, inv. č. 2691.

¹⁶¹ Tamže: 1942, inv. č. 2532.

¹⁶² Tamže: 1940, inv. č. 4705/40; 1942, inv. č. 2047 a 2758.

¹⁶³ Tamže: 1934, inv. č. 2652; 1939 inv. č. 1917.

bu. Okrem platu im mesto poskytovalo aj naturálnu mzdu v podobe dreva na kúrenie. Na čas dozrievania hrozna a počas obračiek zabezpečovalo kvôli ochrane pred krádežou k siedmim celoročným hájnikom aj sezónnych hájnikov. Letní mestskí hájníci (spravidla šiesti) boli každoročne vyberaní v samostatnom súbehu, ktorý vyhlasovalo mesto, a prijímaní do služby na čas od 1. augusta do 30. októbra. Rajóny, ktoré mali strážiť, im prideliovali mestskí peregovia. Prísahu mestu skladali individuálne potom, čo im bol odsúhlasený plat a prídel dreva.¹⁶⁴ Prepojenie mesta s odvetvím nachádzalo odraz vo funkciách, ktoré v mestskej správe zastávali vinohradníci, aj v ich členstve a pôsobení v mestskom zastupiteľstve. Významní vinohradníci z Modry boli aktívni súčasne v správe mesta i profesijnom spolku, niektorí sa aktivizovali tiež v nadlokálnych vinohradníckych inštitúciách.¹⁶⁵ Vďaka zastúpeniu vinohradníkov sa do rokovania mestského zastupiteľstva bezprostredne dostávali problémy odvetvia. Reprezentácia mesta často jeho záujmami argumentovala, prípadne konala v jeho prospech. V polovici 20. rokov napríklad okresný úrad spochybnil mestom schválené ceny štekového dreva ako neprimerane nízke v porovnaní s ostatným úžitkovým drevom z mestských lesov. Radu i zastupiteľstvo okresný náčelník obvinil, že tým zvyhodňuje jednu vrstvu oproti iným daňovníkom a pohrozil rozpustením zastupiteľstva, ak v tom bude pokračovať. Mesto svoj postoj zdôvodnilo nevyhnutnosťou podporovať vinohradníctvo a najmä chudobnú vrstvu vinohradníkov, ktorí by si pri vysokej cene dreva nemohli šteky vôbec zaobstaráť.¹⁶⁶ Keď však Národohospodárska župa Bratislavská v roku 1935 hodlala slabý odbyt vína podporiť vydaním propagačnej brožúrky o západoslovenskom vinohradníctve a požiadala vedenie mesta o finančnú podporu, modranská mestská rada odpovedala, že je vo finančnej tiesni. Súčasne sa obrátila na vinohradnícky spolok. Ten síce rozhodol, že časť sumy uhradí, zvyšok však má zaplatiť mesto. Argumentoval slovami svojho predsedu Jozefa Kopu: „Z vinohradníctva žije u nás vinohradník, živnostník, robotník a celé naše mesto. S úpadkom tohto odvetvia upadá aj Modra a nemôže sa teda postaviť na odmietavé stanovisko, keď sa jedná eminentne o záujmy jeho vlastné.“¹⁶⁷

Jadro skupiny modranských vinohradníkov tvorili majitelia vinogradov s výmerou dostatočne veľkou, aby ich toto podnikanie uživilo. Využívali staré pracovné a výrobné postupy, vyžadujúce množstvo odbornej ručnej práce členov rodiny i najímaných robotníkov. Investície či nákup ďalšej pôdy podmieňovali stabilitou svojho rodinného hospodárstva, starostlivo zvažovali a vo vzťahu k svojim príjmom evidovali všetky výdavky.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Tamže: 1924, inv. č. 92/1924 – 4767. V roku 1940 bolo v Modre šesť hájnických revírov: Šebreký, Bolfajtne, Záhumenice-Modra, Oberberky, Záhumenice-Kráľova ul. a Šnaudy. Tamže: 1940, inv. č. 4481.

¹⁶⁵ Napríklad Martin Michálek bol v 20. rokoch členom zastupiteľstva mesta a súčasne v 20. a 30. rokoch podpredsedom miestneho vinohradníckeho spolku; v roku 1925 bol členom reputácie Ústredného svazu vinohradníkov, ktorá sa v Prahe snažila zakročiť proti dovozu cudzozemského vína; v roku 1927 bol jedným z troch delegátov spolku na valnom zhromaždení Svazu vinohradníckych spolkov; v roku 1929 prejednával v mene spolku výšku vínovej dane na expozitúre finančného riaditeľstva v Trnave. Vladimír Michálek sa stal v roku 1938 v meste starostom, súčasne bol v 30. a 40. rokoch viackrát zvolený za predsedu vinohradníckeho spolku a v roku 1944 sa stal predsedom Zväzu vinohradníckych spolkov v Bratislave. (Tamže: 1925, inv. č. 93/1925 – 3755; 1939, inv. č. 1024; 1940, inv. č. 6650; fond ObNÚ Mo 1923 – 1945, prez., inv. č. 88/1930 – 82/38; fond Spolok vinohradníkov v Modre 1896 – 1920; fond Vinohradnícky spolok v Modre 1921 – 1952, zápisnice.)

¹⁶⁶ ŠABA, Archív Modra, ObNÚ Mo 1925, inv. č. 93/1925 – 2950.

¹⁶⁷ Tamže: 1935, inv. č. 2744.

¹⁶⁸ Zachovaný záznam z hospodárenia jednej z modranských rodín odhaľuje šírku škály nákladov vinohradníka v roku 1938: V kolónke príjmy je cena utŕžená za stolové hrozno a za hrozno na mušt vo veľkom. Medzi výdavkami sú o. i. aj peniaze „vydané na jednoročné vinohradnícke práce: za strihanie vinice, za prvé kopanie, za zatĺkanie žrdiek, za plevačku, za viazačku vinnej révy, za kopanie vinice druhý krát, za striekanie vinice, za obračkové práce, za hnoj do vinice (vozenie, vynášanie, roznášanie), za liadok ku striekaniu viníc, za štekové drevo, za daň z vína poštou, za tri kusy vidly.“ (Tamže: 1939, inv. č. 1598.)

V Modre bolo pôdy nedostatok, jej cena vysoká a – okrem veľkej investície do založenia nového vinohradu – bolo potrebné počítať aj s faktom, že prvé zisky prinesie najskôr po troch rokoch. Svojou ziskovosťou však lákalo toto odvetvie všetkých Modranov.

V situácii, keď hospodársky rozvoj mesta prežíval stagnáciu, podliehal dôsledkom vojnového stavu či hlbokých hospodárskych kríz, sa tu snažili ako istú finančnú zábezpeku vlastniť vinohrad nielen roľnícke rodiny. Získať ho chceli učitelia, úradníci, remeselníci, živnostníci a obchodníci, našetrené peniaze do jeho nadobudnutia investovali i továrenskí robotníci. Skupina vinohradníkov sa tak početne rozširovala. Do mechanizácie mohli však investovať iba niekoľkí majitelia najväčších výmer, ktorí bohatli z obchodu s vínom. Pri riešení problémov po rozšírení chorôb viniča a následnej vlny vystaňovania z mesta na prelome 19. a 20. storočia zohral (ako výraz životaschopnosti vinohradníctva a podnikavosti skupiny jeho reprezentantov) v rozvoji mesta výraznú rolu vinohradnícky spolok.¹⁶⁹ Ako nástroj koordinácie pracovných, dorábateľských, výrobnopodnikateľských i politických aktivít samostatných modranských vinohradníkov fungoval s členstvom okolo 400 osôb až do polovice 20. storočia. V krajine pôsobila aj sieť nadlokálnych vinohradníckych inštitúcií, ktoré zastupovali záujmy odvetvia (Krajinský spolok uhorských vinárskych hospodárov, Zväz vinohradníckych spolkov na Slovensku, Ústredný zväz československých vinohradníkov). Do ich činnosti sa modranskí vinohradníci zapájali prostredníctvom svojich reprezentantov. Tunajšie vinohradníctvo tak nebolo izolované od vývoja v oblasti daní, colnej a obchodnej politiky štátu, sociálnej a zamestnávateľskej problematiky a pod. Udržiavalo si kontakt aj s politickým dňom v krajine (predovšetkým prostredníctvom svojich zástupcov v republikánskej strane), snažilo sa lobovaním zasahovať do procesu tvorby príslušnej legislatívy.

Rozvíjajúci sa turizmus a cestovný ruch, ktorý mal v Modre istú tradíciu, vyústil začiatkom 20. storočia do založenia letovísk Harmónia a Piesok. Ich obľuba pre výletníkov z Bratislavy i iných oblastí Slovenska narastala. Pre rozvoj vinohradníctva, jeho propagáciu a odbyt vína to bol dôležitý faktor.

Od obdobia tesne pred druhou svetovou vojnou možno kultúru skupiny vinohradníkov dokumentovať interpretáciou empirického materiálu z etnografického výskumu, najmä zo spomienkových rozhovorov s modranskými vinohradníkmi alebo ich potomkami. V zmysle emickej klasifikácie túto skupinu tvorili všetci vlastníci minimálne 1 ha výmery vinohradov postačujúcej na obživu rodiny. Vnútorne sa členila na vinohradníkov „veľkých“, „stredných“ a „malých“, resp. „drobných“. Vlastník viníc, domu v meste, sudov a pivnice na výrobu a uskladnenie vína, ktorý svoj produkt predával a zo zisku uživil rodinu, bol v spoločenstve mesta považovaný za „vinohradníka“. Bol súčasťou profesijnej skupiny, ktorá bola vnútorne diferencovaná etnicky, konfesiónálne a ekonomicky. Jej členovia sa líšili stupňom prestíže a moci, ktorú prinášal majetok. Súdržnosť – podmienená spoločne zdieľanými ekonomickými potrebami a politickými záujmami – sa udržiavala vnútorne pestovanými a navonok reprezentovanými skupinovými hodnotami. Vďaka významnej pozícii a vplyvu viacerých svojich reprezentantov v spoločenstve mesta predstavovala skupina pevný článok sociálnej štruktúry a ovplyvňovala každodenný život.

Rozvinutá vnútrogrupinová komunikácia zabezpečovala vinohradníkom nielen vzájomnú podporu a informovanosť, ale podieľala sa aj na vytváraní, udržiavaní a prezentácii

¹⁶⁹ ŠABA, Archív Modra, fondy Spolok vinohradníkov v Modre 1896 – 1920 a Vinohradnícky spolok v Modre 1921 – 1952, zápisnice.

skupinových hodnôt. Tie boli reprodukované výchovou v rodine, v rámci mesta však presahovali rámec vinohradníctva a boli vnímané ako modelové pre lokálnu strednú vrstvu. Dodnes tvoria v kolektívnej pamäti mesta bázu vysokého hodnotenia významu vinohradníctva pre mesto.

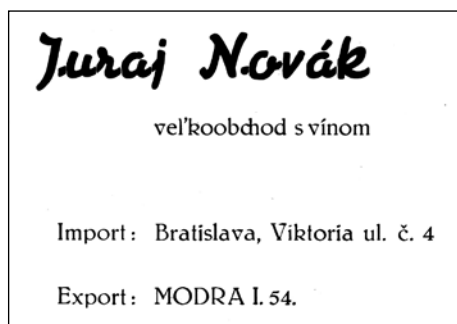
Sprievodným znakom vnútornej majetkovej diferenciacie skupiny bola odkázanosť na využívanie manuálnej práce, nerovnaká majetková platforma jej členov, rozdiely v množstve obrábanej pôdy, výške použiteľného voľného kapitálu na investície, možnostiach využívania strojov a pod. Napriek možnostiam, ktoré vinohradníctvu priamo v meste poskytovala lokalizácia stredného odborného školstva, nepovažovali malí a strední vinohradníci túto investíciu do svojich detí za nevyhnutnú.¹⁷⁰ Sami im pri práci odovzdávali skúsenosti, zručnosti, vedomosti a postupy pri obrábaní vinohradov i výrobe vína. Snažili sa predovšetkým zapojiť ich čo najskôr po skončení povinnej školskej dochádzky do každodennej práce vo vinohrade, aby ušetrili na mzdách pre najímaných robotníkov. Dôraz na vzdelávanie bol hodnotou presadzovanou skôr bohatšími vinohradníkmi. Tí zamestnávali na správu pivnice a dozor nad robotníkmi odborne pripravené pracovné sily a oceňovali ich profesionalizáciu. Súčasne uvažovali o svojich podnikoch viac perspektívne a deťom sa snažili poskytnúť vyššie odborné vzdelanie.

Obmedzenosť skupinových mechanizmov sa prejavovala predovšetkým vo finalizačnej fáze – zhodnotení dorobeného vína, keď sa vinohradníci dostávali do pozície vzájomne si konkurujúcich obchodných subjektov. Spomenula som už, že modranské víno stratilo po vzniku Československej republiky v roku 1918 tradičné a rozsiahle trhy v rámci bývalej monarchie a odbytová kríza odštartovaná prvou svetovou vojnou sa prehĺbila. Zredukovali sa trhy (problémom sa stal aj vývoz vína do českej časti štátu), ceny vína neustále klesali, rovnako aj záujem o jeho nákup vo veľkom za „dobré“ ceny. Komplikáciou sa stali colné opatrenia štátu či dovoz lacných vín zo zahraničia. Modranskí vinohradníci paradoxne považovali za konkurenčnú hrozbu aj vysádzanie viníc a rast obľuby pestovania viniča v oblastiach južného a stredného Slovenska a snažili sa mu prostredníctvom rozličných intervencií zabrániť. Predaj v rámci štátu bolo potrebné neustále zabezpečovať inzerovaním v tlači, účasťou na hospodárskych a propagačných výstavách, organizovaním turistických návštev mesta i využívaním platených služieb sprostredkovateľov. Cudzí záujemcovia o nákup modranského vína so žiadosťou o vytipovanie predajcov výnimočne oslovovali aj priamo vedenie mesta.¹⁷¹ Medzivojnové obdobie prinieslo v dôsledku veľkej hospodárskej krízy vinohradníkom ako zamestnávateľom i nárast problémov so sociálnym zabezpečením robotníkov a sezónnymi námezdými silami. Väčšinu z týchto úloh plnil pre všetkých vinohradnícky spolok.¹⁷²

¹⁷⁰ Začiatkom 40. rokov boli v Modre tri odborné školy: vinársko-ovocinárska, učňovská a keramická. Keď sa v poradnom zbore mesta na jeseň 1940 rokovalo o podpore mesta pre založenie ľudovej hospodárskej školy (na náklady ministerstva hospodárstva), ktorá mala mať ako špeciálny odbor vinohradníctvo, mesto sa po dlhšom váhaní rozhodlo finančne prispievať na jej prevádzku a poskytnúť jej pokusné pole. Rozhodnutie argumentovala nasledovne: „*Obyvateľstvo mesta Modry je prevažne vinohradnícke a dnešné časy nezbytné vyžadujú, aby vinohradnícka mládež bola čím lepšie vo svojom odbore vzdelaná. V meste je síce štátna vinársko-ovocinárska škola, ktorá ale Modranmi je minimálne zastúpená, keďže v tejto škole sa poskytuje vyššie odborné vzdelanie a sústavné štúdium 2 rokov*“. (ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Modra 1940, inv. č. 5797.)

¹⁷¹ V roku 1934 napr. Šlapanice u Brna dostali od modranského notára odpoveď, že v meste sú teraz na sklade biele dezertné vína v cene 3,80 – 6,50 Kč za liter (okrem dane, ktorá aktuálne činí 1,30 – 1,70 koruny za liter) a pripojil deväť mien, na ktoré sa možno priamo obrátiť. (Tamže: 1934, inv. č. 2341.)

¹⁷² ŠABA, Archív Modra, fondy Spolok vinohradníkov v Modre 1896 – 1920 a Vinohradnícky spolok v Modre 1921 – 1952, zápisky.

15 Reklama firmy zaoberajúcej sa exportom vína z Modry počas druhej svetovej vojny, ktorú uverejnil časopis *Hospodársky obraz Slovenska* v roku 1942.

Podmienkou na speňaženie dorobeného vína bol jeho odvoz z mesta a doprava na miesto spotreby. Modra priame napojenie na železnicu nemala. Víno sa v sudoch na vozoch vozilo na železničnú stanicu v susedných Šenkviaciach, čo bolo pomerne obmedzujúce pre producentov i obchodníkov či kupcov. Odtiaľto sa rovnako distribuovali aj vlakom dovezené vinohradnícke postreky a hnojivá. Do obchodnej politiky vinohradníkov aj ich odberateľov vstupovalo tiež taktizovanie s cenami. Pohybovali sa od najnižších – v čase ihneď po dorobení produktu v zimnej fáze pestovateľskej sezóny, až po najvyššie – v lete

nasledujúceho roku, keď už bol dopyt väčší než ponuka. Bohatí vinohradníci uskladňovali svoje víno okrem domácich pivníc i v priestoroch prenajatých od mesta.¹⁷³ Veľkoproducenti sa venovali aj obchodu s vínom a sami si zabezpečovali trvalých odberateľov svojho produktu v hoteloch, reštauráciách a hostincoch. Najbohatší z nich sa snažili vo vlastnej réžii prevádzkovať vinárne vo veľkých mestách, napríklad v Prahe, Bratislave či Olomouci.¹⁷⁴ Strední vinohradníci boli závislí viac-menej na náhodných obchodných kontaktoch s nákupcami vína a hostinskými z iných regiónov Slovenska. Sami prichádzali do Modry, resp. ich sem privádzali sprostredkovatelia. Drobní vinohradníci nedisponovali voľnými financiami, ktoré potrebovali na zabezpečenie novej úrody. Preto boli často prinútení víno predčasne predávať za nevýhodné ceny veľkoobchodníkom. Čiastkovým riešením bolo v Modre (až do druhej svetovej vojny) udržiavanie inštitúcie viech ako tradičnej formy predaja vína v malom.¹⁷⁵ Po vzniku Slovenského vinohradníckeho družstva v Pezinku v roku 1936 (malo skupovať víno od vinohradníkov a speňažovať ho vo veľkom na trhu, aby upevnilo jeho cenu a zabezpečilo rentabilitu vinohradov v regióne) mu mesto Modra na roky 1937 – 1949 prenajalo svoje pivnice pod mestským domom bezplatne. Družstvo sa v dvojstrannej zmluve zaviazalo uskladňovať, ošetrovať a školiť víno mesta a pivnicu udržiavať. V roku 1942 vedenie mesta túto dohodu spochybnilo a vyhlásilo za neplatnú. Argumentovalo neplnením si povinností družstva pri údržbe pivnice, nevyhnutnou potrebou priestorov pre mesto i potrebou získať za prenajímanie pivnice financie. Tvrdilo,

¹⁷³ Takto bola prenajímaná v 30. rokoch napr. mestská pivnica na víno v modranskej radnici. (Tamže: 1934, inv. č. 850.)

¹⁷⁴ Ľudovít Kišon takto založil v Prahe (na adrese Korunná ul. 5, Kráľovské vinohrady) firmu s názvom Kišonovo slovenské vinařství (Tamže: 1934, inv. č. 850). Vladimír Michálek, ktorý svoju prvú vináreň zriadil v Olomouci na severnej Morave (FOJTA, Alexej (2020): Vladimír Michálek (1895 – 1979). Nestráňovaný rukopis. [Za zapožičanie zatiaľ nepublikovaného rukopisu láskavo ďakujem jej autorovi.], žiadal v roku 1935 mesto Modra o licenciu na obchod s výčapom vína, piva a iných nápojov a občerstvenia v Bratislave na Vysokéj ulici 44. (Tamže: 1935, inv. č. 861.) Vináreň v roku 1935 skutočne otvoril. (ŠABA, Archív Modra, fond Vinohradnícky spolok v Modre 1921 – 1952, zápisnice.)

¹⁷⁵ Podľa zákona z roku 1929 bol kompetentnou vrchnosťou pre výčap vína z vlastnej úrody vinohradníkov okresný úrad. Ten Modre určil v roku 1930 15 výčapov. Na prijímanie oznámení vinohradníkov o zamýšľanom výčapovaní poveril Vinohradnícky spolok v Modre. Ten bol povinný predkladať pred začatím výčapného obdobia okresu zoznam oprávnených osôb a vinohradníkov upozorňovať na dodržanie predpisov, vrátane vyvesenia viechy na dom, kde sa výčap konal. (ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Mo 1931, inv. č. 3975.) V roku 1937, keď spolok žiadal o zvýšenie počtu licencií, okres žiadosť zamietol argumentujúc dodržaním správneho postupu pri ich určení (na 500 obyvateľov sa počíta 1 výčap, 15 teda na Modru postačuje) i faktom, že dosiaľ ich ani v jednom výčapnom období Modra nevyčerpala. (Tamže: 1937, inv. č. 7501.)

16 Dvojjazyčná slovensko-nemecká reklama Slovenského vinohradníckeho družstva uverejnená v časopise Hospodársky obraz Slovenska v roku 1942.

SLOVENSKÉ VINOHRADNÍCKE DRUŽSTVO

V P E Z I N K U

sústreďuje vyše 1000 členov vinohradníkov
s ročnou kapacitou 40.000 hl. vína.

Vlastné ležiacké pivnice: Vajnory, Račštorf, Svätý Jur, Grinava, Limbach, Pezinok, Modra, Šintava, Skalica.

Všetky dotazy adresujte na centrálu P E Z I N O K, telefon 20

SLOWAKISCHE WEINGÄRTNER-GENOSSENSCHAFT

IN BÖSING (PEZINOK)

umfaßt über 1000 Weinbauern als Mitglieder,
mit einer Jahreskapazität von 40.000 Hl. Naturwein.

Eigene Lagerkeller: Weinern, Ratzersdorf, St. Georgen, Grünau, Limbach, Bösing, Modern, Schintau und Ung. Skalitz.

Auskünfte erteilt die Zentrale PEZINOK (Bösing), Schloßkeller, Telefon 20

že členovia bývalého obecného zastupiteľstva, ktorí o bezplatnom prenájme v roku 1936 hlasovali, tak urobili ako akcionári družstva. Teda nie v obecnom záujme, no pre vlastné zisky. Túto modernú, trhovo orientovanú, inštitucionálne formalizovanú aktivitu mesto spochybňovalo ako nevýhodnú a ekonomicky neefektívnu pre drobných vinohradníkov z Modry. Označilo ju za výsledok politických snáh a aktivít vedenia Modry pred rokom 1938, ktorý mal obmedzovať vlastné podnikateľské záujmy mesta, preferovať pezinské víno a záujmy bohatých obchodníkov s vínom.¹⁷⁶

Skupina vinohradníkov v sledovanom období bola sociálne ukotvená na majetku a slobodnom podnikaní s primárnou orientáciou na zisk, z ktorého sa odvíja status, prestíž a nezávislosť jej členov. Vnútorne bola štruktúrovaná nielen ekonomickými mechanizmami, ale aj dobrovoľným združovaním sa. Udržiavala sa plnením ekonomických i sociálnych funkcií a organicky bola prepojená s prostredím mesta a jeho sociálnou štruktúrou.

¹⁷⁶ Tamže: 1942, inv. č. 5434.

Na najvyšších priečkach v rebríčku hodnôt skupiny boli rodina a rodinný majetok, držba kvalitnej viničnej pôdy a jej rozširovanie zo zisku. Zásadný význam mala dobrá povest odborníka v pestovaní hrozna, vlastníka čistej upravenej pivnice. Do úvahy brali renomé čestného zamestnávateľa, ktoré podmieňovala kvalita organizácie prác, správanie sa k najímaným robotníkom a povest poctivého obchodníka s vínom. Vinohradníci sa stále snažili oboznamovať s novinkami prostredníctvom odbornej literatúry. Nakupovali noviny a knihy, spolupracovali s miestnou odbornou vinohradníckou školou, organizovali si prednášky a kurzy, vedomosti odovzdávali potomstvu. Rozvíjanie týchto hodnôt a ich proklamovanie na verejnosti (a tým zároveň kontrola dodržiavania) vychádzali z ekonomickej samostatnosti a zodpovednosti za svoj majetok. Podmieňovalo konzervatívne dodržiavanie tradičných metód práce, premyslené či opatrné narábanie s investíciami i odvalu v obchodných aktivitách. Za skupinovú hodnotu sa považovalo aj členstvo, autorita a funkcia v lokálnom profesijnom združení – vinohradníckom spolku. Hodnoty skupiny sa uchovávali a medzigeneračne reprodukovali výchovou v rodine, prejavovali sa však aj na verejnosti a v spoločenskom živote mesta. Najvýznamnejší členovia skupiny mali právo reprezentovať skupinu aj smerom navonok. Pôsobili ako funkcionári v celoštátnych vinohradníckych organizáciách a udržiavali politické vzťahy vo vplyvných stranách. Vinohradníci kandidovali aj do mestského zastupiteľstva a tak presadzovali skupinové záujmy. Vstupovanie týchto hodnôt do každodenných sociálnych vzťahov v meste sa navonok prejavovalo zaraďovaním členov skupiny v očiach ostatných obyvateľov mesta medzi *pánov vinohradníkov*.

Napriek dynamickým zmenám, ktorými prešla v prvej polovici 20. storočia ekonomika, politická a sociálna štruktúra krajiny, zastúpenie a radenie hodnôt na rebríčku dôležitosti zostávalo pri skúmanej skupine relatívne stabilné. Ich prostredníctvom budovala a využívala svoj ekonomický a politický kapitál, vedome kultivovala a deklaratívne trvala na udržiavaní stavovskej a profesionálnej cti.

Pozícia v sociálnej štruktúre mesta, ekonomické a spoločenské funkcie, kultúrne prejavy a hodnoty vinohradníkov sa meniacim makrospoločenským, hospodárskym a politickým podmienkam až do polovice 20. storočia pružne prispôbovali. Etapa zásadných zlomov nastala na Slovensku začiatkom 40. rokov. Z mikroperspektívy nešlo o jeden moment, no o sled čiastkových kvalitatívnych zmien. Odštartovalo ich presadenie fašistickej diktatúry počas druhej svetovej vojny a komunistickej diktatúry koncom 40. rokov 20. storočia. Boli sprevádzané rozkladom sociálnej štruktúry Slovenska. Vzhľadom na mestských vinohradníkov vyvrcholili v prvej polovici 50. rokov 20. storočia kolektivizáciou poľnohospodárstva, násilným združstevnením vinohradníckej pôdy a poštátnením obchodu s vínom. Sledovaná skupina v tomto procese stratila ekonomický i spoločenský priestor existencie a ako prvok zo sociálnej štruktúry mesta zmizla.

Vinohradnícke prostredie mesta a rodina

Pozornosť tejto časti zameriavam na najnižšiu úroveň sociálnej dimenzie mesta – na rodinu. Ako naznačil predošlý výklad, práve ju možno považovať za prostredie, v ktorom sa formovali a reprodukovali špecifické skupinové hodnoty, a teda aj za bázu osobitej vinohradníckej urbánnej kultúry. Na preskúmanie tejto hypotézy slúži tematická prípadová sonda. Využíva etnológii blízku optiku sledovania sociálneho diania z mikroúrovne a je

postavená na materiáli z môjho archívneho štúdia a terénnych etnografických výskumov medzi obyvateľmi Modry.

Popisovať a klasifikovať v období prvej polovice 20. storočia rodinu mestského vinohradníka ako neroľnícku, je z hľadiska historiografie, hospodárskych dejín i sociografických poznatkov o území Slovenska problematické. Takmer rovnako problematické by však bolo hovoriť v tomto prípade o rodine roľníckej. Skĺbením výrobnjej a obchodnej činnosti sa totiž vinohradníctvo – ako odvetvie síce zviazané s pôdou, no organizáciou výroby, hospodárskymi výsledkami, právnym zaradením a orientovaním na trh – priblížilo skôr k živnostníctvu.¹⁷⁷ V období prvej polovice 20. storočia, na ktoré je zameraná moja pozornosť, niet pre všeobecné a jednoznačné vymedzenie takejto rodiny (v zmysle právnej či ekonomickej jednotky, rezidenčných charakteristík ani sociálnej funkcie) nielen dostatok kvantitatívnych výskumov, ale pre etnológiu ani legitímnych kritérií.

Syntetické spracovanie problematiky rodiny v etnológii¹⁷⁸ zohľadňuje pri vymedzovaní rodinných foriem na Slovensku niektoré funkčné charakteristiky spojené s rodinou vinohradníkov; ako samostatný typ ju však nedefinuje. Východisk na historicko-antropologickú interpretáciu je nedostatok, chýbajú predovšetkým makroanalýzy a dôsledné historio-graphické výskumy.¹⁷⁹

V optike národopisu sa vinohradníctvo odráža ako jedno z tradičných zamestnaní. Vďaka výskumom zo 60. – 80. rokov 20. storočia a štúdiám Emy Kahounovej-Drábikovej máme sústredené poznatky o rekonštruovaných pracovných postupoch pri pestovaní a spracovaní hrozna na víno, zmapované a klasifikované materiálne artefakty – vinohradnícke stavby a lisy. Ona odhalila aj princípy foriem osídlenia vinohradníckych lokalít, špecifické znaky rezidencie viacerých rodín v „dlhých“ dvoroch vinohradníckych domoch v okolí Bratislavy a vysvetlila ekonomické a sociálne odlišnosti medzi mestským a dedinským typom vinohradníctva na Slovensku.¹⁸⁰ Dedinským vinohradníkom v malokarpatskej oblasti sa z podobného aspektu venovala aj Katarína Nováková.¹⁸¹

Ja sama vo svojom štúdiu vychádzam z definovania historicky zakotveného mestského vinohradníctva ako pre etnológiu pracovne vymedzeného prechodného ekonomicko-kultúrneho typu. Právny rámec vinohradníctva a ekonomické postavenie jeho predstaviteľov boli v mestách 20. storočia celkom odlišné od pôvodných feudálnych. Vinohradníci podliehali zmenám sociálnej štruktúry a politických režimov tak ako iné skupiny mestského obyvateľstva. Samotnú vinohradnícku rodinu ako izolovaný jav neštudujem, zaoberám sa sledovaním vinohradníkov ako skupiny, jej pozíciou a dynamikou funkcií plnených v sociálnom prostredí miest. Je diferencovaná majetkovo i sociálne. Iba jej jadro, ktoré skúmam nástrojmi overenými na slobodných podnikateľoch ako súčasť strednej vrstvy,¹⁸² žije z predaja vína. Nie vždy priamo zaobchádza s pôdou, nie vždy je teda zaraditeľné ako poľnohospodárske obyvateľstvo. Širší komparatívny priestor tejto interpretácie tvorí Mi-

¹⁷⁷ Kahounová 1960: 12.

¹⁷⁸ Botíková a kol. 1997.

¹⁷⁹ V skúmanom prostredí by snáď bolo možné takúto rodinu etnologicky vymedziť ako „malomestskú“. Modelovo predstavuje určitý variant kovoroľníctva (Pranda 1967) – pretože u nej dochádza ku kombinácii vidieckych a mestských prvkov kultúry a spôsobu života. Definitívne určiť, či máme hovoriť o ďalšom type rodiny alebo len o (sub)variante existujúcich foriem, by však bolo možné až na základe detailného výskum prevládajúcich foriem tejto rodiny a informácií o spôsoboch delenia a dedenia majetku, ktorému som sa nevenovala.

¹⁸⁰ Kahounová 1967, 1969, 1970; Drábiková 1989.

¹⁸¹ Nováková 2009.

¹⁸² Kardošová 1990; Vrzgulová 1997a.

chaelom Mitterauerom pre obdobie neskorého feudalizmu vymedzený a definovaný stredoeurópsky vinohradnícky ekotyp,¹⁸³ ako aj výsledky historiografických kvantitatívnych skúmaní a sociálno-historickej prípadovej štúdie Márie Machajdíkovej o vinohradníckej rodine v meste Pezinok na začiatku 20. storočia.¹⁸⁴ Ak sa budem ďalej venovať popísaniu niektorých znakov vinohradníckej rodiny a sociálnych funkcií, ktoré plnila v prvej polovici 20. storočia, budem teda vychádzať z jej naznačeného hospodársky prechodného a sociálne ambivalentného charakteru. Pre jednoznačnosť výkladu i východísk analýzy preto považujem za vhodnejšie hovoriť o črtách *rodiny vo vinohradníckom prostredí mesta*.

Vinohradníctvo ako poľnohospodárske odvetvie bolo v Modre na začiatku 20. storočia extenzívnym, na takmer celoročnú ručnú prácu odkázaným odvetvím, ktorému sa venovala väčšina obyvateľov. Tento jeho charakter sa takmer až do konca druhej svetovej vojny výraznejšie nemenil a ovplyvňoval podobu mesta, chotára, ktorý ho obklopoval, i podoby tradíciami silne ovplyvňovanej každodennej kultúry.¹⁸⁵

Modranské vinohradníctvo malo celý rad štruktúrnych znakov, ktoré mu napriek jeho ziskovosti, a preto aj príťažlivosti pre obyvateľov, vtlačali nielen po ekonomickej a technickej stránke, ale aj z hľadiska materiálnej kultúry a sociálnych aspektov archaický charakter. Konzervačným prvkom vo vzťahu k technickej modernizácii bol fakt, že odborné aj bežné práce pri pestovaní hrozna a výrobe vína sa vykonávali ručne. Jestvoval a udržoval sa tu systém využívania námezdnnej sily vinohradníckeho robotníctva. Ešte na konci 30. rokov tu najímali robotníkov na rez vinice, kopanie, zatĺkanie kolov, vyplievanie a viazanie letorastov, postrekovanie, ošetrovacie práce, vozenie, vynášanie a roznášanie hnoja. Pravidelne sem v čase nárazových prác cez ošetrovacie a letné vyplievanie a viazanie letorastov sezónne prichádzali robotníci. Pochádzali z okolitých dedín i vzdialených severnejších oblastí západného Slovenska či zo Žitného ostrova. Na denné najímanie predstavovali ako nádenníci bázu miestni robotníci bez pôdy alebo aj drobní vinohradníci, ktorí po obrobení vlastných výmer pracovali za mzdu u bohatších ako *tovarichári*.

Zavádzaniu mechanizmov, ktoré sa tu objavili v období druhej svetovej vojny, bránili husté výsadby, hornatý charakter kultúrnej krajiny a nedostatok kapitálu. Na zväzanie úrody sa používali vozy s konským alebo volským poťahom. Ako prví začali na konci 30. rokov využívať na prípravu pôdy pred novými výsadbami parné pluhy bohatí vinohradníci s rozlohou 5 a viac hektárov viníc. Aby sa umožnil vstup do viníc prvým traktorom, ktoré by nahradili ručné hlboké jaré kopanie pôdy vidlami, začali sa cez druhú svetovú vojnu, najviac však po jej skončení, husté výsadby preriedovať vyfatím každého druhého radu. Súčasne sa objavili prvé rozsiahlejšie pokusy zanechať staré pestovanie viniča *na hlavu*, pri ktorom sa prízemné rozkošatené kry opierali o drevené koly, a prejsť na jeho *vysoké vedenie* na drôtenkách, prispôsobené na mechanizované obrábanie.

Samotné vlastníctvo vinice v meste nezaručovalo tunajším rodinám živobytie – vinič bolo treba celý rok starostlivo obrábať, dopestované hrozno spracovať na víno a uskladniť, napokon produkt i speňažiť. Tí, ktorých výmery presahovali možnosť rodiny obrobiť ich vlastnými rukami, najímali cudzích či tunajších robotníkov, ktorých vyplácali v peniazoch, výnimočne sa formou tovarichu „*odrábali*“ záväzky medzi rodinami v rámci mesta.

¹⁸³ Mitterauer 1986.

¹⁸⁴ Machajdíkova 2003.

¹⁸⁵ Podrobnému charakterizovaniu vinohradníckych tradícií Modry som sa samostatne venovala v práci Popelková 2006c. Ema Drábiková-Kahounová spracovala túto problematiku v meste Pezinok (Drábiková-Kahounová 1982) a práca Popelková – Vlasáková 2009 sa ňou zaoberá v meste Svätý Jur.

17 Pohľad na vinohrady pestované starým spôsobom na hlavu. Letorasty viničných krov sú uviazané o drevené koly – šteki. Vinohrady sú oddelené chodníkmi a rastú v nich ovocné stromy a kríky ríbezlí. Murovaná buda na okraji jednej z viníc má sedlovú strechu pokrytú škridlou. Modra okolo roku 1960.

Variantov na organizáciu prác v rodine bolo v Modre toľko, koľko bolo majetkových podskupín a koľko spôsobov prepojenia vinohradníctva s inými druhmi obživy jestvovalo v jednotlivých malých podskupinách. V meste mnohí vinohradníci nemali iné polia, mnohí sa však venovali aj pestovaniu obilnín, zeleniny a krmovín či chovu dobytka. Navyše tu bolo rozvinuté množstvo špecializovaných remesiel na výrobu náradia, nádob na zber, spracovanie a uskladnenie vína, na prípravu drevených vinohradníckych kolov a pod.

Väčšina pôdy v Modre bola vysadená viničom, preto sa v gazdovstvách väčšinou nedarilo vychovať dobytok. Ak ho niekde chovali, podstielku preň kupovali na Žitnom ostrove, krmoviny v dedinách Častá alebo Doľany a pri svojich viniciach „vykášali každú rúnu a každý jarok“.¹⁸⁶

Fakt, že vo vinohradníckom prostredí nejestvoval systém samozásobiteľstva potravinami, znamenal u vinohradníkov-neroľníkov potrebu ich celoročného nakupovania v obchodoch či na trhu za peniaze a približoval ich tým k mestskému typu. Peniaze sa získavali predajom vína alebo sa zarobili vykonanou prácou u iných vinohradníkov. Z obcí okolo Modry prinášali roľníci do mesta vajíčka, smotanú, tvaroh, ovocie, zeleninu, hydinu a pod., ostatné potraviny a mäso sa dali kúpiť v obchodoch. Aby znížili rodinné výdavky, využívali drobní vinohradníci neobsadené plochy a medzery vo vinohradoch na vysádzanie jahôd a strukovín, do viníc alebo na ich okraje sa vysádzali aj ovocné kríky a stromy, najčastejšie broskyne a orechy.

Niektorí vinohradníci v meste žili iba z predaja vlastného vína a vinohradníctvo bolo u nich primárne. Iní boli živnostníci, remeselníci a súčasne vinohradníci. U jedných mala živnosť či remeslo doplnkový charakter, kým v iných prípadoch bola hlavným zdrojom obživy a vinohradníctvo bolo iba doplnkom. Ďalší Modrania pracovali v továrňach v Bratislave a popri tom obrábali malé výmery a pod. Už hektár vlastného vinohradu stačil rodine s dvoma či troma deťmi na vyžitie, avšak už tretina hektárovej výmery vyžadovala nárazovo viac rúk na odborné práce. Lokalizáciu viníc v hornatom teréne obklopujúcom mesto určovali chotárne názvy. Jedna rodina mala spravidla svoje pozemky roztrúsené na viacerých miestach.¹⁸⁷

Otcovia rodín, ich manželky a dospelé deti vykonávali celoročne všetky práce vo vinohradoch. Odborné úkony, štepenie a prípravu materiálu na výsadbu robili iba muži. Všetok čas a jeho organizácia v rámci rodiny boli podriadené vinohradníctvu, ktoré v lete často vyžadovalo celodennú prácu mimo domu. Ženy sa starali o domácnosť. Varenie a starostlivosť o dom si gazdiné delili s dospelievajúcimi dcérami tak, aby bolo vždy čo najviac rúk k dispozícii vo vinohrade. Ak rodina mala viac vinohradov, často spoločne s ňou bývali aj slobodní starší súrodenci rodičovského páru, ktorí v čase nárazových prác opatrovali deti, varili pre všetkých a pod. Malé deti často zostávali samé zatvorené v dome aj väčšiu časť dňa, kým ich rodičia boli v práci, najmä v čase predjarného strihania viníc, keď bolo ešte chladné mrazivé počasie. Staršie boli zapájané do pomocných prác. Pri letných okopávkach trhali burinu pod viničom, vynášali vystrihané letorasty na okraj viníc, pomáhali pri okopávaní motykou niektorému z dospelých. Rodičia určili, akú časť majú deti urobiť, potom mohli ísť domov alebo sa hrať s ostatnými deťmi pri vinohradoch. Odborné práce, najmä rez viniča, sa s postupujúcim vekom učili od rodičov, s pribúdaním fyzickej sily ich zapájali aj do ťažkých robôt. Školopovinné deti pomáhali pri jednotlivých druhoch prác každodenne; po skončení vyučovania si doma spravidla našli napísaný odkaz, kam majú ísť. Vzali si potrebné náradie a bicyklom alebo pešo odišli do vinice, kde sa práve robilo, a do večera pracovali s rodičmi.

¹⁸⁶ Drábiková 1984.

¹⁸⁷ Zdokumentovaných je viac ako sto názvov viníc v chotári Modry, ktorých praktická znalosť sa udržiavala neustálym používaním. Veľká časť z nich má nemeckú podobu, čo odkazuje na už spomenuté stredoveké nemecké kolonizácie mesta a ich prepojenie s tunajším obyvateľstvom. (ŠABA, Archív Modra. Modra. Nedaťovaný archívny dokument – strojopis spomienok Alexandra Jaromíra Krajca, učiteľa z Modry, narodeného koncom 19. storočia.)

Ak rodina sezónne najímala na nárazové práce robotníkov, mali často v meste dohodnutých tovarichárov, ženy či mužov, ktorých platili peniazmi. Dochádzajúcich ubytovávali na týždeň či dva v upravených hospodárskych priestoroch, kde si tovarichári sami varili, alebo sa im o stravu starala gazdiná a odpočítavala tieto výdavky zo mzdy. Náradie mali rodiny doma pre toľko robotníkov, koľkých spravidla potrebovali. Ku mzde patrilo aj presne určené množstvo vína, ktoré robotníci dostávali priamo vo vinici pri oddychu. Za mužské boli považované ťažké práce: príprava pôdy na novú výsadbu, jarné kopanie, roznášanie hnoja, postrekovanie a nosenie hrozna pri ošetrovaniach. Ženskou prácou bolo vylamovanie a uväzovanie letorastov. Hoci na vlastných (rodinných) vinohradoch robili ženy spravidla všetky práce, pri najímaní sa zohľadňovalo vyššie spomenuté delenie prác. Bola určená a všeobecne známa aj približná výška mzdy robotníka či robotníčky pri jednotlivých prácach, špeciálne sa podľa výkonu posudzovalo vyplácanie mladého nedospelého robotníka. Na *zelené práce* do Modry chodilo každoročne 300 – 350 žien z okolitých dedín (Častej, Štefanovej, Budmeric). Ak najatým ženám pomáhali pri tovarichu menšie deti, mzdu nedostávali. Ak si robotníčka brala do vinice aj maličké dieťa a nestíhala pracovať zároveň s ostatnými, prácu, za ktorú dostala mzdu, musela sama dokončiť v nadstavenom čase po odchode ostatných z vinice. Najčastejšie tak robili sezonárky, ktoré v modranských rodinách dobre poznali už viac rokov.

Rodiny vinohradníkov v Modre sa až do konca druhej svetovej vojny snažili udržať dospelé deti ako pracovnú silu. Chudobnejší neinvestovali do ich vyššieho (poľnohospodárskeho) vzdelania a, naopak, považovali „*vyučenie*“ sa vinohradníckej odbornosti v škole za zbytočné.¹⁸⁸ V meste od 20. rokov 20. storočia pôsobila stredná vinohradnícka škola a významní lokálni reprezentanti vinohradníkov podnecovali členov svojej skupiny, aby tam dávali svoje deti študovať v záujme pozdvihnutia úrovne odvetvia. Výskumy však ukázali, že postoj drobných vinohradníkov sa zásadne nemenil. Vedomosti a zručnosti, ktoré patrili k vinohradníctvu, odovzdali rodičia deťom sami. Pri vydaji či ženbe spravidla nová rodina dostala od rodičov aj vinohrad ako základ pre rodinné hospodárenie.

Pretože na zabehnutej organizácii prác sa zúčastňovala celá rodina, deti sa zoznamovali nielen s vinohradníckymi pracovnými návykmi a vinárskymi výrobnými postupmi, ale aj so vzťahmi medzi zamestnávateľmi a robotníkmi, producentmi a obchodníkmi, chudobnejšími či bohatšími príbuznými. Zdieľali s rodičmi obavy pred nepriazňou počasia a neúrodou, osvojovali si starostlivosť o čistotu pivníc, o kvalitu vyrobeného vína a jeho výhodný predaj, spoločne sa tešili z ukončenia ošetrovaní a pripravovali s gazdinami slávnostný „*oldomáš*“ po zvezení úrody do pivníc. Bolo prirodzeným osvojiť si nepísané pravidlá, ktoré vychádzali zo záujmov všetkých vinohradníkov v meste orientovaných na zisk – zabezpečenie dozrievajúcich viníc pred krádežou a snaha o dobrú povesť produktu. Úspech vo vinohradníctve vyžadoval aj obozretné a (najmä v čase hospodárskych či klimatických výkyvov) rozumné narábanie s majetkom. Hovorilo sa, že rodina vinohradníka, aby sa cítila prinajmenšom zabezpečená a schopná ekonomickej reprodukcie, musela mať v každom momente istú rezervu. Mala byť pripravená finančne prekonať minimálne jeden neúrodný rok, v čase začatia prác vo vinici disponovať hotovosťou na mzdy pre robotníkov, musela mať vlastné obchodné kontakty, aby včas a za dobrú cenu speňažila úrodu.

¹⁸⁸ Na konci 30. rokov 20. storočia považovali modranskí vinohradníci dvojročné sústavné vzdelávanie v štátnej vinársko-ovocinárskej škole za príliš dlhé a nepotrebné, preto bola škola „Modranmi minimálne zastúpená“. Podrobnejšie: ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Mo 1940, inv. č. 5797/40.

Bohatí modranskí vinohradníci s výmerami nad 3 ha organizovali prácu vo viniciach a v pivniciach a venovali sa často súčasne aj veľkoobchodu. Na začiatku 20. storočia to bolo sedem či osem starých modranských rodov, ku ktorým pribudli do druhej svetovej vojny aj viaceré rodiny podnikateľsky schopných prisťahovalcov. Sami vo viniciach spravidla nepracovali, trvalo zamestnávali odborné sily na najímanie robotníctva, spracovanie a ošetrovanie dorobeného vína, jeho predaj a pod.¹⁸⁹ V takom prípade organizácia rodinného života (menej alebo vôbec) neodrážala celoročný kolobeh prác. Deti z bohatších rodín mali jednoznačne väčšie možnosti získať vzdelanie ako v rodinách stredných a malých vinohradníkov.

Prepojenie rodiny vinohradníka so spoločenstvom mesta zabezpečovali, okrem každodennej komunikácie s ostatným obyvateľstvom, aj kontakty v rámci vinohradníckeho spolku. Tento bol formálnou pôdou na stretávanie sa vinohradníkov, ich reprezentantom smerom k mestu a združením s členstvom rovnako diferencovaným ako samotná skupina vinohradníkov. Podnikali síce jednotlivo, rovnako však pociťovali potrebu stavovskej reprezentácie, záštity a priestoru na spoločné riešenie problémov. Keďže členmi spolku boli otcovia vinohradníckych rodín, informácie z tejto platformy prenikali prirodzenou cestou do súkromného života. Záujmy skupiny i stratégie zvolené na dosiahnutie kolektívnych cieľov tak v meste získaval a mohol aplikovať široký okruh osôb.¹⁹⁰

Črty rodinného života v prostredí vinohradníckeho mesta ukazujú, nakoľko bolo práve vinohradníctvo referenčným rámcom a uzlovým bodom prepojenia rodiny ako malej skupiny s lokálnym dianím. Vinohradníctvo, vzhľadom na jeho historickú previazanosť s dianím v meste, nepredstavovalo len všeobecne platný ekonomický rámec. Ale v istom zmysle aj nadčasové sociálne diferenciačné pole vzťahov, akýsi kolektívne zdieľaný a tradíciou výrazne konzervovaný svet hodnôt. Ak aj nie je existenčne určujúci pre väčšinu, pretrváva v podobe vzoru a nadobúda symbolickú hodnotu. Funguje ako pomyselná báza pre súdržnosť či duchovnú spriaznenosť členov skupiny, pre istú historickú kontinuitu spoločenstva aj pre autostereotypnú definíciu mesta. V tomto zmysle sa hodnotový svet rodín vinohradníkov a ich rodín hypoteticky prenášal aj na tých, ktorí síce nežili výlučne z pestovania viniča a predaja dorobeného vína, ale venovali sa vinohradníctvu popri inom spôsobe obživy, alebo dokonca s vinohradníkmi „iba“ zdieľali život v jednom meste.

Vinohradníci a kolektivizácia

Proces zoštátnenia súkromného majetku a prechod na centrálnu riadenú poľnohospodársku veľkovýrobu vytváraním štátnych majetkov a jednotných roľníckych družstiev (ďalej ako JRD) začal na Slovensku už skoro po prevrate v roku 1948.¹⁹¹ Vinohradníctvo v Modre zachytil v nedostatočnej kondícii. A to nielen v dôsledku škôd spôsobených zanedbávaním obrábania vinohradov v situácii, keď muži bojovali na frontoch druhej svetovej vojny a pracovné sily v meste chýbali. Situáciu skomplikovali aj prírodné podmienky – zlé

¹⁸⁹ ŠABA, Archív Modra, fond ObNÚ Mo 1940, inv. č. 5961/40.

¹⁹⁰ Toto zistenie korešponduje s chápaním „sociálneho kapitálu“ ako súčtu skutočných a potenciálnych zdrojov vo vlastníctve siete, viac či menej inštitucionalizovaných vzťahov vzájomnej známosti a uznania, ktoré poskytuje všetkým členom skupiny možnosť nadobúdať kredibilitu. V roku 1986 formy kapitálov teoreticky rozpracoval sociológ Pierre Bourdieu. Podrobnejšie pozri Ruman 2013: 25.

¹⁹¹ Zákon č. 69/1949 Zb. o jednotných roľníckych družstvách schválilo Národné zhromaždenie Československej republiky vo februári 1949.

AKO POSTUPOVAŤ PRI POZEMKOVEJ REFORME

Nariadenie Slovenskej národnej rady zo dňa 27. februára 1945. o konfiškovaní a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov ako aj zradcov a napriateľov slovenského národa zneja takto:

Nemci, maďarskí statkáři a zradcovia sa vyvlastňujú

§ 1. 1) S okamžitou platnosťou a bez náhrady konfiškujú sa pre účely pozemkovej reformy pôdohospodársky majetok na území Slovenska, ktorý je vo vlastníctve

a) osôb nemeckej národnosti,

b) osôb maďarskej národnosti, ktoré 1. novembra 1938 nemali československú štátnu príslušnosť,

c) osôb maďarskej národnosti, pokiaľ prevyšuje výmeru 50 ha,

d) zradcov a nepriateľov slovenského národa akejkoľvek národnosti.

2) Nekonfiškujú sa pôdohospodársky majetok tých osôb nemeckej národnosti, ktoré sa činne zúčastnili na protifašistickom boji, pokiaľ ich pôdohospodársky majetok neprevyšuje výmeru 50 ha pôdy vúbec.

3) O tom, ktoré osoby treba považovať za osoby nemeckej či maďarskej národnosti, za zradcov a nepriateľov,

teraz vlastný pozemkový majetok, najviac do 8 ha omeľ alebo do 12 ha poľnohospodárskej pôdy,

c) meštáckej roľníckej rodine vo výmere, dopĺňajúcej šou doteraz vlastnený pozemkový majetok, najviac do 10 ha omeľ, alebo 13 ha poľnohospodárskej pôdy,

d) robotníkov, úradníkov a maloživnostníkov môže sa pridelit' pôda na stavebné ciele, alebo na zriadenie záhrady vo výmere najviac 0,5 ha.

2) Pri pridelovaní pôdy (ods 1) treba pamätať na potreby vnútornej kolonizácie.

3) V okresoch s prevážnou väčšinou obyvateľstva maďarskej národnosti, kde niet uchádzačov národnosti slovenskej, zostáva konfiškovaná pôda v správe Slovenského pozemkového fondu.

4) Lesná pôda do 50 ha môže sa pridelit' lesným družstvom, alebo lesným spoločenstvám a hospodárskym slabším obciam, výnimočne aj jednotlivcom. Tieto družstvá a spoločenstvá podliehajú štátnemu

5) Prídelový plán okresnej roľníckej komisie s rozvrhom náhrad má sa hneď v jednom exemplári zaslať Poverenstvu Slovenskej národnej rady pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu, ktoré môže prídelový plán s rozvrhom náhrad zmeniť, ak by boli ohrozené dôležité verejné alebo národné záujmy, alebo ak podmienky tohto nariadenia neboli dodržané.

6) Ak okresná roľnícka komisia nemôže prekonať rozpor medzi prídelovými plánmi miestnych roľníckych komisií a dohoda sa neuskutoční alebo ak vznikne rozpor medzi okresnými roľníckymi komisiami susedných okresov, predloží okresná roľnícka komisia vec na rozhodnutie Poverenstvu Slovenskej národnej rady pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu.

7) Poverenstvo Slovenskej národnej rady pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu môže vyslať pomocné orgány k okresnej roľníckej komisii, ktoré pomáhajú pri technických prácach pridelovania.

18 Nariadenie, ktorým sa na území Slovenska s účinnosťou od 1. marca 1945 na účel pozemkovej reformy konfiškovali poľnohospodárske nehnuteľnosti, k nim patriaci majetok a všetky práva s ním spojené.

19 Leták propagujúci stanovisko povojnovej československej vlády ku konfiškáciám majetku a pozemkovej reforme na Slovensku, ako bolo deklarované v jej programe vyhlásenom 5. apríla 1945.

„Vláda víta konfiškáciu pôdy nepriateľov a zradcov, ktorú uskutočňuje Slovenská národná rada, a jej rozdelenie medzi drobný poľnohospodársky ľud.“

Z programu vlády Národneho frontu Čechov a Slovákov.

Vydalo Poverenstvo DNS pre informácie, oblasť Katolí.

počasie a neúrody, ktoré poľnohospodárstvo v regióne postihli v povojnových rokoch. Ihneď po skončení vojny uplatnila ľudová správa v Modre ustanovenia Košického vládneho programu.¹⁹² Vinohrady skonfiškované tunajším Nemcom pridelila do tzv. národnej správy z hľadiska režimu spoľahlivým jednotlivcom. Majetok v 30. rokoch založeného Vinohradníckeho družstva s centrálou v Pezinku, vrátane výrobných a skladových kapacít (v Modre išlo o viacero pivníc a objektov), bol poštátnený a ako Vinárske závody začal plniť úlohu veľkovýkupu, výroby a veľkoobchodu s vínom.

Štát, ktorý mal vinohradníctvo z ekonomických dôvodov neustále pod dohľadom, zameriaval pozornosť na zastavenie jeho úpadku a zvýšenie výnosov. Vtedajšie Poverenstvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy poverovalo miestnu správu (národný výbor) množstvom nahlasovacích povinností a vykonávaním konkrétnych úloh. Na ich plnenie dozerali krajské a okresné orgány štátu i komunistickej strany. Tieto úlohy mali viac rokov zanedbávané odvetvie podporiť a zveľadiť, ako to stanovil centrálny päťročný plán. Priamo smerovali k získaniu komplexnej štátnej kontroly nad vinohradníctvom, jeho produkciou

¹⁹² Lehotská 1961: 140.

Slovenské vinohradnícke družstvo, centrála - Pezinok
(*Zimocké pionice*)

20a, b Bratislavský hrad, modranská Horná brána, silueta karpatských vrškov a vetvičky viniča s hroznom na hlavičke pezinskej centrály Slovenského vinohradníckeho družstva. V úradnej korešpondencii ju družstvo používalo ešte v roku 1952, keď jeho majetok už podliehal kumulatívnej národnej správe vinohradníckych družstiev v Pezinku.

a jednotlivými producentmi. Súčasne odoberali mestu a samotným vinohradníkom autonómiu v rozhodovaní a prirodzené kompetencie. Eliminovali historicky ukotvené lokálne pravidlá a mechanizmy komunikácie, fungujúce vo vinohradníckom meste, a prax opierajúcu sa o praktické znalosti. Nahrádzali ich často byrokratickými či nelogickými nariadeniami.

Kľúčovým záujmom štátu bolo obnoviť produkčnú schopnosť malokarpatských vinohradov a vysokú úrodnosť. Ich hnojenie zabezpečovali tak, že Slovenskému vinohradníckemu družstvu v Pezinku dodávali centrálné stanovené množstvo chemických prípravkov určených pre celú krajinu. Družstvo ich distribuovalo do okresov, ktoré ich ďalej podľa rozpisu posúvali lokálnym vinohradníckym spolkom, aby ich tieto prideliili jednotlivým vinohradníkom. Tak isto štát rozdeľoval aj ochranné chemické prostriedky proti hubovým chorobám viniča. Na zabezpečenie obnovy starých výsadiieb mesto na okres hlásilo stav pestovania americkej révy v révových škôlkach a počet pestovaných štepov. Výsadba samorodákov bola prísne zakázaná a podliehala kontrole.¹⁹³ V januári 1949, v čase rezu viniča, okresné štátne orgány nechali miestny národný výbor, aby kontroloval kvalitu obrábania skonfiškovanych vinohradov. Získali totiž informácie, že pokým nemali ich užívatelia – národní správcovia k majetkom vlastnícke dekréty, nie všetci ich obrábaniu venovali dostatok pozornosti. Údajne ich zanedbávali alebo zámerne chybným rezom neúmerne vyčerpávali. Príkaz vydaný obciam – zriadiť sústavný dozor nad kontrolu obrábania v Modre – realizovali poľní viniční hájníci.¹⁹⁴

¹⁹³ ŠABA, Archív Modra, fond Okresný národný výbor Pezinok 1945 – 1960 (ďalej ako ONV Pk), inv. č. 626-22/1-1949; 626-11/6-1949.

¹⁹⁴ ŠABA, Archív Modra, fond ONV Pk, inv. č. 626-4/2-1949; 626-26/3-1949.

Súkromníci povinne odovzdávali svoju úrodu štátu v podobe kontingentov v množstve vypočítanom podľa výmery viníc. Povereníctvo pôdohospodárstva predpisovalo povinné štátne dodávky hroznového vína (neskôr hrozna). Pezinský okresný národný výbor rozpísal štátom určenú dávku na jednotlivé obce, ktoré ho zasa rozpísali na jednotlivých pestovateľov. Uzatvárali s nimi dodávkové zmluvy, ktoré po podpísaní vinohradníkmi odoslali späť na okres. V máji 1949 bolo Modre vopred predpísaných ako dodávky z budúcej úrody 12 000 hl vína. 1 059 tunajších vinohradníkov (97 %) dodávkové zmluvy podpísalo a 38 odopreli.¹⁹⁵

Zásahom štátu prešiel v roku 1951 všetok majetok Vinohradníckeho spolku v Modre (fungoval od konca 19. storočia) do vlastníctva miestneho JRD.¹⁹⁶ Súkromníci sa starali o svoje vinohrady spolu s rodinnými príslušníkmi. Vplyvom rozličných prekážok strácalo ich podnikanie postupne perspektívu, pretože v podmienkach zoštátnenia obchodu, distribúcie a dopravy nastali vinohradníkom problémy so zaobstarávaním chemikálií, výsadbových materiálov, kolov a materiálu na viazanie révy. Napriek tomu, že tlak na odovzdanie povinných dávok bol silný, až do rozpustenia spolku sa na jeho pôde neustále pokúšali spoločne riešiť problémy so zamestnávaním robotníkov, odvodmi do poisťovní a pod. Po niekoľkoročných úradných prieťahoch stroskotal v druhej polovici 40. rokov pokus jedného z významných modranských vinohradníkov, ktorý sa snažil v nových podmienkach získať licenciu, aby mohol naďalej podnikáť vo veľkoobchode s vínom. Dôvodom odmietnutia bol nesúlad s „verejným záujmom“.¹⁹⁷

Individuálne vinohradnícke hospodárenie v Modre sa začalo prelínať so socialistickým – družstevným v hospodárskom roku 1950/1951. V roku 1950 obhospodarovalo v chotári Modry 655 ha viníc spolu 1 223 súkromných vinohradníkov. Do JRD prešla časť pôdy z konfiškátov, väčšina však zostávala súčasťou súkromného sektora. Všetky vinohrady rovnako potrebovali nové investície do výsadby a pracovné sily, ktorých nedostatok narastal. Štát neplánoval vysádzanie nových viníc, ale ich obnovu.¹⁹⁸ V snahe splniť plán ju musel zabezpečiť, hoci konštatoval nezáujem vinohradníkov o dosádzanie svojich vinohradov a pestovanie nových štepov. V januári 1950 rozbehol preto akciu centrálneho nákupu podpníkov (amerikánu) zo zahraničia prostredníctvom Komunálnej národnej správy vinohradníckych družstiev na Slovensku, centrála Pezinok. Výrobu štepov v počte, ktorý krajský národný výbor určil podľa výmery viníc v pezinokskom okrese na 280 000 kusov, mal okresný úrad zadať verejnému sektoru – JRD a komunálnym miestnym podnikom. Sortiment pre okres najvhodnejšej európskej vinnej révy, ktorú treba do podpníkov očkovať, mali navrhnuť Štátne výskumné ústavy poľnohospodárske – Výskumný ústav v Bratislave. Hospodársky kombinát Modry, komunálny podnik Modra, ktorému bolo na výrobu štepov dodaných 100 000 kusov podpníkov v marci 1950 s tým, že ich má v plnej výške dodávateľovi preplatiť a vyrobiť z nich štepy, dodávku odmietol prevziať. Listom oznámil okresu, že mu ameríkán, ktorý je uložený a „riadne opatrený“ v mestskej pivnici, dáva „k dispozícii“. Argumentoval tým, že svoju potrebu mesto kryje z vlastnej matečnej vinice, z ktorej navyše odpredáva materiál aj vinohradníkom. Rovnako reagovalo aj mesto

¹⁹⁵ V tom istom čase v susednom Pezinku podľa hlásenia podávaného Dočasnej okresnej správnej komisii podpísalo zmluvy iba 40 % vinohradníkov. (Tamže: inv. č. 626/1949.) Úradník k hláseniu doplnil: „Poznamenávam že príčina nepodpisania smluv bola skoro u všetkých, že „až pán Boh požehná, potom dodá“.“ (Tamže: inv. č. 626-17/3 – 1949.)

¹⁹⁶ Tamže: inv. č. 262/1951.

¹⁹⁷ Tamže: inv. č. 468/1948/7362-8770/kartón 198 (spis 8084/48).

¹⁹⁸ Tamže: inv. č. 626-7/1-1950.

Pezinok. Krajské orgány však obom mestám oznámili, že plán musia bezpodmienečne splniť, čo opäť odmietli. Po uplynutí týždňa sa uskutočnilo rokovanie zástupcov okresných a krajských orgánov so zástupcami oboch komunálnych podnikov, ktorí sa po „*vysvetlení úkolu*“ zaviazali podložky zaštepíť a dopestovať, „*nakolko sú si plne vedomí 5RP (päťročného plánu – vysvetlenie autorky), ktorý vedie k uskutočneniu socializmu*“, nemajú však zaistené financie a žiadajú, aby im bola poskytnutá pôžička. Z podnikov Modra napokon prevzala iba 20 000 kusov. Zvyšok z jej kvóty sa zaviazali odobrať Komunálne podniky mesta Bratislavy, avšak tiež s podmienkou udelenia bezúročnej štátnej pôžičky.¹⁹⁹ V novembri 1950 okresný národný výbor písal všetkým miestnym národným výborom, že krajský národný výbor, sledujúc nedostatky v obrábaní viníc a „*[...] nakoľko otázka pracovných síl na jar 1951 bude pravdepodobne kritická, nariaďuje previesť cez jesenné a zimné obdobie jak kopačku tak (oračku) zakrývanie klčov, tak i rez révy*.“ Vyžadovanie od vinohradníkov, aby porušili pravidlá agrotechniky viniča úradom nestačilo. Obce museli každý mesiac k 15. a 30. vyplniť tlačivo s hlásením, ktoré práce robia, aby okres mohol dvojťždenne podávať kraju výkazy hoto-
vých prác.²⁰⁰

Čo sa týka postupu združštevňovania, sumáre uvádzajú, že v roku 1952 z celku 737,5 ha viníc v Modre obrábalo JRD 45 ha a súkromníci asi 678 ha. V roku 1953 súkromný sektor z celku asi 700 ha obhospodaroval (podľa dvoch odlišných okresných výkazov) asi 580 (resp. 622) ha, JRD 105 (resp. 111) ha a k tomu záhumienky vo výmere 8,5 ha. Súkromní vlastníci v Modre v máji 1953 tvorili podľa rozlohy vlastnených vinohradov štyri skupiny: 78 z nich malo vinice s plochou vyššou ako 1 ha, 276 od 50 árov do 1 ha, 876 10 – 50 árov, 159 do 10 árov.²⁰¹

Hoci štát ofenzívne presadzoval kolektivizáciu vinohradníctva, v konkrétnych krokoch, ktoré ju mali podporiť, zlyhával. Zamedzil využívanie možností, ktorými mesto tradične disponovalo pri zabezpečení potrieb svojich vinohradníkov, náhradu však poskytnúť nevedel. V apríli 1953, keď sa družstevný aj súkromný sektor dožadovali prostredníctvom okresného pôdohospodárskeho referenta pridelenia kolov do vinohradov, pretože sa nové viac rokov nedopĺňali a v okrese ich bol veľký nedostatok, modranský národný výbor dostal odpoveď, že kraj „*nateraz žiadne týky nemôže uvoľniť, a keď budú, prednostne budú prideľované JRD a až vystanú, potom budú prideľované pre súkromný sektor*“. V máji krajský národný výbor oznámil, že v 3. a 4. štvrťroku 1953 dostane dodávku určitého počtu kolov z Moravy a Čiech a žiadal, aby okres určil, ktoré JRD „*by ich nevyhnutne potrebovali*“.²⁰² Podobná situácia nastala v tom istom roku pri štátnej dodávke materiálu na priväzovanie letorastov, na čo Modrania tradične používali ražnú slamu alebo ostrú trávu z miestneho Šúru. Krajský národný výbor na jar informoval, že pre socialistický sektor v okrese – JRD a komunálne podniky –dodá 40 q lyka pre vinohradníctvo a od okresu žiadal pripraviť rozdeľovník s tým, že „*d'alší prídel lyka pre vinohradníctvo t. r. nebude*“. Keď bol rozdeľovník pripravený a odoslaný, nasledovala informácia, že kvóta, ktorá mala prísť zo zahraničia, nebola dodaná a prídel sa ruší. Zo zásob, ktoré mal na sklade, kraj prideliť celému okresu „*10 q lyka, na ktoré množstvo zhotovte rozdeľovník. Lyko nech je použité pre viazanie starého dreva. Na ostatné uväzovanie používajte ostricu (pant)*“.²⁰³ Pretože väčšina vinohradníckych prác sa robila stále

¹⁹⁹ ŠABA, Archív Modra, fond. OVN Pk, inv. č. 626-2-1950.

²⁰⁰ Tamže: inv. č. 626-24/11-1950.

²⁰¹ Tamže: inv. č. 636/1953.

²⁰² Tamže.

²⁰³ Tamže.

21 Zber úrody v modranskom vinohrade okolo roku 1960.

ručne, odvetvie v Modre trpelo nedostatkom pracovných síl, ktorých sem pred vojnou chodievalo zo širokého okolia okolo tisícky. Časť súkromných malých a stredných vinohradníkov opustila svoje vinice neobrobené, hľadajúc si zamestnanie v iných oboroch, aby mohli svoje rodiny vyživiť inou prácou. Iní zapájali do práce starších členov rodiny, najmä ženy. Fyzicky náročné hlboké jarné kopanie viníc však nebolo možné zvládnuť a niekde sa nahrádzalo iba *škrabačkou* – okopáním motykou. K prebudovaniu hustých výsadiieb na strojové obrábanie, ktoré vyžadovalo vyťať každý druhý rad kríkov, nepristupoval ochotne družstevný ani súkromný sektor, pretože by spôsobila dočasné, niekoľkoročné, zníženie výnosov.²⁰⁴

V rámci štátnej kampane na „zlepšenie pomerov vo vinohradníctve“ bola na jeseň 1953 nariadená súťaž medzi JRD a obcami v peziňskom okrese o najlepšie obrobenie viníc, ktorá (podľa vládneho uznesenia) mala pomôcť dostať odvetvie „na výšku vinohradníctva Sovietskeho zväzu“. Občanom bol vyhlásený v termíne od 16. 11. do 16. 12. 1953 mesiac vzorného obrobeneviníc a ošetrovania ovocných stromov. Pribeh prác podliehal kontrole zástupcov okresu, ktorým miestne národné výbory mali posilať pravidelne správy.²⁰⁵

Aj ošetrovateľky sa riadili štátom kontrolovaným plánom. Každá obec v okrese dostala stanovený dátum, kedy má začať ošetrovať a určenú dĺžku trvania zberu, ktorého súčasťou mala byť dobrá príprava na spracovanie hrozna v Slovenských vinárskych závodoch. Modra mala v septembri 1953 na ošetrovateľky určených 14 dní. Jej predpísaná dodávka bola síce 1,8 miliónov kg hrozna, avšak odhad okresného pôdohospodárskeho referenta o skutočnom

²⁰⁴ Tamže.

²⁰⁵ Tamže.

22 Náletovými drevinami
zarastená kamenná
vinohradnícka búda, ktorá
sa vo viničnom chotári
Modry zachovala do
roku 1960. Zadnou stenou
je spojená s kamenicou
– haldou kameňa,
vyzbieraného pri budovaní
vinohradov. Búdy budovali
vinohradníci ako prístrešky
na krátky oddych alebo
úkryt v prípade náhleho
dažďa či búrky počas
práce vo vinohradoch.
Ako prístrešok s dobrým
výhľadom ich využívali
aj hájníci pri strážení
dozrievajúceho hrozna.

výnose, ktorý konštatoval že „rok je zlý a úroda slabá“, činil iba 250 000 kg.²⁰⁶ Pretože mnohí modranskí vinohradníci obrábali aj ornú pôdu a chovali dobytok, rozsah ich štátnych dodávok sa líšil. V prípade vinohradníkov ich často neoprávnene vypisovali aj na už opustené parcely alebo na pustáky, ktoré boli osadené stromčekmi. Keď občan dodávkový list vrátil nepodpísaný, spravidla nasledovalo komisionálne prešetrovanie skutočného stavu jeho pôdy, na základe čoho sa buď na rozhodnutí trvalo aj naďalej, alebo sa dodávka znížila či odpustila. Aby všetky úrady, ktoré sa zapájali do predpisovania štátnych dodávok, boli informované o využívaní pôdy, vlastníci pozemkov nemohli sami rozhodovať ani o klčovaní prestarnutých vinohradov a zmenách kultúr. Bolo potrebné obrátiť sa na národný výbor, ktorý od okresných úradov vyžiadal prešetrenie a vyjadrenie. Krajský úrad stanovil konečné rozhodnutie a prípadne vydal majiteľovi pôdy povolenie na zmenu.²⁰⁷

Plochou pôdy bolo podmienené, či súkromní vlastníci ponechajú svoje dospelé deti ako pracovné sily na rodinnom hospodárstve. Deti súkromníkov sa museli povinne zamestnať v socialistickom sektore, podliehali tlaku organizovaných náborov na prácu v baniach a priemyselňujúcim sa pohraničí na západe Čiech. Viaceré vinohradnícke hospodárstva sa prestali obrábať, pretože generácia rodičov nedokázala sama vykonávať všetky práce.

²⁰⁶ Tamže.

²⁰⁷ Tamže: inv. č 4881/56/pôd. 27; 7115-7116/56/pôd. 1956; 7625/56/pôd.

Takéto „úpadkové hospodárstva“ potom nemohli plniť dodávky a prešli do JRD. V septembri 1955 okresný národný výbor riešil 21 modranských úpadkových hospodárstiev, ktoré neboli v JRD a neplnili dodávky, pretože pôdu majitelia nestačili obrábať. Každý prípad preskúmala komisia, ktorá ich za úpadkové nepovažovala. Jej závery konštatovali buď, že majitelia pôdu neobrábajú z ľahostajnosti a predvolávali ich na pohovory, alebo nemajú pracovné sily. To znamená, že treba členov ich rodín, najčastejšie dospelé deti, „urýchlene prinavrátiť na hospodárstvo,“ „lebo u JRD nie je ekonomického predpokladu, aby mohlo preberať pôdu bez výkonných pracovných síl.“ Na konci roka 1955 prijal okresný národný výbor uznesenie, ktoré malo zabezpečiť plnenie úloh X. zjazdu Komunistickej strany Československa na úseku poľnohospodárstva. Modranský národný výbor spolu s ostatnými obcami okresu vtedy dostal viaceré úlohy: neprerušovať „boj proti kulakom a dosiahnuť toho, aby títo boli odhalení a družstevníkmi z JRD vyhnaní. Dbať prísne na to, aby do novozaložených JRD alebo už existujúcich JRD sa dedinskí boháči nevotreli, [...] rozvinúť masovopolitickú prácu pre rozšírenie členskej základne JRD, [...] členovia NV (národného výboru – vysvetlenie autorky) – malí a strední roľníci, ktorí stoja mimo JRD, mali by považovať za svoju česť byť prvými, ktorí rozšíria členskú základňu našich JRD“.²⁰⁸ Napriek ekonomickému tlaku a komunistami organizovanému náboru, mnohí modranskí vinohradníci dlho odolávali vstupu do JRD.²⁰⁹

Štát považoval likvidovanie družstiev (ktoré existovali pred rokom 1948) a presadzovanie zákona o nových JRD medzi súkromnými roľníkmi za problém politický a ideologický. Jeho vyriešením chcel urýchliť kolektivizáciu poľnohospodárstva a vyrovnať sa s triednym nepriateľom komunistického režimu. Podľa agrárneho etnografa Petra Slavkovského to bolo nielen popretím na Slovensku dovtedy veľmi úspešnej družstevnej myšlienky. Štát v procese združšťevňovania ignoroval sociálne, kultúrne a psychologické otázky. Preto bola modernosť poľnohospodárskej veľkovýroby (z hľadiska vtedajších hodnotových orientácií rodiny a pospolitosti) „chápaná ako forma agresivity, ktorá rozbíjala tradičné modely spôsobu života, vyžadujúca predefinovanie autority a vznik nových sociálnych hierarchií v rodine i obecnom spoločenstve“²¹⁰ a vyvolala odpor slovenských roľníkov k socialistickej kolektivizácii poľnohospodárstva.

Do špecifického postavenia sa v období kolektivizácie dostala samospráva mesta. V situácii, keď štát podporoval prednostne družstevné hospodárenie, snažila sa súkromným vinohradníkom pomáhať intervenciami na úrovni štátnej správy (zabezpečiť štepársky materiál na dopĺňanie výsadby, chemikálie, koly do viníc a pod.). Zároveň však musela plniť povinnosti vymáhača povinných dávok od svojich obyvateľov, neplníčov trestať, nútiť ich k vstupu do družstva. V tomto smere nebola situácia v Modre pre štátnu správu príliš uspokojivá, pretože pracovníci národného výboru pristupovali k plneniu svojich povinností veľmi neochotne a bez záujmu. Vyhybali sa účasti na zasadnutiach poľnohospodárskej komisie, neochotne chodili agitovať medzi vinohradníkov a presviedčať ich na vstup do družstva, nútiť ich pohovormi na prijatie štátom „stanovených výrobných a dodávkových povinností“ a ich podpísanie, alebo urgovať nesplnené dodávky.²¹¹ Výraznejší zlom v kladení odporu vinohradníkov nastal v druhej polovici 50. rokov. Vtedy väčšina súkromní-

²⁰⁸ Tamže: inv. č. OK/10-13, všeob. odbor, 1955.

²⁰⁹ Tamže, inv. č. OK/10-13, všeobecný odbor, OK 10, 1955. Podľa spomienky jedného z Modranov v roku „1958 združšťevnili už celú obec: Iba 6 – 8 gazdov ostalo gazdovať individuálne. Tým vymenili ornú pôdu v inom láne, než mali vlastnú. Postupne odumreli a dosiahlo sa stopercentné združšťevnenie vinohradníkov“ (Drábiková 1984).

²¹⁰ Slavkovský 1995: 372.

²¹¹ ŠABA, Archív Modra, fond. ONV Pk, inv. č. OK/10-13, všeobecný odbor, OK 10, 1955.

kov v bezvýhodiskovej situácii, vyplývajúcej z nemožnosti užívať svoje rodiny, opustila pôdu viníc neobrobenú a odišla pracovať mimo poľnohospodárstva. Len bezvýznamná časť z nich prešla spolu so svojou pôdou do družstva.

Dobrá však nebola ani situácia vinohradníctva v JRD. Proces socialistického združštevňovania nedokázal zastaviť úpadok spôsobený dôsledkami prechodu frontu a dočasného zanedbávania viníc pri nedostatku pracovných síl. Pretože, ak sa v družstve sústredená orná pôda – polia, lúky, pasienky – začala spoločne obrábať skonfiškovanými mechanizmami alebo s pomocou kapacít strojno-tractorového družstva,²¹² archaické vinohradníctvo znamenalo pre veľkovýrobu fakticky neriešiteľný problém. Podľa archívnych prameňov v roku 1953 v okrese Pezinok, kam patrila aj Modra s najväčšou výmerou vinohradov (z celkových vyše 1900 ha v okrese bolo v Modre okolo 700 ha), bolo mechanizovane obrábaných len 15 % viníc. V Modre vinohradníctvu chýbalo 1 500 – 2 000 pracovných síl.²¹³ Nároky na manuálnu prácu, dodržiavanie agrotechnických termínov jednotlivých prác a potreba špecializovaných znalostí na obrábanie – predovšetkým jarný rez viniča – znamenali pre družstvo s malým počtom zamestnancov neprekonateľnú bariéru. V roku 1955 obhospodarovalo 142 členov JRD spolu s vinicami 339,35 ha poľnohospodárskej pôdy.²¹⁴

Starým spôsobom husto vysadené vinice znemožňovali vstup traktorov, hoci sa na pozemkoch robili tzv. hospodársko-technické úpravy. Žiadosti okresných funkcionárov o podporu štátu na udržanie vinohradníctva a vytvorenie predpokladov na splnenie päťročného hospodárskeho plánu urýchlenným vývojom a výrobou malej vinohradníckej techniky ostávali bez odozvy. Robotníkov bol nedostatok aj v súkromnom sektore. Keď sa väčšina členov domácnosti v aktívnom veku zamestnala mimo poľnohospodárstva, museli ťažké práce vykonávať aj staršie ženy z rodiny. Pokusom o zachovanie úrodnosti výsadiieb bolo rozhodnutie JRD umožniť, aby združstevnené vinice obrábali aj nečlenovia družstva za 30 – 50 % úrody. Kvôli niekedy nedbalému a nedostatočnému ošetrovaniu alebo vyčerpávaniu viníc nečlenmi to však neprinieslo pozitívny výsledok a vyvolávalo nevôľu štátu. V zlej hospodárskej situácii viničný fond nebol obnovovaný: napriek centrálnemu tlaku (v roku 1950 vyhlásený štátny päťročný plán obnovy viníc) nemalo družstvo investície na zakladanie nových viníc, staré výsadby sa len veľmi pomaly preriedovali a prispôbovali na obrábanie strojmi. Problematické bolo aj riadenie družstva a jednotlivých jeho úsekov. Na riadiacich postoch totiž stáli politicky lojálne, avšak často odborne a organizačne menej schopné osoby, ktoré preto nepožívali medzi členmi prirodzenú autoritu.

Štátna koncepcia zo začiatku 50. rokov, podľa ktorej mal v Modre vzniknúť veľký vinársky kombinát, sa prehodnotila. Padlo rozhodnutie vybudovať tri samostatné prevádzky centrálného podniku Malokarpatské vinárske závody n. p. Bratislava: v Bratislave-Rači, Pezinku a Modre.²¹⁵

V podmienkach centralizovaného riadenia ekonomiky združstevnené vinohradníctvo problémy postupne prekonalo až v období, keď na Slovensku (vďaka výdatným štátnym dotáciám) došlo k stabilizácii družstevného poľnohospodárstva všeobecne. V Modre sa

²¹² Z dôvodu nedostatku poľnohospodárskej mechnizácie si v Modre majetní roľníci a vinohradníci založili hneď po roku 1945 Roľnícke strojové družstvo (Jančovičová 2006: 393). Podľa modranských pamätníkov členovia tohto družstva zrealizovali jednu spoločnú žatvu a po nej sa v roku 1949 založilo JRD, ktoré existujúce funkčné strojové družstvo zrušilo a jeho majetok zabralo. Začalo obrábať cirkevnú pôdu, nútene vykúpilo aj pôdu z asi 50 gazdovstiev (Drábiková 1986).

²¹³ ŠABA, Archív Modra, fond. ONV Pk, inv. č. 636/1953.

²¹⁴ Tamže: inv. č. OK/10-13, všeob. odbor, OK 10, 1955.

²¹⁵ Tamže: inv. č. 7943/56/pôd. 27 1956.

23 Pohľad na mestské jadro Modry v roku 1960 z vinohradov na jej východnom okraji. Viničný chotár sa tu bezprostredne dotýkal zvyškov opevnenia.

to prejavilo investovaním do výsadiieb, používaním techniky, čerpaním a uplatňovaním technologických inšpirácií zo zahraničia. V 70. rokoch 20. stor. došlo k zmenám viničného chotára Modry spájaním jednotlivých vinohradov do veľkých parciel. Niektoré jeho časti sa sterasovali a vinohrady sa začali vysádzať na vrstevnicových terasách, oproti tradičnému smeru po spádnici. Starý spôsob pestovania hrozna na nízkych, husto vysadených kríkoch, ktoré podopierali drevené koly, vystriedalo vysoké vedenie na drôtenkách s betónovými stĺpmi. V 80. rokoch bola Modra (s JRD združujúcim aj niekoľko okolitých obcí) podľa výmery vinohradov najväčšou vinohradníckou obcou v bývalom Československu. Vybudovali tu nové štátne i družstevné spracovateľské kapacity, sprofesionalizovalo sa pivničné hospodárstvo a výroba, modranské víno sa dodávalo do štátnej distribúcie.

Popísané odštartovanie procesu kolektivizácie a jeho podoby v povojnovom desaťročí prinieslo v Modre okrem ekonomickej devastácie odvetvia a úpadku vinohradov tiež zlom vo vedomí vinohradníkov. Tento zlom a jeho súvislosti ešte po štyridsiatich rokoch pevne pretrvávali v pamäti najstaršej vinohradníckej generácie. Ich zakorenenosť vo vedomí prispela po roku 1989 k pocitu hlbokého zadosťučinenia z nápravy krívd.

„V 1948., 1949. došla zmena politická, hospodárska. Vinohradnícka pôda sa dostala do štátnych rúk, samozrejme, tým postupne zhasol záujem o vinohradníctvo, to zotráva aj dneska. Dneska, keď sa pozriete na chotáre modranské – to je obrovské množstvo pozemkov ladom ležiace absolútne, kde len burina rastie, čo je výsledok toho hospodárenia za komunizmu. Teda, či to už nestačilo, alebo pre nedostatok peňazí, robili tie police (terasové úpravy terénu – vysvetlenie autorky) Celá malokarpatská oblasť od Bratislavy je zdevastovaná. Toto hospodárenie nevhodné znechutilo vinohradníkov a dnes to zotráva. Mnoho vinohradníkov sa nevrátilo k pozemkom, ani ich neobrábajú. Láska ochabla preto, že sú nevhodné podmienky na budovanie vinohradov.“
(Muž, narodený 1924)

24 Modranský chotár s vinohradmi pod Kalváriou na začiatku 60. rokov 20. storočia.

„[...] chybou bolo, že socializácia, to bolo všetko nasilu, tu chodili agitátorov plné autobusy, ľudí vyvážali... tí ľudia na to nezabudli. Každý vinohradník si vážil každý vinič a vinohrad si chránil. Ten zásah pri odňatí bol veľký a bolo to nasilu. Pred kolektivizáciou boli rozdiely medzi ľuďmi: boli schopní a pracovití, ktorí sa udržali a svoj majetok zveľadľovali, a boli lajdáci, darebáci, ktorí aj vtedy živorili. Kolektivizáciou sa mali tieto dve skupiny spojiť a ľahať za jeden povraz – to bolo voči normálnym hospodárom nespravodlivé. Vtedajšia vláda dávala tých nemajetných do popredia (za predsedov a funkcionárov družstiev) a nastalo to, že hospodár mal poslúchať toho v minulosti „nigdoša“ – to boli kontrasty a ľudia sa museli s tým zmieriť. Založili sa družstvá a sa hospodárilo. Štát ich nasilu založil, štát ich musel dotovať, aby sa dostali na istú úroveň, až po dlhom čase začali prosperovať.

Modrania družstvo nechceli! Bolo tu predtým Slovenské vinohradnícke družstvo, ale na výkup, nie na obrábanie! Modrania sú konzervatívni, uzatvorení, Pezinčania sú iní, myslia rýchlejšie. Modrania to nechceli, každý chcel sa sám rozvíjať, všetko išlo nasilu!“ (Muž, narodený 1932)

Majiteľ vinohradu predtým ťpel na svojej pôde, zveľadľoval predchádzajúcimi generáciami a vlastnými silami nadobudnutý zdroj obživy, smerujúc k dorobeniu kvalitného vína. Zisk investoval do obnovy a skvalitnenia odrodovej skladby, dlhoročnú úrodnosť podporoval hnojením a správnym ošetrovaním vinohradov. V meste požíval úctu ako nositeľ starých hodnôt vinohradníkov, medzi tovarichármi a sezónnymi robotníkmi ako čestný zamestnávateľ a medzi podnikateľmi ako poctivý a opatrný obchodník.

„My sme teda toho moc nemali, my sme chodili robiť druhým. Ja som chodila na tovarich len k B. na Kráľovej (pôvodne poddanská dedina, neskôr časť mesta Modra – vysvetlenie

autorky), *vtedy sme tam bývali: moja mama, tetka a ja. Mňa si zobrali medzi seba a keď som nestačila robiť, každá mi trošku pomohla a už dali aj mne tovarich..., no a potom v jaseň po obaračke spravili ženy veniec – hrozienka z neho viseli a stužky farebné. B. nám spravila potom oldomáš. Ja som sa na to tešila, lebo zabila sliepky, rízky boli, polievka a hostina. Hospodárovi sa dal veniec a on to pod tým úkolom (krytý prejazd domu – vysvetlenie autorky) mal zavesený. Ja som sa vždy tešievala na ten oldomáš, dostali sme parádny obed.*“ (Žena, narodená 1925)

„To bolo vtedy tak – hovorilo sa, že jednu úrodu musel mať vinohradník v banke, druhú úrodu v pivnici a na tretiu úrodu čakal. To u tých lepších. Menší vinohradníci, tí žili zo dňa na deň a zvlášť v neúrodných rokoch bola bieda. Títo boli aj ako robotníci a chodili pomáhať tým veľkým: okopávať, strihať, všetky tie odborné vinohradnícke práce, za mzdu. Keď porobil svoje, prípadne mal nejakú malú živnosť lebo vinohrad, ktorý mal 30 árov, z toho by nebol vyžil, to bolo na doplnenie. Veľkovinohradník – to vlastnil nejakých 5-20 hektárov – tých tu pred vojnou bolo: N., K., Š., K., S. [...]. Od troch hektárov, to bola ich živnosť. Ich základná živnosť.“ (Muž, narodený 1924)

„Krédó vinohradníka, hovorím o tých 14-karátových vinohradníkoch, bolo: on mal jednu hodnotu vína v banke, druhú mal vo víne a tretiu mal vo vinohradoch. On sa musel zaisťovať, lebo mohla prísť situácia, že dva roky by nebola úroda, on to musel prežiť. Jednak s tým, že predal, alebo siahol na svoje úspory v banke – musel to prežiť.“ (Muž, narodený 1923)

Strata majetku, poníženie stavovskej hrdosti, sledovanie úpadku rodinných vinohradov, rušenia starých a vytvárania nových hraníc v rámci hospodársko-technických úprav pozemkov, vyrovnávanie sa s prevrátením rebríčka hodnôt a nárastom statusu (predtým z hľadiska sociálneho vplyvu a postavenia v meste bezvýznamných ľudí) pôsobilo ako hlboký zásah do vedomia. Bývalí samostatní vinohradníci, ktorí sa nestali členmi družstva, si našli iné zamestnania, alebo odišli pracovať preč z mesta.

„Vinohradníctvo z tejto úrovne bolo zabité novým režimom, všetko bolo pobraté do družstva – jednak zariadenia, sudovina pre pivnice, to všetko zaniklo. Zobraté boli všetky vinohrady, museli ste násilne vstúpiť do družstva. Tak to bolo aj všade inde, ale na vinohradníctvo to malo veľmi zlý dopad. A vinohradníci stratili o to interest. Lebo z majiteľa, ktorý z toho žil, sa stal obyčajný robotník v družstve, a to ho urážalo, to nezniesol každý. Odišiel od vinohradníctva a hľadal si iný zdroj zamestnania. Išiel hocikde inde.

Najväčší zabijak boli družstvá. Jednoducho: zanechal to. On bol pán vinohradník a teraz z neho urobili robotníka, odkázaného na zarobené jednotky – to bolo v tom začiatku také, že dostal 12 alebo 14 korún za deň. To bola tragédia [...], tam vidím veľký úbytok. Mnohí, ktorí to nezniesli, z družstva odišli. To vinohradnícke gro, čo tvorilo podstatu modranského vinohradníctva, sa rozpadlo. Zo súkromníkov odišlo do družstva ani nie 50 %.“ (Muž, narodený 1923)

Vo vedomí hospodárov síce stále pretrvávala nostalgia k vinohradom a vínu, no v nových podmienkach svoje deti odrádzali od poľnohospodárstva a zamestnania sa v družstve. Dbali na ich vzdelanie v iných odboroch. Ťažisko perspektív sa prestalo spájať s vinohradníctvom. Udržať kontinuitu vlastníctva pôdy a podnikania nebolo možné.

Priestorom na zachovanie kontinuity vedomostí a pracovných zručností ostali pre členov družstva vinohrady, obrábané na princípe záhumienkového hospodárenia. Hroz-

no z presne stanovenej družstvom pridelenej výmery bolo dovolené si ponechať na výrobu vína pre vlastnú spotrebu alebo odpredať štátnym spracovateľským závozom. Okrem záhumienkov sa na pestovanie viniča využívali tiež záhrady pri rodinných domoch v meste.

Z hľadiska organizmu mesta je dôležité, že so skupinou vinohradníkov – ako prostredím pestovania a reprodukovania špecifických hodnôt – zanikla po roku 1948 aj jedna z významných charakteristík spoločenského života, založená na vzájomnej previazanosti prvkov sociálnej štruktúry vinohradníckeho mesta a ich komunikácii. Z pohľadu členov skupiny došlo po roku 1948 k najvýznamnejšiemu porušeniu kontinuity odvetvia, spôsobenému dramatickým zásahom do vedomia jeho nositeľov. Pocit krivdy vyvolalo nielen faktické vyvlastnenie rodinného pôdneho majetku zhromažďovaného viacerými generáciami, ale aj sledovanie jeho ďalšej devastácie bez možnosti zasiahnuť. Vinohradníci, ktorí začali pracovať v JRD („*páni vinohradníci*“, z ktorých sa stali „*družstevníci*“), boli často pri práci konfrontovaní s neodbornosťou a organizačnou neschopnosťou nadriadených. Z pozície niekdajších úspešných podnikateľov ťažko znášali, keď v predstavenstve družstva pôsobili ľudia, ktorých rodiny, či už vinohradnícke, živnostnícke alebo robotnícke, nemali z hľadiska pracovitosti a hospodárnosti v meste nikdy dobrú „*povešť*“ a pod.

Hodnoty skúmanej skupiny v období komunistického režimu teda prešli dramatickou zmenou. Ich rebríček – ako celok – sa novým pomerom neprispôbil, vnútornú dynamiku nahradila negácia a deštrukcia prichádzajúca po zásahu zvonku. Jednotlivci, ktorí predtým pociťovali vinohradnícku príslušnosť, sa prispôbili tak, že negované hodnoty nahradili inými. Počas obdobia diskontinuity sa v meste i bez existencie skupiny ako nosného prostredia udržiavali viaceré tradície odvetvia, a to na privátnej, individuálnej, úrovni alebo aktivitou inštitúcií. V pripomínaní niektorých tradícií boli aktívne napríklad múzeá či osvetá. Kultúrne artefakty a obnovené zvyky sa využívali v JRD pri oslavách, ošetrovacích slávnostiach a pod. V jazyku mesta sa aj po zmene podoby extravilánu zachovali viaceré názvy chotárných častí a honov, ktoré predtým využívali vinohradníci na identifikáciu polohy svojich viníc.

Hodnota, ktorú predstavovalo udržiavanie a odovzdávanie znalostí a zručností spätých s pestovaním hrozna a dorábaním vína mladším generáciám, sa v istom zmysle reprodukovala v úzkom rodinnom prostredí vďaka systému záhumienkového hospodárenia pri JRD a záhradkárskeho vinohradníctvu. Aj odsťahovaní potomkovia sa domov vracali pomáhať pri práci s vinohradom a na ošetrovateľky. Tí, ktorých rodičia mali záujem znalosti odovzdať, udržiavali kontinuitu odvetvia v podobe vedomostí a zručností. Víno, dorobené v malých množstvách z úrody v záhradách či záhumienkových vinohradoch, pili Modranania pri rodinných oslavách, obdarovávali ním priateľov a príbuzných. Neoficiálny predaj vlastného sudového vína pretrvával v polohe sivej ekonomiky a výrobcovia ho využívali ako doplnkový príjem.

V meste pôsobiaca odborná vinohradnícka stredná škola sa tiež stala médiom na zachovanie istej generačnej kontinuity blízkeho vzťahu k odvetviu; medzi jej študentmi sa nachádzali aj deti či vnuci niekdajších vinohradníkov. Tí, ktorí získali aj odborné vysokoškolské vzdelanie, začali v období 70. – 80. rokov 20. storočia aktívne pôsobiť vo vinohradníckom výskume alebo ako vinohradnícki inžinieri v niektorom z JRD v regióne.

Napriek zachovaniu spomenutých sfér, ktoré zabránili zániku časti skupinových hodnôt, socializmus priniesol pre skupinu vinohradníkov hlbokú zmenu. Diskontinuita vlastníctva a užívateľských práv k pôde a sociálna eliminácia vrstvy podnikateľov posunula

určovanie ďalších smerov jej vývoja v oblasti ekonomickej a predovšetkým sociálnej do oblasti hypotéz.

Postsocialistická transformácia: etnografická momentka z roku 2003

V centre pozornosti tejto časti je vinohradníctvo v Modre po roku 1989, po páde komunistického režimu. Okrem významných politických a spoločenských premien nastolil nový režim podmienky na obnovu súkromného vlastníctva a podnikania, ako aj vlastníckych a užívateľských vzťahov k pôde, ktoré boli zrušené kolektivizáciou poľnohospodárstva po roku 1948.

Podľa údajov zo sčítania v roku 1991 mala Modra 8 090 obyvateľov. Z hľadiska etnickej diferenciácie možno Modru označiť za mesto slovenské. Na jeho stručné charakterizovanie využívam vynikajúcu analýzu demografa a geografa Vladimíra Slavíka z roku 2006. Percentuálne zastúpenie Nemcov sa v meste od roku 1880 (15,7 %) znižovalo. V roku 1930 dosiahlo 6,3 %, po druhej svetovej vojne boli Nemci z mesta vyhnaní. Za Maďarov sa tu v roku 1880 hlásilo 158 obyvateľov, v roku 1930 iba 78. V roku 1991 sa v Modre k slovenskej národnosti prihlásilo 97,7 % jej obyvateľov, okrem Čechov (1,3 %) žiadna iná národnosť nedosiahla výšku percenta.²¹⁶ Z hľadiska konfesijného delenia bolo v roku 1991 rímskych katolíkov 46 %, evanjelikov 24 %, bez vyznania a nezistených 30 %.²¹⁷ Ekonomicky aktívneho obyvateľstva v roku 1991 bolo 4 142. V období socializmu síce dramaticky – až päťnásobne – poklesol podiel osôb zamestnaných v poľnohospodárstve (zo 43 % v roku 1961 na necelých 8 % v roku 1991). Keďže tu však neboli umiestnené žiadne významnejšie priemyselné podniky, podiel v priemysle vykazoval v roku 1991 necelých 24 %. Spolu s poľnohospodárstvom zamestnával okolo 1 300 obyvateľov, ostatní pracovali vo verejných službách, školstve, výskume, rekreácii alebo dochádzali za prácou, najviac do blízkej Bratislavy a Pezinka.²¹⁸ Súperenie so susedným Pezinkom o pozíciu centra pre najbližšie spádové územie, ako aj poloha v širšom zázemí Bratislavy, významne ovplyvnili dynamiku vývoja Modry. Pezinok prebral viaceré jej funkcie vzhľadom na istý náskok v priemyselnom rozvoji a rozvoj v období socialistickej kvantitatívnej urbanizácie. Bratislava pôsobila ako magnet pre pracovnú migráciu z Modry, ako aj trvalé vysťahovávanie jej obyvateľov. V druhej polovici 20. storočia sa oslabil jej administratívna funkcia a zmenil sa charakter hospodárskych činností. Poľnohospodársky charakter Modry nahradili iné funkcie. Od roku 1850 si konštantne udržovala významné postavenie ako centrum školstva, zdravotníctva a kultúry, v rokoch 1923 – 1946 aj ako okresné administratívno-správne centrum. Toto postavenie sa po presune okresného úradu do Pezinka zmenilo. Po druhej svetovej vojne pribudli Modre funkcie centra vedy, výskumu a rekreačná funkcia, ktoré mesto na prelome 20. a 21. storočia charakterizovali.²¹⁹

Vinohradníctvo, ktoré bolo do polovice 20. storočia pre mesto a okolitý región významným hospodárskym a kultúrnym faktorom bezprostredne ovplyvňujúcim ich rozvoj, sa na jeho konci nachádzalo v špecifickej situácii. Hĺbka zlomu a diskontinuita ekonomickej

²¹⁶ Slavík 2006: 470.

²¹⁷ Tamže: 471, 505.

²¹⁸ Tamže: 468-469.

²¹⁹ Tamže: 475-479.

a sociálnej štruktúry v meste sa prejavila v kontexte jeho rozvojových perspektív ako významná komplikácia. Sféra súkromného podnikania v poľnohospodárskych odvetviach sa začala nanovo kreovať a etablovať, avšak bez možnosti bezprostredne nadviazať na stáročnú kontinuitu. Musela pri tom prekonávať inštitucionálne problémy vyplývajúce z obnovy vlastníckych vzťahov k pôde v nových legislatívnych podmienkach liberálnej ekonomiky bez vplyvu centrálného riadenia.

Pri pohľade zvonka predstavujú procesy prebiehajúce vo vinohradníckom meste jeden z mnohých konkrétnych príkladov zmien, akými prechádzala na prelome 20. a 21. storočia celá spoločnosť v Slovenskej republike. Sociologické mapovanie priebehu transformačných procesov v jednotlivých regiónoch krajiny na makro a mezoúrovni označuje dôsledky negatívnych činiteľov obdobia socializmu ako závažný faktor, ktorý ovplyvnil východiskové pozície. Sociológovia tieto dôsledky reflektujú ako vplyv historického „dedičstva“.²²⁰ Sledovanie uvedeného aspektu je osobitne príťažlivé pre etnologické štúdium, ktoré skúma sociálne procesy v mikroprostredí cez pozorovanie diania, ale i cez subjektívne hodnotenia či vysvetlenia jeho obyvateľov a pri ich interpretácii využíva historický prístup. Pri poznávaní aktuálneho stavu zohráva kľúčovú rolu etnografický výskum vo forme pozorovaní a rozhovorov s aktérmi, musí však rešpektovať nevyhnanosť, dynamiku a ambivalentnosť sociálnych procesov z pohľadu jednotlivca. Postsocialistická transformácia v dobe môjho terénneho výskumu v roku 2003 prebiehala len o čosi dlhšie ako jedno desaťročie. Skúmala som ju teda ako interval ohraničený z jednej strany rokom 1989, zo druhej strany otvorenou hranicou nazývanou súčasnosť. V prvom desaťročí 21. storočia som výskum transformácie modranského vinohradníctva uzavrela. Poznatky, ktoré som k uvedenej problematike sústredila pri rekonštrukcii stavu vinohradníctva v Modre v prvej polovici 20. storočia, mi poslúžili ako báza pre komparáciu v čase. Priebeh a dôsledky procesu socialistického poštátneho a kolektívizácie – odštartovaného začiatkom 50. rokov, ako aj reflexiu obdobia socializmu – som zohľadnila ako spomenuté dedičstvo minulosti a využila ako projekčný priestor poznatkov o procese transformácie získaných v teréne.

Otázky, ktoré som si v roku 2003 kládla, možno zhrnúť nasledovne: aké sú parametre vinohradníckeho rysu Modry po skončení niekoľko desaťročí trvajúcej hlbkej diskontinuity, po prerušení vývoja súkromných hospodárstiev a zmenách vo vedomí tunajších obyvateľov? Predstavuje vinohradnícky charakter jeden z dominantných prvkov kultúry mesta aj na konci 20. storočia? Sú jeho nositelia v rámci spoločnosti mesta empiricky zachytiteľnou skupinou? Ak áno, možno v tejto skupine, jej vnútornej štruktúre a funkciách nájsť kontinuitu so strednou vrstvou v období pred kolektívizáciou? Ak nie, aký význam, slabé a silné stránky z hľadiska rozvoja mesta má vinohradníctvo pre mesto a aké trendy v jeho vývoji možno konštatovať?

Nasledujúci text prináša odpovede na moje vtedajšie výskumné otázky v prítomnom čase. Sformulovala som ich bezprostredne po spracovaní dát a neskôr nemenila. Prezentujem ich dnes, po takmer dvoch desaťročiach, v pôvodne spracovanej podobe ako experiment, ktorý si nenárokuje na komplexnosť. Vznikol v roku 2003 po ukončení výskumu, ktorý prebiehal štúdiom verejne dostupných informácií, štatistík a súpisov poskytnutých mestskými úradníkmi, analýzou textov v propagačných brožúrach. Pozorovala som priebeh rozličných vinárskych podujatí v meste, neformálne komunikovala s aktérmi a náv-

²²⁰ Faltan – Gajdoš – Pašiak 1995: 41.

števňíkmi podujatí. Interpretáciu tohto materiálu dopĺňajú opisy a hodnotenia obyvateľov Modry, ktoré som získala hĺbkovými etnografickými rozhovormi.

Na konkrétne krátke obdobie obmedzená výpovedná hodnota mojich vtedajších zistení a zmeny, ktoré v študovanej problematike nastali v ďalšom vývoji, ukazujú nielen relatívnu platnosť poznatkov zo synchronných rezov dramaticky sa vyvíjajúcej reality. Dokumentujú tiež z metodologického hľadiska unikátny výsledok kvalitatívnej etnologickej sondy do diania, odohrávajúceho sa priamo pred očami výskumníčky. Sonda môže byť, nazdávam sa, príkladom efektívnosti etnografického prístupu na sledovanie reality tu a teraz. Stráca sa pri nej možnosť odstupu. Klesá však riziko, aké predstavuje uplatnenie hodnotiacich zjednodušení pri rekonštrukcii.²²¹

Modra je v roku 2003 mestom, v ktorom skupina vinohradníkov orientovaných na podnikanie nedosahuje v urbánnej sociálnej štruktúre parametre spred druhej svetovej vojny. Viacerí jednotlivci a spoločnosti tu však viac či menej úspešne vo vinohradníctve podnikajú. Pred rokom 1989 prosperujúce družstevné vinohradníctvo má na tom len okrajový podiel, jeho viničná pôda je z veľkej časti vrátená pôvodným majiteľom alebo prenájatá.

Medzi skúmanými podnikateľmi možno nájsť najmä potomkov vinohradníkov spred kolektivizácie, resp. príslušníkov ďalšej generácie niekdajších rodín vinohradníkov. Tí sú pokračovateľmi tradícií odvetvia na zdedenej pôde, často s odborným poľnohospodárskym stredoškolským či vysokoškolským vzdelaním. Ich práca (aj pred rokom 1989 aspoň čiastočne) súvisela s vinohradníctvom, vinohradníckym výskumom a pod. Aj spomedzi tých, ktorých pôvodné povolanie je celkom z iného odboru, sa viacerí odkazujú na predkov-vinohradníkov, na rodinne odovzdávané znalosti a vzťah k vinohradníctvu. Vedenie väčších vinárskych firiem a akciových spoločností je podľa mojich zistení v rukách vysokoškolsky vzdelaných ľudí, ktorí majú korene v meste.

Situáciu v teréne pri výskume nie je dnes možné vnímať inak ako cez jednotlivosti. Akúsi sumu faktov, náznakov trendov, priamych či nepriamych dôsledkov čiastkových a dynamických legislatívnych zmien a ambivalentných sociálno-ekonomických podmienok, v akých na mikroúrovni vinohradníctvo funguje. Jeho subjekty (t. j. podnikatelia) pristupujú k problémom svojich firiem realisticky, bez patetických reminiscencií sa spoliehajú na vlastné sily. Konkrétne podnety zvažujú parciálne z hľadiska svojich potrieb a záujmov. Nekritický obdiv k minulosti, porovnávanej s bezvýchodiskovosťou dnešnej situácie, odvolávanie sa na nesprávne kroky vlády a dožadovanie sa jej rázneho zásahu v mene záchrany vinohradníctva, ktoré prispievajú k stereotypnému vnímaniu problémov transformácie a perspektív lokálneho rozvoja, nie sú vo vyjadreniach podnikateľov časté.

Proces obnovy súkromného vlastníctva pôdy, ako podmienky revitalizácie individuálneho vinohradníctva, prešiel v súlade s postupom prijímania a presadzovania legislatívnych zmien v rezorte poľnohospodárstva v rámci celej ekonomiky Slovenska už niekoľkými dramatickými fázami. Jeho najväčšou prekážkou v roku 2003 je nevyjasnenosť vlastníckych a užívateľských práv, komplikácie pri identifikácii pozemkov a pomalý postup pri obnove individuálnych dispozičných práv. Tie sú podmienkou nielen začatia podnikania na pôde a investovania do nej, ale tiež jej prípadného prenajatia či predaja. V prí-

²²¹ Na okraj poznamenávam, že časový odstup od „vtedajšej“ súčasnosti umožňuje nielen doplnenie a korigovanie mojich zistení. Ponúka i kritickú perspektívu na možnosti a reálnosť interpretácií výsledkov výskumu „prítomnej“ súčasnosti.

pade vinohradníctva ide totiž pri zakladaní viníc o investície nákladné, technicky náročné. Pretože nové vinice začínajú prinášať úrodu a zisk až po viacerých rokoch, sú to investície dlhodobé, s neskoršou návratnosťou.

V Modre viedlo začiatkom 90. rokov uplatnenie reštitučného zákona a legislatívy (týkajúcej sa transformácie JRD) k odštartovaniu procesu uplatňovania si vlastníckych práv a masívnemu navracaniu združstevnenej pôdy pôvodným vlastníkom.

„[...] ľudia dovtedy boli vedení robiť určité povinnosti, nemohli uvažovať o samostatnom hospodárení, museli pracovať spoločne; zmenou poriadkov nastala aj zmena myslenia ľudí: keď dostanú majetok späť, budú prosperovať a budú sa mať lepšie. Tak aj väčšina Modranov žiadala svoju pôdu späť v rámci reštitúcií a začala hospodáriť na nej. Ovšem nepočítali s tým, že výrobné prostriedky nemajú, len pôdu. Nastalo štádium bezradnosti a stagnácia v obrábaní viníc. Nemali mechanizáciu, to sa týka aj ornej pôdy. Boli také dva-tri roky po zmene spoločenských poriadkov, že modranské vinohrady začali pustiť. To sa týkalo nielen reštitúcií Modranov od bývalého družstva, ale aj družstevných vinohradov, lebo družstvá stratili pracovnú silu (ľudia odišli) a ošetrovanie vinohradov sa stalo problémom. S reštitúciami vzniklo družstvu veľa problémov, s ktorými sa muselo vyrovnávať – to malo naň aj ekonomický vplyv.“ (Muž, narodený 1932)

Vinohrady, ktoré boli identifikovateľné a nepodľahli v družstve zmene kultúry, sterastovaniu a pod., bolo možné vrátiť v pôvodnom rozsahu i podobe. To sa však, o. i. tiež vzhľadom na pôvodnú lokalizáciu pozemkov jednotlivých vlastníkov na viacerých miestach členitého modranského chotára, podarilo len z malej časti. V ostatných prípadoch družstvo ponúklo majiteľom ekvivalentnú výmeru osadenú viničom na inom mieste chotára. Takýto provizórny stav (keď užívateľ *de iure* je, no *de facto* nie je majiteľom vinohradu) nemotivuje na kvalitné obrábanie, nedovoľuje investície. Výskum ukazuje, že pre mestské vinohradníctvo v Modre je táto ambivalencia situácie – krivda sa napravila, s majetkom sa však paradoxne nedá nič robiť a na podnikanie je „nepoužiteľný“ – brzdou procesu transformácie odvetvia i podnikania na ňom založeného. Definitívne doriešenie komplikovanej situácie s pozemkami sa očakáva od ukončenia prebiehajúceho procesu pozemkových úprav v Modre v horizonte do roku 2005. Jeho cieľom je najprv presná identifikácia pôvodných, resp. oprávnených vlastníkov a súčasných užívateľov pozemkov v katastri Modry. Iba tak možno stanoviť právnu bázu pre transparentnosť vlastníckych práv a realizovať komasáciu rozdrobenej pôdy.

Prebiehajúce procesy sú premenlivé a podliehajú mimoriadnej dynamike. Transformuje sa modranské JRD, vinice sa predávajú a rozlične prenajímajú, firmy vznikajú aj zaniikajú, jednotlivci sa združujú do akciových spoločností, koncesie na výrobu a predaj vína sa vydávajú, alebo sa pre nerentabilnosť vracajú atď. To je príčina, že stav podnikania vo vinohradníctve, výrobe a predaji vína nemožno zodpovedne kvantifikovať. Možno sa však kombináciou zistení v teréne a údajov sprístupnených mestským úradom pokúsiť načrtnúť trendy jeho vývoja a jeho obrysy.

Počiatkom 90. rokov 20. storočia došlo k rozmachu súkromného vinohradníctva jednotlivcov. Nasledovala fáza útlmu a po roku 2000 skôr pomalý, ale zdá sa, že zo strany aktérov racionálnejší a menej riskantný rozvoj. Počiatkové nadšenie opadlo, keď sa pre mnohých ako neprekonateľné ukázali problémy s nedostatkom mechanizmov, nákladnosťou ošetrovania, výroby a konečne aj s predajom vína pri cenách, ktoré pestovateľom neprinášali zisk.

„[...] taký postupný rozmach: najprv bola hlavne orientácia na finalizáciu, to je aj teraz, lebo tradícia spotreby tu bola vždy, aj za socializmu – zvyklo sa chodiť s tou bandaskou na nákup vína [...], najviditeľnejšie to bolo začiatkom 90. rokov, potom sa to zastavilo. Teraz to ide veľmi pomaly.“ (Muž, narodený 1933)

Nedarí sa realizovať z hľadiska vinohradníkov ideálny stav. Tým je: dopestovať hrozno, vyrobiť z neho kvalitné víno a s vysokým ziskom (za cenu 7 až 10-násobne prevyšujúcu tú, čo dostávajú za hrozno pri predaji veľkospracovateľom) ho predať pod vlastnou viechou priamo v meste. Súčasťou ideálu je, že za vínom by sem mali prúdiť turisti a milovníci vína. Nízka rentabilita je dôsledkom predaja hoc i kvalitného vína, avšak len s minimálnym ziskom, priamo zo suda alebo lacného predaja hrozna po obaračke. V tomto prípade sa často ani nevrátia náklady vložené do obrobeneia.

Z tých, čo sa udržali, ide o rozličné varianty a podoby podnikov: niektorí podnikajú na vlastnej pôde, niektorí dlhodobo prenajímajú aj iné vinohrady (často v iných regiónoch Slovenska). Ďalší už začali vinohrady nakupovať, resp. investovať do starých. Líši sa tiež voľba produktu. Niektoré firmy sa orientujú na stolové vína nižších cenových kategórií. Tie distribuujú a rozvážajú odberateľom vo veľkom, alebo predávajú v menších množstvách jednotlivcom priamo do prinesenej nádoby.

„Odbyt je mizerný, víno vyvážajú a ponúkajú po Slovensku ako lacné sudové vína, s trhom vína je problém. Vinárske závody dovážali lacné vína zo Španielska, Maďarska, Talianska, kde boli štátni dotované. Alebo doviezli lacné mušty a tie sa tu spracovali, naši dorábateľia nemali komu predať. Bol tu aj návrh zvýšiť daň z vína (z každého predaného litra sa malo platiť), ale neprešiel.“ (Muž, narodený 1937)

Iní vinári a vinárske spoločnosti sa zameriavajú na kvalitné akostné a odrodové vína, vína kabinetné a vína s prívlastkom a investujú aj do propagácie. Ich vína sa predávajú za vyššie ceny vo vybraných reštauráciách a vinotékach, alebo sú distribuované do obchodnej siete cez veľkoobchod. Firmy viac či menej opatrne svoje stratégie prispôbujú meniacej sa daňovej legislatíve, situácii na trhu. Spracovateľské a skladové priestory sú tiež rozličné. Niektorí vinári využívajú vlastné domy, niektorí si pivnice, skladovacie a výrobné priestory prenajímajú, iní investujú do kúpy.

Pri speňažení produktu sa ako najväčšie prekážky artikulujú nízke ceny vína a malý odbyt kvalitných drahších vín. Odpredaj hrozna ihneď po obaračke je tiež veľký problém. Spomína sa netransparentná privatizácia po roku 1948 zhabaného spoločného majetku vinohradníkov Vinárskymi závodmi, ktoré vznikli začiatkom 50. rokov 20. storočia zo štátnym majetku Slovenského vinohradníckeho družstva z medzivojnových rokov. Ich kapacity sa po roku 1989 sprivatizovali. Štát však – napriek deklarovanému záujmu o odvetvie – nezabezpečil individuálnym vinohradníkom žiaden náhradný model odpredaja hrozna. Na to majú potomkovia niekdajších modranských samostatných vinohradníkov vyhranený názor.

„Hrozno sa vykupuje za nízke ceny – v Pezinku sa vykupovalo po 9 korún, to je cena, ktorá nepokryje náklady – ministerstvo by malo dávať podpory, to je otázka dotácií. Často aj dva roky troá, kým po odovzdaní hrozna dostanú zaň peniaze. V minulosti, od roku 1936 do 1948, tu bolo Slovenské vinohradnícke družstvo, ktoré vykupovalo hrozno. Po jeho realizácii – keď sa

cez družstvo predalo vo veľkom – dostali vinohradníci za hrozno zaplatené. Vytvoril sa majetok, ktorý v 1948. prepadol štátu; po roku 1989 bol záujem, aby mohlo Vinohradnícke družstvo pokračovať, vinohradníci to potrebovali, bolo by to aj spravodlivé, žili ešte viacerí z tých, čo ten majetok vytvárali. Ale zo strany štátu nebol o to záujem – štát, vtedajší minister poľnohospodárstva Baco, to odmietol s argumentom, že právnickým osobám sa majetky vracaať nebudú – tak sa to rozchytalo všelijako. V tomto procese veľa zavážili osobné záujmy, išlo to do mnohých rúk a pôvodní majitelia o to prišli. Bol to veľký majetok. Aj Hotel Modra bol majetkom niekdajšieho Slovenského vinohradníckeho družstva, aj Zámok v Pezinku, všetko sa rozchytalo. Vinárske závody v Modre boli pobočkou Vinárskych závodov Pezinok, keď sa privatizovalo, zapájali sa ministerskí úradníci, sprivatizovali podnik v Pezinku, sídlo spoločnosti dokonca preniesli do Banskej Bystrice – tam sa platia odvody, v regióne, ktorý nemá s vinohradníctvom nič spoločné; Vinárske závody v Modre sprivatizovala firma, ktorá skrachovala a išla do konkurzu, kúpil to XY, teraz je to Vinohradnícka spoločnosť Modra; podobne zle to napríklad dopadlo aj s pivničným hospodárstvom na modranskom JRD [...].“ (Muž, narodený 1937).

Povolenie dovozu lacných a pre veľkovýrobcov vína atraktívnych muštov zo zahraničia voviedlo mnohých dorábateľov s nespeňažiteľným produktom do slepej uličky. Zradikalizovalo to názorovú hladinu: do diskurzu vstúpili výroky o neúčte vlády k vlastnej pôde, hazardovaní s domácou potravinovou základňou a likvidačných snahách voči poľnohospodárstvu.

Hoci sa o to usilujú s veľkým predstihom pred oberačkami, každý rok je problém zabezpečiť výkupcu dopestovaného hrozna tých, ktorí sa nevenujú jeho finalizácii. Majú pôdu, nemajú však spracovateľské kapacity. Niektoré stabilizované stredné firmy, ako aj Vinohradnícka spoločnosť Modra (je v meste najväčšia, obhospodaruje 200 ha vlastnej i prenajatej družstevnej pôdy, skupuje ďalšiu od menších vlastníkov a o. i. disponuje kapacitami bývalých modranských vinárskych závodov), však záujem o hrozno drobných pestovateľov zdôrazňujú.

Pre voľbu správnej stratégie firmy a odvahu pustiť sa do produkcie kvalitných vín sa ako dôležitý faktor začína hodnotiť odborné vzdelanie podnikateľa. Narastá pochopenie významu investície do marketingu a reklamy. Otázny je rozsah, úroveň a kapacitné možnosti sféry ubytovacích a stravovacích služieb. Zaošáva rozvoj elementárnych hygienických či parkovacích zariadení v meste. Vzájomná závislosť vinohradníctva a turizmu, mesta a regiónu sa síce verbálne zdôrazňuje, väčšinou však zostáva v polohe symbolického imperatívu.

Len v poslednej dobe sa objavujú investície do zakladania nových vinohradov. Pritom práve to sa javí ako zlomový moment vývoja transformujúceho sa vinohradníctva, akési „odrazenie sa od dna“. Predpokladom výsadby nového vinohradu je vlastnícky vzťah a hoci je to mimoriadne nákladná investícia, umožňuje získať štátnu dotáciu. Investície sú prejavom racionálneho zhodnotenia zisku v prospech ďalšieho rozvoja a pevného rozhodnutia pokračovať v podnikaní, znamením istej stability podnikateľských podmienok, črtania sa perspektív.

Niektorým rodinným firmám sa darí etablovať a počiatočné problémy prekonať predovšetkým dôrazom na odbornosť obrábania a zabezpečením odbytu vyrobeného produktu, často vo vzdialených regiónoch Slovenska. V posledných rokoch medzi podnikateľov pribudli aj viacerí nadšenci, ktorí sa rozhodli opustiť zamestnanie a venovať vinohradníctvu celú svoju kapacitu. Za výzvu považujú starú rodinnú tradíciu.

V rámci svojej propagácie zdôrazňuje dnes Modra tradície keramikárstva, kultúrne a národnoobrodenecké tradície a pripomína i slávnú minulosť vinohradníctva. Práve ono je významne akcentované v jej autostereotype a dominuje v marketingových a turistických sloganoch. Jeho symboly a odkazy naň sú nosnou ideovou bázou propagácie rekreačných a reštauračných služieb. Mesto sa zapája do propagačných vinohradníckych podujatí organizovaných v regióne, s cieľom podporiť záujem zákazníkov o víno z regiónu. Spoločne s Pezinkom sa strieda v organizácii jesenného Malokarpatského vinobrania, je členom Združenia Malokarpatská vínná cesta a v nej pôsobí Malokarpatská turistická informačná kancelária. Miestni výrobcovia vína sa zapájajú do organizovania výstav vín a ochutnávok. V roku 2000 založili spolok Vincúr a spolu s vinohradníkmi z ďalších lokalít v regióne realizujú už niekoľko rokov podujatie Deň otvorených pivníc.

Podľa údajov mestského úradu je v roku 2003 v chotári Modry 756 ha viníc, evidovaných je 25 súkromne hospodáriacich roľníkov aktívnych v rastlinnej (prevažne vinohradníckej) výrobe. Pôsobí tu 20 spoločností, kde predmetom podnikania je predaj, resp. výroba a predaj vína. Uživateľská štruktúra viničnej pôdy nie je stabilná a mení sa doslova zo dňa na deň. Oficiálny status „podnikateľ“ a miestne chápanie pojmu „vinohradník“ sa v podmienkach transformujúcej sa ekonomiky špecificky prelínajú („vinohradník je ten, čo má vinohrad, obrába ho a svoju úrodu buď predá alebo spracuje na víno“).

Podľa zistení v teréne približne 60 – 70 % vlastníkov viníc v Modre robilo v roku 2003 víno „len na prílepkovanie“ rodinného rozpočtu.

„[...] kontrolné orgány u evidovaného podnikateľa majú právo na kvalifikovanie množstva a vstupujú do firmy kvôli kontrole často, zatiaľ čo u iných nemajú ani právo vstupu, nemusia ich nikto pustiť. Prečo keď som ja evidovaný, musím mať otvorené dvere pre kontrolné orgány, a prečo súkromný pestovateľ nemusí pustiť ani financa ani kvalítara do pivnice? To robí problém aj na trhu: on dá pokojne o 5 korún nižšiu cenu, naši odberatelia od nás berú na dodací list.“
(Muž, narodený 1932)

Súkromní pestovatelia chodia do zamestnania a popri tom sa starajú o menšie plochy s výmerou do 0,5 ha alebo záhrady pri domoch. Môžu hrozno predať veľkovýrobcom (zaplatia daň z príjmu podľa priznanej hektárovej úrody), na vlastnú potrebu si môže rodina ponechať 1 000 litrov nezdaneného vína.

Ďalšiu skupinu tvoria tí, čo buď založili zo svojich a kúpených viníc rodinné firmy, alebo začali individuálne či v spoločenstve vyrábať a predávať víno. Hospodária na plochách s výmerou vyše 0,5 ha, nemajú ďalšie zamestnanie. Ideálna plocha pre rodinu sa dnes odhaduje na 5 ha, táto skupina však siaha aj medzi veľké spoločnosti s vyššou výmerou vlastnej či dlhodobo prenajatej pôdy. Títo sú podnikateľmi – venujú sa okrem pestovania hrozna a výroby vína aj celej ekonomike firmy – účtovníctvu a daniam, starostlivosti o zamestnancov atď., finálny produkt predávajú. Citeľne sa ich dotýkajú legislatívne zmeny a politika štátu v oblasti daní, dotácií, cenovej a colnej politiky, obchodu a distribúcie a pod.

„[...] spotrebná daň z vín šumivých (z bežných vín sa zrušila) sa platí v priebehu roka – každý mesiac na daňový úrad hlásime, koľko sme predali a tu je stanovená suma 24 korún za liter šumivého vína odviesť štátu – ten príjem sa zas ale potom prizná: 5 korún za liter. Spotrebná daň sa platila aj za tiché vína, bola 5 korún, potom bola zrušená pred dvoma rokmi a teraz ju znovu chcú dať, ale neschválilo sa. Spotrebná daň nám zdražuje cenu vína: výrobná cena je 20 korún

za 1 liter (1 kg bieleho hrozna je 12 korún, 1 kg červeného asi 15 korún) – na jeden liter vína treba 1,5 kg hrozna; výlisnosť je 0,7 dcl. Ak teba 1,5 kg hrozna na liter vína, tak 18 korún je iba cena suroviny. Plus spracovanie, lisovanie, energie, mzdy, to sú dve koruny, takže 20 korún na liter je výrobná cena. Takže spotrebná daň zvyšuje výrobnú cenu, lebo zvyšuje finálnu cenu: vinohradníci uvítali, že sa zrušila. Vláda videla tú stagnáciu, bol to praktický krok.“ (Muž, narodený 1932)

Rovnako sú podnikatelia priamo závislí na politike a rozvoji mesta a regiónu. Európska integrácia je (ako blízky horizont) posudzovaná skepticky. V hodnotení východiskových pozícií v tomto rámci sa uvádza hendikep v podobe päťdesiatročnej diskontinuity podnikov i odvetvia. V štátoch bez etapy socializmu vývoj a silná konkurencia už krátko po druhej svetovej vojne prinútili vinohradníkov racionalizovať svoju výrobu, modernizovať hospodárstva, obmedziť pracovné sily a začať využívať moderné technológie, aby finálny produkt bol čo najlacnejší pre spotrebiteľa a presadil sa na trhu. Slovenské vinohradníctvo má však túto etapu – čosi viac než desaťročia od zmeny režimu – fakticky ešte len pred sebou. Komplikuje je navyše skutočnosť, že od roku 2004, po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie, sa bude proces postsocialistickej transformácie prekrývať s ostatnými sprievodnými javmi integrácie. Oplyvní parametre relevancie mestského vinohradníctva v sociálnej, ekonomickej a kultúrnej sfére mesta Modra, ako i pozície vinohradníkov v jeho sociálnej štruktúre.

V podmienkach slovenskej spoločnosti na začiatku 21. storočia koexistujú všetky vedecky špecifikované historické podoby stredných vrstiev. Formálne sú splnené všetky predpoklady fungovania občianskej spoločnosti: existuje súkromné, sčasti decentralizované vlastníctvo výrobných prostriedkov a trhový liberalizmus, existuje pluralizmus vo verejnom živote i v politike, občania sú schopní vyjadrovať sa k veciam verejným. A hoci by sa zdalo, že jednotlivé zložky stredných vrstiev hovoria rovnakou rečou, predsa len sledujú rozličné ciele a volia rôzne stratégie. Starým stredným vrstvám, ku ktorým možno historicky priradiť aj samostatných mestských vinohradníkov, ide o obnovu a zachovanie ich hodnôt. Čo sa týka obnovenia skupiny v parametroch, ako boli rekonštruované pre 1. polovicu 20. storočia, výskumom možno zachytiť skôr náznaky a symbolické odkazy na minulosť než faktické skupinotvorné procesy. To zodpovedá nielen diferencovanosti spektra podnikateľskej vrstvy v lokalite, ale aj povahe procesov prebiehajúcej ekonomickej a sociálnej transformácie v krajine. Pri analýze transformácie hodnôt je teda pre empirický výskum efektívnejšie sledovať v lokalite modelovo ako členov skupiny všetkých momentálne podnikajúcich vo vinohradníctve (bez nároku na presné ekonomické či spoločenské vymedzenie a kvantifikovanie) cez prejavy ich individuálnych príp. spoločných stratégií v sociálnom prostredí mesta.

V roku 2003, v historicky krátkom čase trvania postkomunistickej transformácie, prechádza najvýznamnejšia z hodnôt vinohradníkov – rodinný majetok pôdy – zásadnými premenami. Dnes nie je predstaviteľmi úspešnejších z podnikateľskej vrstvy nijako výnimočne artikulovaný a nespája sa jednoznačne s rodinou. Jeho skutočný rozsah nepatrí do verejných diskusií. Ako hodnota a súčasne významný príznak perspektívnosti podnikania sa oceňuje schopnosť investovať. V prípade vinohradníctva ide o schopnosť obnoviť vysádzanie nových viníc, rozširovať počet registrovaných viníc, získať vlastné výrobné a skladové priestory. Hodnotou sa stala odvaha vinohradníka prezentovať sa svojim produktom na verejnosti, vstupovať do verejnej súťaže o kvalitu vína, sprístupňovať pivnicu kolegom,

hosťom i turistom, preukázať schopnosť zasvätené, odborne a kultivovane svoje víno ponúknuť a podávať, čo často sprevádza prezentovanie odborného vzdelania. Zo správania vinohradníckych podnikateľov je tiež zjavné, že dôležitosť získala hodnota formálne sa organizovať vo vinohradníckom spolku, využívať ho ako platformu presadzovania spoločných záujmov a reprezentácie skupiny v rámci lokality i navonok. Čitateľné je ich úsilie získať vplyv na lokálnu politiku, kultúrno-spoločenský život a rozvoj vidieckej turistiky i dispozícia k nadväzovaniu pragmatických partnerstiev.

Vinohradníci nesú so sebou istý problematizujúci rys, ktorý je zároveň nosným atribútom tejto skupiny. Ide o ich kľúčovú charakteristiku: spätosť s pôdou a prácou na nej ako zdrojom zisku. Táto črta zakotvuje skupinu vinohradníkov súbežne v agrárnej i podnikateľskej sfére. Na rozdiel od „čistých“ podnikateľov úspech jednotlivca závisí dnes, tak ako v minulosti, nielen od podnikateľskej odvahy, pracovitosti a šikovnosti. Podmieňujú ho kvalita a dostupnosť pôdneho majetku, prírodné a klimatické podmienky v každom konkrétnom hospodárskom roku, dodržiavanie agrotechnických termínov, riskantná a nákladná investícia do výsadies nových viníc, ktorá vyžaduje záruky stability vlastníctva atď.

Skupinu vinohradníkov v porovnaní so živnostníkmi robila aj v minulosti väzba na pôdu v istom zmysle zraniteľnejšou, konzervatívnejšou a menej sociálne dynamickou. Jej príslušníkom limitovala sociálnu mobilitu, jednotlivcom či väčším segmentom znemožňovala využiť dynamiku vývoja a opustiť rámec starej strednej vrstvy, prejsť na inú úroveň svojej odbornosti napríklad nadobudnutím vyššieho vzdelania a pod. V lokálnom rámci garantovala tradične nadobudnutý vysoký status pána vinohradníka, ktorý bol opakovane potvrdzovaný nižšími vrstvami nachádzajúcimi sa napríklad v zamestnaneckom vzťahu k samostatnému vinohradníkovi. Pri porovnávaní s inými reprezentantmi stredných vrstiev mimo svojho mesta sa však mohla vynoriť dehonestujúca kategorizácia a označenie „sedliak“. Na strane druhej, v agrárnej spoločnosti, akou bola spoločnosť Slovenska ešte v prvej polovici 20. storočia, mohla skupina ťažiť z relatívneho zaostávania iných odvetví. Mohla rozumne úročiť tradíciou udržiavané odborné zručnosti, nevyhnutnosť špecializovanej ručnej práce i priame napojenie svojho produktu na trh. Pri jeho reklame a marketingu (orientovanom na veľkomestského zákazníka) mohla používať symboly odkazujúce na slávnú históriu odvetvia, harmonický, bezstarostný a starosvetský kolorit a pod. Vo vypočítavaní argumentov pre a proti, ktoré vyplývajú z prieniku agrárnych a podnikateľských črt v mestskom vinohradníctve, by bolo možné pokračovať. Nebolo by to samoučelné, pretože sa tieto črty javia ako príčiny ambivalentného vývoja mestských vinohradníkov a vynárajú sa aj v súčasnom období transformácie. Súvisia s nevyjasnenými majetkovými a užívateľskými právami k pôde, problematickou a stále neukončenou transformáciou JRD, s často nezvratnými zmenami vinohradníckej kultúrnej krajiny v dôsledku kolektivizácie v predošlých desaťročiach. Nie je možné využívať pôvodné, dnes reštituované vinohradnícke pozemky pre ich zanedbanosť a devastáciu, absenciu techniku a pracovné kapacity a pod.

Aktuálny pohyb hodnotového poľa vykazuje s vyššie opísaným ideálom fungovania vinohradníkov zo začiatku 90. rokov konvergentnú tendenciu. Mestské vinohradníctvo sa tým dostáva medzi významné rozvojové faktory široko chápanej postsocialistickej transformácie spoločnosti Slovenska.

KAPITOLA IV

Vinohradnícke mestá Modra a Pezinok v porovnaní

Vinohradnícke spolky, vinohradníci a združovanie sa

Ako výraz modernizácie spoločnosti, ktorá priniesla i dobrovoľné združovanie sa občanov do záujmových spoločenstiev, sa od polovice 19. storočia spája so životom vinohradníckych miest existencia vinohradníckych spolkov. Moderná inštitucionálna forma prebrala na svoje plecia celý rad funkcií tradičných vinohradníckych inštitútov.²²² V mestskom vinohradníctve ju v čase vzniku možno sledovať ako špecifické médium, ktoré odvetviu pomohlo prekonať prechod od feudalizmu ku kapitalizmu a slobodným vinohradníkom vytvoril si vzťah jednak k modernému štátu, jednak k princípom voľného individuálneho podnikania. Ako som ukázala v historickom exkurze do vývoja trojice malokarpatských miest, vinohradnícke spolky inšpirované príkladom z neďalekej Bratislavy,²²³ mesta so silnou historickou tradíciou a rozvinutým vinohradníctvom,²²⁴ vznikli koncom 19. storočia

²²² Viničné samosprávy fungovali na území západného Slovenska od 15. storočia a zastrešovali ich tzv. vinohradnícke poriadky (Kahounová 1970: 602 a n.; Turcsány 1988).

²²³ V Bratislave sa už koncom 30. rokov podarilo zástupcom vtedy ešte neformálneho združenia vinohradníkov presadiť v mestskom zastupiteľstve. Riešili tam v prospech odvetvia otázku reštitúcie pôdy. Hospodársky spolok v pravom zmysle slova však nejestvoval. Oficiálneho založenia sa spolok tunajších vinohradníkov dočkal v roku 1860, v roku 1861 vypracoval stanovy a dal si ich schváliť vládou. Vyznávajú občianske princípy, idey slobody a rovnosti pred právom, jeho vedenie hneď v počiatkoch rozhodlo, že členom sa môže stať akýkoľvek vinohradník. Svojich zástupcov už týždeň po vzniku vyslal spolok na zakladajúce zasadnutie Hospodárskeho spolku Bratislavskej župy, zasadzoval sa o zníženie dane z vína po škodách spôsobených mrazom, orientoval sa na zdokonalenie pestovania viniča, rozvoj výskumu a šírenie ušľachtilých druhov viniča. V roku 1869 kúpil svoju prvú vinicu na pokusné účely, šíril osvetu a vedecké poznatky medzi svojimi členmi. Podporoval aj odborné školenie – v roku 1870 poslal za financie zo svojich nadácií troch učňov do odbornej školy v Klosterneuburgu a neskôr viacerých do záhradníckej odbornej školy v Budíne. Už v roku 1874 vytvoril akciovú spoločnosť Pivničný spolok bratislavských vinohradníkov. Ten začal organizovať súťaže a zúčastňovať sa na nich s vinom zo spolkových vinohradov (Limbacher – Pósch 1913: 77-78). Staral sa najmä o zvýšenie výroby a odbytu vína (Ortvay 1898: 211). Víno členov spolku a víno zo spolkovej pokusnej vinice predával na dvoch miestach v Bratislave výčapom i predajom v uzavretých fľašiach. Keď sa v roku 1880 objavila v bratislavských vinohradoch fyloxéra, spolok sa pustil na vlastné náklady do ochrany sírouhlíkom. Zasadil sa o schválenie doplnkovej dane, ktorá pomohla ochranu financovať i naďalej. To pomohlo opatrenia zintenzívniť a predísť rozsiahlym škodám. Na účely obnovy poškodených vinohradov spolok založil vlastný amerikánový vinohrad. Získal podporu od štátu, mesta, podnikateľov i politikov a v roku 1884 založil vinohradnícku odbornú školu. Tú financoval až do roku 1901, keď jej správu a financovanie prevzala vláda. Od roku 1895 spolok prevádzkoval právo na výčap vína v malom – rozdeľoval tridsať povolení na predaj vína pod viechou jednotlivým bratislavským vinohradníkom. Na jeho čele stáli významné osobnosti s kontaktmi vo vedeckých, podnikateľských i vládnych kruhoch, ktoré využíval spolok na realizáciu svojich cieľov. V roku 1913 mal 323 členov a viedol ho 31-členný výbor, z ktorého sa formovalo viacero komisií (komisia pre výčap vína, komisia pre zastupovanie práv a povinností vinohradníkov pred úradmi, výskumná komisia, komisia pre spracovanie vína, komisia pre pridelovanie amerických podložiek na štepenie viniča, komisia pre fyloxéru). Svoje stanovy publikačne sprístupňoval ako vzor pre novozakladané vinohradnícke spolky v krajine (Limbacher – Pósch 1913: 79).

²²⁴ V roku 1895 bolo v chotári prudko sa rozvíjajúcej a priemyselňujúcej sa Bratislavy okolo 1 300 ha vinohradov a vinohradníctvo (nasledované záhradníctvom) patrilo v tomto meste k najvýnosnejším výrobným odvetviam (Ortvay 1898: 201).

vo všetkých z nich.²²⁵ Formálne spadali do kategórie štátom povolených osvetových, resp. hospodárskych spolkov. Plnili úlohy pri zabezpečovaní odbytu vína, pri ochrane proti nákazlivým hubovým chorobám viniča, pri vzdelávaní vinohradníkov, v zastupovaní ich záujmov ako pestovateľov, zamestnávateľov či podnikateľov. O sto rokov neskôr (v období postsocialistickej transformácie a obnovy súkromného vinohradníckeho podnikania) si tu vinohradníci opäť založili svoje spolky, ktoré fungujú dodnes.²²⁶ Etnologické poznatky o vinohradníckych urbánnych spoločnostiach naznačujú, že v tomto prípade môže spoločovanie viac než len jednoducho kopírovať praktické ciele členov. Jednotlivcom s často veľmi odlišnými sociálnymi a ekonomickými parametrami, ktorých spája záujem o vinohradníctvo a víno, môže ponúkať istý druh kolektívnej stavovskej záštity či priestor spoločenského uplatnenia. V živote mesta môže byť tiež platformou presadzovania záujmov skupiny vinohradníkov pri riadení mesta prostredníctvom aktívnych líderských osobností, ako i kreovania a reprodukovania prvkov špecifickej urbánnej skupinovej subkultúry.²²⁷

Overenie týchto predpokladov sleduje štúdium spolku ako univerzálnej formy združovania vinohradníkov v dvoch mestách a v dvoch rozličných obdobiach. Ide o *Spolok vinohradníkov v Modre*, ktorý vznikol v roku 1896 a zrušený bol zásahom štátu v roku 1952, a *Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov* v meste Pezinok, ktoré vzniklo takmer presne o sto rokov neskôr, v roku 1995, a funguje dodnes. Štúdia je mikroanalýzou sociálnych vzťahov. Využíva historický aspekt bádania rovnako ako pohľad na dianie v súčasnosti v konkrétnych podmienkach prostredia dvoch miest. Je pokusom o etnologickú reflexiu sociálno-ekonomickej dimenzie problému perspektív a bariér regionálneho rozvoja Slovenska. Z etnologického hľadiska je detailné štúdium lokálnych inštitúcií jednou z ciest ako porozumieť kultúrnej i sociálnej dynamike skúmaného prostredia.

Pri oboch sledovaných združeniach ide o identický geografický priestor, rovnakú oblasť ľudskej činnosti, rovnaký typ inštitúcií (vytvorených a fungujúcich na princípe dobrovoľnosti) a rovnako účinkujúcich v urbánnom prostredí. Odlišný je parameter času: pri prvom spolku obdobie rokov 1896 – 1952, pri druhom 1995 – 2006.²²⁸ Použitím metódy komparácie v čase sa pokúšam odhaliť povahu znakov dobrovoľných profesijných združení v kontexte mikroprostredia vinohradníckeho mesta, v ktorom pôsobia. Impulzy vzniku, formulácia cieľov a organizácia činností, voľba stratégií a taktiky, vedú k pochopeniu mechanizmov ich fungovania, ktoré môžu mať aj všeobecnejšiu platnosť.

Metodologicky dôležitou poznámkou je, že mestá, v ktorých som vinohradnícke spolky skúmala, nie sú a nikdy neboli rovnaké po stránke sociálnej a ekonomickej štruktúry. Hoci obe boli, vďaka rozvinutému a prosperujúcemu vinohradníctvu feudálne privilegované, do polovice 19. storočia využívali výhody plynúce zo štatútu slobodných kráľovských miest a vo svojej práci ich definujem ako vinohradnícke mestá. Z demografického hľadiska sú to sídla s odlišnou dynamikou ekonomickej a sídelnej štruktúry, ktoré počas celého sídelného vývoja (podobne ako iné dvojčky miest na Slovensku) súperia o pozíciu cen-

²²⁵ Vo Svätom Jure založili vinohradníci svoj spolok už v roku 1874 (Duchoň 2009: 139; Popelková – Vlasáková 2009: 181-182). V Modre vznikol prvý vinársky a vinohradnícky spolok orientovaný na zhodnotenie produktu vinohradníkov v roku 1884 (Turcsány 2006: 240, 241). V Pezinku šírila osvetu medzi vinohradníkmi od roku 1879 Vinohradnícka jednota a v roku 1896 tu vznikol spolok pestovateľov vína (Dubovský 1982a: 133).

²²⁶ V Pezinku v roku 1995 (O nás. [online]), vo Svätom Jure v roku 1997 (Svätojurský vinohradnícky spolok [online]; Turcsány 2009a: 220-222), v Modre v roku 2000 (O spolku Vincúr. [online]).

²²⁷ Košťálová 2009: 218 a n.; Niedermüller 1987: 473.

²²⁸ V roku 2006 som k tejto téme realizovala výskum v Pezinku. Moje dáta a ich spracovanie prinášajú časovo obmedzený konkrétny synchrónny rez, nereflektujúci zmeny za roky, ktoré odvtedy uplynuli.

tra pre najbližšie spádové územie.²²⁹ Pezinok (má dnes vyše 22 000 obyvateľov) a Modra (s takmer 9 000 obyvateľmi) ležia blízko seba. V priebehu vývoja sa vo vzťahu k okolitému regiónu menila ich dôležitosť. Nielen v dôsledku vonkajších územnosprávnych zásahov a zmien v štatutárnom postavení miest, ale aj s ohľadom na odlišný rozvoj ich sociálnych, ekonomických, kultúrnych i administratívnych funkcií. Dnes ich súperenie v rámci regiónu možno, vzhľadom na tému tejto práce, badať napríklad aj v snahe využiť vinohradnícke tradície na prítiahnutie turistického ruchu.²³⁰

Etnologická mikroanalýza celkom konkrétnej situácie smeruje k odhaleniu mechanizmov, uplatňovaných pri združovaní sa a reprezentovaní záujmov skupín v urbánnom prostredí. Je krokom k porozumeniu ďalších, v širokom kontexte dynamiky regionálneho rozvoja empiricky zachytávaných sociálno-ekonomických javov. Materiál na štúdium povahy profesijných vinohradníckych inštitúcií som zhromažďovala v období rokov 1997 – 2006. V rámci archívneho výskumu som študovala agendu Spolku vinohradníkov v Modre z jeho viac ako päťdesiatročnej existencie. Môj výklad konkretizujú citáty vybrané zo spolkových zápisníc.²³¹ Súčasne som realizovala archívne sondy k téme vinohradníctva v Modre, Pezinku a okolitých obci, zamerané na medzivojnové obdobie a obdobie začiatkov kolektivizácie po roku 1948. Ďalej som robila terénny výskum (rozhovory s pamätníkmi), týkajúci sa pozície skupiny vinohradníkov a sociálnej komunikácie v meste Modra v 20. storočí.²³² Ten predstavuje spolu s archívnymi dátami historickú perspektívu témy. Pôsobenie Združenia pezinských vinohradníkov a vinárov reflektujem cez výsledky mojich etnografických pozorovaní aktivít spojených s vinohradníctvom v meste Pezinok i hlbkového interview s predsedníčkou združenia Oľgou Bejdákovou.²³³ Úryvky z jej výpovedí uvádzam ako doplnenie výkladu.

Z materiálu o dvoch spolkoch som na porovnanie vybrala štyri črty: (a) okolnosti vzniku (nadlokálne a lokálne), (b) ciele a spôsoby ich plnenia, (c) štruktúra členstva a vedenie a napokon (d) vzťahy spolkov s inými inštitúciami v prostredí ich pôsobenia. Porovnávaná štúdia analyzuje postupne obidva spolky v každej z uvedených rovín, spoločný záver sumarizuje zistenia z komparácie.

Spolok vinohradníkov v Modre (1896 – 1952)

Obdobie okolo roku 1896 charakterizujú v širšom kontexte ekonomicky a legislatívne ustálené pomery uhorského kapitalizmu po rakúsko-maďarskom vyrovnaní. Ako už bolo povedané, malokarpatské vinohradníctvo vtedy stagnovalo. Vinohradníci – v rámci sociálnej štruktúry asi päťtisícovej Modry – tvorili kvantitatívne rozsiahlu a veľmi diferencovanú skupinu. Tí, ktorí svoje rodiny dokázali samostatne uživiť z pestovania hrozna a predaja

²²⁹ Slavík 2006: 475.

²³⁰ Toto súperenie sa v oblasti vinohradníctva prejavuje napríklad pri riešení otázky, kedy budú mestá organizovať septembrové Vinobranie (oslava v období zberu hrozna). Pred rokom 1989 sa ustálili na ročnom striedaní – jeden rok Modra, druhý rok Pezinok, tretí rok Modra atď. Po rozličných pokusoch dodržať, resp. narušiť a spoločne dohodnúť túto periodicitu nanovo, sa od roku 2004 začalo vinobranie organizovať každoročne v obidvoch mestách. Pre návštevníkov našťastie nie počas toho istého víkendu.

²³¹ ŠABA, Archív Modra, fondy Spolok vinohradníkov v Modre 1896 – 1920 a Vinohradnícky spolok v Modre 1921 – 1952, zápisnice.

²³² Popelková 2003, 2003a.

²³³ Popelková 2006e.

vína a podnikali ziskovo, ostávali nositeľmi hodnôt starej strednej vrstvy. Udržiavali si vysoký status medzi ostatnými vinohradníkmi i medzi ostatnými obyvateľmi mesta. Jeho agrárny charakter upevňoval fakt, že množstvo drobných a stredných vinohradníkov, ale tiež miestni remeselníci či úradníci, dopĺňali svoje vlastné hlavné zdroje príjmov predovšetkým námezdnu prácou na väčších hospodárstvach. Pracovali tu spolu s poľnohospodárskym proletariátom. Vinohradníctvo síce živilo väčšinu Modranov, jeho hospodársky potenciál však nenarastal. Počet samostatných vinohradníkov sa stále zmenšoval, ich ekonomická moc klesala a jednotlivci dennodenne riešili problém zachrany vlastnej hospodárskej nezávislosti.

Bez investícií a modernizácie zostávalo odvetvie odkázané na ručnú prácu množstva vinohradníckych robotníkov. Situácia na trhu s vínom žičila majiteľom viachektárových výmer vinogradov, ktorých počet však stále klesal. Dôsledky choroby viniča, snaha o zachranu jestvujúcich viníc a potreba nanovo vysádzať chotár zasiahli všetkých pestovateľov veľmi citeľne.

Ešte v roku 1895 tu fungoval Modranský vinársky a vinohradnícky spolok založený v roku 1884, ktorý viedol Karol Holerung.²³⁴ Konkrétny podnet na založenie nového vinohradníckeho spolku v meste nie je známy. Faktom však je, že v zime 1896 vznikol. Na jeho čelo sa dočasne (na jeden rok) postavil mešťanosta Pavel Boruta. V momente vzniku niesol spolok maďarský názov *A Modori bortermelök egyesülete*, stanovky schválené na valnom zhromaždení dal však ihneď preložiť do slovenčiny.²³⁵ Zakladajúce zhromaždenie 390 modranských vinohradníkov z 22. novembra 1896 deklarovalo nevyhnutnosť spoločne prekonať krízu a vzájomne si pomôcť pri obnove viníc a predaji svojho produktu. Spolok začal ihneď riešiť pre všetkých rovnako akútne praktické otázky spoločného nákupu nových sadeníc, striekačiek na chemickú ochranu výsadiieb, organizáciu predaja vína pod viechami a ďalšie.²³⁶

Spolok plnil široké spektrum cieľov. Jeho činnosť sa riadila spoločne schválenými stanovami. Na pôde spolku členovia diskutovali, presadzovali a formulovali konkrétne spoločné postupy pri všetkých vinohradníckych i vinárskych činnostiach. To vyplynulo z faktu, že všetci boli súčasne prvovýrobcami, finalizátormi aj obchodníkmi svojho produktu. Počas celej existencie spolku patrilo k jeho hlavným aktivitám zabezpečovanie prípravkov

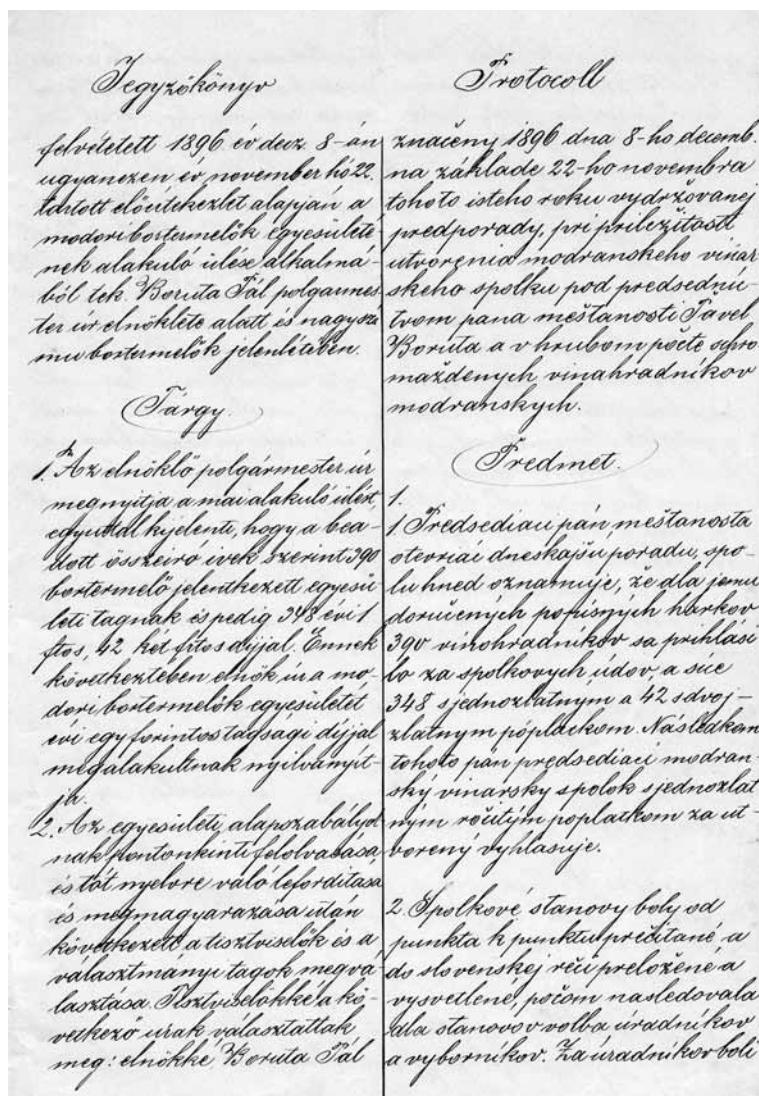
²³⁴ Turcsány 2006: 241.

²³⁵ Stanovky spolku sa zachovali až vo verzii schválenej úradne v roku 1921 po vzniku Československej republiky. V preštudovaných zápisniciach (zošit so zápisnicami z roku 1896 je nazvaný *A Modori bortermelök egyesületének jegyzőkönyve*) z prvých rokov existencie spolku sú však na ne časté odvolávky. Až do decembra 1918, keď sa prešlo výlučne na slovenský jazyk, viedol zápisnice okrem štátneho maďarského jazyka paralelne aj v slovenčine. (ŠABA, Archív Modra, fond Spolok vinohradníkov v Modre 1896 – 1920, zápisnice.)

²³⁶ Pretože zo všetkých „v hrubom počte zhromaždených vinohradníkov modranských“, ktorí sa prihlásili za členov nového spolku, 348 chcelo dávať ročný členský poplatok jeden zlatý a iba 42 hlasovalo za dva zlaté, „pán predsediaci modranský vinársky spolok s jednozlatným poplatkom za utvorený vyhlasuje.“

^{Na} 6. valnom zhromaždení spolku 6.1.1902 predseda August Famler v oduševnenej reči na záver vyzýva všetkých členov k usilovnej obnove viníc: „[...] naše staré výsady už ďalej udržať nemohúc, o novo-vysadenie našich viníc starať sa musíme [...]“, čo však možno dosiahnuť len spojenými silami. (ŠABA, Archív Modra, fond Spolok vinohradníkov v Modre 1896 – 1920, zápisnice.)

^{Na} 49. valnom zhromaždení spolku dňa 6.2.1947 (v miestnosti hostinca pána Baumgärtnera) podpredseda spolku Ľudovít Kišon pri príležitosti 50. výročia spolku uviedol: „[...]Modrania, že sú dobrí národovci, ale aj dobrí vinohradníci. Na vysádzanie našich viníc mal veľkú zásluhu kráľ Ondrej III., ktorý zrušil daň z vína, ktorá sa už predtým platila. Rok 1868 bude zapísaný v dejinách vinohradníctva, kedy bol zistený révkaz. Prišiel rok 1896, kedy založili náš Vin. spolok v Modre. Novozaložený spolok mal na programe: Vinice hynuli, fyloxera sa rozmnožovala a preto miestny vin. spolok sa dal do práce a zaobstaral americkú révu a zriadil nové štepárne.“ (ŠABA, Archív Modra, fond Vinohradnícky spolok v Modre 1921 – 1952, zápisnice.)

25 Paralelný maďarsko/slovenský záznam zo zhromaždenia, na ktorom bol 22. novembra 1896 založený A Modori bortermelők egyesülete/Spolok vinohradníkov v Modre.

na ochranu viníc, ich nákup, dovoz a rozdelenie jednotlivcom. Túto úlohu plnil v celom rozsahu aj cez druhú svetovú vojnu.²³⁷ K pravidelne prerokovávaným rubrikám patrilo realizovanie práva výčapu vína v malom. Udeľovanie povolení členom a určovanie termínov na predaj pod viechou prevzal spolok od mesta.²³⁸ Právo vinohradníka predávať pod

²³⁷ Predseda Vladimír Michálek na 46. valnom zhromaždení spolku 7.2.1943 o. i. poučoval o striekaní liadkom a vysvetlil rozdiel medzi modrou a zelenou skalicou. S liadkom boli vo vojnovej dobe ťažkosti, jeho rozdelenie členom prebiehalo na základe vyplnených „[...] tiskopisov, ktoré spolok dal pre tento cieľ natlačiť a vinohradníkom doručiť, aby po celkovom sčítaní veľkosti vinohradov mohla byť modrá skalica spravodlivo rozdelená. Takto sme sa dozvedeli, že máme v Modre 1 600 kj vinohradov [...]“ V ďalších radách pri ošetrovaní viníc predseda vysvetlil postup pri zafukovaní mednatým vápnom (náhrada liadku), hovoril, že v čase nedostatku maštalného hnoja sa treba snažiť nahradiť ho umelými hnojivami. Podľa jeho slov, amerikanu (podpníkovej révy) na prípravu podložiek pod štepy bolo na Slovensku málo a bol nekválitný, nebol riadne ošetrovaný a mal mnoho rán, neodporúčalo sa preto vysádzať ho. Poďakoval za odbornú pomoc miestnej vinárskej škole a hovoril aj o výrobe vína: cukrovanie prebehlo lepšie ako vlani, avšak treba dávať pozor a cukrované víno treba „[...] i dvakrát stočiť [...]“; „[...] Vína treba pretočiť včas, aby víno neležalo dlho na kvasniciach, bo tým sa kyselina vínna odbúrava [...]“ (ŠABA, Archív Modra, fond Vinohradnícky spolok v Modre 1921 – 1952, zápisnice.)

²³⁸ Na zasadnutí výboru spolku 27.1.1899 (predsedal mu M. Žák) odznelo, aby s viechami „[...] v tomto roku jak dovčulka pokračovalo bolo, t. j., aby vinárskeho spolku výbor s porozumením pána Daniel Pauza, jakožto spravovatela

viechou sa v Modre považovalo za výraznú výhodu členstva v spolku. Okrem toho to bola možnosť získavať najnovšie odborné informácie, spoločne zaobstarávať a podľa potreby jednotlivcov rozdeľovať postreky na ochranu viníc, či požičať si od spolku bezplatne hliníkové garnitúry dutých mier potrebné na meranie vína pod viechou alebo za symbolický poplatok drahé vinohradnícke striekačky.²³⁹ V letnom období spolok bdel aj nad bezpečnosťou svojich členov vo viniciach a kontroloval prácu mestských hájnikov i mestského viničného majstra – perega²⁴⁰, riešil pracovné podmienky vinohradníckych robotníkov.²⁴¹ Rovnako ako problémami s dorobením úrody a výrobou vína sa spolok zaoberal i zabezpečením jeho predaja. Mal vlastných agentov – šikovníkov, ktorých úlohou bolo získať a doviesť kupcov do pivníc a sprostredkovať predaj vína. Platil reklamu v tlači, organizoval účasť na výstavách a odborných exkurziách, zdôrazňoval potrebu turistických návštev v meste a pod. Vinohradníci boli otvorení voči potenciálnym zákazníkom a snažili sa ich prilákať, mali záujem o novinky v oblasti turistiky a prezentácie. To patrilo k moderným prvkom podnikateľskej stránky modranského vinohradníctva.²⁴²

Funkcionári a spolkom poverení členovia zabezpečovali realizáciu jeho cieľov. Rokovali v jeho mene na úrovni mesta, štátu i súkromných firiem. Členovia výboru spolku sa stretávali, aby svoje kroky zosúladiť a plánovali ich praktickú realizáciu. Všetko sa zaznamenávalo do zápisnice. Valné zhromaždenia, ktoré schvaľovali zásadné zmeny a nové stratégie, znamenali pre členov výboru spätnú väzbu ich práce. Boli priestorom na spoločný výber najschopnejších realizátorov nových úloh. Členovia tu otvorene pripomienkovali fungovanie spolku a výsledky vykonaných krokov, zámery i konkrétne úlohy, ktoré prinášala meniacia sa situácia. Počas vyše päťdesiatročnej existencie sa šírka činnosti spolku nezužovala. Naopak, až do zániku v roku 1952 zostával spolok jediným miestom, kde modranskí vinohradníci mohli spoločne riešiť problémy a formulovať postup na dosiahnutie želaných cieľov. Stratégie spolku sa pružne prispôbovali zmenám podmienok a členovia

mestského regálneho pronajmu, určil z prihlásičov, komu a v jakom poriadku sa dá povolenie merania vína". (ŠABA, Archív Modra, fond Spolok vinohradníkov v Modre 1896 – 1920, zápisnice.)

²³⁹ Argumentovalo sa ním aj pri rokovaní o meškaní uhradenia ročného členského poplatku do konca marca. Na zasadnutí výboru spolku 10.1.1914 odznelo, že bežný dvojkorunový poplatok sa bude platiť aj naďalej, „[...] za ktorý udovia spolku práva merania vína pod viechu a spolkové mierky bezplatne užívať môžu. Tento poplatok splacat sa zdráhajúci, môžu kedykoľvek zo spolku vystúpiť.“ (Tamže.)

²⁴⁰ Záznam zo zasadnutia výboru spolku 25.6.1918: „[...] ponevač čas, v ktorom hrozny zrať počínajú, sa blíži, potrebné je postarať sa v dostatočnom počte o hájnikov, ktorí by do zakončenia oberačky naše vinice strážili. Ponevač ale všeobecná žaloba a nespokojnosť oproti minuloročným hájnikom na javo daná bola, pán predseda navrhuje, aby jak novovyzvoleným, tak aj celoročným hájnikom nutrajšieho mesta, keď týto statočne a svedomite jejich služby konať budú, po skončení jejich služby z pokladnice vinohradníckeho spolku každému 25 korun jakžto odmena vyplatené bolo. (Schválené). [...] spolu hned peregom naložene bolo, aby čas po čase hájnikov kontrolovali.“ (Tamže.)

²⁴¹ Valné zhromaždenie 14.1.1912 napríklad odsúhlasilo návrh Michala Rapoša, „[...] aby poludnajší odpočinok od nádenníkov a robotníkov na poli a vo vinohradoch pracujúcich od včulka od 12.-tej do 1-nej hodiny vydržovaní bol.“ (Tamže.)

²⁴² Na zasadnutí výboru spolku 19.4.1934 zaznela informácia, že Československé dráhy organizujú tzv. výlety „do neznáma“ a takýmto výletným vlakom zavítajú do Modry hostia z Brna. „[...] Vyzvú sa na určitý deň v máji, sriadi sa 15 členná komisia ubytovania. V Harmonii usporiada sa ochutnávanie modran. vína, ale kvalitného! Sriadenním ako aj obstarávaním 7 dl láhví a 1 dl pohárikov poveruje sa p. Kosnár. 1 dl odpredávať sa bude po 0,50 Kč. O miestnosť pre výstavu – ochutn. treba sa vopred uhovoriť s p. Prokšom.“; na rokovaní výboru 14.8.1934 (v miestnosti u pána M. Rapoša) predseda Jozef Kopa oznamuje, že „[...] na deň 19. VIII. strojí sa Modru navštíviť výprava z Bratislavy čo výletníci do neznáma. Vinársky spolok náš prijme týchto výletníkov a usniesol sa v tomto: Výprava po prehliadke „Keramiky“ zavedie sa do „Vinárskej školy“, kde spolok náš hostí uvíta v zastúpení predsedu slovami podpr. M. a VI. Micháľkových. Po tomto bude nasledovať „koštovka vína“. Vino ku koštovke dodajú členovia spolku v demionoch označených druhom vína a dorábateľovým menom. Z pokladne spolku zakúpia sa tiež slané rožky.“; V zápisnici z valného zhromaždenia 7.2.1943 je zmienka o úspešnom zahraničnom zájazde členov spolku do Klosterneuburgu spojenom s prehliadkou pivníc a vinohradov. (ŠABA, Archív Modra, fond Vinohradnícky spolok v Modre 1921 – 1952, zápisnice.)

ich vždy spoločne prerokovávali. To bolo v situácii, keď sa majetková diferenciácia skupiny prehlbovala, často zložitá. Súdržnosť členskej základne neoslabilo ani postupujúce poštáťňovanie odvetvia a okliešťovanie aktivity súkromného sektora. Spolok vinohradníkov v Modre sa nikdy nerozpadol, bol však zrušený štátnym rozhodnutím.²⁴³ Jeho majetok prešiel v roku 1953 do miestneho JRD.

Počas svojho trvania spolok združoval takmer štyri stovky osôb. Členstvo bolo diferencované nielen majetkovo a sociálne, ale tiež konfesijné na evanjelikov a katolíkov, či etnicky na Slovákov a Nemcov. Prejavy etnickej, náboženskej, majetkovej či politickej odlišnosti, ako aj aktivity záujmových skupín, boli v prvej polovici 20. storočia prirodzenou súčasťou každodenného života Modry. Aj poznatky z etnologickej rekonštrukcie pozície vinohradníkov v medzivojnovom období dokumentujú v jej rámci výrazné statusové rozdiely. V podrobne preskúmanej agende vinohradníckeho spolku sa však zmienky o vnímaní a pertraktovaní týchto rozdielov na jeho pôde neobjavujú. Možno predpokladať, že v jeho fungovaní diferencie navonok celkom ustupovali, resp. boli cielene odsúvané do úzadia v prospech spoločných záujmov. Za celé obdobie existencie spolku ich možno zachytiť iba v zápisniciach z roku 1938, v období tesne pred vypuknutím druhej svetovej vojny. Vtedy sa predmetom diskusie stalo paritné zastúpenie príslušníkov oboch hlavných modranských konfesií vo výbore.²⁴⁴

Spolok principiálne formuloval postoje za všetkých vinohradníkov, navonok vystupoval ako kolektívna entita v prospech modranských vinohradníkov a vína. Tento postoj zaujímal rovnako dôsledne vo vzťahu k mestskej samospráve, k hostinským v meste, k sociálnej poisťovni a daňovým úradom, či voči zákonodarným inštitúciám.²⁴⁵ Rovnako vy-

²⁴³ List predsedu Miestneho národného výboru v Modre Krajskému národnému výboru (ďalej KNV) v Bratislave cez Okresný národný výbor (ďalej ONV) v Pezinku zo dňa 7.4.1951: „Na základe revízie činnosti spolkov, ktoré boli nariadené obežníkom KNV a nakoľko sa celookresne rušia Vinohradnícke spolky, podávame návrh na zrušenie Vinohradníckeho spolku v Modre, ktorého založenie bolo povolené ešte 12.VII.1921 pod. č. 12.578/1921 Ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska. Žiadame, aby celý majetok, a to hmotný a nehmotný prešiel do vlastníctva JRD v Modre, ktoré prevzalo funkciu Vinohradníckeho spolku v Modre.“; list ONV Povereníctvu vnútra v Bratislave zo dňa 23.6.1951 o výsledku revízie spolkov v okrese: ide o spolky, ktoré „[...]činnosť nevykonávajú, alebo svojím ideovým základom nezapadajú do rámca existujúceho zriadenia, pre ktoré príčiny navrhujú sa tieto spolky rozpustiť a ich činnosť zastaviť. Vinohradnícke spolky majú v úmysle slúčiť sa s jednotným roľníckym družstvom, a preto jeho činnosť môže sa len tam vyvíjať.“ Podľa zoznamu vinohradníckych spolkov v okrese Pezinok bol vtedy predsedom modranského spolku Jaroslav Lajda. (ŠABA, Archív Modra, fond ONV Pezinok 1946 – 1960, inv. č. 262/1951.)

²⁴⁴ Na valnom zhromaždení 6.2.1938 v hostinci U jeleňa predseda spolku „[...] radostne oznamuje pristúpenie nových 75 členov, ktorých víta. Napokon navrhuje odoslať pozdravný telegram p. predsedovi vlády Dr. M. Hodžovi k jeho šesťdesiatke, čo prítomní s radosťou prijímajú.“ Pri voľbe predsedníctva predseda „[...]poznámenáva, že vynorila sa otázka zastúpenia katol. členov v novom výbore. Dosavadný pomer zastúpenia bol: evanj. 2/3, kat. 1/3. Člen S. číta svoj návrh ohľadom složenia budúcej správy a výboru dľa mien. Číta tiež výtky starému predsedníctvu. Predseda odmieta rôzne výtky členom S. spomínané a poznámenáva, že vinohrad. spolok je nie pre evanj., ani pre katol. ako takých, ale pre všetkých vinohradníkov. Člen J. N. navrhuje ustálenie komisie, ktorá by zostavila spoločnú kandidátku budúcej správy a výboru. Člen N. odmieta poznámku z radov členstva proti nemu odznelú a pripomína, že on kdekolvek sa príležitosť naskytne, vďačne a s ochotou podporuje propagáciu a odbyť modranského vína.“ (ŠABA, Archív Modra, fond Vinohradnícky spolok v Modre 1921 – 1952, zápisnice.)

²⁴⁵ Na zasadnutí výboru spolku 26.2.1921 sa pri rokovaní o možnosti reagovať na výzvu organizácie poľnohospodárskeho robotníctva prejednať kolektívnu zmluvu medzi robotníkmi a zamestnávateľmi výbor rozhodol predostrieť vec po schválení valnou hromadou splnomocnencovi vlády ČSR. Ten má uzavrieť zmluvu medzi zamestnancami a zamestnávateľmi jednotnú pre celé Slovensko. Ako dôvod sa uvádza fakt, že „[...]vinársky spolok ako taký ani nedržíme za kompetentné fórum, aby v takejto veci rozhodovalo, bo spolok tento sa skladá práve asi z polovice z tých, čo prácu dávajú, a z polovice z takých, čo prácu vybavujú, interesanti za svoju vec sú tedy v jednej i druhej polovici tohoto spolku, niet v ňom však takých nestranných ľudí, ktorí sú potrební k riešeniu takejto smluvy [...]“. Navrhujú ale prijať, aby „si robotník mohol vymeniť mzdu platenú vo víne v bežiacей cene za mzdu v peniazoch [...]“, aby nemal robotník príčiny si sťažovať, že sa mu zlé nino merá, súčasne bude to snaha k zachovaniu miernosti. Mierny robotník viac vyrobí, keď si mzdu neprepije, aj práca jeho bude užitočnejšia.[...]“. Navrhujú ďalej odhlasovať, aby sa za rovnakú prácu vykonávanú ženou či mužom rovnako platilo, pretože „[...]keď sa robí rozdiel pri jednej

žadoval aj od členov, aby nikdy nezabúdali, že sú vinohradníkmi, výrobcami i predajcami vína súčasne. Majú dbať o poctivosť práce vo vinohrade aj v pivnici, o kvalitu produktu a dobrý vzťah so zákazníkom,²⁴⁶ nepoškodzovať záujmy vinohradníctva a dbať o šírenie dobrého mena poctivého modranského vína.²⁴⁷ Členovia si uvedomovali potrebu udržať prestíž celej skupiny. Pragmaticky vyberali do vedenia spolku akčných a schopných, odborné i spoločensky úspešných a dôveryhodných ľudí. Vedenie spravidla tvorili významné osobnosti: spočiatku mešťanosta či starosta mesta, neskôr významní bohatí vinohradníci, ktorí požívali autoritu a dôveru členov a v meste mali vysoký spoločenský status.

Spolok mal neustále priame prepojenie na správu mesta. Bolo to nielen kvôli administrovaniu výčapného práva, ktoré mal v prenájme (rozdeľoval medzi členov spolku povolené viechy a mestu odvádzal poplatky), ale aj kvôli tesnému prepojeniu vinohradníctva a samosprávy. Ako som ukázala vyššie, tento organický vzťah je historicky ukotvenou črtou mestského vinohradníctva: malokarpatské mestá povinne zabezpečovali (podľa starých vinohradníckych štatútov ešte aj v prvej polovici 20. storočia) hájnickú službu vo viniciach, úpravu viničných ciest v chotári, dodávky dreva na viničné koly a pod. V Modre sa to dialo prostredníctvom mestského viničného úradu a úradu perega. Okrem týchto praktických vecí vstupovali vinohradníci prostredníctvom svojho spolku do riešenia mestských záležitostí pravidelným kandidovaním do zastupiteľstva. Spolok neustále apeloval na predstaviteľov mesta, aby bojovali za modranské vinohradníctvo. Často žiadal finančné podpory na svoje reklamné a prezentačné aktivity. Podnecoval svojich členov, aby nepodliehali násilnej politickej propagande a politicky sa organizovali v stranách, od ktorých očakávali v ďalšom období politický vplyv a potenciálnu pomoc odvetviu.²⁴⁸ Delegoval

a tej istej práci medzi ženou a mužom, ako to rozriešime, keď pracuje stordnutá žena s 15-16 ročným šuhajom [...]" (Tamže.)

²⁴⁶ Záznam zo 41. valného zhromaždenia spolku 6.2.1938 v hostinci U Jeleňa: „Konzumentov si máme udržať dobrou kvalitou vína. Čistota pivnic, netrpieť nečistým hevier, chlieb a iné veci na sudoch. Staré vinohrady treba pomaly vyklčovať a postupne ich obnovovať – dosádzať.“ (Tamže.)

²⁴⁷ Záznam z valného zhromaždenia 19.1.1936: „Napokon prichádza najsmutnejšia kapitola vinohradníctva. V dávnej minulosti filoxera zničila vinohradníkov a až po mnohých rokoch pomocou nových výsad na americkej podložke zaisťovali sme si existenciu. Prešiel dlhý rad rokov, kým modranské víno prebilo si cestu svojimi vzorkami po výstavách. Na orientálnom trhu v Bratislave naša vinárnička robila divy. Dobrý chýr, poctivá práca šírila povest' modranského vína. A hľa! Od 40. rokov nepostihla Modru väčšia pohroma ako teraz. Našli sa nesvedomití jednotlivci, ktorí sprznili túto krvopotne vybudovanú marku, tento dar Boží, keďže sklepný inšpektor našiel v našej Modre, v jednom páde cukrované a v niektorých prípadoch rozriedené vína vodou. Zlomyselní konkurenti roznášajú tento zlý chýr a žiaľ Bohu naši nešikovní a krátkozrakí vinohradníci im pri tom pomáhajú, obviňujú jeden druhého, nesvedomitého ale aj svedomitého v prítomnosti cudzích ľudí a eklatantným príkladom tohoto je, že cudzí ľudia dopočujú sa o falšovaní vína v Modre od Modranov. Príkladom poslužil predseda, keď spomenul prípad, ktorý rozprával p. K., vinohradník z Grinavy. Upozorňuje o vážnosti tejto veci vyvracať treba pomluvy a poukazovať na to, že sú to len niektorí jednotlivci, ktorí sa nájdu aj v iných obciach. Následkom takýchto pomlúv bol aj zlomyselný článok v Lid. novinách, na ktorý predseda menom spolku aj odpovedal. Predseda žiada, aby s podozrivými vecami prišli k spolku, by sa neprístojnosť taká rýchlejšie vybavila. Poukazuje ďalej, že sú medzi nami špekulanti, ktorí ponúkajú svoje služby za odmenu na dorábanie umelého vína. Slušný človek to nestrpí a patričného hneď udá. K slovu sa prihlásil p. prof. M., ktorý žiada vážne uvažovať o týchto veciach, neobviňovať jeden druhého, poznať takýchto sa chrániť. Navrhuje vyslať deputáciu na výskumný ústav, aby sa ten vyjadril vo veci, by sme takto čelili a chránili česť modranského vína. Predseda žiada vyčkať rozsudok a sľubuje ďalšie kroky vo veci urobiť, žiada, aby boli falšovatelia vína označení aj z iných obcí nášho kraja.“ (Tamže.)

²⁴⁸ Na mimoriadnom valnom zhromaždení 5.2.1920 predseda Jozef Kopa oslovil členov so žiadosťou o politickú angažovanosť „[...] ponevác dľa jeho náhľadu vinohradnícky stav s roľníckym porovnaním a ku tomuto pripočítaný byť môže, aby modranský vinohradnícky spolok vo tunajšej roľníckej národnej strane so šesť členovým výborom zastúpený bol [...]“. (ŠABA, Archív Modra, fond Spolok vinohradníkov v Modre 1896 – 1920, zápisnice.)

Na 35. valnom zhromaždení 6.1.1932, v období, keď v ČSR vrcholila odbytová kríza, zasa predseda J. Kopa žiadal, nech vinohradníci nepodľahnú volebnej propagande a dôverujú spolku: „[...] čo najdôraznejšie protestuje proti útokom na dohodu s nemocenskou poisťovňou. Dohoda bola nutná a je pre spolok a vinohradníkov čo najvýhodnejšia. Každý nech je v barsakej politickej strane v prvom rade nech háji záujmy svoje, vinohradnícke.“ (ŠABA, Archív Modra, fond Vinohradnícky spolok v Modre 1921 – 1952, zápisnice.)

zástupcov na všetky rokovania nadlokálnych a celoštátnych vinohradníckych inštitúcií. V zastúpení predsedom sa listami neustále obracal na vyššie inštanície vo veciach daní a colných opatrení. Spolupracoval s vinohradníckymi strednými školami v Bratislave a neskôr i v Modre tak, že pozýval odborníkov na prednášky. Vždy posielal ďakovné a pozdravné listy novozvoleným predstaviteľom štátu, príslušným ministrom a pod.²⁴⁹

Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov (založené 1995)

Od politického prevratu v roku 1989 a návratu k liberálnej ekonomike na Slovensku uplynulo v polovici 90. rokov síce krátke, zato veľmi hektické, legislatívne neisté obdobie postsocialistickej transformácie poľnohospodárstva. Pocit nápravy krívd a vrátenie pôdy kolektivizovanej po roku 1948 do súkromných rúk, viedli v malokarpatskom vinohradníckom regióne k masovému oddeľovaniu pozemkov z výmery pôdy JRD. To, že sa iba pomaly riešil nesúlad medzi právami osôb, čo pôdu vlastnili a inštitúciami, čo ju mali v užívaní, bolo hlavnou prekážkou rozvoja súkromného hospodárenia a obnovy vinohradníckeho podnikania. Jednotlivcom chýbali mechanizmy na obrábanie viníc, priestory, technológia, najnovšie odborné poznatky o ochrane plodiny a technológii výroby vína. Tieto bariéry v roku 1995 boli pomerne pevné a prekonávať sa ich darilo skôr iba v jednotlivých prípadoch. V celom regióne ovplyvňovali existenciu dožívajúcich socialistických družstevných a štátnych podnikov a ich transformáciu, ako i perspektívy etablovania privátneho vinohradníctva.

V meste Pezinok sa v polovici 90. rokov začal vytvárať čitateľný profil obnovenej skupiny vinohradníkov a vinárov. Popri transformujúcom sa družstve a miestnych vinárskych závodoch boli v odvetví aktívni už aj viacerí súkromní výrobcovia lacných sudových vín z vykupovaného hrozna. Možnosti súkromne podnikáť sa chopili takmer ihneď po roku 1989: vinice nevlastnili, disponovali však svojimi alebo sprivatizovanými spracovateľskými i skladovými kapacitami. Vyrábali vysoké objemy vína, lebo bol po ňom dopyt. Predávali vo veľkom stolové vína a rozvážali ich predovšetkým veľkospotrebitelom mimo vinohradníckeho regiónu.

Ďalej tu boli samostatní „malí“ vinohradníci, formálne spravídla v pozícii samostatne hospodáriacich roľníkov. Vo vinohradoch, ktoré získali naspäť do vlastníctva z majetku JRD, pestovali hrozno a odpredávali ho veľkosppracovateľom. Išlo hlavne o starších ľudí. Ako producenti prvej suroviny (určenej na predaj) pociťovali nedostatok, nedostupnosť a súčasne nevyhnutnosť informácií o nových spôsoboch pestovania a chemickej ochrany hrozna, ktoré by mohli prispieť k rentabilite ich práce.

Popri vyššie spomenutých sa v Pezinku jasne vyhranili podnikatelia vo vinohradníctve a vinárstve, ktorí pestovali hrozno vo vlastných viniciach, vyrábali víno a predávali ho pod vlastnou hlavičkou. Túto – zatiaľ nie veľmi stabilnú – formáciu možno označiť za obdobu samostatných vinohradníkov z 1. polovice 20. storočia. Reprezentovali ju spravídla vysoko-

²⁴⁹ Členovia vyjadrovali vďaka štátnym inštitúciám za pomoc a podporu: podľa záznamu na mimoriadnom valnom zhromaždení 5.2.1920 poďakovali zemeľskému referátu Ministerstva s plnou mocou pre Slovensko, ktorý 17.1.1920 „[...] ku udržiavaniu, ochrane a zvelebovaniu vinohradu potrebných materiálov modranskému vinohradníckemu spolku 20 000 kor. podpory poukázať nariadil.“ Nasledoval potlesk a „telegrafická vďaka“ prezidentovi a ministrovi pre Slovensko. (ŠABA, Archív Modra, fond Spolok vinohradníkov v Modre 1896 – 1920, zápisnice.)

koškolsky vzdelaní odborníci, niektorí pracujúci dovedty ako experti vo vinohradníckych družstvách alebo v potravinárskom priemysle. Súčasne to boli často potomkovia významných pezinských vinohradníckych rodín.

Napriek odlišnej pozícii v ekonomike výroby a predaja vína bola v rámci škály aktérov transformujúceho sa pezinského vinohradníctva v polovici 90. rokov 20. storočia viditeľná i skupinu vinárskych nadšencov – milovníkov vína. Pochádzali z mesta a hoci pracovali aj v iných oblastiach, boli si vedomí historických i kultúrno-spoločenských aspektov vinohradníckej tradície v meste i regióne. Títo pezinskí nadšenci vínu rozumeli, radi o ňom diskutovali a radi ho pili. Niektorí robili pre vlastné potešenie z hrozna vo svojich viniciach či záhradách malé množstvá kvalitného vína, boli naň pyšní a jeho vlastnosti a potenciály ochotne konfrontovali s priateľmi.

Priamy podnet na založenie Združenia pezinských vinohradníkov a vinárov dala práve posledná uvedená skupina. Tá spomedzi seba vygenerovala aj vedúce osobnosti združenia. Pezinský spolok v legislatívnom rámci občianskeho združenia vytvorilo niekoľko desiatok členov v polovici roka 1995. Podľa vysvetlenia zakladajúcej členky, neskôr predsedníčky združenia bolo cieľom vytvoriť bázu na obnovenie ochutnávok a výstav vína, ktorých osem ročníkov sa tu uskutočnilo v 80. rokoch 20. storočia.²⁵⁰ Druhým motívom, ktorý pritiahol aj starších vinohradníkov, bolo rozhodnutie využiť združenie na usporadúvanie odborných prednášok, osvetu a poradenstvo priamo súvisiace s pestovaním hrozna a dorábaním vína.²⁵¹

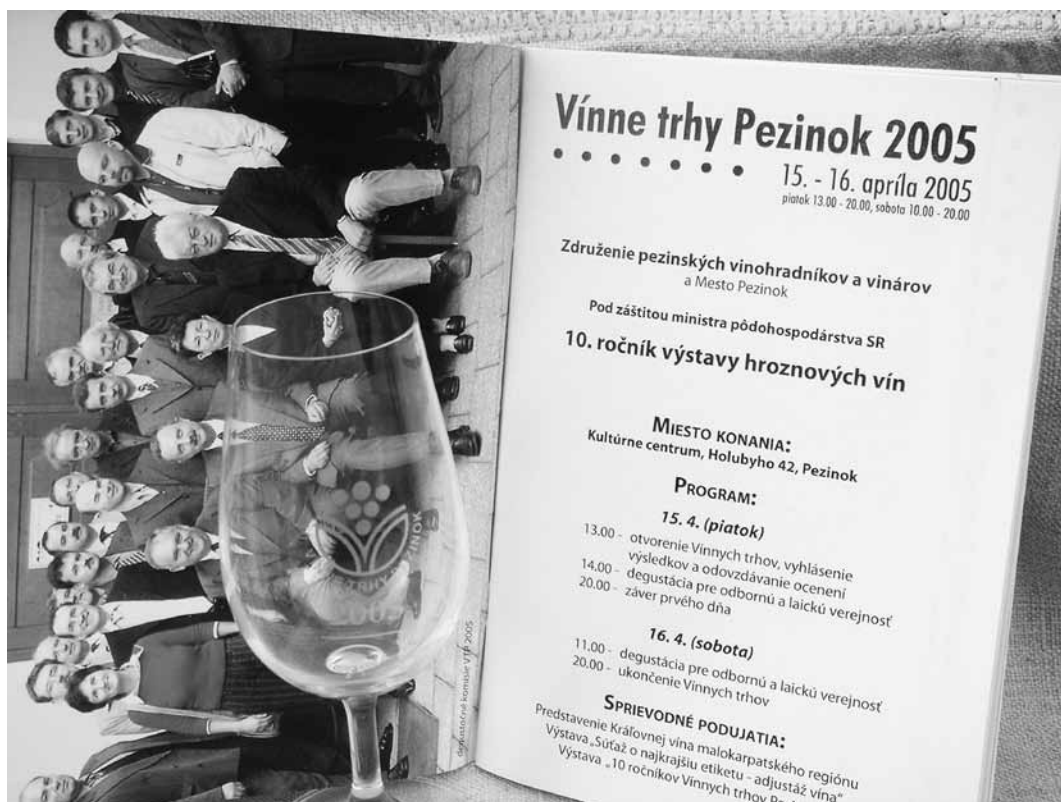
Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov, ktoré vzniklo ako vôbec prvé združenie tohto druhu v regióne po roku 1989, malo podľa stanov iba jeden cieľ: „neustále šírenie a dopĺňanie poznatkov v oblasti vinohradníctva a vinárstva“.²⁵² Pri jeho plnení sa činnosť orientovala na organizáciu prednášok, kurzov, seminárov a poradenstva, na výmenu skúseností medzi členmi, organizovanie degustácií vín, na nadväzovanie kontaktov s inými vinohradníckymi združeniami, na spoluprácu so zástupcami samosprávy. Patrilo sem aj pripomienkovanie lokálnej a republikovej legislatívy, týkajúcej sa vinohradníctva a podnikania. V roku 2002 združenie získalo živnostenský list na prenájom hnutelného a nehnuteľného majetku, na reklamnú a propagačnú činnosť, na vydávanie a šírenie odbornej dokumentácie a na prezentáciu poznatkov z oblasti vinohradníctva v malokarpatskom regióne. Poradenstvo a propagácia zostali hlavnými cieľmi i naďalej. Uvedomujúc si nereálnosť snáh ovplyvňovať v podmienkach liberálnej ekonomiky a veľmi prísnej legislatívy prostredníctvom vinohradníckeho spolku ceny hrozna, tento cieľ si pezinské združenie nikdy nepostavilo.²⁵³

²⁵⁰ Pri našom rozhovore opísala predsedníčka združenia okolnosti nasledovne: „Združenie vzniklo v 1995-tom roku na základe toho, že tu bola skupina takých fajšmekrov viac-menej, nedá sa povedať, že by to bolo na nejakej odbornej báze... Povedali si, škoda, že tu nefunguje nejaké združenie a nefungujú ochutnávky, ktoré tu predtým fungovali, založme nejaké občianske združenie, [...] urobme nejakú ochutnávku! [...] Ale aby sa taká ochutnávka dala robiť, potrebovali sme na to nejaký zdroj financií, nemohol si si sám vymyslieť niečo [...]. Tak vlastne, ako jedno z prvých združení tu v regióne, vzniklo Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov“ (Popelková 2006e.)

²⁵¹ „V tých prvých fázach si dalo za úlohu školenie tých vinohradníkov. J. H. pochádzal zo starej vinohradníckej rodiny, poznal kopec starých pezinských ľudí, starých Pezinčanov, ktorí dostali naspäť pôdu a nevedeli ako ďalej, dlho na tej pôde nefungovali, lebo ju obhospodarovalo družstvo. A teraz: dostal pôdu, hektár a hektár [...]. A chodili sa pýtať, J., čím mám striekať, čo mám s tým robiť? A J. bol ten, ktorý im dával tie myšlienky. Aby nemusel jednotlivci, tak privítal myšlienku zriadiť takéto združenie a vlastne pod jeho hlavičkou robiť školenia.“ (Tamže).

²⁵² Článok II, Stanovy Združenia pezinských vinohradníkov a vinárov (Registrácia na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky vykonaná 10.7.1995). (Popelková 2006e.)

²⁵³ „Vinohradníctvo a vinárstvo spadá pod veľmi prísnu legislatívu, ktorá v minulosti nebola až taká prísna, čiže to združenie nebolo schopné brať na seba zodpovednosť za podnikanie. To by musela byť iná organizácia, a kde zohnať prostriedky,

26 Degustačný pohár a katalóg 10. ročníka Vínnych trhov Pezinok 2005 s fotografiou členov degustačných komisií. Súčasťou podujatia v pezinskom Kultúrnom centre bol druhý ročník súťaže o najkrajšiu vínnu etiketu – adjustáž a tretí ročník súťaže Kráľovná vína malokarpatského regiónu. Výsledky súťaží boli spolu s vínami, ktoré zvíťazili v jednotlivých kategóriách, slávnostne vyhlásené a ocenené v prvý deň dvojdňovej verejnej degustácie, 15. apríla 2005.

Ihneď po založení začalo spolupracovať s inými inštitúciami v meste a vystúpilo na verejnosť. Na jeseň 1995 zorganizovalo Svätomartinské požehnanie vína, na jar 1996 prvý ročník Vínnych trhov Pezinok, začiatkom leta Svätourbanské slávnosti. Na jesenné vinobranie v Pezinku pripravilo ukážky historického lisovania a prezentovalo sa aj v obvyklom alegorickom sprievode. Smerom dovnútra zaviedlo pravidelné odborné prednášky pre členov, poradenstvo a výlety do iných vinohradníckych regiónov, na výstavy vín a pod. Všetky stanovené aktivity vykonávalo aj v čase môjho výskumu, t. j. v roku 2006.

Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov malo v roku 2006 okolo 100 členov. Podľa IV. článku jeho stanov to mohli byť „a) všetky domáce a zahraničné právnické a fyzické osoby a samostatne hospodáriaci roľníci, ktorí podnikajú na území Pezinka a jeho okolí vo vinohradníctve a vinárstve a sú zaregistrované v zmysle Obchodného zákonníka a Živnostenského zákona, b) vinári a iné fyzické osoby“²⁵⁴. Podľa stanov z roku 1995 mali

priestory..., čiže ostalo to v rovine takého záujmového združenia, ktoré vzdeláva tých, pre ktorých je vinohradníctvo taká akoby pridružená výroba a na to organizovanie tých hlavných podujatí [...] je doba ekonomickej slobody a nemôžeš diktovať podnikateľskému subjektu, za čo má vykupovať. My sme zopárkrát mali stretnutie aj s parlamentnými predstaviteľmi, aj sme si sem priamo pozvali poslancov. Vždy sa tesne pred voľbami veľmi aktívne správajú [...] jednoducho na to, aby niekto sledoval legislatívu, aby ju presadzoval, musí sa tomu venovať, to sa nedá po pracovnej dobe. Doba je taká hektická, že pracujeme na nejakej miestnej lokálnej úrovni a na viac nemáme.“ (Tamže.)

²⁵⁴ Popelková 2006e.

fyzické osoby vlastníť vinohrad. Táto formulácia sa však na valnom zhromaždení 1. 12. 1997 zmenila na „vinári a iné fyzické osoby“.²⁵⁵ Charakteristickou črtou členstva združenia (jedenásť rokov po jeho vzniku) začal byť vyšší alebo dôchodkový vek časti členov, ktorí ho spoluzakladali. Išlo o starších pezinských vinohradníkov, ktorí reštituovali pôdu začiatkom 90. rokov. Ako prvovýrobcovia na tejto pôde predovšetkým ručne, bez mechanizmov a čoraz ťažšie, dokázali pestovať hrozno, ktoré predávali za nízke ceny. Pre nich sa združenie stále snažilo pripravovať bohatý prednáškový program. Neboli však pripravení zapájať sa do propagačných a prezentačných aktivít. Hoci boli menej dynamickým prvkom združenia, práve oni ho najviac potrebovali ako zdroj informácií. Privítali by aj to, aby sa združenie snažilo „robiť čosi“ s cenami hrozna.²⁵⁶

Predseda malo združenie do roku 2006 iba dvoch. Takmer desať rokov ho viedol Ján Hacaj, potomok starej miestnej vinohradníckej rodiny, vysokoškolsky vzdelaný expert na vinársku chémiu s vysokým kreditom u mladších i starých pezinských vinohradníkov. Odborník na vinohradníctvo v období po roku 1989 získal politické skúsenosti z parlamentnej práce aj z tvorby československej transformačnej vinárskej legislatívy. Sám postupne začal na dedičnej pôde budovať vlastnú vinohradnícku firmu. Vo funkcii predsedu ho v roku 2005 vystriedala spoluzakladateľka združenia, vysokoškolsky vzdelaná poľnohospodárska inžinierka Oľga Bejdáková, dcéra uznávaného vinohradníckeho odborníka, niekdajšieho predsedu pezinského JRD. Manažérske skúsenosti získala pri organizovaní vinárskych výstav, ktoré pripravovala už pred rokom 1989. Zaslúžila sa o rozbehnutie propagačnej činnosti pezinského združenia a o nadviazanie kontaktov so štátnymi i mestskými inštitúciami. Akcie združenia organizovala vo voľnom čase. Pracovala pre jednu z miestnych vinohradníckych firiem, kde pripravovala odborné degustácie.

Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov začalo bezprostredne po svojom vzniku hľadať partnera na organizovanie propagačných akcií. Skupinu zakladateľov inšpirovali aj podnety vychádzajúce od aktívnych osobností v mestskej samospráve, ktorá začiatkom 90. rokov pri nadvязovaní kontaktov v neďalekom Rakúsku spoznala fungovanie vzájomne prospešných partnerstiev. Združenie vytipovalo ako inštitúciu na spoluprácu – regionálne osvetové stredisko pôsobiace v meste. Jeho riaditeľku získali v roku 1995 pre nápad založiť v rámci strediska oddelenie pre agroturistiku. Od začiatku ho viedla zamestnankyňa, ktorá bola súčasne spoluzakladateľkou vinohradníckeho združenia. S prostriedkami a kapacitami štátu a dobrými kontaktmi strediska sa podarilo rozbehnúť propagačné aktivity združenia a získavať preň spoluorganizátorov a partnerov. Od počiatku týmto aktivitám prialo aj vedenie mesta Pezinok. Už na prvé Vínné trhy v roku 1996 mesto poskytlo zadarmo priestory a spolu so združením a Malokarpatským osvetovým strediskom bolo ich hlavným spoluorganizátorom. Sledované združenie neskôr Vínné trhy organizovalo

²⁵⁵ Zrušenie formulácie o nevyhnutnosti člena vlastníť vinohrad bolo vôbec prvým zásahom do schválených stanov združenia a došlo k nemu po dvoch rokoch jeho existencie. K ďalšej zmene došlo v roku 2002, keď bol k stanovám prijatý doplnok rozširujúci v článku III. predmet činnosti združenia o sprievodcovskú činnosť a bol vymedzený tiež doplnkový predmet činnosti (čl. III, bod 2): prenájom majetku, reklamná a propagačná činnosť, vydávanie odbornej dokumentácie a publikácií. (Tamže.)

²⁵⁶ „Na tie schôdzky chodia skôr tí malí, ktorí si sami informácie tak ľahko nepozhánajú, sú vďační za to, že sa môžu niekde združiť. Možno, že v počiatkoch očakávali nejaký spoločný úspech v odbyte alebo na trhu, ale to bolo jasne definované, že jednoducho je doba, má svoje prísne podnikateľské pravidlá, že to nie je tak, že si tu niekde založíme družstvo a budeme len tak hore-dole predávať[...], čiže na podnikateľskej báze by muselo byť založené ešte úplne nové ďalšie družstvo, ktoré by malo charakter eseročky alebo iného podnikateľského subjektu.“ (Tamže.)

bez regionálneho strediska.²⁵⁷ Význam mesta, nielen ako partnera poskytujúceho schopné organizátorské osobnosti, kontakty na všetky záujmové inštitúcie v regióne, na obecné a mestské samosprávy, sponzorské firmy, ale aj ako poskytovateľa kapacít na vydávanie propagačných materiálov, združenie vysoko oceňovalo.

Vzťahy pezinského združenia v oblasti presadzovania záujmov vinohradníkov a vinohradníctva zostávali prevažne na lokálnej úrovni. Ich okruh tvorilo predovšetkým iniciovanie, komentovanie a pripomienkovanie mestských rozhodnutí týkajúcich sa širokej sféry vinohradníctva a práce vinohradníckej komisie pri zastupiteľstve. Členovia združenia ako odborníci publikačne reflektovali tieto témy formou príspevkov v miestnych novinách. Na sústavné a zodpovedné sledovanie vývoja legislatívy v štáte a prípadný efektívny lobing nemalo dobrovoľné združenie kapacity ani faktický dosah. Preto týmto smerom svoje aktivity neorientovalo.

Čo ukázala komparácia

Okolnosti vzniku združení možno zhrnúť nasledovne: založenie spolku v Modre z roku 1896 malo jednoznačne ekonomické motívy, keďže vinohradníctvo bolo hlavným zdrojom príjmov jeho členov. Spolok sa vytvoril ako báza spoločného ofenzívneho postupu pri obnove viníc, ako kolektívna opora jednotlivcov, ako reprezentant v lokalite významného odvetvia činnosti. Situácia pri vzniku pezinského združenia takmer o sto rokov neskôr bola odlišná. V roku 1995 vinohradníctvo prežívalo dôsledky návratu pôdy, ktorá bola pred päťdesiatimi rokmi odobratá pôvodným súkromným majiteľom alebo ich dedičom. Tí sa však, v rámci aktuálne nastolených konkurenčných a legislatívne nejasných podmienok, neutiekali pod kolektívnu ochranu. Učili sa riešiť svoje podnikateľské problémy bez právnej istoty a záštity štátu individuálne. Zakladateľmi združenia vinohradníkov boli, naopak, ľudia, ktorí vínu rozumejú, no „z vína nežijú“. Hodlali vytvoriť predovšetkým lokálny priestor na porovnávanie vín, na stretávanie sa vinohradníkov a milovníkov vína. Uvedomovali si potrebu generačnej kontinuity vinohradníctva v meste. Rozhodli sa vytvoriť pre generáciu „starých vinohradníkov“ a ich potenciálnych pokračovateľov možnosť ľahšieho prístupu k aktuálnym poznatkom o hrozne a víne i priestor stretávania sa a prežívania pocitu akejsi vinohradníckej spolupatričnosti.

Porovnanie druhej črty spolkov ukazuje, že pri formulovaní cieľov a definovaní predmetu činnosti sa oba sledované objekty správajú v podmienkach, ktoré ich obklopujú, najvyšším pragmatickým a pri plnení cieľov sú dôsledné. Rozdiel možno konštatovať v miere závislosti členov spolku na činnosti, ktorú vyvíja. V prvej polovici 20. storočia predstavoval spolok v Modre pre väčšinu členov jedinou možnosť ako získať praktické informácie a odborné rady, zadovážiť si chemické prostriedky či materiál na výsadbu. Stal sa priestorom na formulovanie a presadzovanie potrieb smerom k mestu i štátu, na zorientovanie sa na trhu i v legislatíve, na zabezpečenie reklamy a odbytu produktu. Združenie, ktoré vzniklo v roku 1995 v Pezinku, už všetci jeho členovia bytostne nepotrebujú. Ani ako kolektívnu

²⁵⁷ Regionálne Malokarpatské osvetové stredisko v Pezinku (v roku 2002 presídlené do Modry) podobne vytvorilo v roku 1995 zázemie i odbornú a organizačnú pomoc aj marketingovému Združeniu Malokarpatská vínná cesta. Utvorili ho obce regiónu na podporu rozvoja vinohradníctva a vidieckeho turizmu. Jeho pôdu využili na pravidelné stretávanie starostovia členských lokalít, regionálni producenti vína a predsedovia vinohradníckych spolkov (Ševčíková 2005: 130).

záštitu, pretože jestvuje legislatíva, ani ako zdroj informácií, pretože tie sú odborníkom i laikom voľne dostupné. Nepotrebujú ho ani ako spoločnú platformu na formulovanie potrieb, stratégií a marketingovej taktiky. Tie sú v podnikateľskej sfére veľmi individualizované a sú vlastne formou konkurencie. Združenie je však pre členov užitočné ako propagátor a mediátor témy vinohradníctva v komunálnej politike, v spoločenskom živote a turizme. Svojim členom dáva istý pocit spolupatričnosti a kolegiality.

Pri porovnávaní zloženia členskej základne sa skúmané spolky výrazne odlišujú. V Pezinku nie je združenie pre podnikateľské úspechy či neúspechy etablovaných pezinských vinohradníkov a vinárov (ktorých činnosť možno porovnať s aktivitami samostatných vinohradníkov pred rokom 1948) referenčným rámcom a nie sú na ňom závislí. Svojim členstvom manifestujú prirodzenú príslušnosť k mestu a vinohradníctvu, neočakávajú však pomoc. Od vzniku združenia im však jeho aktivity pomáhali predstaviť svoju značku na verejnosti a dostať ju do povedomia, nadviazať miestne, regionálne i medzinárodné kontakty a získať si „meno“ aj mimo lokality podnikania. V Modre samostatní vinohradníci, ktorí tvorili členskú základňu niekdajšieho vinohradníckeho spolku v Modre, boli v prvej polovici 20. storočia v inej situácii. Prednosti spoločného konania a podriadenia sa kolektívnym záujmom tu boli jednoznačné. Čo sa týka kvantitatívneho zastúpenia samostatných vinohradníkov v oboch sledovaných lokalitách, v Pezinku je ich dnešný počet (viac než jedna desiatka firiem strednej veľkosti) iba zlomkom počtu vinohradníkov v niekdajšej Modre, kde v období trvania spolku tvorili takmer celú desatinu jej obyvateľstva.

Elity spolkov sa z pohľadu času tiež kvalitatívne líšia: v prípade Modry v prvej polovici 20. storočia to boli staršie osobnosti mužského pohlavia s vysokou pozíciou v societe, ktoré spolok reprezentovali a zaštiťovali svojou autoritou, majetkového postavenia a kontaktov. Elitou pezinského združenia založeného na konci toho istého storočia sú, vrátane postavenia ženy na jeho čele, experti a schopní manažéri v strednom veku v rozličných oblastiach podnikania s vysokým kreditom medzi občanmi mesta i v samotnom odbore. Pre nich bol prvotným podnetom na založenie združenia nadšený vzťah k vínu a snaha presadiť myšlienku vytvorenia širšieho priestoru na stretávanie sa milovníkov vína.

Porovnávanie poslednej črty spolkov, ktorou je prenikanie do nadspolkových štruktúr, prináša viacero odlišností. Tento aspekt ich činnosti vyplýva (viac ako ostatné sledované črty) z rozdielov spoločenských režimov a stupňa otvorenosti spoločnosti, v rámci ktorej spolky fungovali, resp. fungujú. Materiál z Modry, v ktorej bolo tak ako v iných urbánnych vinohradníckych sídlach toto odvetvie inkorporované do samosprávy mesta ešte v prvej polovici 20. storočia, poukazuje na prerastanie tohto fenoménu do všetkých sfér spôsobu života a kultúry. Odrazilo sa aj v tesnom spojení vinohradníkov a prejavovalo sa formulovaním spoločných záujmov bez ohľadu na ich sociálne príslušnosti. Sledovanie stratégií pezinského združenia od roku 1995 je takmer modelovým príkladom pragmatického riešenia lokálneho problému v období postsocialistickej transformácie. Pragmatickou a súčasne originálnou stratégiou je preniknutie občianskeho združenia do postsocialistickej štátnej inštitúcie (regionálne osvetové stredisko) a využitie jej „hlavičky“, prostriedkov i kapacít na rozbehnutie vinohradníckych a vinárskych propagačných akcií. S odstupom času sa tento krok ukázal ako prospešný pre obe strany: združenie uskutočnilo svoje zábery a regionálne stredisko získalo nové skúsenosti, dôveryhodnosť a organizačný kredit v okruhu svojho pôsobenia. Bol tiež podnetom na rozbehnutie celej škály ďalších rozvojových regionálnych aktivít spätých s vinohradníctvom. Dnes stoja na široko chápaných partnerstvách miestneho, štátneho, podnikateľského i tretieho sektora.

Zhromaždené výsledky komparácie štyroch aspektov existencie vinohradníckych spolkov priniesli viaceré, pre skúmanie dynamiky regionálneho rozvoja ako procesu tesne prepojeného na existujúce sociálne vzťahy na mikroúrovni, relevantné zistenia. Každý zo spolkov vznikol z iného podnetu, ich členské základne sa líšili, rozdielne boli ciele i plnené funkcie. Pre obidva spolky je však spoločná ich organická vrastenosť do sociálnej štruktúry mesta. Tento fakt dokladá kontinuitu mechanizmov lokálnych spoločenských vzťahov. Stáva sa i predpokladom využívania efektívnych sociálnych praktík v procese transformácie vo viacerých rozvojových líniách regiónu.

Z hľadiska vymedzenia skúmaných inštitúcií (ako rámcov podnikania či ako profesijných združení) možno definovať spolok v Modre (1896 – 1952) ako dvojvtedný. Členovia v ňom reálne nachádzali záštitu ako profesijná skupina. Spolok bol súčasne pre väčšinu z nich rámcov podnikateľských aktivít na lokálnej úrovni. Pezinské združenie (vzniklo 1995) je z tohto pohľadu pre subjekty združené v spolku iba súčasťou viacerých záujmových a podnikateľských rámcov. Modranský spolok vytvorili vinohradníci, a preto bol združením profesijným. Naopak, pezinské združenie vzniklo ako záujmové združenie, čomu zodpovedá aj voľba legislatívneho rámca. Vzhľadom na šírku a charakter jeho aktivít i cieľov nezdužuje iba vinohradníkov (v stanovách sa dnes takáto požiadavka neformuluje). Súčasné členstvo prináša každému, kto nejakým spôsobom k vinohradníctvu inklinuje, možnosť virtuálne pristúpiť k profesijnej identite. Zároveň však združenie poskytuje rámec na realizáciu podnikateľských zámerov pre časť jeho členov (podnikatelia majú možnosť realizovať pod jeho hlavičkou svoje PR-aktivity a pod.). Z porovnávania črt združení vidno aj rozdiely postavenia týchto inštitúcií v dobovej inštitucionálnej štruktúre. Skutočnosť, že sú obidva spolky so svojím mestom a jeho inštitúciami „prerastené“, je spoločnou črtou. Rozdielom je, že ciele pezinského združenia presahujú rámec vinohradníckej profesie. Odlišné sú aj charakteristiky a motivácie jeho členov. To podmieňuje fakt, že nimi nie sú iba vinohradníci. Výsledným efektom týchto daností je, že v lokalite pôsobenia sa vinohradnícke združenie orientuje na širšiu vinohradnícku profesijnú subkultúru, presahujúcu spoločenskú sféru a súčasne pôsobí ako aktér rozvoja regiónu.

Predložená komparatívna kvalitatívna analýza, ktorú som spracovala na priestorovo ohraničenom materiáli, si nenárokujú na zovšeobecnenie zistení. Nazdávam sa však, že pri úvahách o bariérach a perspektívach regionálneho rozvoja majú takéto analýzy, sledujúce dynamiku sociálnych javov v čase, miesto. Vychádzajú z poznania spôsobov, akými ľudia v skúmaných lokalitách vnímajú konkrétne situácie a hľadajú vhodné riešenia.

Vinohradnícke mestá spomínajú a zabúdajú

Etnologické štúdium sociálneho sveta mesta umožňuje konceptualizovať tézu, že mesto je fenomén vytváraný ľuďmi, ktorí v ňom žijú a inštitúciami, ktoré tu pôsobia. Oni vytvárajú a generačne distribuujú jeho predstavu. Sociálne, generačne a individuálne rámcované dynamické reprezentácie mesta zakotvujú jeho obyvateľov v čase. Súčasťou týchto obrazov mesta sa stávajú aj informácie o jeho staršej či nedávnej minulosti. Sú prítomné v každodennom diskurze mesta a šíria sa opakovane alebo jednorazovo rozličnými informačnými cestami. Oplyvňujú vzťahy ľudí k prítomnosti a perspektívam mesta, k využívaniu jeho hmotnej i duchovnej sféry.

27 Betónová pivnica vinohradníka Zeiferta v Pezinku v 30. rokoch 20. storočia s vretenovým lisom a drevenými sudmi.

Táto časť kapitoly popisuje podoby a významy faktov z minulosti v sociálnej sfére miest v období, keď Slovensko prechádzalo postsocialistickou transformáciou. Sledovala som v nej princípy reprezentovania minulosti v aktuálnej každodennosti a ich sociálnu viazanosť. Využila som pri tom prvky sociálnovedného konceptu pamäti Mauricea Halbwachsa. Ten vyzdvihuje sociálnu podmienenosť spomínania a význam konkrétnych obsahov zdieľaných predstáv o minulosti pre skupinu.²⁵⁸ Pokúsila som sa tiež postihnúť logiku procesu tvorby týchto predstáv a ich dynamiku.²⁵⁹

Materiál som čerpala z výsledkov výskumu v Modre a Pezinku rokoch 1997 – 2007²⁶⁰ a príklady z oblasti vinohradníctva. Toto odvetvie je trvalým znakom oboch miest. Hoci, ako som ukázala v predchádzajúcich kapitolách, podmienky existencie jeho sociálnej bázy sa od polovice 20. storočia zmenili. Vychádzala som z predpokladu, že pre mestá sú hospodárske i kultúrne aspekty vinohradníctva kontinuálne relevantným faktorom fungovania lokálnych sociálnych vzťahov. Porovnanie sledovalo, ktoré z informácií o minulosti oboch miest v podmienkach postsocialistickej transformácie sa spájali s predstavou súčasníkov o svojom meste, akými kanálmi sa distribuovali a čo podmieňovalo proces ich vysvetľovania. Obsah takto rámcovanej pamäti môže odhaliť, čo z informácií o minulosti sa kolektívne zdieľa a aké skupinové reprezentácie sa k týmto informáciám viažu. Z aspektu procesov pamäti analýza sleduje, či a ako sociálni aktéri, v súvislosti s politickými, ekonomickými, kultúrnymi, ideologickými a i. procesmi vedomým výberom či odsúvaním istých infor-

²⁵⁸ Halbwachs 1994.

²⁵⁹ Kiliánová – Krekovičová 2008.

²⁶⁰ Okrem už vyššie spomínaných archívnych a terénnych výskumov som materiál získavala nezúčastneným pozorovaním a rozhovormi, sledovaním lokálnej tlače a analýzou verejne dostupných informácií o mestách (internetové stránky, reklamné a propagačné materiály, programy verejných podujatí a pod.).

Pozvanie na výstavný trh vína

dňa 25-26. apríla 1933 v Pezinku v zámockých miestnostiach,
pod protektorátom p. okres. náčelníka a radu pol. správy
Dr. Karola Vančeka.

Na výstavnom vinoh trhu zastúpené budú známe vinárske obce okresu
modranského a sice: Grinava, Limbach, Pezinok, Modra, Čajla, Slov. Grob,
Švansbach, atď., ktoré predložia záujemcom hlavne jakostné vína l'an-
ského/ročníku.

Je to najlepšia príležitosť hlavne pre hostinských a veľko-
obchodníkov vínom k nákupu vína.

Program:

UTOROK
25. IV. o 10 hod. dopol. zahájenie, ochutnávanie vína a o 14⁰⁰ hod. prednáška pre
hostinských „O ošetrovaní vína“, prednáša p. št. insp. vinárstva B. Jermáf.

STREDA
26. IV. pokračovanie v trhu.
Prosíme, aby ste sa trhu láskavo zúčastnili a prípadných záujemcov vo Vašom okolí na
tento upozornili. Všetky dotazy ochotne zodpovie a k hojnej účasti zve
Výstavný výbor Pezinok.

Einladung zum Weinausstellung - Markt

25.-26. IV. 1933 im Schlossrestaurant Pezinok unter dem Protektorate des H.
Bezirkshauptmannes und Rat der pol. Verwaltung Dr. Karl Vanček.

Es werden auf dieser Ausstellung die bekannten weinproduzierenden Gemeinden des Modreiner Bezirkes vertreten sein u.
zw.: Grünau, Limbach, Bösig, Modern, Čajla, Slov. Gröb, Švansbach/ usw., welche den Interessenten hauptsächlich vorjährige
Qualitätsweine vorsetzen werden, mithin die beste Weineinkaufs-Gelegenheit ist.

Programm:

DIENSTAG
25. IV. um 10 Uhr vormittags Eröffnung des Weinmarktes, Kostproben von Wein und
um 14⁰⁰ Vortrag für Gastwirte über: „Die Pflege der Weine“, von H. st. Insp. B. Jermáf.

MITTWOCH
26. IV. Fortsetzung des Weinmarktes.
Wir bitten um freundliche Beteiligung und laden zum zahlreichen Erscheinen ein.
Alle Anfragen beantwortet
das Ausstellungskomitee Pezinok.

28 Slovensko-nemecký
plagát s pozvánkou
na výstavný trh vína/
Weinausstellung-Markt
konaný v Pezinku v apríli
1933. Trh určený na
ochutnávanie a nákup
vína vo veľkom, spojený
s prednáškou o správnom
ošetrovaní vína, bol
určený hostinským
a veľkoobchodníkom.

mácií, konštruujú predstavu o minulosti v mene skupinových záujmov. Prikláňam sa tu k názoru Viery Bačovej, že motívom účelového vysvetľovania uplynulých udalostí a fungovania takejto (historickej) pamäti je zdôvodniť, ospravedlniť alebo kritizovať prítomný stav vecí.²⁶¹

Susediace mestá Modra a Pezinok majú spoločnú vinohradnícku črtu, no parametre ich rozvojovej dynamiky boli rozdielne. Z porovnania situácie v hierarchizácii a spádovosti miest v regióne na začiatku 21. storočia²⁶² vyšla Modra voči Pezinku ako menej výrazná. V územno-správných reformách v 90. rokoch 20. storočia nezískala sídlo okresu a jej (z vonkajšieho pohľadu pokojné) prostredie kontrastuje s rušným Pezinkom, ktorý láka každodenne aj viac návštevníkov. Odlišnosti miest v aktuálnych hospodárskych a sociálnych charakteristikách vytvorili v transformačnom období originálne kontexty pre tvorbu

²⁶¹ Bačová 1996: 19.

²⁶² Slavík 2006: 491.

29 Reklamný plagát firmy sídliacej v meste Malacky, ktorá v medzivojnovom období obchodovala s pezinským vínom. Záhlavie tvorí kresba s panorámou pezinských kostolov a radnice doplnená vetvičkou viniča so strapcami. Majitelia firmy plagát umiestňovali v hostinských prevádzkach, kde sa predávalo nimi dodávané pezinské víno.

Štefan Konečný
veľkoobchod prírodným vínom.

POZOR!

Oznamujem ctenej verejnosti, že prevádzam
Obchod s vínom
vo veľkom aj v malom.

Vo svojich pivniciach mám čisto prírodné
PEZINSKÉ VÍNA
Tieto vína kupujem len od dorábateľ'ov
a predávam zo svojich pivníc za úradnú cenu.

Kvalitné vína dodávam ku všetkým príležitostiam, ako

na rôzne slávnosti:
**SVADBY A VESELICE - HODY - KRŠTENIA -
NARODENINY - MENINY - SVIATKY**

Pite dobré prírodné pezinské vína!

Ak máte záujem o dobré prírodné Pezinské víno a potrebujete
ho väčšie množstvo, obráťte sa s dôverou na mňa, navštívte
môj hostinec alebo priamo môj sklad. Obslúžim Vás vzorne!

Ústne a písomné informácie milerád
poskytnem!

Štefan Konečný
veľkoobchod prírodným vínom.
Malacky, tel. 91.

Prírodné pezinské víno dodal som aj tým hostinským v tunajšej obci,
u ktorých sa nachádza táto reklama!

reprezentácií mesta. Odrazili sa v prezentovaní minulosti a súčasnosti, vo vyhranenosti predstáv o perspektívach, či v miere odkazovania sa na staršiu slávnú minulosť.

Štartovaciu pozíciu vinohradníckych podnikateľov po roku 1989 výrazne ovplyvnila nielen etapa socializmu, ale aj minulosť pred rokom 1948. Modra a Pezinok sa vtedy o. i. líšili aj mierou závislosti ich ekonomiky na vinohradníctve. V Pezinku bola už na prelome 19. a 20. storočia hospodárska štruktúra pestrejšia a výraznejšie zastúpená aj priemyslom, navyše podporovaná lepšou dopravnou infraštruktúrou. V Modre až do polovice 20. storočia viac ako polovica obyvateľstva pracovala v poľnohospodárstve a väzba na dedičnú pôdu bola kľúčová. Vinohradnícka elita tam požívala vysoký spoločenský status a vďaka ekonomickej sile mala aj významné politické postavenie. Pezinskí vinohradníci sa už pred druhou svetovou vojnou pokúšali problémy s odbytom vína riešiť ofenzívnejšie. V roku 1936 založili Slovenské vinohradnícke družstvo, ktoré malo ambíciu pôsobiť v celom regióne. Členmi družstva sa stali aj viacerí modranskí vinohradníci. Ich spolok však – rovnako ako i mestská samospráva Modry – družstvu spočiatku nedôveroval, čo som vyššie

30 Modra, v ktorej sa v 60. rokoch 20. storočia dynamicky rozvíjalo družstevné vinohradníctvo ako socialistická poľnohospodárska veľkovýroba, dala osadiť vedľa ciest smerujúcich do mesta pútače propagujúce toto odvetvie.

vysvetlila. Jeho pôsobenie ako subjektu vo sfére obchodu s vínom a ako inštitúcie vytvorenej na presadenie spoločných záujmov vinohradníkov v regióne skončilo po komunistickom prevrate. Kolektivizácia pôdy a zoštátnenie výroby a odbytu po roku 1948 zastihli z tohto pohľadu Pezincanov v odlišnej situácii než samostatných hrdých modranských vinohradníkov. Tí sa do poslednej chvíle spoliehali hlavne na vlastné sily. Ako ukázala analýza v predchádzajúcej kapitole, zmena po roku 1948 ich zasiahla bolestivo. Sila pripútanosti k dedičnej pôde a skupinovej príslušnosti prehĺbila v Modre dôsledky päťdesiat rokov trvajúcej diskontinuity. V tomto zmysle znevýhodnila aj štart do obnoveného podnikania po roku 1989. Vinohradnícka črta tohto mesta spôsobovala po roku 1948 problémy pri poštátňovaní. V 60. – 80. rokoch sa však paradoxne začala akcentovať ako nástroj socialistickej propagandy pri zdôrazňovaní úspechov štátneho zriadenia. Vytvorenie stereotypu Modry ako „vinohradníckej perly Malých Karpát“ bolo argumentované jej slávnou minulosťou. Dokladal ho aj súdobý rozsah

viníc. Spolu s pôdou pridružených obecných JRD urobil z Modry v 80. rokoch 20. storočia najväčšiu vinohradnícku obec v socialistickom Československu.²⁶³

Pre proces znovuemancipácie vinohradníckeho podnikania po roku 1989 sa stalo príznačným, že sa mediátori minulosti vinohradníctva vyhýbali niektorým faktom a súvislostiam. Z verejných prejavov zmizli návraty do obdobia socializmu, také časté v prvých rokoch po prevrate. V nich sa artikulovalo nadšenie z nápravy krívd, vítali vrátenie pôdy do rúk pôvodným vlastníkom a radikálne odmietali ďalšiu existenciu JRD v mene návratu k predkomunistickým poriadkom. Koncom prvého desaťročia 21. storočia sa tieto skutočnosti na verejnosti pripomínať prestali. Obchádzali sa aj úspechy, vedecké poznatky vo vinohradníctve a technologické inovácie dosiahnuté v období socializmu. Využitie našli spravidla iba v odborných argumentáciách pozadia problémov, ktoré vinohradníctvu v regióne spôsobila transformácia a európska integrácia.²⁶⁴ Zabudlo sa tiež na – ešte pred niekoľkými rokmi živé – príbehy o netransparentných reštitúciách niekdajších štátnych vinárskych závodov a pod. Pri udalostiach z minulosti, ktoré mohli mať veľmi tesný vzťah k súdobým aktérom a osudom ich podnikov, sa zabúdanie ukázalo ako pragmatická stratégia. Rovnako sa však v Modre a Pezinku verejne nespomínali a neargumentovali napríklad fakty o arizácii majetku a holokauste tunajších Židov v období druhej svetovej

²⁶³ Dubovský 1983: 16.

²⁶⁴ Mach – Bríza 2005.

vojny.²⁶⁵ V pamäti starých vinohradníkov figurovali s kolektívnou nálepkou nečestných obchodníkov, ktorí vykupovali víno od drobných vinohradníkov za nízke ceny a špekulatívne ho so ziskom predávali. Zabudlo sa aj na povojnové vyhnanie tunajších Nemcov, ktorých skonfiškovaná pôda, stroje a zariadenia sa v oboch mestách po vojne prideľovali bezzemkom a tvorili prvý vklad do družstiev po komunistickom prevrate.²⁶⁶ Tieto fakty z minulosti zjavne nebolo žiaduce pripomínať. V budovaní autoobrazu perspektívnych vinohradníckych podnikateľov nenašli miesto, rovnako ako nezapadli do autoobrazu dotknutých miest.

V porovnaní s Pezinkom, modranská samospráva v prvom desaťročí 21. storočia menej výrazne akcentovala podnikateľský rozvoj a podnecovala investície zvonka. Kládla dôraz na kultúru, umelecké, cirkevné, vzdelávacie a remeselnícke tradície, históriu mesta a jej spätosť s národnými dejinami. Cieľom častých odvolávok na niekdajší význam mesta – spojené so slovenským národným hnutím v 19. storočí, široko známe výrobou keramiky, slávne kráľovské vinohradnícke mesto – bolo naplniť obyvateľov hrdosťou. V Modre žili ešte potomkovia starých vinohradníckych rodov, nesúcich povedomie významu vlastnej skupiny. Žili tu aj viacerí vinohradníci a vinárski experti a propagátori myšlienok vinohradníckeho turizmu, agroturistiky, zástancovia myšlienok ochrany vinohradníckej kultúrnej krajiny pred nekontrolovanou výstavbou, vedeckí a pedagogickí pracovníci z oblasti vinárstva prepojení na miestne školstvo a vinohradnícke výskumné pracoviská. Podnikatelia vo vinohradníctve a vinárstve skôr pozvoľna zaujímali dostatočne ekonomicky silnú pozíciu na ofenzívnejšiu spoločnú marketingovú stratégiu. Nedarilo sa im výraznejšie ponukou pragmatických partnerstiev zapojiť do svojich záujmov mesto a ostatnú podnikateľskú sféru. Odkazy na slávnú minulosť a pátos, prítomný pri zmienkach o vinohradníckej tradícii v tomto meste, mal viac funkciu apelatívnych argumentov. Pôsobili ako pomyselná podmienka i pomôcka k naplneniu prísľubov potenciálneho rozvoja.

Neďaleké mesto Pezínok mohlo využiť výhody plynúce z jeho strediskového charakteru v regióne, pestrejšej ekonomickej štruktúry a výraznejšie sformovaných záujmových skupín. Jeho zástupcovia aktívne vstúpili do regionálnej politiky, mesto fakticky podporilo podnikanie a turizmus. Nedeklarovalo záujem o vytváranie „pokojného prostredia“ pre život. Naopak, snažilo sa do Pezínka – do obchodov, úradov, škôl, na športoviská, na

Výstava vína 4. apríla 1982

31 Ornament z viničných ratolestí s hroznom, sud v drevenom stojane a veža modranskej Hornej brány ako symboly historického významu vinohradníckeho mesta na propagačnom letáku k výstave vína v Modre 4. apríla 1982.

²⁶⁵ Čechová 1982: 91; 1982a: 123; Turcsány 2006a: 316 a n.

²⁶⁶ Dubovský 1982b: 148; Petříková 2006: 371.

festivaly, výstavy, do reštaurácií a pod. – pritiahnúť ľudí. Vinohradnícke tradície poslúžili na rozprúdenie turistického ruchu, ktorý ich bohato využíval. Viacerí z tunajších podnikateľov vo vinohradníctve aktívne vstúpili do spolupráce s mestom. Svoje úsilie vložili do turistických a propagačných podujatí, hoci z toho nemali okamžitý ekonomický efekt. Stali sa však známymi v meste i okolí. Získali marketingové skúsenosti a obchodné i medzinárodné kontakty. Záujem presadiť sa v oblasti svojho podnikania proklamovali otvorene. Pre mesto sa stali rešpektovanými partnermi ako tvorcovia pracovných miest a úspešní podnikatelia, ktorí svojím úspechom a výrobkami propagujú mesto. Vinohradnícke tradície pre nich neboli „posvätné“, skôr ich využívali ako praktický marketingový nástroj.

Odlišnosti medzi mestami bolo možné čítať aj v jazyku a obsahu textov, ktorými vykresľovali svoj profil a prezentovali svoje predstavy o budúcnosti. Podľa analýzy strategických rozvojových plánov oboch miest, ktoré sformulovali v druhej polovici prvého desaťročia 21. storočia, sa Pezinok v roku 2007 definoval nielen ako moderné okresné mesto s rôznymi druhmi priemyslu, vynikajúcou vinárskou produkciou, rozvinutou sieťou obchodu, ale aj mnohými historickými pamiatkami. Prezentoval sa ako mesto podnikateľsky a obchodne živé, ktoré má záujem skvalitniť svoju technickú a dopravnú infraštruktúru v prospech zlepšenia a udržania okolitého prírodného prostredia. Mesto programovo vyjadrilo podporu súkromnému podnikaniu, v jeho rámci i vinohradníckemu podnikaniu a rozvoju sektora ľahkého priemyslu. Rozhodlo sa budovať na turistickom ruchu, najmä pokračovať v celoročnom organizovaní množstva kultúrnych aktivít (hudobných a divadelných festivalov, tanečných, športových podujatí a pod.). Zaviazalo sa rekonštruovať a sprístupňovať historické pamiatky, budovať sieť kvalitnej turistickej infraštruktúry a plánovalo využívať blízkosť hlavného mesta Bratislavy na ponuku krátkodobého vidieckeho turizmu. Ten mal kombinovať prírodnú turistiku, vinohradnícke a remeselné tradície a gastronómiu.²⁶⁷

Modra vo svojom rozvojovom pláne z roku 2006 proklamovala, že na svojej ceste do budúcnosti musí rešpektovať hodnoty minulosti i súčasnosti, pretože zanedbanie jej pamiatkovej podstaty a narušenie životného prostredia by viedli k podkopaniu samotných základov rozvoja. Vyjadrila snahu aktivizovať ľudí v prospech rozvoja a zmien v meste a využiť ich potenciál, pretože samospráva to sama nedokáže. Zaviazala sa, že bude mapovať a zveľaďovať svoje zvláštnosti, aby návštevníci porozumeli hodnotám v nich skrytým, že bude spoznávať a chrániť prírodu, ktorá tvorí jedinečné zázemie Modry a je predpokladom jej ďalšieho rozvoja. Modra prezentovala víziu – byť vinohradníckym centrom a rekreačno-turistickým uzlom, poskytujúcim pracovné príležitosti v tradičných poľnohospodárskych odvetviach a verejnoprospešných službách. Mesto súčasne chcelo vytvoriť vhodné podmienky pre život svojich obyvateľov s kvalitným bývaním, s príležitosťami na trávenie voľného času v zdravom životnom prostredí. Podľa strategickej vízie sa Modra mala stať lídrom medzi slovenskými mestami v starostlivosti o prírodné, historické a kultúrne dedičstvo.²⁶⁸

Ako ukázalo porovnanie spôsobov narábania s minulosťou i formulovania perspektív, prvky vinohradníckej tradície a informácie z histórie vinohradníctva sa v období postsocialistickej transformácie stali obsahom dynamického sociálneho diania. Pre ich frekvenciu v rovine obsahov a funkciu v rovine procesov lokálnej pamäti je kľúčovým faktorom niekoľko storočné pretrvávanie vinohradníckej črty oboch miest. Princíp selektívnosti

²⁶⁷ Mesto Pezinok [online]; Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mesta Pezinok 2007.

²⁶⁸ Mesto Modra [online]; Pauliniová 2006.

pamäti sa odhaľuje osobitne v konkrétnych podobách a dôsledkoch období diskontinuit. Pre obdobie postsocialistickej transformácie boli v mestách s vinohradníctvom takýmto faktorom predovšetkým kvalitatívne zmeny vlastníckych a užívateľských práv k pôde po roku 1948 a 1989. Reprezentácie spojené s prítomnosťou v tomto svetle vykazujú tesné prepojenie na ekonomický a sociálny profil mikroprostredia mesta ako celku. Prepájali sa i so skupinovými stratégiami vinohradníckych podnikateľov, ako časti urbánnej sociálnej štruktúry. Tie fakty z minulosti vinohradníctva, ktoré pretrvávali vďaka prirodzeným potrebám diferencovanej skupiny vinohradníkov (pestovateľské zručnosti a vedomosti, slávnosti a propagačné aktivity spojené s obchodom s vínom a pod.), nezískavali negatívny ani pozitívny náboj a ostávali bežnou súčasťou sveta miest. Iné fakty (holokaust, vyhnanie nemeckých obyvateľov po roku 1945, priebeh procesu združstevňovania, postsocialistické reštitúcie majetku) v aktuálnej pamäti nenašli miesto. Boli zaťažené pocitmi zodpovednosti a nežiaducimi konfrontačnými obsahmi. Prekážali vinohradníckym podnikateľom v ich pozitívnej sebaaprezentácii, ale aj mestským politikom pri šírení ich predstáv o perspektívach miest. Skupina faktov z minulosti, dokumentujúca slávnu históriu slobodných kráľovských miest a niekdajší význam vinohradníctva, predstavovala vhodný nástroj predovšetkým pre lokálnu politiku. Tá ich vyberala a kombinovala podľa potreby. Pri tvorbe obrazu mesta navonok mohla argumentovať jeho niekdajším významom. Smerom k občanom sa zasa vykresľovaním pozitívneho obrazu minulosti mesta pokúšala motivovať ich k aktivite, alebo odpútať ich pozornosť od súčasných problémov.

Obrazová příloha

32 Vína z novej úrody pripravené na požehnanie katolíckym a evanjelickým kňazom na Svätomartinskom požehnaní mladých vín v Pezinku 11. novembra 2018. V priestoroch mestskej vinotéky v Pezinku akciu každoročne pripravuje Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov v spolupráci s Mestom Pezinok.

33 Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov ako nesúťažný účastník 15. ročníka medzinárodného podujatia vo varení fazuľovej polievky Fyzulnačka v Pezinku na Radničnom námestí 24. augusta 2019. Návštevníkom ponúklo zážitok ochutnať vinohradnícku luskovicu. Pripravuje sa z mladých fazuľových strukov, ktoré sa v Pezinku zvykli pestovať na voľných miestach vo vinohradoch.

34 Letecký pohľad z juhovýchodu zachytáva časť mesta Pezinok a jeho vinohradov v roku 2009. V pozadí v podhorí Malých Karpát vidieť obec Limbach.

35 Mesto Modra a jeho viničný chotár na úpätí Malých Karpát na leteckej snímke zo septembra 2009.

36 V časti modranského chotára nazvanej Šarkaperky vytvárajú hranice viničných plôch okraje lesa a kamenice zarastené kríkmi a lesnými stromami. V údolí mesto Modra, rok 2011.

37 Členovia jednej z modranských rodín pri oberačke leánky v Šarkaperkoch v roku 2007. Dozrievajúce hrozno chráni pred poškodením vtáctvom ochranná sieť. V pozadí sterasované horské úbočie zarastené náletovou zeleňou. Rodičovskú pôdu aj s vinohradom na vysokom vedení, ktorý na mieste starého vinohradu vybudovalo JRD, reštituoval dnešný majiteľ okolo roku 2000.

38 Odstraňovanie náletových drevín pri ceste vo viničnom chotári Pezinka počas brigády 14. marca 2012. Jedna z tabúl Vinohradníckeho náučného chodníka turistom približuje chotárne názvy pezinských víníc.

39 Predsedníčka Združenia pezinských vinohradníkov a vinárov, primátor mesta, riaditeľ Malokarpatského múzea v Pezinku, katolícky kňaz a autor sochy, ako hlavní aktéri podujatia, na ktorom bola 24. mája 2018 v prítomnosti desiatok obyvateľov mesta požehnaná socha sv. Urbana, patróna vinohradníkov. Sochu dalo združenie vytvoriť a postaviť v priestore zrevitalizovanej kamenice pod Starou horou v Pezinku.

40 Od svojho založenia v roku 2000 organizuje modranský spolok Vincúr každoročne novembrovú Svätokatarínsku ochutnávku mladých vín. Aj v roku 2019 bola ústrednou dekoráciou na degustačnom stole drevená socha sv. Urbana, patróna vinohradníkov.

41 Fašiangovú ochutnávku vína v roku 2016 organizoval Vincúr – Spolok vinohradníkov a vinárov Modra pod holým nebom na priestore pred Kultúrnym domom Ľudovíta Štúra. Akcia každoročne priláka početných návštevníkov z mesta a jeho okolia.

42 Zážitok z pohľadu na oslavujúce mesto a jeho okolie ponúkla ochodza modranskej mestskej veže, ktorá je súčasťou Kostola sv. Štefana kráľa, sprístupnená počas vinobrania v roku 2016 návštevníkom.

43 Nádvorie Historickej radnice ako obľúbený priestor návštevníkov vinobraní v Modre. Svoj stánok s vínom, burčiakom a občerstvením tu má Spolok Vincúr. Konajú sa tu ukážky tradičného spôsobu lisovania hrozna, v pivnici bývajú ochutnávky vína. V roku 2016 slúžilo nádvorie aj ako pokojnejšie miesto odpočinku od ruchu na preplnených sviatočných uliciach.

44 Boh vína Bakchus s čašou burčiaku v ruke pozdravuje zo svojho voza divákov alegorického sprievodu na vinobraní v Pezínku 23. septembra 2013.

45 Vinohradmi obklopená modranská Kalvária v roku 2018, v čase konania pravidelnej letnej vinárskej akcie. Vincúr – spolok vinohradníkov a vinárov Modra ju organizuje pre verejnosť pod názvom Deň vo vinohradoch.

46 Pohľad na viničný chotár Pezinka, aký sa naskytl návštevníkom prvého ročníka podujatia Víno a levanduľa 6. júla 2013. Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov odvtedy toto podujatie každoročne organizuje v lokalite Stará hora. Každý tu môže ochutnávať víno a lokálne produkty a absolvovať putovanie po vinohradoch.

To ponúka i prehliadku zachovaných a revitalizovaných kameníc a levanduľovej záhrady na vysoko položených terasách chotára.

47 Podujatie Víno a levanduľa v Pezinku 10. júla 2019. Z parkoviska na lúke pod Starou horou šli návštevníci pešo k stánkom vinárov pri tamojšej kamenici. Výťažok z akcie používa Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov na revitalizáciu prokov vinohradníckej krajiny – opravy a údržbu ciest, výsadbu ovocných stromov, čistenie kameníc, studničiek, jarkov a melioračných kanálov.

KAPITOLA V

Vinohradnícke mesto v súčasnosti: príklady z Pezinka a Modry

Každodennosť mesta: viditeľné a skryté vplyvy vinohradníctva

V 21. storočí sú pestovanie hrozna, výroba a predaj vína jedným zo spôsobov zamestnania obyvateľov Modry a Pezinka, prvkom zastúpeným v ich ekonomickej, sociálno-priestorovej, environmentálnej a kultúrnej dimenzii. Z hľadiska etnológie možno prítomnosť vinohradníctva v mestách interpretovať ako jeden zo znakov urbánnej kultúry a súčasť lokálnej historickej tradície. Je tiež dôsledkom faktu, že odvetvie je nepretržite niekoľko storočí prepojené so záujmami mesta a lokálnou samosprávou.²⁶⁹ Ako ukázala analýza empirických výskumných zistení, odraz tohto vzťahu nadobúda celkom konkrétne podoby i v sociálnej dimenzii miest. Možno konštatovať, že znaky vinohradníckeho mesta na Slovensku sa neobmedzujú iba na tie, ktoré sú priamo postihnutelné zmyslami a zážitkami. Obsiahnuté sú aj v obsahu a kvalite vzájomných kontaktov skupín a inštitúcií. Tie prebiehajú, zdanlivo nepozorovane, na úrovni sociálnych vzťahov, ich odraz a dôsledky však spoluvytvárajú konkrétne podoby života.

Táto kapitola prehlbuje poznatky a závery z hĺbkových kvalitatívnych sond v predošlých častiach knihy a ponúka pohľad na mestá Modra a Pezinok v prvých desaťročiach 21. storočia ako na vinohradnícke mestá. Táto charakteristika, vzhľadom na skutočnosť, že život v mestách je oveľa komplexnejší a pestrejší, je zákonite jednostranná. Účelové zúženie pohľadu sústreďuje pozornosť na jednu črtu mesta – aby ponúknutý mikroobraz fungovania urbánneho života získal istú analytickú hĺbku. Materiál zo systematického výskumu realizovaného v období rokov 1997 – 2007 som doplnila výsledkami pokračujúcich priebežných etnografických pozorovaní diania, ktoré v oboch mestách súvisí s vinohradníctvom, od roku 2008 do súčasnosti.

Spoločná vinohradnícka črta Modry a Pezinka sa prirodzene zrkadlí v pracovných, podnikateľských a obchodných aktivitách, v podobe mesta a krajiny, v každodennej spoločenskej komunikácii vo verejnom priestore. Jej minulosť sa sprítomňuje vo zvykoch a mestských slávnostiach a tvorí bázu sociálnych kontaktov a partnerstiev.

Vinohradníctvo je predmetom súkromného podnikania, samostatného roľníckeho hospodárenia i záhradkárstva. Hrozno sa pestuje vo viniciach v extraviláne miest i v záhradách rodinných domov či rekreačných chat. V druhej polovici 20. storočia časť historických jadier podľahla búraniu a staré domy nahradili novostavby obchodných stredísk či bytové domy.²⁷⁰ Niekoľko storočí staré poschodové meštianske domy s pivnicami sa zachovali na námestiach v rámci pamiatkovo chránených zón. Na bývalých predmestiach dokumentuje

²⁶⁹ Kazimír 1986: 19, 61 a n.

²⁷⁰ Solga 2018: 7.

tradičnú architektúru vinohradníckeho regiónu radová zástavba rodinných domov s krytým podjazdom, pivnicou a lisovňou. Vizualným prejavom prítomnosti vinohradníctva sú aj vinohradnícke motívy vo výzdobe fasád, priečelí a podbrání domov pochádzajúce z rôznych období. Motív hrozna a viničnej ratolesti sa objavuje v podobe štukatárskej výzdoby priečelí alebo v maľbách na keramických kachliciach ako súčasť popisných čísel domov.

V druhej polovici 20. storočia sa spojenie rodinnej tradície a ekonomiky s vinohradníctvom udržiavalo na báze záhradkárstva či záhumienkového hospodárenia JRD. Niektorí obyvatelia miest si preto nové rodinné domy a vily stavali aj s pivnicami na víno. Využívali ich tiež ako sklady ovocia a zeleniny, príp. časť priestoru upravili na domácu vináreň, určenú na rodinné a priateľské posedenia spojené s ochutnávaním vína.

Podoba kultúrnej krajiny, ktorá mestá obklopuje, má vinohradnícky charakter. Vinohrady sa rozkladajú na podhorskej i nížinnej časti chotárov a ich súvislé plochy sú rozdelené vinohradníckymi cestami. V Modre zaberajú 755 ha, v Pezinku je to 903 ha.²⁷¹ Pri veľkoplošnej rekultivácii v 70. rokoch 20. storočia pozemky pôvodných súkromných hospodárov spojili do veľkých celkov a plocha viníc sa oproti stavu po druhej svetovej vojne rozšírila. Niekde bol terén podhoria sterasovaný a vinohrady sa umiestnili po vrstevnici. Dnes sú všetky vysadené na vysokom vedení s drôtenkou. Nie všetky sa však obrábajú. Časť z nich je zanedbaná alebo opustená, terasy zarastené burinou, krovinami a stromami. Niekde sa územie bývalých viníc v tesnej blízkosti zastavaného územia premenilo na stavebné pozemky. Z vinohradov takmer vymizli prvky považované v prvej polovici 20. storočia za neoddeliteľnú súčasť miestnej krajiny – trávnaté chodníky, studničky, jednoduché vinohradnícke a hájnícke prístrešky a budy, ovocné stromy starých odrôd, ktorým sa darilo na kamenistej pôde.²⁷² Ojedinele sa zachovali zvyšky kameníc – hálď kameňa vyzbieraného pri kultivácii pôdy a zakladaní vinohradov. Oddelovali navzájom vinohrady, terén svahov terasovali a bránili dažďovej vode odnášať zeminu z vinohradov. Plochy vinohradov opustených na konci 19. storočia v dôsledku fyloxéry, ktoré sa tu nazývajú pustáky, zarástli lesnými drevinami. Na niektorých prežívajú zvyšky ovocných sádov, ktorými vinohradníci pustáky znova kultivovali v snahe pôdu využiť. V oboch mestách sú stále známe, a v bežnom hovorovom jazyku aj využívané, desiatky starých chotárnych názvov označujúcich vinohrady a vinohradnícke hony už viac storočí. Niektoré sú slovenské, viaceré však majú poslovenčenú, pôvodne nemeckú podobu.²⁷³ Pod týmito názvami sú vinohradnícke hony označované majiteľmi a užívateľmi viníc a oficiálne sú zapísané i v štátnom registri vinohradníckych plôch. Do polovice 20. storočia toto názvoslovie poznali všetci obyvatelia a dokonale sa v ňom orientovali, dnes toto živé kultúrne dedičstvo predstavuje pre nezainteresovaných miestnu zvláštnosť.

Hrozno sa v mestách využíva na výrobu vína, na odpredaj spracovateľom a tiež ako ovocie na priamu konzumáciu. Vinice v chotári, reštituované, kúpené či prenájaté, obhospo-

²⁷¹ V Modre tvoria vinice 15 % rozlohy celého jej územia a v Pezinku 12 %. V oboch mestách je ich približne rovnako ako ornej pôdy (Modra. O meste. [online]; Pezínok. O meste [online]). V rámci regionalizácie vinohradníckych oblastí Slovenska vytvárajú sledované mestá spolu s okolitými dedinami samostatné vinohradnícke rajóny – modranský a pezinský. Ležia na juhovýchodných svahoch Malých Karpát a patria k Malokarpatskej vinohradníckej oblasti, v ktorej sa nachádza 5 359 ha zaregistrovaných viníc. Slovenský vinohradnícky región sa v zmysle zákona o Vinohradníctve a vinárstve z roku 2009 člení na šesť oblastí (Zákon č. 313/2009 Z. z.). Podľa Vinohradníckeho registra Slovenskej republiky bola v roku 2020 na celom území krajiny plocha zaregistrovaných vinohradov 15 080 ha, z toho 11 090 ha rodiaciach. (Vinohradnícky register [online].)

²⁷² Popelková 2006c: 548.

²⁷³ Voda 2006: 566.

podarujú vinohradnícke spoločnosti, firmy i drobní vinohradníci. Niektorí pestovatelia hrozna v záhradách a majitelia menších výmer vinohradov robia víno pre vlastnú potrebu. Primárne sa však vyrába s podnikateľským zámerom ako predmet obchodu, v ktorom vládne konkurencia. Zmienky o pestovateľských problémoch (napríklad obavách z jarných mrazov, letného krupobitia či dusného počasia vyvolávajúceho choroby viniča) možno zachytiť v diskusiách či útržkoch rozhovorov na ulici a v obchodoch. V predajniach záhradníckych potrieb sa aj vzájomne neznámi zákazníci zhováraajú o najnovších účinných chemických postrekoch, informujú sa o kvalitách vinohradníckej techniky. Na ulici i v hromadnej doprave sa diskutuje vhodný termín vinohradníckych prác a oberačky. Stále je tu zvykom pozývať širšiu rodinu, kolegov z práce či priateľov na pomoc so zberom úrody v rodinnom vinohrade alebo v záhrade pri rodinnom či rekreačnom víkendovom dome.

Vinohradnícke firmy sústreďujú vrchol svojho celoročného pracovného úsilia na niekoľkotýždňovú jesennú oberačkovú a spracovateľskú kampaň. Premávku v meste vtedy zahusťujú traktory s prívesmi a nákladné autá s hroznom naloženými kontajnermi, plné prepravy sa z vinohradov zväžajú i na prívesných vozíkoch osobných áut. Aj náhodní návštevníci mesta sú svedkami toho, ako sa úroda hrozna premiestňuje do pivníc a spracovateľských priestorov firiem. Ak majú vinári svoje prevádzky pri domoch v meste, vtedy ako lisovne a sklady vína slúžia staré kamenné či novšie betónové pivnice. Viacerí využívajú veľkokapacitné objekty vybudované v období socializmu, ktoré prenajali alebo získali kúpou. Prispôbili ich na používanie najmodernejších vinárskych výrobných technológií a spôsobov skladovania. Na pozemkoch podnikateľov a v okrajových častiach miest boli postavené aj celkom nové vinárske prevádzky, rešpektujúce aktuálne technické, priestorové a logistické potreby.

Vo verejnom priestore miest je vinohradnícka téma každodenne reprezentovaná terminológiou používanou v názvoch reštaurácií, penziónov a hotelov.²⁷⁴ Sídliť v historickom centre v meštianskych vinohradníckych domoch alebo prispôbených starých pivniciach pod nimi. Termíny z oblasti vinohradníctva a pomenovania odrôd viniča sa objavujú v názvosloví mestských ulíc.²⁷⁵ Reštaurácie, vinárne a vinotéky²⁷⁶ alebo aj súkromníci ponúkajúci na predaj svoje sudové víno sa špecificky vizuálne prezentujú. Ako uličné pútače a na výzdobu svojich interiérov používajú staré vretenové lisy na hrozno, drevené sudy na víno alebo ich fragmenty, vinohradnícke nástroje i časti nepoužívané vinárskej techniky. Ako tematická výzdoba vstupu do prevádzok slúži výtvarne spracovaná vinohradnícka symbolika na vývesných štítoch, kovových alebo keramických ozdobných prvkoch nad bránami a oknami. Pred vchodom bývajú inštalované suché, hrubé pne viniča, niekde sa popína po improvizovanej opore aj živý vinič. Neprehliadnuteľné sú reklamné tabule obchodov s vinohradníckymi a vinárskymi potrebami, pútače firiem ponúkajúcich nádoby na výrobu a uskladnenie vína, etikety na fľaše, zátky a pod.

Vinárski podnikatelia do loga a názvu firmy vnášajú symboliku vína a hrozna alebo jeho rozličné grafické stvárnenie – strapec hrozna, líniu spojených bobúľ, list či vetvičku alebo

²⁷⁴ Napr. v Pezinku Reštaurácia Preš alebo Hotel Vinársky dom, v Modre Penzión s vínnou pivnicou alebo reštaurácia Starý dom umiestnená v historickom vinohradníckom dome.

²⁷⁵ V Modre je Vinárska ulica, v Pezinku sú ulice s názvom Kamenice, Viničnianska cesta, Vinohradnícka cesta, Silvánska, Muškátová, Hroznová, Veltlínska a Vincúrska ulica, ako Muškát je nazvaná jedna z tunajších štvrtí s bytovými domami.

²⁷⁶ V Modre napr. Malokarpatská vinotéka, Chateau Modra – Podniková vinotéka, obchod s vínom Koštovka, Vinotéka vináreň U pradedu; v Pezinku napr. Radničná vinotéka, Vinotéka Zámockého vinárstva, Mestská vinotéka.

zatočené viničné úponky. Ich propagačné materiály spravidla zobrazujú fľaše so značkou firmy alebo vín ocenených na rôznych súťažiach, pohľady do pivníc, výrobných priestorov či firemných vinární. Časté sú aj fotografie prác vo vinici. Propagačné texty odkazujú na staršiu rodinnú vinohradnícku tradíciu ako motiváciu pre rozbehnutie podnikania.

Sprostredkovane sa vinohradnícka problematika do života obyvateľov miest dostáva prostredníctvom rozličných aktivít miestnych múzeí; v regionálnom Malokarpatskom múzeu v Pezinku sú dve stále expozície venované histórii vína a vinohradníctva. Múzeum sprístupňuje v rámci Európy najrozsiahlejšiu zbierku vinohradníckych lisov, organizujú sa tu aj degustácie vín.²⁷⁷ V prejavoch primátorov, v ich želaniach do nového roka, pri oslavách historických míľnikov mesta, sa často spomína slávna vinohradnícka minulosť, stáročná či tisícročná tradícia vinohradníctva v meste a víno ako typický nápoj regiónu. Obe mestá vydávajú vlastné mesačníky, ktorých priestor patrí aj súčasným problémom mestských vinohradníkov a vinárov, prinášajú však aj historické informácie o minulosti vinohradníctva. Tie sa šíria tiež prostredníctvom odkazov obsiahnutých pri scénickej prezentácii folklóru počas mestských spoločenských podujatí, cez výtvarne stvárnené vinohradnícke motívy na modranskej keramike a pod.

Domáci obyvatelia i cudzí návštevníci sú svedkami inscenovania vinohradníckych zvykov a pracovných postupov pri jesenných mestských obaračkových slávnostiach. Prostredníctvom sledovania rituálov, výjavov v alegorickom sprievode alebo sprievodných podujatiach a propagačných materiáloch tejto slávnosti, majú možnosť spoznať dnes už nepoužívanú vinohradnícku techniku, nástroje či nádoby, tradičnú vinohradnícku a vinársku terminológiu.

Názvy spojené s odvetvím dostali aj „nevinohradnícke“ mestské festivaly a kultúrne podujatia (napríklad Pezinský stravec – medzinárodná súťaž v spoločenskom tanci, Dychovky v preši a Pezinský škopek – prehliadky a medzinárodné súťaže dychových hudieb, Malokarpatský stravec – medzinárodná súťaž v parkúrovom skákaní).

Modra má symboliku vinohradníctva – zelený vinič a strapce hrozna – priamo vo svojom štyristo rokoch starom historickom erbe.²⁷⁸ V Pezinku od roku 2008 tvorí centrálny bod parku pred tunajším zámkom fontána so súsoším mužov, pracujúcich na vinohradníckom vretenovom lise.²⁷⁹

Vinohradnícke slávnosti

Do kalendára oboch miest patrí rad marketingovo motivovaných podujatí – ochutnávky, súťaže a výstavy vín i spoločenské podujatia spojené s vinohradníckym turizmom. Organizácie ich zastrešujú vinárske spoločnosti, združenia a vinohradnícke spolky, spravidla

²⁷⁷ Expozície [online].

²⁷⁸ Závislosť od vinohradníctva, ako významného zdroja obživy obyvateľov Modry, sa odrazila aj v erbe mesta: tvorí ho „štiepený štít, ktorého pravú zlatú polovicu vyplňa kosmo postavené zelené trojvršie so zeleným viničom a s tromi strapcami hrozna. V ľavej striebornej polovici sú tri strieborné brvná“ (Žudel 2006b: 75). Mesto ho používa od roku 1607, keď bol schválený panovníkom ako súčasť udelenia výsad slobodného kráľovského mesta.

²⁷⁹ Ide o repliku fontány vytvorenej Júliusom Polkorábom, ktorá zdobila v 2. polovici 20. storočia vtedajšie Leningradské námestie. Od polovice 50. rokov do polovice 90. rokov stála na mieste mariánskeho stĺpa z 18. storočia, ktorý dalo vedenie mesta odstrániť v roku 1952. (Böhm-Klein 2019 [online]; Súsošie prešiarov.jpg [online].)

48 Fontána so súsoším lisovačov hrozna od Júliusa Polkorába na Leningradskom (dnešnom Radničnom) námestí v Pezinku v roku 1979. Súsošie bolo z tohto miesta, spred renesančnej budovy Starej radnice, odstránené v polovici 90. rokov. Od roku 2008 zdobí jeho replika park pred Pezinským zámkom.

vždy v spolupráci so samosprávou, o čom budem hovoriť nižšie. Na jeseň sa tu každoročne konajú obračkové slávnosti.²⁸⁰ Ide o viac dní trvajúce udalosti na verejnom priestore miest, ktorých pôvod siaha do polovice 20. storočia.²⁸¹ Symbolicky sa odkazujú na historický fakt, že termín zberu hrozna od stredoveku určovala samospráva vinohradníckeho mesta. Viac storočí bola nepretržite priamo zainteresovaná na celom vinohradníckom dianí cez svoje viničné poriadky, vinohradnícke úrady a mestských viničných majstrov – peregov.²⁸² Ešte aj koncom 19. storočia, keď postupom štátnej centralizácie tradičné mestské inštitúcie upadali a oslabila sa právomoc ich funkcionárov, starostovia sa držali zvyku formálne vyhlásovať začiatok obračiek v meste. Moderné obračkové slávnosti z 20. storočia nadviazali symbolicky aj na starú pracovnú obyčaj vinohradníckych hospodárstiev. Z malokarpatskej oblasti poznáme zvyk spoločného radostného ukončenia celoročnej práce, rozšírený v celej stredoeurópskej vinohradníckej oblasti.²⁸³ Slovenská etnografka Ema Kahounová-Drábiko-

²⁸⁰ „Organizované obračkové slávnosti so všetkými atribútmi – sprievodom, odovzdávaním koruny, veselicoú – sú známe v rozličných obmenách aj v iných vinohradníckych oblastiach v stredoeurópskom a západoeurópskom meradle. Ich starú tradíciu, ktorú možno vystopovať až do stredoveku, má vinohradnícka oblasť východného Nemecka. Oveľa mladšie a časovo zhodné s našimi sú obračkové slávnosti na východnej Morave. Najviac zhodných prvkov však s malokarpatským majú tie isté slávnosti v Maďarsku a Dolnom Rakúsku“ (Kahounová 1975: 570).

²⁸¹ Tému obračkových slávností pre potreby tejto knihy približujem prehľadne cez opísanie jej hlavných aspektov. Predstavuje samostatný rozsiahly segment môjho výskumného záujmu a podrobne som ju rozpracovala v iných prácach (Popelková 2014, 2016, 2018, 2019).

²⁸² Dubovský 1987: 11.

²⁸³ Pozri napr. Grün 1988: 195; Kubalek 2010: 178.

vá konštatovala, že v mestách pod Malými Karpatmi sa vinohradníctvo tak hlboko odrazilo v ich vnútornom sociálnom vývine, že význam a popularita jesenných osláv obračiek tu na začiatku 20. storočia svojim významom zatieňovali výročné sviatky.²⁸⁴ Pre rodiny (orientované na dorábanie a predaj vlastného vína) bol zber úrody vrcholom celoročnej práce. Privezenie posledného obrátého hrozna z viníc do lisovní a pivníc bolo slávnostným momentom. Spomienky obyvateľov, ktoré som zaznamenala vo svojich terénnych výskumoch, približujú podoby tohto zvyku z prvých desaťročí 20. storočia najčastejšie tak, že na obračku najaté robotníčky a robotníci ozdobovali posledný voz s hroznom stužkami a kvetmi a cestou z viníc do mesta spievali. Veniec, uvitý z najkrajších vetvičiek so strapcami, darovali gazdovi, čakajúcemu pri otvorenej bráne domu. Rodina vinohradníka pohostila robotníkov vo svojom dvore. Ponúkané výdatné mäsové jedlá a pečená hydina, chlieb, sladké pečivo, ale i veršované príhovory, zábava pri víne, speve a hudbe pridávali pracovnému aktu slávnostnú a uvoľnenú atmosféru.²⁸⁵ Každoročné formálne vyhlásené začatie i radostné ukončenie zberu hrozna, ako uzlové momenty pre ekonomiku vinohradníckych miest, vytvorili dostatočne pevnú bázu na udržiavanie zvykov s nimi spojených.

Mozaika z ponášok na tieto zvyky – odovzdávanie hroznového *venca* starostovi či významným hosťom, alegorický sprievod, ochutnávanie čerstvého muštu a vína, zábava pri hudbe a pohostenie – sa stala v prvej polovici 20. storočia kostrou verejných obračkových slávností. Samosprávy a rozličné korporácie ich začali v malokarpatských lokalitách organizovať na prilákanie pozornosti turistov a podporu obchodu s vínom.²⁸⁶ Po druhej svetovej vojne vinohradníctvo prešlo zásadnými premenami a po reštitúciách v 90. rokoch 20. storočia ním otriaslo aj obdobie úpadku. Kahounovou-Drábikovou akcentované obračkové slávnosti (ako jeden z atribútov mestského typu vinohradníctva na Slovensku) však preukázali schopnosť prispôbovať sa vonkajším zásahom a pružne meniť časti svojej štruktúry.

Myšlienka ich organizovania sa stala znova aktuálna v druhej polovici 50. rokov. Tradíciu verejnej slávnosti pragmaticky využili predstavitelia štátu a vládnucej komunistickej strany v spolupráci s mestskými a okresnými úradmi s cieľom propagovať kolektivizované poľnohospodárstvo. Prvý ročník vinobrania, nazvaného ako „malokarpatské“, sa uskutočnil v roku 1958 v Modre pri príležitosti 800. výročia založenia mesta.

V podmienkach kolektívnej výroby družstevných organizácií sa oficiálnou ideovou náplňou tradičnej formy vinobrania stala „oslava výsledkov spoločnej práce“.²⁸⁷ K hlavným bodom programu pribudli politicky rámcované prvky – slávnostné okresné aktivity vinohradníkov, zasadnutia straníckych a štátnych orgánov mesta. V alegorickom sprievode (vrcholiacom pred tribúnou hostí) sa jasne oddelili ideovo-politická a zábavná zložka.²⁸⁸ Stabilným sprievodným podujatím bola výstava vín z produkcie vinárskych závodov, školského majetku vinárskej školy a JRD z regiónu. Zásobovanie podujatia zabezpečovali JRD i štátne majetky, štátny a družstevný obchod, návštevníkov kyvadlovo prepravovali

²⁸⁴ Kahounová 1975: 567; Kahounová-Drábiková 1978: 5.

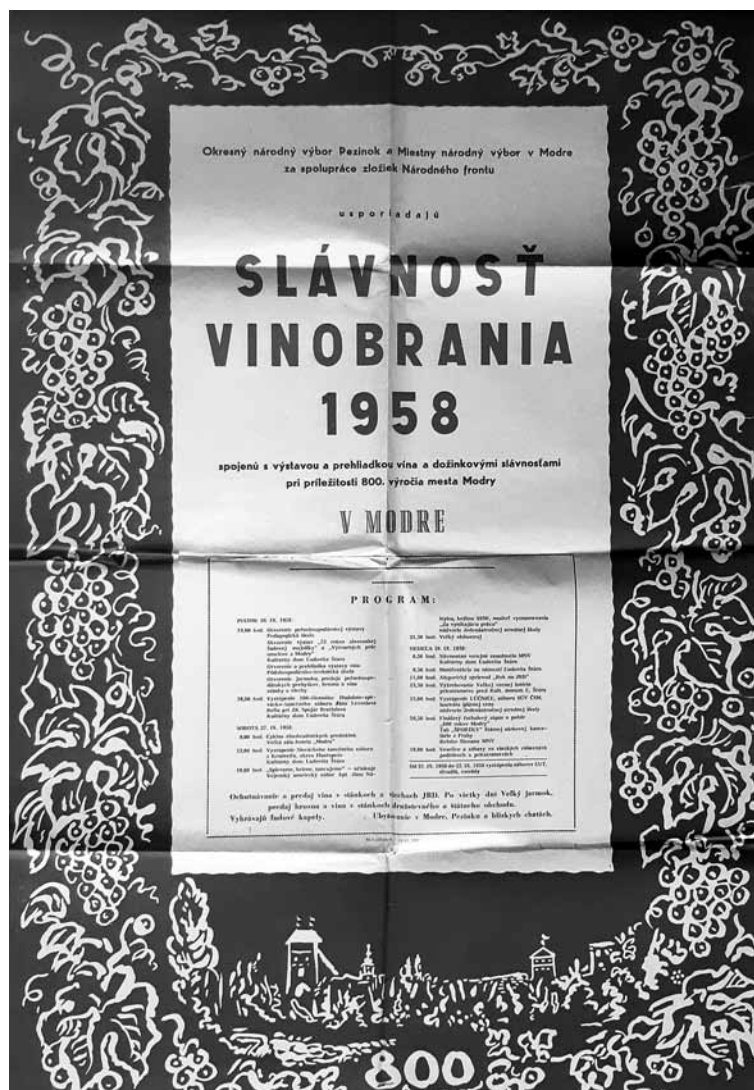
²⁸⁵ Popelková 2003a.

²⁸⁶ V obci Račičsdorf (dnešná Rača, mestská časť Bratislavy) verejnú slávnosť s názvom vinobranie organizovali už v roku 1929 (ŠABA, Archív Modra, fond Zápisnice zo zasadania Rady mesta Svätý Jur, zv. 1-14, 1923 – 1935, inv. č. 1169), v Pezinku bolo prvé vinobranie v roku 1934 (Popelková 2014: 318), vo Svätom Jure sa ich niekoľko uskutočnilo aj počas druhej svetovej vojny (Popelková – Vlasáková 2009: 182, 186).

²⁸⁷ Kahounová 1975: 571.

²⁸⁸ Tamže: 573.

49 *Plagát vinobrania v Modre v roku 1958. Podujatie otvorilo cyklus slávností, v organizovaní ktorých sa Modra a Pezínok striedali spravidla v tretí septembrový víkend. S výnimkou roka 1968, keď sa vinobranie nekonalo, to trvalo do roku 2004.*

autobusy z Bratislavy a Trnavy.²⁸⁹ Túto podobu a obsah si vinobrania udržiavali až do konca 80. rokov 20. storočia.²⁹⁰

Kontinuitu neprerušili ani udalosti v roku 1989 a ich dôsledky. Funkcia a podoba vinobrania sa opäť modifikovali. Zmeny v charaktere vlastníckych vzťahov a oficiálne šírený negatívny postoj k zachovaniu družstevnej bázy poľnohospodárstva popreli možnosť úspešného pokračovania vinohradníckych družstiev v nových podmienkach. S tým zanikla aj potreba verejne oslavovať úspechy ich práce. Samotný fakt úspešného politického prevratu podmienil elimináciu prvkov komunistckej ideológie v programe. Uvoľnený priestor v obsahu slávnosti zaujali nové rituálne prvky, zvýšila sa konzumnosť a ponuka zážitkov.

²⁸⁹ Súčasťou programu trojdňových osláv septembrového vinobrania napr. v roku 1979 bolo aj otvorenie viacerých výstav (drobnochovateľov, ovocia a zeleniny, fotografie, kresleného humoru, grafiky, 30. výročia družby Pezínka a českého mesta Mladá Boleslav, 35. výročia Slovenského národného povstania). Spolu s nimi sa konala aj výstava vín na nádvorí Pezinského zámku (Malokarpatské vinobranie 1979: 3).

²⁹⁰ Jediným vynechaným rokom bol rok 1968 (Mach 1998: 3).

50 Nákladné auto, ozdobené vlajkami a propagandistickými heslami, ako alegorický voz politickej časti sprievodu na vinobraní v Pezinku v roku 1977.

51 Modranské Námestie Ľudovíta Štúra počas vinobrania v roku 1972 a ohrađený priestor so stánkami s občerstvením pre jeho návštevníkov.

[illegible]

Výskum (zameraný na sociálnu dimenziu vinohradníctva v mestách) ukazuje, že reálnou bázou pre dlhoročné cyklické opakovanie udalosti nie je len spomínanie alebo sen-

²⁹¹ Mesto týmto krokom deklarovalo zámer „rozšíriť turistický ruch a širšie prezentovať Pezinok vo vinárskej oblasti, ktorá mu vždy robila dobré meno a bola lákadlom pre turistov“ (Bez autora] 2004: 3).

timent, ale aj pretrvávajúce väzby odvetvia na lokálnu sociálnu štruktúru a ekonomiku. Finančné a symbolické benefity, ktoré vinobranie vďaka svojej dlhoročne získavanej popularite v regióne prináša, využívajú obe mestá.²⁹² Kým Pezinok pri jeho pomenovaní zostal pri názve vinobranie, Modra v roku 2007 skúsila presadiť aj názov Burčiak v keramike. Na prítiahnutie návštevníkov využila popri pôvodnom vinohradníckom obsahu akcentovanie svojej ďalšej tradície – umeleckého keramikárstva, pričom zostal aj priestor na prezentovanie slávnej minulosti mesta.²⁹³ V roku 2015, keď v Modre prebiehala rekonštrukcia mestského vodovodu a kanalizácie, mesto zorganizovalo v obvyklom termíne oberočkovej slávnosti „komorný festival hudby a vína“ s názvom Modranské vínohnanie. Jeho programovým ťažiskom boli živé koncerty mnohých žánrov vo verejnom priestore mesta a vo vinohradníckych pivniciach.²⁹⁴ Podobne pružne využíva rámec vinobrania aj Pezinok. V roku 2018 napríklad zastrelil XI. stretnutie Banských miest a obcí Slovenska. Na čas trvania slávnosti prevzal symbolické kľúče od mesta nielen boh vína Bakchus ako obvykle, ale i patrónka baníkov sv. Barbora. Pezinok popri vinohradníctve pripomenul svoju banícku minulosť a návštevníkom ponúkol ešte širšiu škálu rituálov, zážitkov a zábavy.

V prvých desaťročiach 21. storočia vinobrania ako festivaly dokumentujú prelínanie javov lokálneho, regionálneho a globálneho pôvodu. Programové prvky, ktoré sa viažu obsahom na lokalitu alebo región, sledujú propagáciu vína a vinohradníctva, Modra i Pezinok nimi poukazujú aj na svoju slávnu minulosť. Odráža sa v nich aj dlhodobé vzájomné súperenie o vplyv v regióne. Ako nástroje plnenia týchto funkcií slúžia organizátorom historizmus, sakrálny symbolizmus, tradicionalizmus a štylizácia. Pri príprave scenára vinobrania a podoby jeho rituálnych častí sa v jednotlivých rokoch uplatňujú podľa zvolenej taktiky propagácie a aktuálnej miery prelínania záujmov vinohradníkov a vinárov na jednej strane a samosprávy na strane druhej. Pri tvorbe mozaiky, ktorou sa mestá na vinobraniach prezentujú, dostávajú priestor prejavu občianskeho aktivizmu, združovania sa, umeleckej a záujmovej činnosti obyvateľov. Meradlom úspechu je návštevnícky ohlas, bohatá sponzorská podpora, veľkoleposť a pestrosť programu, priestor ponúknutý družobným mestám, mestským korporáciám a úspešným firmám. Zastúpenie okolitých dedín v sprievode poukazuje na hodnotu pozície miest ako centier v povedomí obyvateľstva ich zázemia. Globálne javy – marketingové aktivity cudzích firiem, ktoré nemajú žiadnu väzbu na vinohradníctvo, koncerty rockových a popových skupín, nárast konzumnosti – sú zložkami, ktoré do štruktúry vinobrania pribudli v posledných rokoch a živia návštevnícky záujem o nevšedné zážitky.

²⁹² Prítiahnuť do mesta hostí je, podľa slov vtedajšieho primátora Pezinka Olivera Solgu, súčasťou premyslenej stratégie: „Vždy sa snažíme, aby popri kultúre tela (dobrom víne a gastronómii) bola všadeprítomná aj kultúra ducha – teda hudba a umenie vôbec. A ak sa pokúsime na to všetko ešte pozrieť očami ekonóma zistíme, že v Pezinku počas troch dní Vinobrania pri návšteve 150–170 tisíc ľudí „zostane“ približne 30–50 miliónov korún“ (Pezinok – kultúrne centrum regiónu 2006 [online]).

²⁹³ V dňoch 28. – 30.9.2007 samospráva Modry využila rámec podujatia *Burčiak v keramike* na oslavy 400. výročia udelenia privilégii slobodného kráľovského mesta. V týždni 24. – 30. septembra totiž vrcholili celoročné oslavy. Ich hlavný program bol naplánovaný na piatok a sobotné predpoludnie, zvyšok soboty a nedele mal podľa slov primátora „patriť jubilejnému vinobranu – Burčiaku v keramike. Som presvedčený a želim si, aby tieto podujatia potešili nielen všetkých Modranov, ale rovnako aj všetkých návštevníkov a hostí“ (MAJTÁN 2007: 9). Podujatiu, nad ktorým prevzal záštitu prezident Slovenskej republiky a osobne ho aj navštívil, dominovalo vystavenie listiny s privilégiami v mestskom múzeu, sprievod mestom v historických kostýmoch (družina a dvor cisára Rudolfa II., osoba cisára, turecké a cisárske vojsko) a na tribúne v centre námestia dramatizovaná javisková rekonštrukcia priebehu udalosti z roku 1607.

²⁹⁴ Modranské vínohnanie [online].

Vinohradníctvo – báza osožných partnerstiev

Kompetencie mestských samospráv týkajúce sa vinohradníctva, ktoré boli v období socializmu marginalizované, sa s rozvojom súkromného vlastníctva pôdy, slobodného podnikania a decentralizáciou právomocí na lokálnu úroveň rozšírili. Vinohradnícke mestá sa najprv potrebovali vyrovnáť s dedičstvom obdobia socializmu a neskôr prekonať i následky komplikovanej transformácie poľnohospodárstva. V 90. rokoch 20. storočia to znamenalo rozbehnúť proces reštitúcií, naplánovať komasáciu pozemkov, pustiť sa nielen do boja so zanedbávaním a opúšťaním viníc, ale aj do všestrannej podpory vinohradníckeho podnikania. Problematika vinohradníctva sa opäť stala bežnou agendou samosprávy. Pri mestských zastupiteľstvách pracujú komisie s pôsobnosťou v oblasti vinohradníctva a vinárstva. Opierajú sa o zákony a mestské nariadenia. Snažia sa zaistiť, aby vlastníci pôdy riadne využívali a starali sa aj o neobrábané vinohrady, aby ich udržiavali, čistili od náletových burín a krovín, v ktorých sa zdržiava zver.²⁹⁵ Samosprávy vydávajú nariadenia, týkajúce sa vjazdu do viníc a ochrany vinohradov počas dozrievania hrozna pred krádežou. Zaviedli systém udeľovania povolení na vstup do vinohradov majiteľom, brigádnikom, dopravcom a nákupcom hrozna počas oberačiek. Zaoberajú sa odvozom a kompostovaním viničného prútia skladovaného pri viniciach, ochranou vinohradov pred lesnou zverou a pod.²⁹⁶ V Pezinku sa zachovanie a revitalizácia historických prvkov vinohradníckej kultúrnej krajiny stali bázou spolupráce mesta s dobrovoľnými združeniami aj jednotlivcami. Aktívne ich propaguje, koordinuje a realizuje Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov.²⁹⁷ Jeho úloha (ako aktéra v rozprúdení environmentálneho aktivizmu) je v meste neprehliadnuteľná. Od svojho založenia organizuje brigády, počas ktorých členovia združenia a občania mesta spoločnými silami so zapožičanou mechanizáciou revitalizujú prvky vinohradníckej krajiny. Združenie (s cieľom propagovať svoje zámery a poskytnúť priestor na prezentáciu vinárov) pripravuje vo vinohradoch víkendové turistické podujatia, spojené s putovaním vinicami a prehliadkou prírodných zvláštností s možnosťou ochutnať pezinské vína.²⁹⁸

V 90. rokoch 20. storočia bola dynamika ekonomickej emancipácie súkromného vinohradníckeho a vinárskeho podnikania v oboch mestách – vzhľadom na pretrvávajúce transformačné bariéry – nízka. Prejavom postupnej obnovy škály vinohradníckych hodnôt, ktoré boli počas socializmu eliminované, sa stala odvaha etablovujúcich sa podnikateľov vystúpiť z anonymity. Začali sa venovať nielen rozvoju svojich podnikov, ale aj propagácii vinohradníctva. Viacerí z nich hľadali už v prvej polovici 90. rokov inšpirácie a kontakty predovšetkým v susednom Rakúsku.²⁹⁹ Ako som už ukázala, záujem o podporu vychádzal

²⁹⁵ V roku 2015 sa v otázke ochrany a revitalizácie vinohradov modranská Komisia podnikateľských činností, cestovného ruchu, pôdohospodárstva, vinohradníctva a vinárstva inšpirovala skúsenosťami Pezinka, o čom svedčí záznam z jej rokovania dňa 15.4.2015. (Modra. Zápisnice Komisií v roku 2015 [online].)

²⁹⁶ Opatrenia, ktoré sa na ochranu vinohradov realizovalo mesto Pezinok v spolupráci s vinohradníckym združením napr. v roku 2013 pozri: Gušťařík (2013).

²⁹⁷ V roku 2006 v Pezinku vytvorila skupina partnerov (mesto, múzeum, podnikatelia a vinohradnícke združenie) s projektovou podporou Európskej únie Vinohradnícky náučný chodník. (Vinohradnícky náučný chodník [online].) Od roku 2017 sa realizuje projekt Revitalizácia kamenice pod Starou horou v spolupráci Združenia pezinských vinohradníkov a vinárov a mesta Pezinok. (Pomôžme vinohradom [online].)

²⁹⁸ Víno a levanduľa [online].

²⁹⁹ „Územná blízkosť i podobnosť pestovaných odrôd nedala po roku 1989 dlho čakať na výmenu skúseností medzi jednotlivými vinármi. Na skusy začali malokarpatskí vinári chodiť do prírodných predovšetkým do Dolného Rakúska a Burgenlandu. S rastom počtu malých súkromných výrobcov prišla aj na slovenskej strane potreba združovania a intenzívnejšej výmeny skúseností“ (Pícha – Dudová – Hančinová 2004: 14).

aj zo strany samosprávy, osvetu, turizmu a miestnych vinohradníckych odborníkov. Experti mali pracovné skúsenosti z predtransformačného obdobia i profesionálne zahraničné kontakty. Významnú rolu pri otváraní sa svetu zohrávala tradícia súťažných prehliadok a *koštoviek* vína. Už v roku 1991 sa z iniciatívy enológa Fedora Malíka podarilo v Modre zrealizovať ambiciózny projekt stredoeurópskej medzinárodnej súťaže vína s názvom *VinoForum*, ktorá sa odvtedy koná každý rok, pričom cirkuluje po rôznych mestách Európy i Slovenska.³⁰⁰

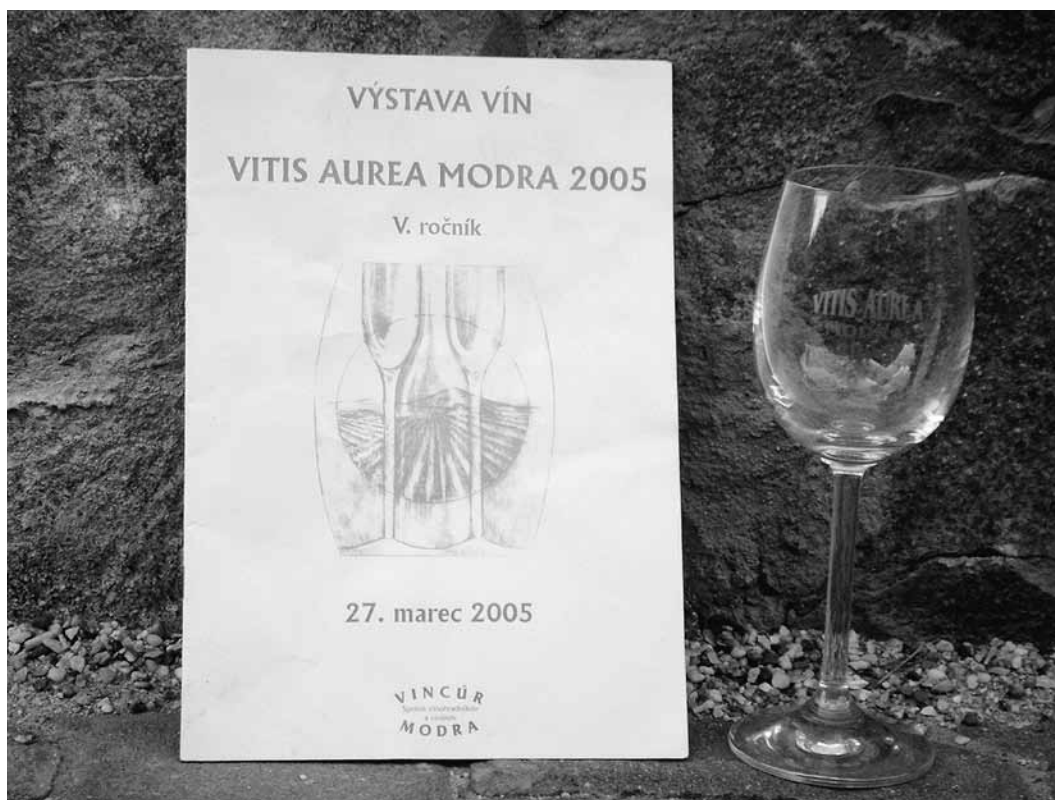
Pre samosprávy miest sa podpora vinohradníctva a propagácia tunajšieho vína stali bázou pre budovanie značky mesta, s ktorou smerom navonok vstúpili do konkurencie o pozornosť turistov a návštevníkov. Ich predstavitelia vedome šíрили autostereotyp miest, v ktorom bola akcentovaná slávna minulosť vinohradníctva. Súčasne sa snažili aj fakticky podporiť utváranie partnerstiev medzi štátnymi a regionálnymi inštitúciami, mestom a združenými vinohradníkmi, poskytovať im formálnu záštitu alebo materiálnu infraštruktúru. Osvojovali si zahraničné skúsenosti z oblasti podnikateľského združovania sa, vidieckej turistiky, propagačných aktivít. Na prelome 20. a 21. storočia sa samosprávy stali faktorom dynamizácie vinohradníckeho podnikania. V aktivitách, pri ktorých došlo navyše aj k súčinnosti aktérov a inštitúcií oboch susediacich miest, synergický efekt vzbudil záujem o účasť v propagačných aktivitách aj v okolitých dedinách. Organizačné zázemie toľmuto pohybu poskytla i nadlokálna inštitúcia – regionálne osvetové stredisko. Výsledkom činnosti bolo v roku 1993 utvorenie Združenia miest a obcí malokarpatského regiónu.³⁰¹ Následne viaceré mestá a dediny pripravili spoločnú prezentáciu v expozícii nazvanej *Malokarpatský región na medzinárodnom veľtrhu cestovného ruchu SlovakiaTour* v Bratislave v roku 1994.³⁰² Začiatkom druhej polovice 90. rokov *Pezinku* a v roku 2000 i v *Modre* (postupne aj v okolitých dedinách) vznikli vinohradnícke spolky ako občianske združenia. Výsledkom založenia Združenia *pezinských vinohradníkov a vinárov* (1995) bola obnova konania medzinárodnej výstavy *Vínne trhy Pezinok* (1996).³⁰³ Súťažou vín s následnou verejnou ochutnávkou strategicky deklarovali nadväznosť na niekdajšie *Malokarpatské*

³⁰⁰ TASR 2014 [online]; *VinoForum* v Bratislave-Rači 2019 [online].

³⁰¹ Oficiálne bolo zaregistrované v roku 1995 ako dobrovoľné združenie na báze rovnosti bez formalizovanej štruktúry. Zaberalo široké územie obcí, ktoré majú záujem o členstvo, bez presného prekryvania sa s niektorým okresom. Riadilo sa presvedčením, že väčšie regionálne združenia sú pri získavaní projektovej podpory, no aj pri presadzovaní záujmov smerom k vyššiemu územnému celku a vláde praktickejšie. Vytváralo spoločnú regionálnu stratégiu v rozličných sférach rozvoja v prospech všetkých a pomáhalo aj malým obciam. Spomedzi seba delegovalo zástupcu do Združenia miest a obcí Slovenska. (Danglová – Popelková 2005; Danglová – Vrzgulová 2005; Bez autora 2007.)

³⁰² Od 1. ročníka medzinárodného veľtrhu cestovného ruchu *ITF SlovakiaTour* v roku 1994 sa tu prezentácia regiónu konala každoročne. Napr. na 11. ročníku (20. – 23. januára 2005 vo výstavnom a kongresovom centre *Incheba* v Bratislave) sa v stánku *Malokarpatského regiónu* „počas štyroch dní predstavili mestá s tým najlepším čo majú: *Pezinok*, *Modra*, *Svätý Jur* a obce *Vinosady*, *Viničné*, *Limbach*, *Dubová*, *Častá*, *Píla*, *Slovenský Grob*, *Vajnory*, *Čataj*, *Suchá nad Parnou*, *Veľký Biel*, *Rača*, *Báhoň*, *Budmerice*, *Vištuk*, *Šenkvice*, *Doľany*, *Smolenice*, *Štefanová*. Na veľtrhu sa prezentovali remeselníci, hudobníci, majitelia reštauračných zariadení a vinári“ (Harausová 2005: 5). V roku 2007 na slávnostnej recepcii 13. ročníka veľtrhu sa riaditeľka *Malokarpatského osvetového strediska* *Anna Píchová* stala držiteľkou *Ceny generálneho riaditeľa Incheba Expo Bratislava* *Alexandra Rozina* za podporu rozvoja veľtrhu *ITF SlovakiaTour* (Záverečná správa 2007 [online]; pozri tiež: Škoda 2007).

³⁰³ Na *I. Svätomartinské požehnanie mladého vína* v novembri 1995 boli, podľa slov predsedníčky združenia, pozvaní „[...] nielen členovia *pezinského združenia*, ale aj významní vinári, ktorých sme poznali. Z celého regiónu. Asi 3-4 roky sme to robili ako regionálnu záležitosť. Robili sme v múzeu, potom vo veľkej zasadačke, prišlo kvantum ľudí od *Rače po Orešany* [...]. V apríli 1996 sme už robili *prvé Vínne trhy*. Urobili sme to my (Združenie – vysvetl. autorky), stredisko a mesto. Urobili sme to na pôde mesta, potrebovali sme mesto, aby nám dalo zadarmo priestory“ (Popelková 2006e).

53 Dňa 27. marca v roku 2005 zorganizoval Vincúr – Spolok vinohradníkov a vinárov Modra 5. ročník výstavy vín *Vitis aurea*.

vínne trhy z 80. rokov a svoju spoluprácu formálne zastrešili partnerstvom s Mestom Pezinok. Cieľom obnovennej tradície jarých slávností vína bolo urobiť z regiónu turisticky prítiahľivú oblasť po celý rok.³⁰⁴ Od roku 2003 podujatie spestrovala súťaž o Kráľovnú vína, od roku 2004 súťaž o najkrajšiu etiketu a adjustáž. V roku 2004 sa sprísnila pravidlá hodnotenia pri odbornej degustácii. Zvýšenie náročnosti na kvalitu vnímali organizátori ako rozhodujúce pre konkurenciu slovenských vín na trhu v Európskej únii.³⁰⁵

Vincúr – spolok vinárov a vinohradníkov Modra hneď po svojom založení v roku 2000 nadviazal na niekdajšiu slávu tunajších prehliadok vína zorganizovaním medzinárodnej výstavy vín s odbornou degustáciou s názvom *Vitis Aurea*. Odvtedy ju pripravuje každoročne v spolupráci s Mestom Modra. V spolku združení modranskí vinári dostávajú na jeho spoločenských akciách nielen možnosť vzájomne sa stretávať a porovnávať svoje vína. Verejne sa aj prezentujú medzi obyvateľmi mesta a jeho návštevníkmi a získavajú nových odberateľov. Na to slúžia akcie ako Pravá modranská zabíjačka, Pochod z pivnice do pivnice, ktorý Vincúr organizoval s miestnym turistickým spolkom, Deň modranských pivníc a ďalšie.³⁰⁶

Ako marketingový produkt vínného turizmu vzniklo v roku 1995 regionálne Združenie Malokarpatská vínná cesta (ďalej ako MVC) a s pomocou programu medzinárodnej spolupráce Phare bola vytvorená mapa jej územia. Samosprávy, regionálni producenti

³⁰⁴ Píčová 1997.

³⁰⁵ Hacaj 2005.

³⁰⁶ O spolku Vincúr [online]; Kultúrno-spoločenský kalendár 2007.

54 Vedľa cesty pri vjazde do miest a dedín, ktoré sa stali členmi Združenia Malokarpatská vínna cesta, pribudli v roku 2001 tabule vymedzujúce jej územie.

vína a jednotlivé vinohradnícke spolky v mestách i dedinách regiónu ho vnímali ako rámec rozvoja turizmu a vzdelávania, „ale aj ako nástroj na budovanie regionálnej identity a rozvoja medzinárodnej spolupráce, ktorej budú aktívnym subjektom.“³⁰⁷ Modra i Pezinok, ich vinohradnícke spolky a podnikatelia, sa stali jeho členmi.³⁰⁸ V septembri 2001 bola vínna cesta označená pred každou členskou obcou a mestom tabuľou s názvom a logom MVC, rovnakými menšími tabuľami sú označené aj zariadenia podnikateľov, členov Združenia. Okrem iných celoročných aktivít³⁰⁹ pripravuje MVC od roku 2000 novembrové Dni otvorených pivníc. Ide o organizované putovanie, spojené s ochutnávkami mladého vína priamo v priestoroch súkromných vinárskych firiem v obciach a mestách od Bratislavy po Trnavu.³¹⁰ Záujemcovia si môžu vstupenky objednať vopred a kúpiť v Malokarpatskom osvetovom stredisku alebo v mestských informačných centrách. V cene je zahrnutý tlačенý orientačný plán lokalizácie pivníc, tzv. vínny pas s očíslovanými názvami a presnou adresou prevádzok, veľká ozdobná korková zátka s názvom podujatia a vročením, ktorú je možné pripnúť na kabát, degustačná sklenená čaša a vrecúško na jeho nosenie. Akcia prebieha počas dvoch dní súčasne vo viac ako dvoch desiatkach obcí a návštevníci môžu v každej pivnici ochutnať vzorky z ponúknutých vín. Podujatie vďaka pohybu skupiniek

³⁰⁷ V roku 2001 Združenie Malokarpatská vínna cesta, na čele ktorého od založenia stál peziňský vinársky podnikateľ Milan Pavelka, získalo z Programu Phare CBC 1999 grant na vlastný projekt Marketing malokarpatskej vínnej cesty. Podľa vzoru Dolnorakúskej vínnej cesty a Burgenlandu bola cesta vizuálne označená tabuľami pred každou účastníckou obcou a vyšiel prvý sprievodca mapujúci jednotlivé obce, výrobcov a zariadenia. V roku 2002 uzatvorilo združenie slávnostné vyhlásenie o partnerstve s ARGE Rímskou vínnou cestou Carnuntum (december 2002 na zámku Harrach v Rohrau). Združeniu sa podarilo presadiť aj projekt cezhraničnej spolupráce: partnerom na rakúskej strane sa stalo Regionálne rozvojové združenie Auland Carnuntum. Členovia tak získali prístup k čerpaniu skúseností tohto partnera s ďalšími projektmi financovanými z Európskych fondov a rozvíjaniu spolupráce v rámci programu Interreg. (Pícha – Dudová – Hančinová 2004: 14-15.)

³⁰⁸ Podrobnejšie pozri: Soukupová 1998: 10; (ap) 2001.

³⁰⁹ Pozri: Vinohradnícky a vinársky rok na Malokarpatskej vínnej ceste/Kleinkarpatischer Weinstrassenkalender 2001/2002.

³¹⁰ Počas I. ročníka v roku 2000 sa dalo navštíviť 17, najmä peziňských pivníc, v II. ročníku Združenie sprístupnilo 30 pivníc a predstavilo 60 vinárov malokarpatskej vinohradníckej oblasti. (Píchová 2001) V roku 2003, kedy poprvýkrát podujatie trvalo dva dni, to bolo 57 prevádzok v 22 obciach, a počas VII. ročníka v roku 2006 bolo pivníc od Bratislavy po Trnavu otvorených spolu 80. (Vínny pas 2003; Vinohradnícky a vinársky rok 2006) Deň otvorených pivníc bola pripravený aj na rok 2020. Mal sa konať v 170 pivniciach v 27 mestách a dedinách malokarpatského regiónu, z dôvodu protipandemických opatrení bol však zrušený. (Deň otvorených pivníc tento rok nebude [online].)

ochutnávačov po osvetlených a označených zastávkach zaregistrujú aj nezainteresovaní pozorovatelia. Návštevnícky úspešný formát otvorených pivníc, ktorý sa – podľa slov vtedajšieho predsedu MVC Milana Pavelku – stal „najlacnejšou a najúčinnnejšou reklamou“ pre vinárov³¹¹ a v regióne sa osvedčil. V Modre v roku 2004 vzniklo podujatie Deň modranských pivníc. Tunajšie komunitné aktivity ním vyústili do propagácie miestneho vína a sprístupňovania kultúrno-technického dedičstva mesta. Akcia sa organizovala spočiatku raz ročne. Záujem návštevníkov však narástol a pôvodný projekt sa rozšíril na vytvorenie turistického portálu, ponúkajúceho vinárske akcie na objednávku nepretržite počas celého roka.³¹² V roku 2007 Združenie MVC pripravilo prvý ročník jarných Dní otvorených pivníc na Sv. Urbana³¹³ a v roku 2009 septembrový Deň vo vinohradoch. Počas tohto podujatia vinári ponúkajú návštevníkom svoje produkty priamo vo vybratých viniciach.³¹⁴ V Pezinku sa od roku 2009 každoročne vo februári organizuje akcia s názvom Pezinské vínne pivnice. Návštevníkom otvárajú svoje prevádzky a pivnice pezinskí výrobcovia vína a ponúkajú ochutnávku. Bázou podujatia sa stalo občianske združenie Museum Vinorum a partnermi Malokarpatské múzeum v Pezinku, Mesto Pezinok a Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov.³¹⁵ Tieto i ďalšie tu nespomenuté akcie, prinášajúce návštevníkom miest turistické, spoločenské a gurmánske zážitky, oživilo spoločenské dianie v mestách a tunajších vinárov zviditeľnili a priblížili k zákazníkom.

V roku 2006 celoštátny Zväz výrobcov hrozna a vína na Slovensku umiestnil v pivniciach Pezinského zámku expozíciu Národný salón vín Slovenskej republiky.³¹⁶ Jej slávnostné otvorenie sa uskutočnilo pod záštitou a za osobnej účasti ministra pôdohospodárstva.³¹⁷ Súčasťou salóna sa stala výstava, sprístupňujúca odborné informácie o histórii vinohradníctva, vinohradníckych oblastiach, o slovenských vínach, ich výrobe a kvalitatívnych vlastnostiach, ich súvislostiach s gastronómiou a pod. V špeciálne upravených zámockých skladovacích priestoroch, spojených s miestnosťami na degustáciu, bolo umiestnených sto najlepších vín Slovenska. Vyberá ich každoročne odborná komisia z víťazných vín vopred zvolených nominačných súťaží a nová kolekcia sa predstavuje vždy v septembri. Počas roka sú potom vína prezentované v Národnom salóne, kde ich môžu návštevníci expozície ochutnať a kúpiť. V roku 2015, potom čo Pezinský zámok zmenil majiteľa a začala sa jeho

³¹¹ Pavelka 2010: 6.

³¹² O nás. Modranské pivnice. [online].

³¹³ Organizátormi boli Združenie Malokarpatská vínná cesta a Malokarpatské osvetové stredisko v Modre. Svoje pivnice otvorilo 79 vinárov celkom v 25 obciach malokarpatského regiónu. (Kultúrno-spoločenský kalendár 2007; [red.] 2007.)

³¹⁴ Ochutnajte jedinečné vína ... [online].

³¹⁵ Pezinské vínne pivnice 2011; Pezinské vínne pivnice 2020 [online].

³¹⁶ Predseda Zväzu výrobcov hrozna a vína na Slovensku Ľubomír Wittek v príhovore uviedol, že myšlienka vznikla v roku 2003 na Zväze. Hľadali financie, priestory a správnych ľudí. Po dlhšom rozhodovaní, kde salón urobiť (v hre bola Nitra, Modra...), sa rozhodli pre Pezinok. Bola to, podľa jeho slov, vždy „Mekka slovenského vinohradníctva“ a má výhodnú polohu neďaleko Bratislavy, vďaka čomu podľa neho aj návštevníci zo zahraničia môžu zájsť do neďalekého Pezinka a vína ochutnať. V Pezinku našli aj veľmi dobrých partnerov – spoločnosť Vitis poskytla Salónu priestory historických pivníc v Pezinskom zámku, Združenie MVC pomohlo zorganizovať degustačnú časť Salónu. Vďaka vyslovil vtedajšiemu prezidentovi Slovenskej republiky Ivanovi Gašparovičovi, ktorý prevzal záštitu nad degustačnou časťou Národného salónu vín Slovenskej republiky. Osobitne poďakoval ministerstvu regionálneho rozvoja, ktoré poskytlo prostriedky vo výške 7 mil. Sk na inštaláciu Salónu (Popelková 2006d).

³¹⁷ Projekt spolufinancovala Európska únia z programu iniciatívy spoločenstva Interreg IIIa, Rakúsko – Slovenská republika. V príhovore na slávnostnom otvorení minister konštatoval, že pri obchodovaní s vínom v rámci Európskej únie je najväčšou starosťou Slovenska nekvalitné víno z dovozu a slabá marketingová príprava našich vinárov, aby mohli obstáť v konkurencii. Je rád, že sa dnes otvára Národný salón vín a dúfa, že je to tá správna cesta, ako vínu a vinohradníctvu dodať vážnosti a propagovať ho (Popelková 2006d).

55 Po otvorení expozície Národného salónu vín Slovenskej republiky v Pezinku v roku 2006 pribudla v meste informačná tabuľa smerujúca záujemcov do Pezinského zámku.

rekonštrukcia, Zväz výrobcov hrozna a vína na Slovensku presunul expozíciu Salónu do Vinohradníckeho múzea v Apponyiho paláci v Bratislave.³¹⁸

V druhom desaťročí 21. storočia si záujmy dobrovoľných združení a inštitúcií, miest a regiónu, ktoré reprezentovali výrazné líderské osobnosti, začali prirodzene konkurovať. V otázke rozhodujúceho vplyvu toho-ktorého aktéra na smerovanie aktivít vínného turizmu a očakávaného ekonomického či politického efektu partnerstiev nastalo výraznejšie triedenie.³¹⁹ Ekonomická stabilizácia a rozvoj vinohradníckeho a vinárskeho podnikania i dozretie individuálnych obchodných predstáv postupne odstránili plošnú závislosť podnikateľov na kolektívnej podpore. Po roku 2015 sa začali ich marketingové stratégie aj formálne diverzifikovať. Príkladom tohto procesu je občianske združenie modranských vinohradníkov a vinárov Víno z Modry. Presadzuje originalitu a kvalitu vín ponúkaných na slovenskom trhu a pri svojich produktoch garantuje pôvod vína a hrozna z modranských viníc.³²⁰ Ďalším príkladom je projekt vinárstiev z regiónu, ktoré sa rozhodli propagáciu svojich vín realizovať nezávisle od Združenia Malokarpatská vínná cesta. Ochutnávku vína na svojich akciách dopĺňajú vždy aj ponukou jedál. Združenie nazvali Chute Malých Karpát. Dnes pod touto hlavičkou svoje aktivity rozvíjajú už viac ako tri desiatky vinárskych firiem.³²¹ Od roku 2016 organizujú, okrem iných akcií, aj putovanie po vinárstvach, pri ktorom návštevníci ako protihodnotu dávajú vinárom

³¹⁸ Nemec 2015.

³¹⁹ Pavelka 2014: 6.

³²⁰ Víno z Modry [online].

³²¹ Združenie Chute Malých Karpát [online].

vopred zakúpené degustačné lístky. Podujatie propagujú ako mladý festival spájajúci víno, gastronómiu a kultúru.³²²

Vinohradnícka črta Modry a Pezinka pôsobila začiatkom 90. rokov 20. storočia v dôsledku problémov postsocialistickej transformácie vo vzťahu k perspektívam regiónu ako istá rozvojová prekážka. Historicky ukotvené mechanizmy, prepájajúce potreby vinohradníctva so záujmami samotného mesta a viacerých prvkov jeho sociálnej štruktúry, začali opäť fungovať iba vedomým úsilím množstva aktérov. Obchodné záujmy nových vinohradníckych a vinárskych podnikateľov začali v procese ich postupnej ekonomickej stabilizácie korešpondovať s rozvojovými snahami miestnych samospráv. Lokálna vinohradnícka tradícia a jej spoločensko-kultúrne aspekty sa – ako potenciálna báza rozvoja turistiky v regióne – stali predmetom aktivít nadlokálnych inštitúcií. Ako vhodná a všeobecne prijateľná rovina nadlokálnej spolupráce sa propagácia regiónu predovšetkým (avšak nielen) cez vinohradníctvo začala vnímať aj v okolitých dedinách.³²³ Formálne zaštitené propagačné a marketingové aktivity súvisiace s malokarpatským vinohradníctvom možno pre obdobie od polovice 90. rokov 20. storočia označiť za regionálny homogenizačný faktor. V jeho pôsobení sa transparentne odhaľuje i rola skúmaných miest voči okolitým dedinským sídlam. Modra a Pezinok predstavujú v tejto sfére prirodzené a regionálne významné centrá.

Súčasne sa však na jednotlivých lokálnych úrovniach – v samospráve miest, vo vinohradníckych spolkoch a združeniach, v osvetových a kultúrnych strediskách – prejavila rola významných individualít, t. j. osobností s vysokým spoločenským kreditom a organizačnými skúsenosťami. Aktívne podnecovali, umožňovali a zabezpečovali plynulé komunikovanie a nadväzovanie osožných partnerstiev medzi podnikateľmi, občianskymi združeniami, mestskými a obecnými samosprávami, kultúrnymi a osvetovými inštitúciami.

Ďalší potenciál, ktorý mestské vinohradníctvo organicky využilo pre svoj rozvoj, bol v tom, že sa v mestách – aj napriek hlbokéj a dlhotrvajúcej diskontinuite privátneho vlastníctva a podnikania – nepreerušil reťazec generačne odovzdávaných vedomostí a zručností o pestovaní hrozna a výrobe vína. Dialo sa tak počas socializmu v celej vinohradníckej oblasti vďaka záhradkárčeniu a obrábaniu družstevných vinohradov, na ktorom vo voľnom čase participovali celé rodiny. Teoretické poznatky z odboru a praktické zručnosti šírila bez prerušenia kontinuity Stredná vinohradnícka škola v Modre od 20. rokov 20. storočia. Jej absolventi mohli pokračovať vo vysokoškolskom vzdelávaní s orientáciou na poľnohospodárstvo, potravinárstvo, vinársku chémiu, vinohradnícku technológiu a pod. Pracovali ako odborníci v tunajších JRD, vinárskych závodoch, vo vinohradníckom a vinárskom výskume, šľachtiteľstve a pod. Viacerí z nich sa po novembri 1989 uplatnili vo sfére transformujúceho sa vinohradníctva ako rozvojoví aktéri a podnikatelia.

Pretože sa skúmané mestá nachádzajú len niekoľko desiatok kilometrov od metropoly Bratislava, je potrebné pre obdobie postsocialistickej transformácie analyzovať jej pozíciu a funkciu vo vzťahu k skúmanej problematike. Už na začiatku 20. storočia bola cieľom kyvadlovej pracovnej migrácie obyvateľov Modry a Pezinka. Poskytovala prácu predovšetkým v továrňach a v stavebníctve. Jej príťažlivá sila sa v tomto zmysle zvýšila v etape socialistickej industrializácie v druhej polovici 20. storočia. Vtedy bratislavské závody novým zamestnancom ponúkali aj byty a možnosť trvalého usadenia sa v metropole. Prí-

³²² Podujatia [online].

³²³ Danglová – Popelková 2003: 308, 315.

lev obyvateľstva z vidieckych miest navyše posilnila aj kolektívizácia poľnohospodárstva. Zrušila tradičný systém najímania sezónneho proletariátu na nárazové práce v súkromných viniciach. Okrem toho sa, v zmysle už vyššie spomenutých motívov, mnohí miestni obyvatelia rozhodli zamestnať radšej inde a orientovať aj svoje potomstvo na iné pracovné oblasti. V období skúmanom ako etapa postsocialistickej transformácie zostala Bratislava pre obe mestá, v ktorých priemysel ani poľnohospodárstvo nepredstavovali kľúčový podiel lokálneho hospodárstva, zdrojom zamestnania pre viac ako polovicu ich aktívneho obyvateľstva. Mnoho mladých ľudí tam dochádza na stredné a vysoké školy, je to dobre dopravné prístupné centrum zdravotníckych služieb, stredisko spoločenského života, kultúry a pod.

Vo vzťahu k transformujúcemu sa vinohradníctvu možno úlohu Bratislavy, čiastočne schematicky, označiť za negatívnu i pozitívnu súčasne. Proces jej územného rozvoja, prebiehajúci aj „rozlievaním sa“ predmestí na bývalý vidiek, priniesol po roku 1989 a nárast nekontrolovanej výstavby rodinných domov na niekdajších viničných úpätiach Malých Karpát. Skúmané mestá vo svojich územných plánoch túto skutočnosť reflektovali a – aj vďaka diskusii rozprúdenej lokálnymi vinohradníckymi expertmi – sa ju snažia regulovať. Ako problém sa v mestách vnímajú nedostatky v infraštruktúre územia a potenciálny pokles rozlohy vinohradníckej plochy. Do argumentácie vstupujú tiež otázky krajiny tvorby a udržanie charakteru územia, ktorý je základným kameňom pre rozvoj a udržateľnosť regionálnych turistických zámerov. V inom svetle sa blízkosť metropoly ukazuje pri skúmaní rozvoja vínnej turistiky v oboch mestách a v širšom zmysle aj v celom regióne, ktorý sa vo sfére turizmu prezentuje ako malokarpatský.³²⁴ V ňom má Bratislava ústrednú pozíciu ako potenciálny zdroj záujemcov o krátkodobý alebo jednodňový zážitkový turizmus. Región má aspirácie tieto požiadavky naplňovať. Jeho ponuku tvorí letná i zimná rekreácia v Malých Karpatoch (turistika, zimné športy na pezinských a modranských lyžiarskych svahoch, trasy pre horskú i cestnú cykloturistiku), historické pamätihodnosti a spoločenské udalosti v mestách i dedinách regiónu, osobitá gastronómia, činnosť remeselníckych dielní, atrakcie vínnej cesty a možnosti komerčne organizovaných ochutnávok kvalitných vín tunajších producentov. To všetko sú prvky, ktoré môžu byť pre obyvateľov i krátkodobých zahraničných návštevníkov Bratislavy príťažlivé. Jej blízkosť a dopravná dostupnosť majú v tomto zmysle viditeľný podiel na miestnej rozvojovej dynamike. Svedčí o tom narastajúci počet účastníkov vinárskych podujatí, či už sa konajú vo verejnom priestore miest, v historických pivniciach alebo v atraktívnom prírodnom prostredí medzi vinohradmi.

Empirický materiál ukazuje, že vinohradníctvo svoje historicky dané ekonomické i sociálne väzby na každodennosť Modry a Pezinka využíva aj v súčasnosti. Pretože sa od polovice 90. rokov 20. storočia stalo jedným z hybných momentov regionálnej spolupráce, možno ho označiť ako spoločné pole záujmov miest i regionálnych inštitúcií a ich kooperácie. V rozvojovom diskurze však naďalej zostáva nielen slávna vinohradnícka minulosť niekdajších slobodných kráľovských miest, ale aj úspechy a problémy, ktoré sú vďaka tejto čрте spojené s vnímaním ich perspektív.

³²⁴ Danglová – Popelková 2007: 6.

ZÁVER

V jednej zo šiestich vinohradníckych oblastí na Slovensku sa pod južnými úbočiami pohoria Malé Karpaty nachádzajú viaceré mestské sídla. Neďaleko metropoly Bratislava a takmer v bezprostrednej blízkosti jedno vedľa druhého ležia Svätý Jur, Pezinok a Modra. V stredoveku sa v nich začalo dynamicky rozvíjať pestovanie viniča a výroba vína určeného pre trh. Vďaka priaznivým prírodným podmienkam a impulzom, ktoré plynuli z usadenia sa početných nemeckých vinohradníckych rodín, pozývaných sem ako privilegovaní kolonisti od 13. storočia, sa vinohradníctvo i mestá prudko rozvíjali. V čase najväčšieho rozmachu vinohradníctva a obchodného úspechu tunajšieho vína sa volení predstavitelia miest uchádzali o získanie najvyššieho stupňa mestskej samosprávy a feudálnych privilégií. Z rozhodnutia panovníka sa Modra, Pezinok a Svätý Jur začiatkom 17. storočia stali slobodnými kráľovskými mestami. Ohradili sa hradbami, rozpracovali systém samosprávy a formalizovali celý rad tradičných pravidiel súvisiacich s vinohradníctvom, aby zabezpečili svoj ekonomický rozvoj. Ich etnický, náboženský a sociálne pestrý obyvateľstvo vytváralo životaschopnú urbánnu societu porovnateľnú s inými súdobými mestami, kde agrárny prvok absentoval, alebo hral okrajovú úlohu.

Od druhej polovice 17. storočia význam vinohradníctva pod vplyvom rozličných nepriaznivých okolností upadal. Jeho obchodné úspechy a rentabilita sa znižovali a pre nedostatok finančných investícií do technickej modernizácie stagnovalo. V každom z malokarpatských miest sa v rozličnej miere posilnili či rozvinuli aj iné spôsoby získavania obživy. Naďalej však pretrvával prevažne vinohradnícky charakter. Nástup modernizácie znamenal rozvoj dopravy, priemyslu a trhového hospodárstva. Vyvolal kvalitatívne zmeny v štruktúre tradičnej spoločnosti, rozvoj vzdelanosti, sociálnej mobility, školstva, osvetu, kultúry a politiky. Mestské vinohradníctvo (vďaka svojej historickej sformovanej primárnej orientácii na trh) tieto zmeny prijímalo. Archaický charakter agrotechniky, odkázanosť na ručnú prácu námezdných robotníkov a nedostatok finančných investícií však znižovali jeho konkurencieschopnosť. 20. storočie preň znamenalo nevyhnutnosť prekonať zásahy politickej moci a viaceré komplikované etapy a obdobia úpadku. Na jeho vývoji sa zásadne podpísali dve nadlokálne historické udalosti. Prvou boli dôsledky druhej svetovej vojny (vyhnanie Nemcov, likvidácia Židov) a po roku 1948 kolektivizácia vinohradníctva a poštátnenie obchodu s vínom, ktoré nastolil komunistický režim. Na tento zlom nadviazala v 60. – 70. rokoch 20. storočia socialistická modernizácia malokarpatského vinohradníctva spojená s prechodom na plánovanú veľkovýrobu. Druhým momentom bol pád komunistického režimu v Československu v roku 1989. Po ňom nasledovalo obnovenie súkromného vlastníctva, návrat pôdy do rúk pôvodných majiteľov a postupná emancipácia vinohradníckeho podnikania v mestách. Obidva spomenuté momenty vyvolali ekonomickú a politickú diskontinuitu a stali sa zdrojom sociálnej zmeny, ktorú sprevádzala hlboká a na čas náročná transformácia vinohradníctva. Dôsledky druhej z nich, ktorá odštartovala na konci 20. storočia, bezprostredne ovplyvnili aj život súčasnej generácie obyvateľov sledovaných miest.

Mestské prostredie všeobecne je v európskych podmienkach charakterizované nerolníckym zamestnaním obyvateľstva. Vinohradníctvo pod Malými Karpatmi dosiahlo však v mestách vysokú úroveň. Jeho potrebám sa počas viacerých storočí prispôbovala podoba sídel, odrazilo sa v štruktúre a fungovaní lokálnej spoločnosti. Poľnohospodárske zamestnanie tieto sídla ovplyvnilo, nedošlo však k popretiu ich urbánneho charakteru. Dodnes je živým odvetvím miestnej ekonomiky. Hoci mestá majú celý rad ďalších znakov a ich obyvatelia sa zaoberajú rozličnými zamestnaniami, vinohradníctvo stále ovplyvňuje podoby každodenného života. Opiera sa o podporu širokého zázemia v regióne s podobným zameraním poľnohospodárstva a využíva väzby na ostatné sféry života mesta.

Cieľom dlhodobého kvalitatívneho výskum, ktorého objektom boli mestá Modra a Pezínok, bolo štúdium ich urbánneho prostredia pomocou konceptu vinohradníckeho mesta. Hľadalo odpovede na otázky vývoja vinohradníctva a jeho prejavov v živote mesta, fungovania prvkov sociálnej štruktúry, ktoré sú nositeľom vinohradníckej črty miest a zabezpečujú jej reprodukcie v čase. A napokon i mechanizmy, prostredníctvom ktorých vinohradníctvo ovplyvňuje rozvoj a perspektívy miest. Situáciu na začiatku 20. storočia i obdobie socializmu táto kniha rekonštruuje na základe historickej literatúry, dát z archívneho výskumu a spomienok pamätníkov zachytených v teréne. Etapu postsocialistickej transformácie vinohradníctva zachytil etnografický výskum v období rokov 1997 – 2007 ako aktuálne prebiehajúci proces. Po roku 2007 systematický výskum nahradilo priebežné mapovanie, pozorovanie a dokumentácia diania. Empirický materiál bol v jednotlivých kapitolách podrobený analýze, smerujúcej k odpovediam na stanovené výskumné otázky. Pri nej bola využitá etnologická rekonštrukcia, zhustený popis a komparatívne sondy. Zhromaždené zistenia možno rozdeliť na dve skupiny. Prvú tvoria poznatky o škále znakov, ktorými sa prítomnosť vinohradníctva prejavuje v každodennosti miest, v podobe okolitej krajiny a diania na verejnom priestore. Druhá časť poznatkov odhaľuje charakter širokých sociálnych väzieb vinohradníctva, ktoré sú pred vonkajším pozorovateľom skryté.

Obidve mestá ležia v údolí pohoria Malé Karpaty obklopené lesom i nížinou. Veľkú časť ich územia tvoria i z diaľky viditeľné plochy vinohradov, ktoré tunajší obyvatelia budovali od stredoveku. Hoci sa rozsah a podoba viničného chotára menili, i dnes zaberá stovky hektárov obrábanej, ale aj opustenej a zdevastovanej pôdy. V obrábaných vinohradoch sa na vlastnej alebo prenajatej pôde pestuje hrozno na výrobu vína. S hroznom i vínom sa tu obchoduje. Podnikatelia pri organizácii a vykonávaní vinohradníckej práce využívajú odborné poznatky, stroje a pri výrobe vína najmodernejšiu vinársku technológiu. Okrem nich pestovateľskými zručnosťami a znalosťami výroby vína disponujú však aj mnohí ďalší tunajší obyvatelia. Rovnako ako vzťah k vinohradníckej pôde, práci a k vínu sú predmetom kontinuálneho medzigeneračného odovzdávania v rodinách. Hrozno a víno sú preto aj dnes predmetom záhradkárstva a rekreačnej aktivity spojenej s ručnou prácou. Podomácky vyrobené víno, hroznová šťava či burčiak sa konzumujú pri rodinných a priateľských stretnutiach, darujú sa i predávajú. Okrem vinohradníkov využívajú vinohradnícku krajinu i ostatní obyvatelia ako prostredie na rekreáciu a vychádzky. Niektoré jej zanedbané časti a historické prvky sú objektom komunitných revitalizačných snáh, rovnako ako obnova a sprístupňovanie historických vinohradníckych domov, pivníc a technických pamiatok. Vinohradníctvo ako živé hospodárske odvetvie je prítomné v existencii špecializovaných výrobných a obchodných prevádzok. Odráža sa v symbolike v logách firiem, reštaurácií, vinární a vinoték. Vinohradnícka téma je súčasťou propagačných materiálov samotného mesta a rámčuje prostredie vinárskych marketingových aktivít. V kalendári

miest možno nájsť cyklické spoločenské udalosti, spojené s prezentáciou vinohradníctva a predajom vína, kvitne tu vínny turizmus a na jeseň sa tu každoročne konajú obaračkové slávnosti – vinobranie. Tie do Modry i Pezinka lákajú desiatky tisíc návštevníkov.

Ukotvenie vinohradníctva v lokálnych sociálnych vzťahoch primárne predurčil charakter vinohradníctva ako zamestnania na hranici poľnohospodárstva a podnikania. Ten je dôvodom jeho prepojenia s mnohými sférami života miest. Mikroúrovňou, na ktorej sa odohrávajú ekonomické a sociálne transformácie vinohradníctva v mestách, a prvkom, ktorý v ich histórii bol a zostáva dôležitým pre rozvoj, sú mestskí vinohradníci. Pre urbánno-etnologickú analýzu boli pracovne vymedzení ako diferencovaná profesijná skupina. Východiskom je predpoklad, že takáto skupina – ako trvalá súčasť lokálnej sociálnej štruktúry – má priame napojenie na fungovanie mestského organizmu ako celku a disponuje mechanizmami na prenos záujmov vinohradníkov na platformu formalizovaných inštitúcií. Takto sa realizuje aj jej kontinuálny podiel na tvorbe hmotných i spoločenských kultúrnych charakteristík miest.

Zo štúdia vinohradníckeho mesta možno preto formulovať aj závery o pôsobení profesijnej skupiny mestských vinohradníkov ako aktéra akcelerujúceho rozvoj v prostredí, kde pôsobí. Ak sa výsledky výskumov podrobia analýze silných a slabých stránok, možností a obmedzení, dynamika plnenia rozvojovej funkcie vinohradníkov sa najvýraznejšie prejavuje v diachrónej rovine, a to na začiatku 20. storočia a na jeho konci.

Na začiatku 20. storočia vinohradníci využívali pre svoj rozvoj stáročnú kontinuitu, tradície a medzigeneračne nadobudnuté zručnosti v rámci svojho odvetvia. Predpokladmi ich úspešného pôsobenia v meste boli vzájomná súdržnosť a kooperácia, deklarovanie a reprodukovanie vyznávaných hodnôt. Neustály záujem o technické a pestovateľské novinky, šírené prostredníctvom vinohradníckeho spolku ako formálnej profesijnej inštitúcie, prispieval k rozvoju ich podnikania. Prestíž a vysoký status najvýznamnejších reprezentantov skupiny našli uplatnenie v mestskej samospráve a politickej aktivite. Tie boli predpokladom i výrazom presadzovania skupinových záujmov. Vinohradníci rozvíjali nové formy kontaktu so svojim zákazníkom, zúčastňovali sa prezentačných výstav a súťaží vín a s cieľom poučiť sa, navštevovali vinárske podniky v iných regiónoch štátu. Stáli na čele rozvoja mestského turizmu, pretože k lákaniu návštevníkov do mesta ich viedol ekonomický záujem. Dorábanie vína pritom zostávalo odkázané na manuálnu prácu najímaných pracovných síl, čo vyžadovalo stále finančné vklady. Rozdiely medzi vinohradníkmi, vzhľadom na možnosť investovať a predávať produkt ziskovo, prehľbovali majetkovú diferenciáciu a pôsobili ako báza individualizácie ich skupinových záujmov. Slabou stránkou vinohradníctva bola aj nedostatočná finalizácia produktu práce ako predpoklad jeho ziskového speňaženia. V konflikte s vyznávanými hodnotami sa občas objavila nepoctivosť pri predaji vína. Nedocenené zostávali investície do odborného vzdelania potomkov vinohradníckych rodín. Kým na jednej strane odvetvie dostávalo podporu od štátu i vedenia mesta, viničné plochy narastali, rozširovala sa možnosť odborného vzdelania a modernizácia priniesla nové technické prostriedky i priemyselné hnojivá. Na strane druhej stál rad vonkajších obmedzení a hrozieb. Nimi boli dôsledky náklady viniča fyloxérou, prírodné pohromy a nepriazeň počasia spôsobujúce neúrody v jednotlivých sezónach či viacročných obdobiach. Bariéru tvoril aj nedostatok dopravnej infraštruktúry, colné opatrenia štátu, nízke ceny vína, odbytová kríza a napokon aj konkurenčný rozvoj pestovania viniča v iných oblastiach Slovenska. Ako ohrozenia špecifického charakteru, s mimoriadne nepriaznivými dôsledkami na vinohradníctvo, vinohradníkov a rozvoj vi-

nohradníckych miest, pôsobili zmeny štátnych a politických režimov a predovšetkým dve svetové vojny.

Na konci 20. storočia, keď sa vinohradníctvo začalo prispôbovať náhlejšiemu zmene po viac ako štyridsať rokoch trvajúcej etape socializmu, predstavovali bariéry pre jeho rozvojové funkcie najmä: legislatívna neistota, chýbajúca záštita štátu, rozvrat ekonomiky vinohradníctva v procese transformácie jednotných roľníckych družstiev a netransparentné reštitučné procesy. Na istý čas tieto skutočnosti obnovu vinohradníckeho podnikania znemožnili. Po necelom desaťročí od politického prevratu v roku 1989 bola ich dôsledkom devastácia kultúrnej krajiny a zanedbané vinohrady. Vinohradníkov ako skupinu postihla nielen diskontinuita hospodárenia, ale v rodinách zaoberajúcich sa v minulosti vinohradníctvom aj generačná diskontinuita. Obmedzujúco pôsobila výrazná záujmová diferencovanosť uchádzačov o vinohradnícke a vinárske podnikanie, chýbala im súdržnosť a organizovanosť. Vinohradníci očakávajúci pomoc zvonka sa stali v nastolených liberálnych trhových podmienkach zraniteľnými. Perspektívy pre obnovu boli, pri nedostatku finančného kapitálu a neschopnosti investovať do zakladania nových viníc, rozpačité. Na druhej miske však ležali významné pozitívne okolnosti, ktoré vinohradníkov mobilizovali a umožnili ich spoločenskú emancipáciu. Predovšetkým pocit z nápravy krívd, možnosť vrátiť sa k dedičnému majetku, nadšenie z podnikateľskej slobody, spoliehanie sa na vlastné sily a snaha čo najskôr rozumne investovať a uplatniť zdedené zručnosti. Využitie odborného poľnohospodárskeho vzdelania, ktoré počas socializmu nadobudli potomkovia miestnych vinohradníckych rodín, prípadne aj skúsenosti z práce v socialistickom vinohradníckom výskume, vinárskych závodoch alebo jednotných roľníckych družstvách, boli individuálne motivujúcim argumentom pre nadviazanie na rodinné vinohradnícke tradície. Zachovanou zásadnou podmienkou pre vnímanie perspektívy vinohradníctva v mestách, ktorých hospodársky a funkčný profil sa od polovice storočia výrazne zmenil, zostávali vhodné prírodné a pôdne podmienky pre pestovanie hrozna. Legislatívne sa postupne riešili aj problémy s meškajúcim procesom komasácie pôdy, zlepšila sa daňová politika štátu. Vinohradnícki podnikatelia, experti a milovníci vína sa začali združovať a vytvárať prospešné partnerstvá s miestnymi a regionálnymi osvetovými a kultúrnymi inštitúciami i vedením mesta. Vinohradníctvo sa opäť dostalo na verejný priestor a stalo sa súčasťou každodenného i sviatočného života miest. Využitím vinohradníckych tradícií, regionálnej spolupráce pri propagácii vinohradníctva a kontaktov so zahraničím, sa na konci 20. storočia podarilo rozbehnúť celý rad marketingových aktivít lákajúcich návštevníkov.

Vinohradnícky rys miest je dnes v malokarpatskom regióne kľúčovým rozvojovým hráčom. Ako bázu dynamicky sa rozvíjajúceho turizmu ho využívajú nielen samotní podnikatelia, ale aj samosprávy. Vinohradníctvo viazané na kvalitné prírodné prostredie nepriamo podporuje uskutočňovanie environmentálne udržateľnej politiky. Súčasne mestám pomáha pri formulovaní perspektív a tvorbe vlastnej „značky“ v súťaži s ostatnými mestami v krajine. Možno sa teda oprávnené nazdávať, že fenomén vinohradníckeho mesta zostane súčasťou reality Slovenska aj v 21. storočí. Pretože sa však situácia vo sfére vinohradníctva mení doslova pred očami pozorovateľa, jeho vedeckú interpretáciu nemožno považovať za uzavretú.

PRAMENE

Literatúra

- (ap): Čo je Malokarpatská vínná cesta? *SME*, 9, 263, 15.11.2001, s. 19.
- BAČOVÁ, Viera (1996): Historická pamäť ako zdroj konštruovania identity. In V. Bačová (Ed.), *Historická pamäť a identita*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, s. 9-28.
- BAĎURÍK, Jozef (1990). *Malokarpatské vinohradníctvo v 16. storočí*. Bratislava: Filozofická Fakulta Univerzity Komenského.
- BARNOVSKÝ, Michal (1978): *Sociálne triedy a revolučné premeny na Slovensku v rokoch 1944–1948*. Bratislava: Veda. 228 s.
- BAUMAN, Zygmunt (1999): *Globalizace*. Praha: Mladá fronta.
- [Bez autora] (2004): Netradičné tradičné vinobranie. *Pezinčan*, 8, s. 3.
- [Bez autora] (2007): Valné zhromaždenie Združenia miest a obcí Malokarpatského regiónu. *Vidiečan – Malokarpatské osvetové stredisko*, 13, 2, marec – apríl, s. 7.
- BITUŠÍKOVÁ, Alexandra (1997): Status sociálnej skupiny študentstva v urbánnom spočenstve. In: *Acta Universitatis Matthiae Belii – Spoločenskovedná sekcia*, č. 1., Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, s. 139-146.
- BITUŠÍKOVÁ, Alexandra (1999): V zdravom tele zdravý duch. Obraz diferenciacie v životnom štýle obyvateľov mesta. In: *Diferenciácia mestského spočenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner, Z. Beňušková. Bratislava: Ústav etnológie SAV v spolupráci so Zing Print, s. 91-99.
- BITUŠÍKOVÁ, Alexandra (2003): Urbánna antropológia: východiská a perspektívy. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied.
- BITUŠÍKOVÁ, Alexandra (2019): Vybrané koncepty výskumu súčasného vidieka: inšpirácie a výzvy pre rurálnu antropológiu. *Slovenský národopis/Slovak Ethnology*, 67, s. 259-274. 1339-9357. DOI: <https://doi.org/10.2478/se-2019-0015>.
- BLÁHA, Inocenc Arnošt (1968): *Sociologie*. Praha: Academia.
- BOTÍKOVÁ, Marta a kol. (1997): *Tradičie slovenskej rodiny*. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV.
- BOURDIEU, Pierre (1998): *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- BUMOVÁ, Ivica (2003): *Dynamika hodnôt strednej vrstvy v malom meste (na príklade Dolného Kubína v prvej polovici 20. storočia)*. Dizertačná práca. [Rkp.] Bratislava: Ústav etnológie SAV. 204 rkp. s.
- CROSSICK, Geoffrey – HAUPT, Heinz-Gerhard (1995): *The Petite Bourgeoisie in Europe 1780-1914. Enterprise, Family and Independence*. London and New York: Routledge.
- CSÁKY, Moritz (1998): Der SFB Moderne – Wien und Zentraleuropa um 1900. Oder: Warum es sich lohnt, sich mit der Moderne um 1900 zu beschäftigen. *Newsletter MODERNE*. Zeitschrift des Spezialforschungsbereichs Moderne-Wien und Zentraleuropa um 1900. 1 Jg., Heft 1, September, s. 2-5.
- ČECHOVÁ, Dominika (2019): *Malokarpatské vinohradníctvo v kontexte daňového zaťaženia obyvateľstva Modry, Pezinka a Svätého Jura. Druhá polovica 17. storočia a prvá polovica 18. storočia*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta.
- ČECHOVÁ, Františka (1982): Politické a správne dejiny. In: *Dejiny Pezinka*. Zost. J. Dubovský, J. Žudel. Bratislava: Obzor, s. 122-130.
- ČECHOVÁ, Františka (1982a): Hospodársky život. In: *Dejiny Pezinka*. Zost. J. Dubovský, J. Žudel. Bratislava: Obzor, s. 90-104.
- DANGLOVÁ, Oľga – POPELKOVÁ, Katarína (2003): Podmienky a perspektívy miestneho a regionálneho rozvoja obcí malokarpatského regiónu. *Slovenský národopis*, 51, s. 299-320.
- DANGLOVÁ, Oľga – POPELKOVÁ, Katarína (2007): Úvod. In: *Mestá a dediny pod Malými Karpatmi. Etnologické štúdie*. Ed. O. Danglová, J. Zajonc. Bratislava: Ústav etnológie SAV, s. 5-11.
- DARULOVÁ, Jolana (1999): Diferenciácia sociálnych skupín v malom meste v medzivojnovom období. In: *Diferenciácia mestského spočenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner, Z. Beňušková. Bratislava: Ústav etnológie SAV v spolupráci so Zing Print, s. 131-136.
- DARULOVÁ, Jolana (2004): K náboženskej identite na Slovensku v druhej polovici 20. storočia (na príklade Banskej Bystrice). In: *Menšiny v meste. Premeny etnických a náboženských identít v 20. storočí*. Ed. D. Luther, P. Salner. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Zing Print, s. 75-96.
- DE LA PRADELLE, Michele (1996): Několik poznámek k urbánní antropológii. *Český lid*, 83, 3, s. 189-196.
- DRÁBIKOVÁ-KAHOUNOVÁ, Ema (1982): Ľudové tradície. In: *Dejiny Pezinka*. Zost. J. Dubovský, J. Žudel. Bratislava: Obzor, s. 247-256.

- DRÁBIKOVÁ, Ema (1989): *Človek vo vinici*. Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry. 17. zv. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV.
- DUBOVSKÝ, Ján (1983): Medzníky v dejinách Modry. In: *825 rokov mesta Modry 1158 – 1983*. Modra.
- DUBOVSKÝ, Ján (1982): Hospodársky život. In: *Dejiny Pezinka*. Zost. J. Dubovský, J. Žudel. Bratislava: Obzor, s. 112-121.
- DUBOVSKÝ, Ján (1982a): Kultúrne pomery. In: *Dejiny Pezinka*. Zost. J. Dubovský, J. Žudel. Bratislava: Obzor, s. 131-146.
- DUBOVSKÝ, Ján (1982b): Socialistická výstavba mesta pod vedením národného výboru. In: *Dejiny Pezinka*. Zost. J. Dubovský, J. Žudel. Bratislava: Obzor, s. 147-166.
- DUBOVSKÝ, Ján (1982c): Rozvoj socialistického poľnohospodárstva a priemyslu. In: *Dejiny Pezinka*. Zost. J. Dubovský, J. Žudel. Bratislava: Obzor, s. 167-174.
- DUBOVSKÝ, Ján (1983): Medzníky v dejinách Modry. In *825 rokov mesta Modry 1158 – 1983*. Modra.
- DUBOVSKÝ, Ján (1987): Peregovia. *Pezinčan*, 20, 3, s. 11.
- DUCHOŇ, Michal (2008): Šľachta v malokarpatských mestách v ranom novoveku (16. – 18. storočie). *Forum Historiae*, 2, s. 1-13.
- DUCHOŇ, Michal (2009): Slobodným kráľovským mestom. In: *Svätý Jur 1209 – 2009. Dejiny písané vínom*. Zost. J. Turcsány. Svätý Jur: Mesto Svätý Jur, s. 105-148.
- FALŤAN, Ľubomír – GAJDOŠ, Peter – PAŠIAK, Ján (1995): *Sociálna marginalita území Slovenska*. Bratislava: Space.
- FEGLOVÁ, Viera (1999): Komunitné iniciatívy v mestskom prostredí (Na príklade Nitry). In: P. Salner, Z. Beňušková (eds.): *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, s. 190-203.
- FEGLOVÁ, Viera, SALNER, Peter (1987): Poznatky z výskumu slovenského mesta. (Na príklade sídlisk v Malackách a Bratislave). In: *Venkovské mesto*, zv. 2. Zost. V. Frolec. Uherské Hradište, s. 29-40.
- FEGLOVÁ, Viera, SALNER, Peter (1985a): Sviatočné príležitosti v súčasnom mestskom prostredí (Výsledky ankety na bratislavských sídliskách). *Slovenský národopis*, 33, s. 88-115.
- FEGLOVÁ, Viera, SALNER, Peter (1985b): Obyčaje v súčasnej Bratislave. *Národopisné informácie*, 1, s. 115-123.
- FRANKO, Michal (2017): Organizácia a správa svätøjurského vinohradníctva v polovici 17. storočia. *Dejiny a mesto*, 6, 1, s. 64-76.
- FROLEC, Václav (1974): *Tradiční vinařství na Moravě*. Brno: UJEP.
- GEIST, Bohuslav (1992): *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing.
- GRÜNN, Helene (1988): *Weinbau-Volkskunde des Südbahngebietes von Wien bis Leobersdorf*. Wien: Verlag Niederösterreichisches Heimatwerk.
- GUŠTAFÍK, Gabriel (2013): Zasadala „vinohradnícka“ komisia. *Pezinčan*, Február, s. 3.
- HACAJ, Ján (2005): Vážení milovníci dobrého vína... In *Katalóg: Vinne trhy Pezinok 2005*. Zost. L. Janečka, M. Kolár. Pezinok: Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov, s. 3.
- HALBWACHS, Maurice. (1994). *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Albin Michel. (cit. podľa Kiliánová – Krekovičová 2008).
- HARAUŠOVÁ, B. (2005): Slovakiatour 2005. *Vidiečan – Malokarpatské osvetové stredisko*, 11, 2, marec – apríl, s. 5.
- HAUPT, Heinz-Gerhard (Hg.) (1978): *Bourgeois und Volk zugleich? Zur Geschichte des Kleinbürgertums im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt/ New York.
- HRIVŇÁK, Štefan a kol. (2018): *Víno v prameňoch*. Bratislava: Marenčin PT.
- HRUBALA, Martin (2010): *Vinohradnícke lisy v Malokarpatskej oblasti*. Pezinok: Malokarpatské múzeum v Pezinku.
- HRUBALA, Martin – POSPECHOVÁ, Petra – WITTGRÜBER, Peter (2005): *V službách mesta. Z vývoja pezinskej samosprávy v 17. – 19. storočí*. Bratislava: Mestské múzeum v Pezinku a mesto Pezinok.
- JANČOVIČOVÁ, Viera (2006): Hospodárske pomery. In: *Dejiny Modry*. J. Žudel, J. Dubovský a kol. Modra: Mestský úrad Modra, s. 393-420.
- JURKOVIČ, Miloš (1972): Vinohradnícke „búdy“ v Modre. Príspevok k ľudovým vinohradníckym stavbám na Slovensku. *Agrikulúra*, 11, s. 123-134.
- KAHOUN, Karol (1958): Stavebný vývoj západoslovenských vinohradníckych miest. *Pamiatky a múzeá*, 7, s. 105-118.
- KAHOUNOVÁ, Ema (1960): Vinohradníctvo Malých Karpát. *Slovenský národopis*, 8, s. 3-72.
- KAHOUNOVÁ, Ema (1967): Spoločensko-ekonomické podmienky vývinu vinohradníctva na západnom a strednom Slovensku. *Slovenský národopis*, 15, s. 503-554.
- KAHOUNOVÁ, Ema (1969): *Ľudové vinohradnícke stavby a lisy*. Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry. 5. zv. Bratislava: VEDA vydavateľstvo SAV.
- KAHOUNOVÁ, Ema (1970): Viničné právo na západnom Slovensku a jeho vplyv na spoločenskú kultúru vinohradníkov. *Slovenský národopis*, 18, s. 595-626.
- KAHOUNOVÁ, Ema 1975: Malokarpatské obaračky – nová verzia tradičných slávností. *Slovenský národopis*, 23, s. 566-580.
- KAHOUNOVÁ-DRÁBIKOVÁ, Ema (1978): Oslavy obaračiek kedysi a dnes. *Sloboda*, 33, 40, s. 5.
- KANNONIER, Reinhard – KONRAD, Helmut (1996): Eliten, Konflikte und Symbole. In: *Urbane Eliten und Kultu-*

- relle Wandel. Bologna-Linz-Leipzig-Ljubljana. Gerbel/Kannonier/Konrad/Körner/Uhl (Hg.). Studien zur Gesellschafts- und Kulturgeschichte 9. Wien, s. 7-16.
- KALESNÝ, František (1965): Vinohradnícke palice a valašky v zbierkach Mestského múzea v Bratislave. *Bratislava, Spisy Mestského múzea v Bratislave*, 1, s. 111-140.
- KALESNÝ, František (1969): Z dejín bratislavského vinohradníctva a vinárstva. *Bratislava, Spisy Mestského múzea v Bratislave*, 4, s. 267-308.
- KALESNÝ, František (1991): O začiatkoch vinohradníctva na západnom Slovensku. *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Historica 1989* [vyd. 1991], 39-40, s. 167-170.
- KARDOŠOVÁ, Monika (1990): Živnostníci ako profesionálna skupina a ich význam pre spoločenský život mesta v medzivojnovom období (na príklade Trenčína). *Slovenský národopis*, 38, s. 91-98.
- KAZIMÍR, Štefan (1986): Pestovanie viniča a produkcia vína na Slovensku. Bratislava: Veda.
- KELLER, Jan (2000): *Vzestup a pád středních vrstev*. Praha: SLON.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela (2002): Etnológia a sociálna/kultúrna antropológia: úvaha o stave bádania na Slovensku. *Slovenský národopis*, 50, s. 45-55.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela (2002a): Etnológia na Slovensku na prahu 21. storočia: Reflexie a trendy. *Slovenský národopis*, 50, s. 277-287.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela – KREKOVÍČOVÁ, Eva (2008): Úvod. In: *My a tí druhí. Kolektívne identity v modernej spoločnosti*. G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová (Eds.). Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV.
- KOCKA, Jürgen. (Hg.) (1981): *Angestellte im europäischen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- KOŠTIALOVÁ, Katarína (2002): K diferenciácii profesijnej skupiny železničiarov. *Slovenský národopis*, 50, s. 209-216.
- KOŠTIALOVÁ, Katarína (2009): *Urbánna etnológia. Človek – profesia – rodina – mesto*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- KUBALEK, Eva (2010): „Früher war die Arbeit bequemer!“ Weinbau und Arbeitswelt der Weinbauer in der niederösterreichischen Thermenregion am Beginn des 21. Jahrhunderts. Dissertation. Wien: Universität Wien.
- Kultúrno-spoločenský kalendár Modry*. 2007. (2007): Mesto Modra [Brožúra]. 22 s.
- LEHOTSKÁ, Darina (1961): *Dejiny Modry*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV. 184 s.
- LEHOTSKÁ, Darina (1982): Politické a správne dejiny. In: *Dejiny Pezinka*. Zost. J. Dubovský, J. Žudel. Bratislava: Obzor, s. 23-38, 81-104.
- LIMBACHER, Frigyes – PÓSCH, Károly (1913): *A Ruszt – Sopron – Pozsonyi borvidék. Szőlő- és borgazdasági monografia*. Budapest: Pátia.
- LIPTÁK, Ľubomír (1998): Zmeny elít v meštianskej spoločnosti na Slovensku v prvej tretine 20. stor. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. Zost. E. Mannová. Bratislava: AEP, s. 59-70.
- LUTHER, Daniel (1997): Etnická diferenciácia v procese spoločenských zmien. (Bratislava v 1. polovici 20. storočia). In: *Identity v meniacej sa spoločnosti*. V. Bačová, Z. Kusá (eds.). Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, s. 84-91.
- LUTHER, Daniel (1990): Bratislavské korzo. Postavy a postavičky starej Bratislavy. *Slovenský národopis*, 38, s. 247-252.
- LUTHER, Daniel (1995): Výskumy mesta a formovanie urbánnej etnológie na Slovensku. *Etnologické rozpravy*, 2, s. 7-19.
- LUTHER, Daniel (1999): Ideológia spoločenskej zmeny a život obyvateľov mesta (Bratislava v prvej polovici 20. storočia). In: *Diferenciácia mestského občianstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner, Z. Beňušková. Bratislava: Ústav etnológie SAV v spolupráci so Zing Print, s. 7-17.
- MACH, František (1998): Úvod. In *Vážne i veselo o víne: Malokarpatské ošeračky*. [brožúra]. Modra: Fond rozvoja vidieckej turistiky v Modre, s. 3-4.
- MACH, František – BRÍZA, Richard (2005): Starosti malokarpatských vinohradníkov. *Pezinsko: Regionálne noviny*, 44. týždeň, s. 6.
- MACHAJDÍKOVÁ, Mária (2003): Family in a Small Viticulture Town in the Small Carpathian Region. In *Nové perspektívy v sociálnych vedách a historická antropológia/New Perspectives in Social Science and Historical Anthropology/Neue Perspektiven in sozialen Wissenschaften und Historische Anthropologie*. Zborník z konferencie. M. Botíková, L. Herzánová (eds.). Bratislava: Danubiaservis, s. 52-64.
- MAJTÁN, Peter (2007): Oslavy 400-ročného jubilea vyvrcholia v septembri. Príhovor primátora. *Modranské zvesti*, marec, s. 9.
- Malokarpatské vinobranie 1979* (1979): Program osláv Malokarpatského vinobrania 1979 v Pezinku. *Pezinčan*, 3, s. 3.
- MANNOVÁ, Elena (1998): Podmienky vývoja meštianskych vrstiev na Slovensku v 20. storočí. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. Zost. E. Mannová. Bratislava: AEP, s. 9-15.
- MATĚJŮ, Martin (1989): *Sociologie kultury*. Praha: SPN.
- Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. (1998): Zost. Elena MANNOVÁ. Bratislava: AEP.
- MITTERAUER, Michael (1986): Formen ländlicher Familienwirtschaft. Historische Ökotypen und familiäre Arbeitsorganisation im österreichischen Raum. In J. Ehmer, M. Mitterauer: *Familienstruktur und Arbeitsorganisation im ländlichen Gesellschaften*, Wien: Böhlau, s. 185-323.

- NIEDERMÜLLER, Peter (1987): Mestská kultúra – ľudová kultúra. *Slovenský národopis*, 35, s. 467-479.
- NOVÁKOVÁ, Katarína (2009): *Vinohradníctvo a vinohradníci v procesoch transformácií*. Trnava: UCM.
- ORTVAY, Theodor (1898): Preßburg und das Preßburger Comitatus. In: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Ungarn V., 1. Abteilung*. Wien: Kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, s. 177-228.
- PAŠIAK, Ján (1998): Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku v kontexte sídelného vývoja 1900 – 1989. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. Zost. E. Mannová. Bratislava: AEP, s. 17-31.
- PAVELKA, Milan (2010): Vínna cesta zmenila Malé Karpaty. In: *Víno: Mimoriadny magazín denníka Pravda*, 19.11. Martin: Neografia, s. 6-8.
- PAVELKA, Milan (2014): Svätý za dedinou? *Srdce Pezinka. Mesačník o živote v našom meste*, máj, č. 2, s. 6-7.
- PETŘÍKOVÁ, Ludmila (2006): Politický vývoj a správne pomery. In: *Dejiny Modry*. J. Žudel, J. Dubovský a kol. Modra: Mestský úrad Modra, s. 368-392.
- Pezinské vínné pivnice. Sprievodca degustátora* (2011): [Brožúra.] Občianske združenie Museum Vinorum, Mesto Pezinok, Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov, Malokarpatské múzeum v Pezinku.
- PÍCHA, Emil, DUDOVÁ, Jarmila, HANČINOVÁ, Alexandra (2004): *Slovensko-rakúska vínná cesta – vzájomné spoznávanie sa na ceste do spoločnej Európy*. [Brožúra.] Vydalo Združenie Malokarpatská vínná cesta, s. 14.
- PÍCHOVÁ, Anna (1997): Vážení návštěvníci vinných trhů... In: *Katalóg Vínné trhy Pezinok '97*. Zost. L. Janečka, O. Bejdáková, M. Majbová. Vyd.: MAPA Slovakia, s. 4.
- PÍCHOVÁ, Anna (2001): Deň otvorených pivníc v malokarpatskom regióne. *SME*, roč. 9, č. 263, 15. 11., s. 19.
- PLICHTOVÁ, Jana (1995): Československo ako viackultúrny štát v kontexte histórie regiónu od 1918 – 1992. In: *Menšiny v strednej a východnej Európe*. Zost. a red. Skupina pre práva menšín a TWEEC. Bratislava, s. 8-19.
- PODOBA, Juraj (1997): Medzi tradíciou a nivelizáciou: zánik regionálneho domového typu. *Etnologické rozpravy*, 1-2, s. 41-55.
- POPELKOVÁ, Katarína (1997): *Urbánna etnológia a jej možnosti pri štúdiu sociálnej komunikácie. (Na príklade dvoch miest z rokov 1918 – 1939)*. Dizertačná práca. [Rkp.] Bratislava: Ústav etnológie SAV. 132 rkp. s.
- POPELKOVÁ, Katarína (1998): Identita Čechov na medzivojnovom Slovensku. In: *Identita etnických spoločenstiev. Výsledky etnologických výskumov*. Kiliánová, G. (Ed.). Etnologické štúdie 5. Bratislava: Ústav etnológie SAV, s. 93-106.
- POPELKOVÁ, Katarína (1999): Mestský vinohradník ako sociálna skupina (K otázke štúdia prvkov agrárneho charakteru kultúry mesta na Slovensku). In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner, Z. Beňušková. Bratislava: Ústav etnológie SAV v spolupráci so Zing Print, s. 115-130.
- POPELKOVÁ, Katarína (1999a): Východiská urbánno-etnologického štúdia otázok sociálnej komunikácie (teoreticko-metodologické úvahy slovenskej etnológie mesta v polovici 90. rokov). *Etnologické rozpravy*, 2, s. 7-24.
- POPELKOVÁ, Katarína (2000): Towns in Slovakia from the Perspective of an Ethnologist. Background and Results. *Human Affairs*, 12, s. 198-204.
- POPELKOVÁ, Katarína (2005): Sociálne skupiny v meste – platforma na využitie poznatkov o minulosti pri štúdiu transformácie (Poznámky k poznávacím a interpretačným možnostiam etnológie). In: *Socioprofesionálne skupiny – subkultúry v meste*. Ed. K. Košťálová. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, s. 25-36.
- POPELKOVÁ, Katarína (2005a): Vinohradníctvo, vinohradníci a turizmus (obchodné záujmy podnikateľov jedného odvetvia ako nosná rovina regionálneho rozvoja). *Etnologické rozpravy*, 2, s. 112-120.
- POPELKOVÁ, Katarína (2006): Vinohradníci ako súčasť strednej vrstvy mesta Modra v prvej polovici 20. storočia. In: *Regionálna diferenciácia, regionálny rozvoj v Slovenskej republike v kontexte integračných dosahov: Regionálna diferenciácia Slovenska v podkladových štúdiách* [CD]. Ed. L. Falfan, J. Štrbavá. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 296-305.
- POPELKOVÁ, Katarína (2006a): Samostatní vinohradníci a ich pozícia v spoločenstve mesta Modra v súčasnosti. In: *Regionálna diferenciácia, regionálny rozvoj v Slovenskej republike v kontexte integračných dosahov: Regionálna diferenciácia Slovenska v podkladových štúdiách* [CD]. Ed. L. Falfan, J. Štrbavá. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 588-597.
- POPELKOVÁ, Katarína (2006b): Etnologické aspekty štúdia rodiny vo vinohradníckom prostredí (Modra, 1. polovica 20. storočia). *Slovenský národopis*, 54, s. 443-444.
- POPELKOVÁ, Katarína (2006c): Vinohradnícke tradície. In: *Dejiny Modry*. J. Žudel, J. Dubovský a kol. Modra: Mestský úrad Modra, s. 541-560.
- POPELKOVÁ, Katarína (2007): Vinohradnícky spolok : profesijné združenie či rámec podnikania? In: *Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku*. Ed. Z. Beňušková, O. Danglová. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Centrum pre európsku politiku – Nitra: Katedra etnológie a etnomuzikológie UKF, s. 161-182.
- POPELKOVÁ, Katarína (2007a): Spomínanie a zabúdanie vinohradníckych miest. In: *Město – Identita – Paměť*. B. Soukupová, H. Novotná, Z. Jurková, A. Stawarz (Eds.). Bratislava: Zing Print, s. 160-175.
- POPELKOVÁ, Katarína (2007b): Vinohradníci a vinohradníctvo v mestách pod Malými Karpatmi. In: *Mestá a dediny pod Malými Karpatmi*. Etnologické štúdie. Ed. O. Danglová, J. Zajonc. Bratislava: Ústav etnológie SAV, s. 45-81.
- POPELKOVÁ, Katarína (2008): Viticultural Traditions and Local Memory. *Lidé města*, 10, 2, s. 76-91.

- POPELKOVÁ, Katarína (2010): Urbánne štúdium v slovenskej etnológii – poznámky k aktuálnemu dialógu etnológie s antropológiou. *Slovenský národopis*, 58, s. 143-158.
- POPELKOVÁ, Katarína (2014): K otázke dynamiky sociálnych funkcií mestského sviatku: obaračkové slávnosti. *Slovenský národopis*, 62, s. 313-334.
- POPELKOVÁ, Katarína (2016): Malokarpatské vinobranie v 70. rokoch 20. storočia – socialistický sviatok kolektivizovaného poľnohospodárstva. *Forum historiae: odborný internetový časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy* [elektronický zdroj], 10, 1, s. 107-117.
- POPELKOVÁ, Katarína (2018): Načo sú mestám sviatky? Vynájdenná tradícia z roku 1934 a jej životnosť v 21. storočí. In: *Národy-města-lidé-slavnosti*. Eds. B. Soukupová, R. Godula-Węclawowicz, G. E. Karpińska. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, s. 161-176.
- POPELKOVÁ, Katarína (2019): Vinárske festivaly v porovnaní: prípady Mělník (Česko) a Pezinok (Slovensko). *Confluens: Vlastivědný sborník Mělnicka*. Č. 11. Mělník: Regionální muzeum Mělník: Státní okresní archiv Mělník, s. 72-93.
- POPELKOVÁ, Katarína – SALNER, Peter (2002): Urbánny svet v slovenskej etnológii. *Slovenský národopis*, 50, s. 444-451.
- POPELKOVÁ, Katarína – VLASÁKOVÁ, Beáta (2009): Svätajurské vinohradníctvo v prvej polovici 20. storočia. In: *Dejiny písané vínom*. Zost. J. Turcsány. Svätý Jur: Mesto Svätý Jur, s. 175-205.
- POPELKOVÁ, Katarína – VRZGULOVA, Monika (2005): Stredné vrstvy v urbánnom prostredí – transformácia skupinových hodnôt? *Slovenský národopis*, 53, s. 381-397.
- POPELKOVÁ, Katarína (1996): Urbánna etnológia – východiská a trendy. *Etnologické rozpravy*, 2, s. 124-154.
- PRANDA, Adam (1967): K problematike výskumu dvojitého zamestnania (tzv. kovoroľníctva). *Slovenský národopis*, 15, s. 3-43.
- PRANDA, Adam (1970): Niektoré teoretické otázky štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti. *Slovenský národopis*, 18, 1, s. 39-60.
- Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mesta Pezinok. Profil mesta Pezinok* (2007): [Brožúra], s. 4.
- [red] (2007): Prvý rok v pivniciach na Sv. Urbana. *Modranské zvesti*, 1, jún, s. 5.
- REICH, Robert. (1995): *Dílo národu. Příprava na kapitalismus 21. století*. Praha: Prostor.
- RUMAN, Ján (2013): „Sociálny kapitál“: kritická perspektíva a nachádzanie optimálnej signifikancie. *Studia Politica Slovaca*, 6, 1, s. 24-40.
- RUPNIK, Jack (1999): Bilancia československého rozvodu (1). Prechod k demokracii a vytvorenie národných štátov. *Os. Fórum občianskej spoločnosti*, 3, s. 18-23.
- SALNER, Peter – SALNEROVÁ, Eva (1982): K problematike spoločenských kontaktov v súčasnom mestskom prostredí. *Národopisné aktuality*, 19, 4, s. 285-292.
- SALNER, Peter (1982): K významu výročných obyčajov pre súčasné bratislavské obyvateľstvo. In: *Výroční obyčej – současný stav a proměny*. Zost. V. Frolec. Brno, s. 287-290.
- SALNER, Peter (1983): Niektoré problémy súčasnej bratislavskej rodiny. In: *Svatební obřad – současný stav a proměny*. Zost. V. Frolec. Brno, s. 100-103.
- SALNER, Peter (1988): Národopis v meste – mesto v národopise. *Národopisné informácie*, 1988, 1, s. 35-39.
- SALNER, Peter (1990): Kaviarne a vechy v medzivojnovnej Bratislave. *Slovenské pohľady*, 5, s. 119-125.
- SALNER, Peter (1990): Perspektívy etnografie mesta. *Národopisné informácie*, 2, s. 7-15.
- SALNER, Peter a kol. (1991): *Taká bola Bratislava*. Bratislava: Veda.
- SALNER, Peter (1999): Vonkajšie faktory diferenciácie mestského spoločenstva. Pohľad (urbánnej) etnológie na roky 1939 – 1945. In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner, Z. Beňušková. Bratislava: Ústav etnológie SAV v spolupráci so Zing Print, s. 222-233.
- SLAVÍK, Vladimír (2006): Obyvateľstvo a osídlenie 1850 – 2001. In: *Dejiny Modry*. J. Žudel, J. Dubovský a kol. Modra: Mestský úrad Modra, s. 459-518.
- SLAVKOVSKÝ, Peter (1995): Dve diskontinuity vo vývine slovenského poľnohospodárstva. *Slovenský národopis*, 43, s. 371-377.
- Socioprofesionálne skupiny – subkultúry v meste*. (2005): Ed. Katarína KOŠTIALOVÁ. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.
- SOLGA, Oliver (2018): *Pezinok na starých pohľadniciach*. Pezinok: Mesto Pezinok.
- SOUKUPOVÁ, Jana (1998): Malokarpatská vína cesta. In: *Vážne i veselo o víne. Malokarpatské obaračky*. Zost. F. Mach. Modra, s. 10.
- SUPPAN, Arnold (1990): Sozialstruktur und Gesellschaft im Donauraum zwischen den beiden Weltkriegen: Ein Vergleich zwischen der Tschechoslowakei, Ungarn, Österreich und Jugoslawien. *East European Quarterly*, XXIV, 2, s. 247-273.
- SVETON, Ján (1958): *Obyvateľstvo Slovenska za kapitalizmu*. Bratislava: SVPL.
- ŠEVČÍKOVÁ, Eva (2005): Malokarpatský región – využitie tradícií v rozvoji regiónu a turizmu. *Etnologické rozpravy*, 12, 2, s. 129-139.
- ŠIMONČIČ, Jozef (1967): K dejinám trnavského vinohradníctva a vinárstva. *Agrikultúra*, 6, s. 235-246.

- ŠKODA, L. (2007): Téma dneška. ITF Slovakia 2007. *Vidiečan – Malokarpatské osvetové stredisko*, 13, 2, marec – apríl, s. 2.
- ŠPIESZ, Anton (1976): Malokarpatské vinohradnícke mestá Modra, Pezinok a Jur na prelome 17. a 18. storočia. *Západné Slovensko*, 3, s. 49-68.
- TURCSÁNY, Juraj (1988): Vinohradnícke právo a vinohradnícke poriadky. *Slovenská archivistika*, 23, 1, s. 111-120.
- TURCSÁNY, Juraj (2006): Hospodárstvo. In: *Dejiny Modry*. J. Žudel, J. Dubovský a kol. Modra: Mestský úrad Modra, s. 132-158, 236-247 a 327-341.
- TURCSÁNY, Juraj (2006a): Politické a správne dejiny. In: *Dejiny Modry*. J. Žudel, J. Dubovský a kol. Modra: Mestský úrad Modra, s. 219-235, 311-326.
- TURCSÁNY, Juraj (2006b): Harmónia – vznik a vývoj turistického a zdravotníckeho strediska. In: *Dejiny Modry*. J. Žudel, J. Dubovský a kol. Modra: Mestský úrad Modra, s. 595-605.
- TURCSÁNY, Juraj (2009): Svätý Jur v rokoch 1209 – 1647. In: *Svätý Jur 1209 – 2009. Dejiny písané vínom*. Zost. J. Turcsány. Svätý Jur: Mesto Svätý Jur, s. 29-77.
- TURCSÁNY, Matúš (2009a): Súčasné vinohradníctvo a vinárstvo vo Svätom Jure. In: *Svätý Jur 1209 – 2009. Dejiny písané vínom*. Zost. J. Turcsány. Svätý Jur: Mesto Svätý Jur, s. 213-224.
- Urbane Leitkulturen 1890 – 1914*. [Leipzig – Ljubljana – Linz – Bologna] (1995): Hrg. Reinhard KANNONIER, Helmut KONRAD. Studien zur Gesellschafts- und Kulturgeschichte, 6. Wien: Verlag für Gesellschaftskritik.
- Vinohradnícky a vinársky rok na Malokarpatskej vínnej ceste/Kleinkarpatischer Weinstrassenkalender 2001/2002*. (2001): [Brožúra]. Pezinok: Združenie Malokarpatská vínná cesta v spolupráci s Malokarpatským osvetovým strediskom v Pezinku.
- Vinohradnícky a vinársky rok 2006 – 2007 na Malokarpatskej vínnej ceste* (2006): [Brožúra]. Vydalo Združenie Malokarpatská vínná cesta v spolupráci s Malokarpatským osvetovým strediskom v Modre.
- Vínny pas. Deň otvorených pivníc 14. – 15.11.2003* (2003): [Brožúra]. Vydalo Združenie Malokarpatská vínná cesta v spolupráci s Malokarpatským osvetovým strediskom v Modre.
- VODA, Ivan (2006): Nemecké chotárne názvy. In: *Dejiny Modry*. J. Žudel, J. Dubovský a kol. Modra: Mestský úrad Modra, s. 566-594.
- VRZGULOVÁ, Monika (1996): Vplyv makrosociálnych zmien na Slovensku v prvej polovici 20. storočia na hodnotový systém živnostníkov (na príklade mesta Trenčín). *Etnologické rozpravy*, 2, s. 17- 41.
- VRZGULOVÁ, Monika (1996a): Rodina živnostníka a postavenie ženy v nej. *Slovenský národopis*, 44, s. 425-433.
- VRZGULOVÁ, Monika (1997): *Živnostníci ako kultúrotvorný prvok v mestskom prostredí*. Dizertačná práca. [Rkp.] Bratislava: Ústav etnológie SAV. 203 rkp. s.
- VRZGULOVÁ, Monika (1997a): *Známi neznámi Trenčania. Živnostníci v meste 1918 – 1948*. Bratislava: Vydavateľstvo P. Popelku.
- VRZGULOVÁ, Monika (1998): Ženy zo stredných vrstiev a ich aktivity vo verejnom priestore mesta 1918 – 1945. In: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. Zost. E. Mannová, Bratislava: AEP, s.197-204.
- VRZGULOVÁ, Monika (1999): Spôsoby prezentácie mestských elit a ich mocenských záujmov. Trenčín 1918 – 1945. In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner, Z. Beňušková. Bratislava: Ústav etnológie SAV v spolupráci so Zing Print, s. 37-51.
- VRZGULOVÁ, Monika – POPELKOVÁ, Katarína (2007): Das Wertesystem des Mittelstandes und die postkommunistische Umwandlung der Slowakei. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, LXI/110, 1, s. 1-28.
- WHYTE, William H. (1968): *Organizační člověk*. Praha: Svoboda.
- ZAJONC, Juraj (2003): Mesto a spoločensko-historické procesy: Východiská analýzy. Niekoľko príkladov z mesta Nitra. *Slovenský národopis*, 51, s. 178-192.
- ZAJONC, Juraj (2016): Národopisné pracovisko v Slovenskej akadémii vied a umení (1946 – 1953). In: *70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied: kontinuity a diskontinuity bádania jednej inštitúcie*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 21-54.
- ŽUDEL, Juraj (1982): Osídlenie a obyvateľstvo. In: *Dejiny Pezinka*. Zost. J. Dubovský, J. Žudel. Bratislava: Obzor, s. 39-55.
- ŽUDEL, Juraj (2006): Od praveku do konca stredoveku. In: *Dejiny Modry*. J. Žudel, J. Dubovský a kol. Modra: Mestský úrad Modra, s. 25-64.
- ŽUDEL, Juraj (2006a): Dejiny Modry v novoveku do roku 1849. In: *Dejiny Modry*. J. Žudel, J. Dubovský a kol. Modra: Mestský úrad Modra, s. 65-131.

Elektronické zdroje

- BÖHM-KLEIN, Karol (2019): *Súsošie prešiarov v zámockom parku*. [online.] [cit. 17.4.2019]. Dostupné na: <<http://www.milujempezinok.sk/susosie-presiarov/>>.
- Deň otvorených pivníc tento rok nebude*. [online.] [cit. 23.11.2020]. Dostupné na: <<https://www.teraz.sk/najnovsie/turizmusden-otvorenych-pivnic-tento/497025-clanok.html>>.

- Expozície. Malokarpatské múzeum v Pezinku. [online.] [cit. 12.9.2019]. Dostupné na: <<https://www.muzeumpezinok.sk/sk/ponukame/expozicie>>.
- Mesto Modra. [online.] [cit. 24.8.2007]. Dostupné na: <<http://www.modra.sk/strategia.html>>.
- Mesto Pezinok. [online.] [cit. 22.8.2007]. Dostupné na: <<http://www.pezinok.sk/index.php?yggid=359>>.
- Modra. O meste. [online.] [cit. 12.11.2020]. Dostupné na: <<https://m.modra.sk/o-meste/ms-1061/p1=1061>>.
- Modranské vinohranie 25.9. – 26.9. [online.] [cit. 17.3.2018]. Dostupné na: <<http://modranskevinohranie.sk/>>.
- NEMEC, Milan (2015): *Národný salón vín v Pezinku nehládajte*. [online.] [cit. 9.2.2021]. Dostupné na: <<https://enjoy.trend.sk/zivotny-styl/narodny-salon-vin-pezinku-nehladajte>>.
- Ochutnajte jedinečné vína vo vinohradoch malokarpatských vinárov. [online.] [cit. 15.10.2020]. Dostupné na: <<https://mvc.sk/podujatie/den-vo-vinohradoch-2020>>.
- O nás. Modranské pivnice. [online.] [cit. 3.7.2019]. Dostupné na: <<https://www.modranskepivnice.sk/AboutUs.aspx?lng=sk>>.
- O nás. [online.] [cit. 12.4.2020]. Dostupné na: <<https://zppv.sk/zdruzenie/o-nas/>>.
- O spolku Vincúr. [online.] [cit. 15.6.2020]. Dostupné na: <<https://www.vincur.sk/o-spolku-vincur/>>.
- PAULINIOVÁ, Z. (2006): Piliere Modry. In *Strategický plán rozvoja mesta Modra. Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja na roky 2007 – 2013*. Modra: Projektový tím pre strategické plánovanie. Pozri: Mesto Modra. [online.] [cit. 24.8.2007]. Dostupné na: <<http://www.modra.sk/strategia.html>>.
- Pezinok – kultúrne centrum regiónu. In *Euroreportplus*, október 2006, s. 46-47. [online.] [cit. 19.10.2007]. Dostupné na: <<http://www.euroreportplus.sk/pdf/200610.pdf>>.
- Podujatia. [online.] [cit. 8.10.2020]. Dostupné na: <<https://www.chutemalychkarpat.sk/archiv-podujati>>.
- Pomôžme vinohradom. [online.] [cit. 15.4.2020]. Dostupné na: <<https://zppv.sk/podujatia-a-cinnost/pomozme-vinohradom/>>.
- Pezinok. O meste. [online.] [cit. 12.11.2020]. Dostupné na: <<https://www.pezinok.sk/?yggid=4>>.
- Pezinok. Súsošie prešiarov.jpg. [online.] [cit. 15.2.2021]. Dostupné na: <<https://www.dedicstvopredkov.sk/foto/pre-sovanie1-jpg/>>.
- Pezinské vinne pivnice 2020. [online.] [cit. 11.2.2020]. Dostupné na: <<https://www.muzeumpezinok.sk/sk/najblizsie-podujatia/pezinske-vinne-pivnice-2020-->>>.
- Rok 2015. Zapisnice Komisií v roku 2015. [online.] [cit. 7.10.2019]. Dostupné na: <<https://modra.sk/rok-2015/d-2400/p1=2262>>.
- Svätojurský vinohradnícky spolok. [online.] [cit. 12.4.2020]. Dostupné na: <<https://www.svatyjur.sk/content/svatojursky-vinohradnicky-spolok>>.
- TASR (2014): *Tri zo siedmich ocenení na prehliadke vín Vinoforum zostali na Slovensku*. [online.] [cit. 2.11.2015]. Dostupné na: <<http://www.vino.sk/vystavy-vina/slovenske/tri-zo-siedmich-oceneni-na-prehliadke-vin-vinoforum-zostali-na-slovensku/>>.
- Vinoforum v Bratislave-Rači. (2019): Vinič a víno, 6. [online.] [cit. 12.4.2020]. Dostupné na: <<http://www.vinicavino.sk/tag/062019/>>.
- Vinohradnícky náučný chodník. [online.] [cit. 11.3.2020]. Dostupné na: <<https://zppv.sk/wp-content/uploads/2018/02/zppv-pezinok-vinohradnicky-naucny-chodnik.pdf>>.
- Vinohradnícky register. [online.] [cit. 27.10.2020]. Dostupné na: <<https://www.uksup.sk/ovv-vinohradnicky-register>>.
- Víno a levandul'a. [online.] [cit. 15.8.2019]. Dostupné na: <<https://zppv.sk/podujatia-a-cinnost/vino-a-levandula/>>.
- Víno z Modry. [online.] [cit. 31.9.2020]. Dostupné na: <<https://www.facebook.com/vinozmodry/>>.
- Záverečná správa veľtrhu ITF Slovakiatour : Poľovníctvo a oddych, Camera Slavakia 2007. [online.] [cit. 22.10.2007]. Dostupné na: <<http://www.incheba.sk/uploads/files/ZsITF2007.doc>>.
- Združenie Chute Malých Karpát. [online.] [cit. 10.3.2019]. Dostupné na: <<https://www.chutemalychkarpat.sk/o-nas>>.

Nepublikované pramene

- DANGLOVÁ, Oľga – POPELKOVÁ, Katarína (2002): *Obce Malokarpatského regiónu – podmienky a zdroje miestneho regionálneho rozvoja (správa z terénneho výskumu, I. a II. časť)*. [Rkp.] Vedecká zbierka Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV Bratislava, Archív textov, inv. č. 1513.
- DANGLOVÁ, Oľga – POPELKOVÁ, Katarína (2005): *Malokarpatský región – charakteristiky z pohľadu nadlokálnych inštitúcií (Materiál z terénneho výskumu)*. [Rkp.] Vedecká zbierka Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV Bratislava, Archív textov, inv. č. 1510.
- DANGLOVÁ, Oľga – VRZGULOVÁ, Monika (2005): *Stretnutie s predsedom Združenia miest a obcí malokarpatského regiónu a primátorom Svätého Jura A. Achbergerom. (Výskumná správa)*. [Rkp.] Archív autoriek.
- DRÁBIKOVÁ, Ema (1984): *Vinohradníctvo – Modra (Materiál z terénneho výskumu)*. [Rkp.] Vedecká zbierka Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV Bratislava, Archív textov, inv. č. 1026.
- POPELKOVÁ, Katarína (1997): *Mestskí vinohradníci ako skupina v organizme medzivojnového mesta (Modra, 1. polovica 20. storočia). (Materiál z archívneho výskumu)*. [Rkp.] Vedecká zbierka Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV Bratislava, Archív textov, inv. č. 1408.

- POPELKOVÁ, Katarína (2003): *Vinohradníci v sociálnej štruktúre mesta Modra v 20. storočí (výskumná správa, časť I – archívny výskum)*. [Rkp.] Vedecká zbierka Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV Bratislava, Archív textov, inv. č. 1508.
- POPELKOVÁ, Katarína (2003a): *Vinohradníci v sociálnej štruktúre mesta Modra v 20. storočí (výskumná správa, časť II – terénny výskum)*. [Rkp.] Vedecká zbierka Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV Bratislava, Archív textov, inv. č. 1509.
- POPELKOVÁ, Katarína (2006d): *Národný salón vín Slovenskej republiky (Materiál z terénneho výskumu)*. [Rkp.] Vedecká zbierka Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV Bratislava, Archív textov, inv. č. 1511.
- POPELKOVÁ, Katarína (2006e): *Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov. (Materiál z terénneho výskumu)*. [Rkp.] Vedecká zbierka Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV Bratislava, 2020, Archív textov, inv. č. 1512.

Conclusion

There are several urban settlements under the southern hillside of the Small Carpathian Mountains, within one of the six winegrowing regions in Slovakia. Svätý Jur, Pezinok, and Modra are situated near the capital city of Bratislava, in the immediate vicinity of each other. The cultivation of vines and the production of wine intended for the market began to develop dynamically in the Middle Ages. Thanks to favourable natural conditions and impulses from numerous German winegrowing families, who were invited to settle there as privileged colonists since the 13th century, winegrowing and the towns evolved rapidly. At the time of the greatest boom of viticulture and business success of the local wines, the elected representatives of towns applied for the highest degree of municipal self-government and feudal privileges. By decision of the ruler, Modra, Pezinok, and Svätý Jur became free royal towns at the beginning of the 17th century. They erected city walls, introduced a self-government system, and formalised a whole range of traditional rules related to viticulture to ensure their economic development. Their ethnically, religiously, and socially diverse population created a vital urban community which was comparable to other contemporary towns where the agrarian element was absent or played only a marginal role.

Since the second half of the 17th century, the importance of viticulture declined under the influence of various adverse circumstances. Its business success and profitability decreased and began to stagnate due to the lack of financial investments in technical modernisation. In each of these Small-Carpathian towns, other ways of earning a living were strengthened and developed; nevertheless, their predominantly winegrowing character survived. The rise of modernisation was accompanied by the development of transport, industry, and the market economy, resulting in qualitative changes in the structure of traditional society, in the development of education, social mobility, education, culture, and politics. Thanks to its historically formed primary orientation on the market, urban viticulture accepted these changes. However, the archaic nature of farming techniques, dependence on the manual work of wage workers, and the lack of financial investments caused the weakening of its competitiveness. The 20th century faced the need to overcome the political power's interventions as well as several complicated stages and periods of decline. Its development was fundamentally affected by two supra-local historical events. The first one was the consequences of World War II – the expulsion of Germans and the liquidation of Jews – and, after 1948, the collectivisation of the winegrowing sector and nationalisation of the wine trade, as ordered by the Communist regime. This break was followed by the socialist modernisation of the Small-Carpathian viticulture during the 1960s and 1970s, as well as a shift to planned large-scale production. The second momentum was the fall of the Communist regime in Czechoslovakia in 1989, followed by the restoration of private ownership, return of lands to the original owners, and gradual emancipation of the winegrowing business in towns. These two momentums caused economic and political discontinuity and became the source of social change accompanied by deep and time-demanding transformation of the winegrowing sector. The consequences of the latter, which began at the end of the 20th century, directly affected the life of the current generation of the towns' inhabitants.

In general, the urban environment in the European context is characterised by jobs in sectors other than agriculture. However, viticulture in the towns under the Small Carpathian hills has achieved a high level. The form of the settlements has adapted to the winegrowing needs throughout centuries, which has also been reflected in the structure and functioning of local society. Working in the agricultural sector has had an impact on these settlements, however, their urban character has not been denied. Viticulture is even today an active component of the local economy. Even though the towns show a whole range of other features and their inhabitants deal with various jobs, winegrowing still influences the forms of daily life, relying on the support of the wide background in the region with a similar agricultural focus and using the ties to other spheres of life in the town.

The aim of the long-term qualitative research, which focused on the towns of Modra and Pezinok, was to study their urban environment through the winegrowing town concept. The research sought answers to questions concerning the development of viticulture and its manifestations in the life of the town, in the functioning of the social structure elements as bearers of urban winegrowing features and ensuring its reproduction in time, as well as the mechanisms through which viticulture affects the development and perspective of the town. The ethnographic research captured the stage of the post-socialist transformation of winegrowing in the period 1997–2007, as well as the current on-going process. After 2007, systematic research was replaced by continuous mapping, observation, and documentation of events. The empirical material was subject to analysis in the individual chapters to give answers to the formulated research questions, using ethnological reconstruction, concise description, and comparative probes. The collected findings can be divided into two groups. The first one is findings about the range of features through which the presence of viticulture is manifested in the daily character of the towns. The second part of the findings reveals the nature of the wide social ties of winegrowing, which are hidden from external observers.

The two towns lie in the valley of the Small Carpathian Mountains, surrounded by forests and lowlands. A vast part of their territory consists of vineyards which are visible from the distance and which have been built by the local inhabitants since the Middle Ages. Even though the extent and the shape of the vineyards have been changing, they still occupy hundreds of hectares of cultivated, as well as abandoned and devastated soil. The cultivated vineyards are used for the growing of grapes on own or rented soil for wine production. Grapes and wines are traded there. The entrepreneurs use expert knowledge and machines in the organisation and performance of winegrowing works, as well as state-of-the-art technology for wine production. Besides them, many other local inhabitants also master the winegrowing and wine production skills and knowledge. Just like the relationship to vineyard land, work, and wine, they are the subject of continuous intergenerational transmission in families. Grapes and wine are therefore still the subject of gardening and recreation activities associated with manual work. Home-made wine, grape must or *burčiak* are consumed at family and friends' gatherings, are given as gift, or sold. Besides winegrowers, the winegrowing region is also used by other inhabitants as a space for recreation and walks. Some of its neglected parts and historical elements are in the focus of revitalisation community efforts, just like the renovation and opening of historical winegrowers' houses, cellars, and objects of technical heritage. Winegrowing as a lively economic sector is present in the existence of specialised production and business facilities, and is reflected in symbolism through the logos of companies, restaurants, wine bars, and wine shops.

Winegrowing themes also form part of the towns' promotion materials and frame the environment of winegrowing marketing events. The calendars of towns include cyclical social events accompanied by the presentation of viticulture and the sale of wine. Wine tourism is flourishing and, in addition, the "vinobranie" grape harvest festival is organised there in the autumn of each year, attracting tens of thousands of visitors to Modra and Pezinok.

The embedding of viticulture in local social ties predetermined the character of winegrowing as an employment on the edge of agriculture and business. This explains its links to many spheres of life in these towns. Urban winegrowers represent the micro-level at which the economic and social transformation of viticulture takes place, as well as the element that was and still is important for their development. For an urban-ethnological analysis, they were defined as a differentiated professional group. The starting point is the assumption that this group as a permanent part of the local social structure is directly linked to the functioning of the urban organism as a whole and disposes of mechanisms for the transmission of the winegrowers' interests to the platform of formalised institutions. This is how its continuous contribution to the creation of tangible as well as social cultural characteristics of towns is realised.

Based on the study of the winegrowing towns, it is possible to draw conclusions on the activities of the professional group of urban winegrowers as an actor that accelerates development within the environment in which it operates. If we subject the research results to an analysis of the strengths and weaknesses, opportunities and limitations, the dynamics of the fulfilment of the winegrowers' development function is best manifested at the diachronous level at the beginning and at the end of the 20th century.

At the beginning of the 20th century, winegrowers used for their development the centuries-long continuity, traditions, and skills transmitted from generation to generation within their sector. The prerequisites for their successful operation in towns included coherence and cooperation, as well as the declaration and reproduction of the claimed values. Their constant interest in technical and winegrowing novelties disseminated through the winegrowers' association as a formal professional institution contributed to the development of their business. The prestige and the high status of the most important representatives of the group found fulfilment in the urban self-government and in political activities as a precondition and expression of the promotion of group interests. Winegrowers developed new forms of contact with their customers, participated in presentation exhibitions and wine competitions, and visited wine companies in other regions of the country with the aim to learn. They were at the forefront of the development of urban tourism, as it was in their economic interest to attract visitors to their towns. Nevertheless, the production of wine remained dependent on manual work of hired labour forces, which required constant financial contributions. In terms of opportunities for investing and selling products with a profit, the differences between the winegrowers deepened property differentiation and acted as a basis for the individualisation of their group interests. Another weak point of viticulture was the insufficient finalisation of the product of work as a prerequisite for its profitable capitalisation. Contrary to the claimed values, dishonesty in the sale of wine appeared from time to time, and the investments in the professional education of the descendants of the winegrowing families remained unappreciated. While, on the one hand, the sector received support from the state and from the town's management, the size of vineyards was growing, the possibilities of professional education were expanding, and modernisation brought new technical means and industrial fertilisers, on the other hand, there

was a range of external limitations and threats. These included the consequences of phylloxera that affected the grapes, as well natural disasters and adverse weather that caused crop failure in certain seasons or multiannual periods. Poor transport infrastructure, the country's customs measures, low wine prices, the sales crisis, and finally, the development of competition in the winegrowing sector in other Slovak regions also formed a barrier. The changes in the state and political regimes and, in particular, the two world wars represented specific threats which had extremely adverse impacts on viticulture, winegrowers, and the development of winegrowing towns.

At the end of the 20th century, when winegrowing began to adapt to the sudden change after more than forty years of the socialism stage, the barriers to its development functions consisted mainly of legislative uncertainty, missing state patronage, disruption to the economy of winegrowing within the process of transformation of single agricultural cooperatives, and non-transparent restitution processes. These facts prevented the restoration of winegrowing business for some time. After less than a decade from the political upheaval in 1989, this resulted in the devastation of the cultural landscape and neglected vineyards. Winegrowers as a group were affected not only by the discontinuity of farming, but also by generational discontinuity in families dealing with winegrowing in the past. The significant differentiation of people interested in winegrowing and wine production business had a limiting effect, and lacking coherence and organisation. The winegrowers expecting help from the outside became vulnerable under the established liberal market conditions. With the lack of financial capital and inability to invest in the establishment of new vineyards, the prospects for renewal were constrained. On the other hand, there were significant positive circumstances which mobilised winegrowers and allowed for their social emancipation, in particular the feeling of their grievances being redressed, the possibility to return to inherited property, enthusiasm from entrepreneurial freedom, reliance on one's own strengths, and the efforts to invest wisely as soon as possible and to apply the inherited skills. The use of professional agricultural education, acquired by the descendants of the local winegrowing families during socialism, as well as experience in working in socialist viticultural research, wineries or single agricultural cooperatives have constituted an individual motivating argument for continuing their family winegrowing traditions. The favourable natural and soil conditions for the growing of grapes have remained an essential condition for perceiving the prospects of viticulture in the towns, whose economic and functional profile has significantly changed since the mid-century. On the legislative level, the problems with the delayed process of land consolidation have been gradually solved, and the country's tax policy has improved as well. Winegrowing entrepreneurs, experts, and wine lovers began to associate and create beneficial partnerships with local and regional educational and cultural institutions and with the town management. Winegrowing has once again entered public space and has become a part of the daily as well as festive life of the towns. At the end of the 20th century, an entire range of marketing activities to attract visitors were launched by using winegrowing traditions and regional cooperation in the promotion of winegrowing and contacts with foreign countries.

The winegrowing feature of towns is a key development player in the Small-Carpathian region today. As a basis of dynamically developing tourism, it is used not only by entrepreneurs, but also by self-governments. Viticulture tied to a quality natural environment indirectly supports the implementation of an environmentally sustainable policy. At the same time, it helps towns in formulating the prospects and creation of their own "brand"

in the competition with other towns in the country. It is therefore reasonable to assume that the phenomenon of a winegrowing town will remain part of Slovakia's reality in the 21st century. Since the situation in the winegrowing sector is changing literally in front of the eyes of the observer, its scientific interpretation cannot be considered closed.

Zdroje a autori vyobrazení

- 1 Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra (ďalej len ŠABA, Archív Modra), fond Magistrát mesta Pezinok, Vinohradnícky poriadok mesta Pezinok z roku 1585 in: Protokol a pozemková kniha vinohradov 1589 – 1713, inv. č. 355.
- 2 ŠABA, Archív Modra, fond Magistrát mesta Modra, Vinohradnícky poriadok mesta Modra z roku 1664 in: Kniha štatútov mesta Modra 1617 – 1664, inv. č. 1296.
- 3 ŠABA, Archív Modra, fond Magistrát mesta Modra, Listiny, inv. č. 32.
- 4 ŠABA, Archív Modra, fond Magistrát mesta Modra, Prísaha vinohradníckeho majstra in: Kniha prísah a inštrukcií mesta Modra 1607 – 1650, inv. č. 1307.
- 5 ŠABA, Archív Modra, fond Magistrát mesta Modra, Prísaha vinohradníckych hájnikov in: Kniha prísah a inštrukcií mesta Modra 1607 – 1650, inv. č. 1307.
- 6 ŠABA, Archív Modra, fond Magistrát mesta Modra, Register dávok za vinohradnícke právo 1575 – 1609, inv. č. 5144.
- 7 ŠABA, Archív Modra, fond Magistrát mesta Pezinok, Artikuly pereckého majstra v Pezinku, Štatúty – zlomky, inv. č. 355.
- 8 ŠABA, Archív Modra, fond Magistrát mesta Modra, Prosby a sťažnosti A, inv. č. 2681.
- 9 Veduta mesta Pezinok. In: Bel, Matthias: Notitia hungariae novae historico-geographica. Tomus 2. Viennae: Johannis Petri van Ghelen, 1736. 587 s. ŠABA, Archív Modra, Knižnica – staré tlače.
- 10 Veduta mesta Svätý Jur. In: Bel, Matthias: Notitia hungariae novae historico-geographica. Tomus 2. Viennae: Johannis Petri van Ghelen, 1736. 587 s. ŠABA, Archív Modra, Knižnica – staré tlače.
- 11 Veduta mesta Modra. In: Bel, Matthias: Notitia hungariae novae historico-geographica. Tomus 2. Viennae: Johannis Petri van Ghelen, 1736. 587 s. ŠABA, Archív Modra, Knižnica – staré tlače.
- 12 ŠABA, Archív Modra, fond Magistrát mesta Pezinka, Vinohradnícky poriadok Pezinka z roku 1872, Spisy 1872, inv. č. 423.
- 13 ŠABA, Archív Modra, fond Obvodný notársky úrad Modra, Admin. spisy 1931, inv. č. 152.
- 14 ŠABA, Archív Modra, fond Magistrát mesta Pezinok, Inštrukcia Maďarského kráľovského ministerstva pôdohospodárstva z roku 1893, Admin. spisy, inv. č. 1440.
- 15 ŠABA, Archív Modra, Knižnica, Reklama firmy Juraj Novák, Malacky in: Hospodársky obraz Slovenska, 4, 1942.
- 16 ŠABA, Archív Modra, Knižnica, Reklama Slovenského vinohradníckeho družstva v Pezinku in: Hospodársky obraz Slovenska, 1942.
- 17 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka fotodokumentácie mesta Modry, inv. č. 938.
- 18 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka plagátov okresu Bratislava-vidiek, inv. č. 247.
- 19 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka plagátov okresu Bratislava-vidiek, inv. č. 2545.
- 20a, b ŠABA, Archív Modra, fond Daňová správa Bratislava – Slovenské vinohradnícke družstvo, list zo dňa 25. júla 1952.
- 21 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka fotodokumentácie mesta Modry, inv. č. 69.
- 22 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka fotodokumentácie mesta Modry, inv. č. 935.
- 23 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka fotodokumentácie mesta Modry, inv. č. 1.
- 24 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka fotodokumentácie mesta Modry, inv. č. 208.
- 25 ŠABA, Archív Modra, fond Vinohradnícky spolok Modra z rokov 1896 – 1920, Zápisnica zo založenia spolku.
- 26 Katalóg Vínne trhy Pezinok 2005. Pezinok, okr. Pezinok, 2005. Foto Katarína Popelková. Vedecký archív Ústavu etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied (ďalej VA UESA SAV) v Bratislave, fond Archív elektronických snímok, inv. č. 105351.
- 27 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka fotodokumentácie mesta Pezinok, inv. č. 951.
- 28 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka plagátov a letákov, inv. č. 63.
- 29 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka plagátov a letákov, inv. č. 2361.
- 30 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka fotodokumentácie mesta Modry, inv. č. 115.
- 31 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka plagátov a letákov, inv. č. 2222.
- 32 Svätomartinské vína 2018. Pezinok, okr. Pezinok, 11.11.2018. Foto Ing. Pavol Stanko. Archív Združenia pezinských vinohradníkov a vinárov (ďalej ZPVV), č.2 - P1400958.
- 33 Vinohradnícka luskovica na námestí v Pezinku 24. 8. 2019. Pezinok, okr. Pezinok, 2019. Foto Ing. Pavol Stanko. Archív ZPVV, č. 1 – P1450827.
- 34 Pezinok, letecká snímka, 2009. Pezinok, okr. Pezinok, 6.9.2009. Foto Ján Štrba. Archív ZPVV, č. DSC6319.
- 35 Modra, letecká snímka, 2009. Modra, okr. Pezinok, 6.9.2009. Foto Ján Štrba. Archív ZPVV, č. DSC6293.

- 36 Vinohrad v Šarkaperkoch a pohľad na mesto, september 2011. Modra, okr. Pezinok, 2011. Foto Tatiana Šimonovičová. Osobný archív Tatiany Šimonovičovej.
- 37 Rodinná obaračka v Šarkaperkoch, september 2007. Modra, okr. Pezinok, 2007. Foto Tatiana Šimonovičová. Osobný archív Tatiany Šimonovičovej.
- 38 Brigáda 14.3.2012. Pezinok, okr. Pezinok, 2012. Foto Ing. Pavol Stanko. Archív ZPVV, č. DSC0633.
- 39 Požehnanie sochy sv. Urbana, Pezinok 24.5.2018. Pezinok, okr. Pezinok, 2018. Foto Ing. Pavol Stanko. Archív ZPVV, č. 5 – P1360202.
- 40 Svätokatarínska ochutnávka Modra 2019. Foto Andrej Dobrovič. Archív spolku Vincúr – Spolok vinohradníkov a vinárov Modra, č. IMG_0501.
- 41 Fašiangová ochutnávka, Modra, 2016. Foto Andrej Dobrovič. Archív spolku Vincúr – Spolok vinohradníkov a vinárov Modra, č. IMG_2337.
- 42 Vinobranie Modra 2016 – veža kostola. Foto Andrej Dobrovič. Archív spolku Vincúr – Spolok vinohradníkov a vinárov Modra, č. IMG_2361.
- 43 Vinobranie Modra 2016 – nádvorie radnice. Foto Andrej Dobrovič. Archív spolku Vincúr – Spolok vinohradníkov a vinárov Modra, č. IMG_2334.
- 44 Vinobranie Pezinok, nedeľa 23.9.2013. Pezinok, okr. Pezinok, 2013. Foto Ján Štrba. Archív ZPVV, č. DSC7842.
- 45 Deň vo vinohradoch Modra 2018. Foto Andrej Dobrovič. Archív spolku Vincúr – Spolok vinohradníkov a vinárov Modra, č. DJI_1015.
- 46 Víno a levanduľa, Pezinok 2013. Pezinok, okr. Pezinok, 6.7.2013. Foto Ján Štrba. Archív ZPVV, č. DSC5001_resize.
- 47 Víno a levanduľa 2017. Pezinok, okr. Pezinok, 10.7.2019. Foto Ján Štrba. Archív ZPVV, č. DSC_3599.
- 48 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka fotodokumentácie mesta Pezinok, inv. č. 893.
- 49 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka plagátov okresu Bratislava-vidiek, inv. č. 2709.
- 50 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka fotodokumentácie mesta Pezinok, inv. č. 1055.
- 51 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka fotodokumentácie mesta Modry, inv. č. 363.
- 52 ŠABA, Archív Modra, fond Zbierka plagátov a letákov, inv. č. 48.
- 53 Katalóg Vitis Aurea Modra 2005. Modra, okr. Pezinok, 2005. Foto Katarína Popelková. VA ÚESA SAV v Bratislave, fond Archív elektronických snímok, inv. č. 105352.
- 54 Informačná tabuľa Malokarpatskej vínnej cesty. Modra, okr. Pezinok, 2005. Foto Katarína Popelková. VA ÚESA SAV v Bratislave, fond Archív elektronických snímok, inv. č. 105353.
- 55 Informačná tabuľa Národného salónu vín Slovenskej republiky na stĺpe. Pezinok, okr. Pezinok 2007. Foto Katarína Popelková. VA ÚESA SAV v Bratislave, fond Archív elektronických snímok, inv. č. 105354.

Menný register

(Mená osôb žijúcich do 18. storočia sú zoradené podľa krstného mena, ostatné osobné mená sú radené podľa priezvisk)

Alžbeta Kotromaničová 27

Bačová, Viera 106

Bakchus 123, 138

Bejdáková, Oľga 92, 101

Bitušíková, Alexandra 12, 14

Boruta, Pavel 93

Bourdieu, Pierre 17

Crossick, Geoffrey 18

Čechová, Dominika 7, 13

Dubovský, Ján 7, 40

Duchoň, Michal 7, 36

Eck zo Salmu a Neuburgu 27

Famler, August 93

Gašpar Šerédy 27

Gašparovič, Ivan 143

grófi zo Svätého Jura a Pezinka 27

Hacaj, Ján 101

Halbwachs, Maurice 105

Haupt, Heinz-Gerhard 18

Henrich, bán a bratislavský župan 27

Holerung, Karol 93

Ján Krušič, gróf 27

Ján, syn Petra z Veľkého Trnia, komes 27

Kahounová-Drábikova, Ema 7, 63. 133-134

Kannonier, Reinhard 18

Kardošová-Vrzgulová, Monika 18, 48

Katarína Pálfiová 27

Kiliánová, Gabriela 13

Kišon, Ľudovít 60, 93

Konrad, Helmut 18

Kopa, Jozef 95, 97

Lajda, Jaroslav 96

Machajdíkova, Mária 7, 64

Malík, Fedor 140

Matúš Čák Trenčiansky 27

Michálek, Martin 57

Michálek, Vladimír 57, 60, 94-95

Mitterauer, Michael 64

Niedermüller, Peter 21

Nováková, Katarína 7-8, 63

Országovci 27

Pašiak, Ján 20

Pavelka, Milan 142

Píchová, Anna 140

Poznanovci 27

Rapoš, Michal 95

Salner, Peter 12, 14

Slavík, Vladimír 81

Slavkovský, Peter 12, 75

Solga, Oliver 138

Stibor zo Stiboríc 27

sv. Barbora 138

sv. Urban 119-120, 143

Svetoň, Ján 46

Špiesz, Anton 7, 33

Štefan Ilésházi 27

Štefan Pálfi 27, 43

Turcsány, Juraj 7, 12, 27, 40, 53

Wittek, Ľubomír 143

Miestny register

Amerika 47

Bratislava-Rača (okr. Bratislava III) 76, 134

Bratislava (Bratislavský kraj) 13-14, 20-22, 26-28, 40-44, 47, 51, 53, 55, 58, 60, 63, 66, 71, 81, 91, 95, 97-98, 110, 135, 140, 142-147

Bratislavská stolica 33, 39

Bratislavská župa *pozri* Národohospodárska ž. B. Brno (Česko) 95

Budmerice (okr. Pezinok) 67, 140

Burgenland (Rakúsko) 139, 142

Častá (okr. Pezinok) 66-67, 140

Čechy (Česko) 28

Česko *pozri* Brno; Čechy; Mladá Boleslav; Morava; Olomouc; Sliezsko

Československá republika 14, 20, 47, 53, 59, 93

Dofany (okr. Pezinok) 66, 140

Dolné Rakúsko 133, 139

dunajská monarchia *pozri* habsburská m.

Európa 7, 19, 33, 44, 46, 132, 140

habsburská monarchia 20, 36, 39

habsburská ríša 31

Horné Uhorsko 30

juhozápadné Slovensko 10, 19, 26

južné Uhorsko 28, 36

Kežmarok (okr. Kežmarok) 36

Klosterneuburg (Rakúsko) 90, 95

Košice (Košický kraj) 20, 36

Maďarsko 23, 44, 85, 133

Malacky (okr. Malacky) 43

Malé Karpaty 7-8, 11, 19, 24, 26, 43, 51, 108, 114, 116, 134, 146-148

malokarpatská oblasť 30, 63, 77, 133

Malokarpatská vinohradnícka oblasť 7, 26, 142

malokarpatský región 99, 100, 140, 142, 146, 150

Mladá Boleslav (Česko) 135

Modra-Harmónia 44, 58, 95

Modra-Piesok 44, 58

Modra (okr. Pezinok) 9, 11, 19, 26, 28, 38, 44, 47-111, 116-118, 120-122, 124-125, 129-148

Morava (Česko) 23, 28, 60, 72, 133

Národohospodárska župa Bratislavská 57

Nemecko 43, 133

Neziderské jazero (Rakúsko) 27

Nitra (okr. Nitra) 20, 143

Olomouc (Česko) 60

Oravská stolica 30

Pezinok (okr. Pezinok) 9, 11, 26, 28, 34, 38-43, 53, 64, 72, 81, 90-111, 113-115, 119, 123, 126-148

Pezinská Baba 43

Pezinský zámok 86, 135, 143-144

Poľsko 36

Prešov (okr. Prešov) 20, 36

Pruské kráľovstvo 36

Rakúsko 23, 40, 44, 46, 101, 139, 143; *pozri aj* Burgenland; Dolné R.; Klosterneuburg; Neziderské jazero; Rohrau; Viedeň

Rakúsko-Uhorsko 20, 53

Rohrau (Rakúsko) 142

Senec (okr. Senec) 43

Sliezsko (Česko) 28, 36, 40

Slovenská republika 13, 82, 88, 138, 143-144

Slovensko 7-8, 11, 14-15, 18, 23, 46-47, 50-51, 59-60, 62-64, 83, 86, 89, 91, 96, 98-99, 105, 137-138, 140, 143; *pozri aj* juhozápadné S.

Smolenice (okr. Trnava) 29, 140

Svätý Jur (okr. Pezinok) 9-10, 27-31, 33-34, 38-44, 53, 64, 91, 134, 140, 147

Šenkvice (okr. Pezinok) 44, 60, 140

Štefanová (okr. Pezinok) 67, 140

Trenčianska stolica 30

Trnava (okr. Trnava) 21, 26-28, 43, 51, 57, 135, 142

Uhorsko 14, 20, 24, 26, 28, 31, 33, 39, 41, 46, 51; *pozri aj* Horné U.; juhozápadné U.; Rakúsko-U.

Viedeň (Rakúsko) 20, 27, 47

Záhorie 43

Žitný ostrov 43, 64, 66

Predmetový register

- A Modori bortermelök egyesülete *pozri* Spolok vinohradníkov v Modre
- agrárne mesto/mestečko 21, 44, 46, 49, 93, 147
- agrárny charakter spoločnosti/a. znak s. 14, 18-21, 26, 47, 89
- agroturistika 101, 109
- alegorický sprievod 100, 123, 132, 134, 136-137
- americký podnik (americká réva, amerikán) 52, 54-55, 70-71, 90, 93-97
- ARGE Rímska vína cesta Carnuntum 142
- arizácia 108
- baníctvo 24-25, 138
- banské mesto 26, 46; *pozri aj* XI. stretnutie Banských miest a obcí Slovenska
- Bergmeister *pozri* vinohradnícky majster
- Bergrecht *pozri* vinohradnícke právo
- bezzemkovia 24, 53, 109
- brigáda vo vinohrade 119, 139
- Burčiak v keramike 138
- buržoázia 21, 25, 39, 43-46, 49; *pozri aj* drobná b.; maloburžoázia
- cechy 15, 25, 33, 37, 39, 42
- cisárske vojsko 39, 138
- Československé dráhy 95
- dane 36, 40, 56-57, 59, 87, 90; *pozri aj* domová daň
- dávky *pozri* feudálne d.; hôrne; naturálne d.; zemepanské d.
- degustácia vína *pozri* ochutnávka v.
- Deň modranských pivníc 141, 143
- Deň otvorených pivníc 87, 142
- Deň vo vinohradoch 124, 143
- dispozičné právo k vinohradníckej pôde 14, 23-25, 27, 83
- Dni otvorených pivníc na Sv. Urbana 143
- dodávky *pozri* kontingenty
- Dolnorakúska vína cesta 142
- domová daň 28
- dopravná infraštruktúra/dopravné spojenie 43-44, 46, 107, 110, 146, 149; *pozri aj* železnica
- drobná buržoázia 18
- družstvo *pozri* jednotné roľnícke d.; strojno-traktorové d.; vinohradnícke d.
- džbankári *pozri* hrnčiari a d.
- európska integrácia 88, 108
- Európska únia 88, 139, 141, 143
- evanjelici 33 (Tolerančný patent Jozefa II.), 35, 39, 51, 53-54, 87, 96, 113
- falšovanie vína 97
- festival 110, 132, 137-138, 145
- feudálne dávky 23
- fyloxéra 44, 52, 54-55, 90, 93, 130, 149
- globálne ochladenie 36
- hájnik 33, 56-57, 70, 74, 95, 97, 130
- holokaust 54, 108, 111
- hôrne [naturálna dávka] 31
- hôrne právo *pozri* vinohradnícke p.
- hrnčiari a džbankári 43, 53
- hrozno *pozri* pestovanie ovocia; veniec z hrozna; Zväz výrobcov hrozna a vína
- chemická ochrana viníc 44, 52, 60, 64, 67, 70, 93, 95, 98, 102, 131
- chemizácia 54, 60, 94
- Chorváti 39
- chotár 24-25, 93, 130; *pozri aj* viničný ch.
- chotár mesta 31, 40, 64, 71, 77, 84, 87, 90, 97, 118, 127, 130
- chotárne názvy 23, 66, 80, 118-119, 130
- chov dobytky 26, 32, 43, 52, 65, 66, 74
- Chute Malých Karpát 144
- inzerovanie vína v tlači 59
- jarmoky *pozri* trhy a j.
- jednotné roľnícke družstvo/JRD 68, 71-77, 79-80, 84, 86, 89, 98, 101, 108, 118, 130, 134, 145
- kamenica 74, 118-119, 127-128, 130-131, 139
- katolíci 33, 39, 51, 53-54, 81, 96, 113, 119
- klčovanie vinohradov 44, 53, 74, 97
- kolektivizácia vinohradníctva 48, 62, 68, 72, 75, 77-79, 81-83, 89, 92, 98, 108, 146-147
- komasácia pôdy 84, 139, 150
- Komunálna národná správa vinohradníckych družstiev na Slovensku, centrála Pezinok 71
- komunistická strana 69, 75, 134
- komunistický prevrat v roku 1948 14-15, 108-109
- konfiškácia pôdy 69-70, 109
- kontingenty 71, 73-75
- koštovka *pozri* ochutnávka vína
- kovoroľníctvo 13, 21, 63
- Krajinský spolok uhorských vinárskych hospodárov 58
- Kráľovná vína 100, 141
- kráľovské mestečko 28
- kulaci 75
- kupci 36, 60, 95
- kúpeľníctvo 44
- maďarčina 39, 93-94
- Maďari 31, 35, 39, 51, 53-54, 81
- maďarizácia 43, 46
- maloburžoázia 19, 21, 48, 54-55
- Malokarpatská turistická informačná kancelária 87
- Malokarpatské osvetové stredisko 101-103, 140, 142-143

- Malokarpatské vinárske závody n. p. Bratislava 76
 Malokarpatské vínné trhy 101, 140
 marketing 86-89, 102-103, 109-110, 132, 137-138, 141-145, 148-150
 mechanizácia 64, 76 (traktory)
 mechanizácia vinohradníctva 58, 84
 mestočko *pozri* agrárne m.; kráľovské m.; zemepanské m.
 mesto 17-25, 31-35, 44, 47, 129, 131, 133, 146; *pozri aj* agrárne m.; banské m.; slobodné kráľovské m.; vinohradnícke m.
 mestská samospráva 29-31, 34-37, 39, 55, 75, 96-99, 101, 103, 109-110, 134, 138-141, 146
 mestská veža 34, 56, 121
 mestské elity 19, 25, 48, 48, 50, 58 107
 mestské lesy 35, 40, 44, 52, 56-57, 118
 mestské opevnenie 30, 34, 38, 44, 77, 147
 mestské privilégiá 24, 27-28, 30, 34, 51, 91, 138
 mestské štatúty 25, 29-31, 34, 36, 40, 51
 mestské vinohradníctvo 10-11, 25, 27-28, 44, 47, 63, 66, 84, 88-89, 97, 134, 145
 mestské vyhlášky 56-57, 133-134
 mestskí zamestnanci 29, 32, 36, 56
 mestský patriciát 25, 27
 mestský vinohrad 31-32, 55, 61, 71
 mešťania 15, 23-25, 28-29, 31-32, 34-35, 40, 52, 55
 milovníci vína 85, 99, 102-103, 150
 modernizácia 14-15, 18-21, 25, 40, 43-44, 46-47, 55, 64, 90, 93
 modrá skalica 52, 94
 modranská keramika 87, 95, 109, 132, 138
 Modranský vinársky a vinohradnícky spolok 93
 mráz vo vinici 56, 90, 131
 múčnatka 44
 Museum Vinorum 143
 MVC *pozri* Združenie Malokarpatská vínná cesta
 mýtné poplatky 31
- Národný salón vín Slovenskej republiky 143-144
 naturálne dávky 25, 28, 31, 34-35
 Nemci 31, 34, 39, 51, 53-54, 69, 81, 96, 109, 147
 nemecká kolonizácia 27-28, 66
- občiansky aktivizmus 138-139
 oberačka 31, 56-57, 64, 67, 73, 79-80, 85-86, 95, 118, 131, 133-134, 139
 oberačková slávnosť 80, 132-134, 138, 149; *pozri aj* vinobranie
 obchod s vínom 23, 26, 28 31, 36, 40, 42, 48, 53, 55, 59-623, 66-71, 85, 90-93, 95, 97-99, 106, 109, 130-131, 134, 141; *pozri aj* šikovník; vývoz vína
 odborné vzdelanie vinohradníkov 41, 59, 62, 67, 80, 86, 90
 ochutnávka vína 99-101, 120, 122, 132, 140, 142-145; *pozri aj* Svätokatarínska o. mladých vín
 oldomáš 67, 79
 orná pôda 23, 25, 40, 76, 84, 130
 ovocné stromy vo vinohradoch 65-66, 128, 130; *pozri aj* pestovanie ovocia
- pestovanie ovocia 43, 65-66, 130; *pozri aj* ovocné stromy vo vinohradoch
 pestovanie viniča 11, 25-26, 42, 64, 71, 80; *pozri aj* americký podpník; révová škôlka; vinohradnícke práce; vysádzanie viniča
 Pezinské vínné pivnice 143
 Pezinsko-modransko-svätojurská sporiteľňa 43
 pivnica 25, 37, 49, 58-60, 62, 67-69, 71, 79, 85-88, 95, 97, 105, 122, 129-132, 134, 138, 143, 146, 148; *pozri aj* Deň modranských pivníc; Deň otvorených pivníc; Dni otvorených pivníc; Pezinské vínné pivnice; Pochod z pivnice do pivnice
 pivo 36
 poddaní 23-25, 28, 34
 Pochod z pivnice do pivnice 141
 poľnohospodárski robotníci 21, 44, 46, 59, 93, 96
 pozemková reforma 55, 69
 pôda *pozri* komasácia pôdy; konfiškácia pôdy; orná p. pracovná migrácia 46, 81, 145
 Pravá modranská zabíjačka 141
 propagácia vinohradníctva 57-59, 85, 87, 96, 99, 101-103, 108-111, 132, 138-140, 143-145, 148, 150
 pustáky 74, 130
- registrované vinice 88, 100, 130
 remeselníci 15, 25
 Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu 54, 58
 reštitučné procesy 48, 84, 89-90, 101, 108, 111, 118, 130, 134, 139
 révová škôlka 54-55, 70-71
 robotníci *pozri* poľnohospodárski r.; sezónni r.
 roľníci 13, 21, 23-25, 46, 48, 5054, 58, 63, 66, 75, 97; *pozri aj* súkromne hospodáriaci roľník
 Rozvojové regionálne združenie Auland Carnuntum 142
- sezónni robotníci 30, 47, 53, 56-57, 59, 64, 67, 78, 146
 slobodné kráľovské mesto 26, 28, 30, 33, 35-36, 39, 51, 91, 111, 132, 138, 146
 Slovakiatour 140
 Slovenská ľudová strana 54
 Slovenské vinárske závody 73
 Slovenské vinohradnícke družstvo 60-61, 69-70, 78, 85-86, 107
 Spolok vinohradníkov v Modre 58-59, 91-98, 102-107
 spolok *pozri* Krajinský spolok; vinohradnícky s. stanovy vinohradníckeho spolku 53, 90, 93, 99
 strojno-tractorové družstvo 76
 strukoviny 66
 sudové víno 80, 85, 98, 131
 sudy 56, 58, 60, 85, 76, 97, 105, 109
 súkromne hospodáriaci roľník 87, 98, 100, 129
 súťaž vín 90, 100, 132, 140-141, 143, 149
 Svätojurský vinohradnícky spolok 91
 Svätokatarínska ochutnávka mladých vín 120
 Svätomartinské požehnanie vína 100, 113, 140
- šikovník 95
 Štátne výskumné ústavy poľnohospodárske – Výskumný ústav v Bratislave 71
 šteky *pozri* viničné koly
- Taliani 39
- pasienky 33, 40, 76
 perecké právo *pozri* vinohradnícke p.
 pereg *pozri* vinohradnícky majster
 peronospora 52

- tovarichári 78-79, 55-56, 64, 67
 trhy a jarmoky 43, 31, 66, 97, 106, 140; *pozri aj* Vínne t. Pezinok
 turistika *pozri* Malokarpatská turistická informačná kancelária; vidiecka t.
 turizmus 44, 59, 87, 92, 95, 109-110, 137, 139, 141, 143, 146; *pozri aj* Slovakiatour

 uhorské právo 27
 umelé hnojivá 54, 60, 94
 úpadkové hospodárstvo 75
 urbanizácia 13, 19-20, 46, 81
 Ústredný sväz vinohradníkov 57
 Ústredný zväz československých vinohradníkov 58

 veniec z hrozna 79, 134
 vidiecka turistika 89, 102, 110, 140
 viecha *pozri* výčap vína pod viechou
 vináreň 60, 130-131, 907, 1312-132, 148
 vinári *pozri* Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov
 vinárska škola 41 (Bratislava), 53, 55, 59, 62, 67, 80, 94-95, 134, 145 (Modra)
 vinárske firmy 42, 83, 85, 131-132, 139, 142, 144
 Vinárske závody 69, 85-86
 vinárske závody *pozri* Malokarpatské v. z.
 vinárski experti 99, 101, 103, 109, 146, 140
 vinárski/vinohradnícki podnikatelia 28, 48, 58, 78, 80, 86, 95, 100, 107, 129, 139, 144, 150
 vinárstvo *pozri* Slovenské vinárske závody
 vincúr 31, 55
 Vincúr – spolok vinárov, vinohradníkov, znalcov a milovníkov vína 87, 91, 120, 122, 124, 141
 vinice *pozri* chemická ochrana viníc; mráz vo vinici; re-gistrované v.; vysádzanie viníc
 vinič *pozri* pestovanie viniča
 viničné koly 64-65, 75, 77, 97
 viničný chotár 25, 74, 77, 116, 119, 126
 viničný/vinohradnícky úrad 29, 32, 35, 41, 97, 133
 vínna cesta *pozri* ARGE, Dolnorakúska v. c.; Malokarpatská v. c. Združenie Malokarpatská vínna cesta
 Vínne trhy Pezinok 101, 140-141
 vínne trhy *pozri* Malokarpatské v. t.
 víno *pozri* degustácia vín; falšovanie vína; inzerovanie vína v tlači; Kráľovná vína; milovníci vína; Národný salón vín; ochutnávka vína; sudové v.; súťaž vín; Svätomartinské požehnanie vína; uhorské v.; vodnár; výstava vína; vývoz vína; Zväz výrobcov hrozna a vína na Slovensku
 Víno z Modry 144
 Vinobranie/vinobranie 134-135 (malokarpatské v.), 92, 100, 121, 135-138, 149; *pozri aj* obaračková slávnosť
 VinoForum 140
 vinohrad *pozri* brigáda vo vinohrade; Deň vo vinohradoch; kľčovanie vinohradov; mestský v.
 vinohradníci 29, 32, 36, 40, 47, 58, 61, 68, 83, 89, 79 99; *pozri aj* odborné vzdelanie vinohradníkov; vinohradnícky spolok; v Modre; Ústredný zväz československých vinohradníkov; Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov
 Vinohradnícka jednota 42, 91
 vinohradnícka krajina 89, 109, 128, 130, 139
 vinohradnícka pôda 24-25, 28, 40, 48-49, 52, 77-78, 83-85, 101, 108-109; *pozri aj* dispozičné právo k v. pôde
 vinohradnícka rodina 63-67, 99, 101, 134
 Vinohradnícka spoločnosť Modra 86
 vinohradnícka symbolika 31, 131-132
 vinohradnícka tradícia 64, 80, 110, 132, 137, 145, 150
 vinohradnícke mesto 8, 11, 109
 vinohradnícke práce 57, 67, 72, 79
 vinohradnícke právo (Bergrecht, hôrne p., perecké p.) 28-29, 31, 40; *pozri aj* uhorské p.
 vinohradnícki robotníci 30, 32, 53, 93, 95
 vinohradnícky dom 27, 34, 129-130, 148
 vinohradnícky majster (pereg, Bergmeister) 30, 32-33, 41-42, 56-57, 95, 97, 133
 vinohradnícky poriadok 29, 30, 90, 133
 vinohradnícky spolok 41-42, 90-104, 107; *pozri aj* Svätotajurský vinohradnícky spolok; Vincúr – spolok vinárov, vinohradníkov, znalcov a milovníkov vína; Modranský vinársky a vinohradnícky spolok; Vinohradnícka jednota; Spolok vinohradníkov v Modre; stanovy v. spolku; Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov; Zväz vinohradníckych spolkov
 vinohradnícky výskum 41, 80-81, 83, 90, 97, 109, 145; *pozri aj* Štátne výskumné ústavy
 vinohradníctvo (dedinský/mestský typ) 24, 63; *pozri aj* kolektivizácia vinohradníctva; mechanizácia vinohradníctva; mestské v.; Slovenské vinohradnícke združstvo; záhradkárské vinohradníctvo; združstevňovanie vinohradníctva
 vinotéka 85, 113, 131
 Vitis 143
 Vitis aurea Modra 141
 vodnár 56
 výčap vína pod viechou 40, 60, 90, 93-94, 97
 vysádzanie viníc 59, 71, 88, 93
 výstahovalectvo 20, 58
 výstava vína 59, 87, 95, 97, 99-101, 109, 132, 134-135, 140-141
 vývoz vína 36, 59, 85, 40

 XI. stretnutie Banských miest a obcí Slovenska 138

 záhradkárské vinohradníctvo 80, 87, 99, 129, 130-131, 145, 148
 záhumienok 72, 79, 80, 130
 Združenie Malokarpatská vínna cesta 87, 102, 141-144
 Združenie pezinských vinohradníkov a vinárov 91-92, 98-103, 113, 119, 124, 126, 128, 139-141, 143
 združstevňovanie vinohradníctva 62, 72, 75-76, 111
 zelené práce *pozri* vinohradnícke p.
 zemepanské dávky 25, 27-28, 31
 zemepanské mestečko 28, 30, 35
 Zväz vinohradníckych spolkov na Slovensku 58
 Zväz výrobcov hrozna a vína na Slovensku 143-144

 železnica; *pozri aj* Československé dráhy 43-44, 52-53, 60
 Židia/židia 39, 51, 54, 108, 147
 živnostníci 18, 22, 42, 48, 53, 57, 63, 66, 80, 89

V EDÍCII ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE DOTERAZ VYŠLO:

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 1

Folklore in the Identification Processes of Society. G. Kiliánová, E. Krekovičová (eds.). Bratislava : Ústav etnológie SAV, 1994. 165 s. ISBN 80-85665-32-8.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 2

Burlasová, Soňa: *Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählieder.* Zväzok 1. E. Krekovičová (ed.). Bratislava : Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. 225 s. ISBN 80-224-0506-X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 3

Burlasová, Soňa: *Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählieder.* Zväzok 2. E. Krekovičová (ed.). Bratislava : Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. S. 227-441. ISBN 80-224-0509-4.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 4

Burlasová, Soňa: *Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählieder.* Zväzok 3. E. Krekovičová (ed.) Bratislava : Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. S. 445-682. ISBN 80-224-0512-4.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 5

Identita etnických spoločenskíev. Výsledky etnologických výskumov. G. Kiliánová (ed.). Bratislava : Ústav etnológie SAV – SAP-Slovak Academic Press, spol. s. r. o., 1998. 128 s. ISBN 80-88908-03-5.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 6

Dekoratívny prejav – tradícia a súčasnosť. O. Danglová, J. Zajonc (zost.). Bratislava : VEDA, 1998. 179 s. ISBN 80-224-0523-X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 7

Identity of Ethnic Groups and Communities. The Results of Slovak Ethnological Research. G. Kiliánová, E. Riečanská (ed.). Bratislava : Ústav etnológie SAV – SAP-Slovak Academic Press, spol. s. r. o., 2000. 164 s. ISBN 80-88908-72-8.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 8

Traditional Culture as a Part of the Cultural Heritage of Europe. The Presence and Perspective of Folklore and Folkloristics. Z. Profantová (ed.). Bratislava : Ústav etnológie SAV – Tomáš Písecký-ARM 333, 2003. 143 s. ISBN 80-89069-09-6.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 9

Ethnology in Slovakia at the Beginning of the 21st Century: Reflections and Trends. G. Kiliánová, K. Köstlin, R. Stoličná (eds.). Etnologické štúdie 9 and Veröffentlichungen Europäische Ethnologie 24. Bratislava – Wien : Ústav etnológie SAV – Institut für Europäische Ethnologie, Universität Wien, 2004. 229 s. ISBN 3-9-02029-10-2.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 10

Slavistická folkloristika na rázcestí. Z. Profantová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Tomáš Písecký-ARM 333, 2003. 116 s. ISBN 80-89069-10-X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 11

Beňušková, Zuzana: *Religiozita a medzikonfesionálne vzťahy v lokálnom spoločenstve*. Bratislava – Dolný Oháj : Ústav etnológie SAV – MERKUR, 2004. 198 s. ISBN 80-969163-5-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 12

Folklór v kontextoch. Zborník príspevkov k jubileu Doc. PhDr. Lubice Droppovej, CSc. H. Hlôšková (ed.). Bratislava : Ústav etnológie SAV – Katedra etnológie a kultúrnej antropológie FFUK – Národopisná spoločnosť Slovenska, 2005. 215 s. ISBN 80-88997-20-8.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 13

Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989. I., II. Z. Profantová (ed.). Bratislava : Ústav etnológie SAV – Ústav pamäti národa – Tomáš Písecký –ARM 333, 2005. I. – 283 s. ISBN 80-89069-13-4; II. – 193 s. ISBN 80-89069-14-2.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 14

Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989 III. Naratívna každodennosť v kontexte sociálno-historickej retrospektívy. Z. Profantová (ed.) Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2007. 207 s. ISBN 978-80-88997-41-2.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 15

Od folklórneho textu ku kontextu. Venované pamiatke PhDr. Márie Kosovej, CSc. E. Krekovičová, J. Pospíšilová (eds.). Bratislava – Brno : Ústav etnológie SAV – Etnologický ústav AV ČR, 2006. 214 s. ISBN 80-969427-4-3.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 16

Slavkovský, Peter: *Svet na odchode. Tradičná agrárna kultúra Slovákov v strednej a južnej Európe*. Bratislava : Veda, 2009. 216 s. ISBN 978-80-224-1086-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 17

Slavkovský, Peter: *Svet roľníka. Agrárna kultúra Slovenska ako predmet etnografického výskumu*. Bratislava : Veda, 2011. 135 s. ISBN 978-80-224-1205-6.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 18

Slavkovský, Peter: *Slovenská etnografia (kompendium dejín vedného odboru)*. Bratislava : Veda, 2012. 127 s. ISBN 978-80-224-1279-7.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 19

Slavkovský, Peter: *S nošou za industrializáciou krajiny. Tradičné podoby dopravy na slovenskom vidieku*. Bratislava : Ústav etnológie SAV – VEDA SAV, 2014. 128 s. ISBN 978-80-224-1398-5.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 20

Vanovičová, Zora: *Autorita symbolu*. E. Krekovičová (ed.). Bratislava : Ústav etnológie SAV 2014. 119 s. ISBN 978-80-970975-2-3.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 21

Popelková, Katarína a kolektív: *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?* Bratislava : Ústav etnológie SAV 2014. 320 s. ISBN 978-80-970975-3-0.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 22

Burlasová, Soňa: *Naratívne piesne o zbojníkoch. Príspevok k porovnávaciemu štúdiu*. Bratislava : Ústav etnológie SAV 2015. 118 s. ISBN 978-80-970975-4-7.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 23

Čierno-biele svety. *Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. T. Podolinská, T. Hrustič (eds.). Bratislava : Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2015. 600 s. ISBN 978-80-224-1413-5.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 24

Salner, Peter: *Židia na Slovensku po roku 1945. (Komunita medzi vierou a realitou.)* Bratislava : Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2016. 216 s. ISBN 978-80-224-1510-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 25

Vrzgulová, Monika: *Nevyroprávvané susedské histórie. Holokaust na Slovensku z dvoch perspektív*. Bratislava : Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2016. 141 s. ISBN 978-80-224-1542-2.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 26

Za hranicami vedy? Aplikovaná antropológia v spoločnosti. Soňa G. Lutherová, Miroslava Hlinčíková (eds.). Bratislava : Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2016. 168 s. ISBN 978-80-224-1543-9.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 27

Voľanská, Lubica: *„V hlave tridsať, v krížoch sto.“ Starnutie v autobiografiách v Bratislave a Viedni*. Bratislava : Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2016. 224 s. ISBN 978-80-224-1544-6.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 28

Vrzgulová, Monika – Voľanská, Lubica – Salner, Peter: *Rozprávanie a mlčanie. Medzigeneračná komunikácia v rodine*. Bratislava : Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2017. 135 s. ISBN 978-80-224-1621-4.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 29

Panczová, Zuzana: *Konšpiračné teórie: témy, historické kontexty a argumentačné stratégie*. Bratislava : Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2017. 160 s. ISBN 978-80-224-1546-0.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 30

Wiesner, Adam: *Jediná jistota je zmena: autoetnografie na transgender téma*. Bratislava : Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2017. 215 s. ISBN 978-80-224-1622-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 31

Beňušková, Zuzana: *Občianske obrady na Slovensku*. Bratislava : Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2017. 136 s. ISBN 978-80-224-1623-8.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 32

Salner, Peter: *Židovská komunita po roku 1989*. Bratislava : Ústav etnológie SAV – VEDA SAV 2018. 144 s. ISBN 978-80-224-1624-5.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 33

Krekovičová, Eva: *Piesne a etnická identifikácia Slovákov v Maďarsku. Výskum z obdobia 1991 – 2017*. Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2018. 264 s. ISBN 978-80-224-1698-6.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 34

Divinský, Boris; Zachar Podolinská, Tatiana et al.: *Globe in Motion. Patterns of International Migration: Similarities and Differences*. Bratislava : Ústav etnológie a a sociálnej antropológie SAV – Marenčin PT 2018. 216 s. ISBN 978-80-970975-7-8 (hardback), ISBN 978-80-970975-8-5 (PDF), DOI: <https://doi.org/10.31577/2018.9788097097578>

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 35

Luther, Daniel: *Bratislava Česko-Slovenská: putovanie z monarchie do Slovenského štátu*. Bratislava : Marenčin PT 2018. 152 s. ISBN 978-80-569-0146-5.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 36

Globe in Motion 2. Multiple Shades of Migration: Regional Perspectives. Miroslava Hlinčíková, Martina Sekulová (eds.). Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – Marenčin PT 2019. 154 s. ISBN 978-80-970975-9-2 (hardback), ISBN 978-80-973372-0-9 (PDF), DOI: <https://doi.org/10.31577/2019.9788097337209>

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 37

Salner, Peter: *Judaizmus v tradícii a súčasnosti (Premeny židovskej komunity v 19. – 21. storočí. Etnologický pohľad)*. Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2019. 144 s. ISBN 978-80-224-1750-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 38

Traces of the Virgin Mary in Post-Communist Europe. Tatiana Zachar Podolinská (ed.). Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2019. 424 s. ISBN 978-80-224-1782-2.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 39

Nové prístupy v etnológii a sociálnej antropológii na Slovensku. Ľubica Voľanská, Adam Wiesner (eds.). Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2019. 176 s. ISBN 978-80-224-1789-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 40

Bahna, Vladimír: *Nadprirodzené skúsenosti a naratívna myseľ. Sociálna nákazlivosť spomienok*. Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2019. 208 s. ISBN 978-80-224-1775-4, DOI: <https://doi.org/10.31577/2019.9788022417754>

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 41

Tábor smrti Sobibor: Dejiny a odkaz. Ján Hlavinka, Peter Salner (eds.). Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – Dokumentačné stredisko holokaustu – Marenčin PT 2019. 264 s. ISBN 978-80-569-0449-7.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 42

Dvojrozhovor. O pamäti, etnológii a meste... Monika Vrzgulová (ed.). Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – Marenčin PT 2020. 257 s. ISBN 978-80-569-0449-7, DOI: <https://doi.org/10.31577/2020.9788056904497>

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 43

Wiesner, Adam: *Monkey On My Back: An Autoethnographic Narrative of A Therapeutic Experience*. Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2020. 224 s. ISBN 978-80-224-1824-9, DOI: <https://doi.org/10.31577/2020.9788022418249>

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 44

Zajonc, Juraj: *Svätí s menom Valentín a sviatky zamilovaných*. Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2020. 152 s. ISBN 978-80-224-1853-9, DOI: <https://doi.org/10.31577/2020.9788022418539>

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 45

Beňušková, Zuzana: *Už sa chystá svadba istá. Svadobné obyčaje slovom a obrazom*. Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2020. 128 s. ISBN 978-80-224-1831-7, DOI: <https://doi.org/10.31577/2020.9788022418317>

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 46

Panáková, Jaroslava: *Vizuálne režimy ruskej Beringie*. Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – VEDA SAV 2020. 127 s. ISBN 978-80-224-1832-4, DOI: <https://doi.org/10.31577/2020.9788022418324>

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 47

Holokaust okolo nás (Roky 1938 – 1945 v kultúrach spomínania). Peter Salner (Ed.). Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – Marenčin PT 2020. 120 s. ISBN 978-80-569-0744-3, DOI: <https://doi.org/10.31577/2020.9788056907443>

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 48

Ťažké časy : Roky 1938-1945 v aktuálnom spoločenskom diskurze. Peter Salner (Ed.) Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV : Marenčin PT, 2020. 128 s. ISBN 978-80-569-0673-6, DOI: <https://doi.org/10.31577/2020.9788056906736>

KATARÍNA POPELKOVÁ

**Vinohradnícke mesto
v etnologickej perspektíve**

Jazyková redakcia: Mgr. Peter Kolník
Preklad súhrnu do angličtiny: Mgr. Judita Takáčová
Návrh a spracovanie obálky: Mgr. Marek Petržalka
Grafický návrh a zalomenie: Jana Janíková

Vydal Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV
v rámci edície Etnologické štúdie ako svoju 49. publikáciu.
www.uesa.sav.sk

Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied,
Centrum spoločných činností SAV, Dúbravská cesta 5820/9, 841 04 Bratislava,
v roku 2021 ako svoju 4 598. publikáciu. Počet strán: 176
www.veda.sav.sk

DOI: <https://doi.org/10.31577/2021.9788022419161>

ISBN 978-80-224-1916-1